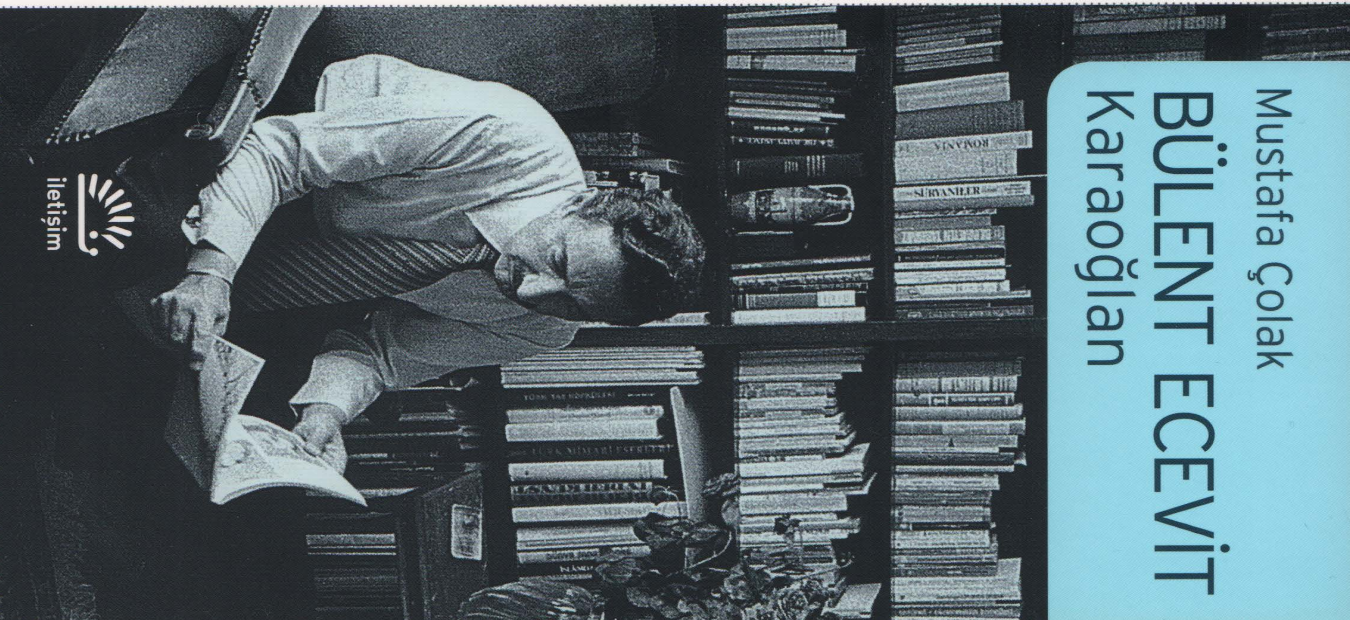
Halkçı Ecevit, şehirli seçmene anlamlı gelen bir sıfatken Karaoğlan, köylüler üzerinde etkiliydi. "Bizden biri" duygusu uyandırıyordu. "Bozuk Düzen"e savaş açan, mazlumun dostu, zalimlerin düşmanı mitsel bir kahramanı çağrıştırıyordu.

MUSTAFA ÇOLAK

Mustafa Çolak

BÜLENT ECEVİT Karaoğlan

Ülkenin en eski ve devlet kurucu hüviyeti taşıyan partisi CHP'nin üyeleri ve taraftarları, 1970'lerde "Ecevitçi" diye anılıyordu - bu durum, Bülent Ecevit'in etkisini özetlemeye yetecektir.

Öncesinde, 1950'lerden 60'lara uzanan dönemde, CHP'nin "Ortanın Solu"na dönmesinin öncülerindendi. 12 Mart 1971 darbesine karşı tutumuyla, CHP'de tarihî bir kopuşu gerçekleştirdi ve lider oldu. 70'lerin ardından, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, CHP'yi terk ederek kurduğu Demokratik Sol Parti'yle kendine yeni bir rota çizdi ve bu rota onu 1990'ların sonunda başbakanlığa götürdü. Bu dönemde ideolojik serencamı çok tartışıldı.

Faal gazetecilik deneyiminden gelen, şair ve entelektüel kimliği olan, romantik imgesi ve karizması bu vasıflarıyla tamamlanan, sıra dışı bir siyasetçi portresi... Elinizdeki kitap, Türkiye'nin yarım asrında izi olan Bülent Ecevit'in fikir, siyaset ve hayat hikâyesini anlatıyor.

> "Kitlelerin Ecevit'e yakıştırdığı Karaoğlan benzetmesi, halkın onu bir politikacıdan çok popüler bir yıldız gibi gördüğünü gösteriyordu. (...) Aynı zamanda 'bir politikacı gibi davranmayı' reddetti; konuşmaları idealizmle dolu olmakla birlikte doğrudandı."
>
> Feroz Ahmad - *Demokrasi Sürecinde Türkiye*

iletişim

MUSTAFA ÇOLAK • **Bülent Ecevit**

MUSTAFA ÇOLAK Osmaniye-Düziçi'nde doğdu. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Kocaeli Üniversitesi'nde tamamladı. Siyasal liderlik, din-siyaset ve Türkiye siyasal hayatı konularında çalışmaktadır. Halen Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde görev yapmaktadır.

İletişim Yayınları 2388 • Biyografi Dizisi 27
ISBN-13: 978-975-05-2099-0
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2016, İstanbul
2. Baskı 2019, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
YAYINA HAZIRLAYAN Bayram Şen
DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
KAPAK ve İÇ FOTOĞRAFLAR Ara Güler, *Bir Dönemin Görsel Hikâyesi Beyaz Güvercinli Adam (BGA)*, Fotoğrafevi Yayınları, 2007
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Melis Oflas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MUSTAFA ÇOLAK

Karaoğlan

Bülent Ecevit

iletişim

İÇİNDEKİLER

Önsöz ... 9

Giriş ... 15

BİRİNCİ BÖLÜM

Çocukluk ve Gençlik Dönemi ... 27

Ecevit ailesinin kökeni ve geçmişi ... 27

Bülent Ecevit'in çocukluk yılları ... 35

Kolejli Ecevit: Şiir ve mistisizm ... 36

Doğu'ya açılan kapı: Tagore ... 39

Şiir, tasavvuf ve politika ... 43

Şiirlerinden bazı örnekler ... 49

Rahşan Ecevit ... 59

İngiltere günleri ve izlenimleri ... 66

Türkiye'ye dönüş ve gazetecilik ... 71

Politikaya ilk adım ... 78

İKİNCİ BÖLÜM

Gazetecilikten Politik Liderliğe ... 81

Siyasete hazırlık ... 81

Esin kaynakları: İsmet İnönü,
Fahri Ecevit ve uluslararası politika ... 82

Bülent Ecevit'in gözüyle
Demokrat Parti ve Adnan Menderes ... 90
Gazeteci Ecevit ve din:
"Din istismarına" karşı katı laiklik ... 93
Siyasette Ecevit: İnönü'nün yanında,
ortanın solunda ... 102
Milletvekilliği ... 102
Çalışma Bakanlığı deneyimi ... 108
Ortanın Solu ve CHP Genel Sekterliği ... 113
Yeni koşullara uyum ... 114
Cumhuriyet Halk Partisi Ortanın Solunda ... 115
"Atatürk'ü eleştiren" bir genel sekreter ... 118
"Üçüncü adam" ... 131
Ortanın Solu, devrimcilik ve din ... 136
Ortanın Solundan Demokratik Sola ... 142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Bülent Ecevit'in Yükselişi ve Düşüşü ... 149
Devlet devrimciliğinden halk devrimciliğine ... 149
Devrimci Solun CHP ve Bülent Ecevit'e bakışı ... 156
Umudun adı: Karaoğlan ... 164
Tarihsel yanılgıyı aşma denemesi ... 173
Yükseliş ve düşüş ... 178
Umudun tükenişi ... 184
Bir sol ilahiyat olarak inançlara saygılı laiklik ... 194
Bad Godesberg programı, Kurtuluş Hareketi
ve inançlara saygılı laiklik ... 199

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
12 Eylül: Cezaevinden Başbakanlığa ... 207
"Sömürü düzeninde yeni aşama"
ve 12 Eylül 1980 Darbesi ... 207
12 Eylül'den sonra Bülent Ecevit:
Özgürlük ve arayış ... 214
Demokratik Sol Parti: "Her şeye yeniden başlamak" ... 222
DSP-SHP: Benzerlikler ve farklılıklar ... 232

Demokratik Sol Parti ve din ... 237
2000'li yıllara doğru
Bülent Ecevit'in "yeniden doğuşu" ... 242
Ecevit'in siyasete dönüşü:
"Bütün umudum Demokratik Sol Parti" ... 244
Geleneksel oylar stratejisi ... 253
DSP'nin sosyal yapısı ... 259
Siyasetin değişen dinamiği
ve "eski dost"ların düşmanlığı ... 264
Refah Partisi'nin yükselişi
ve Ecevit'in refleksi ... 270
28 Şubat süreci ve Merve Kavakçı olayı ... 274
Bülent Ecevit - Fethullah Gülen ilişkisi ... 283
"Eski düşman"ların dostluğu ve "Phoenix"in çöküşü ... 291
Bülent Ecevit'ten geriye ne kaldı? ... 301

KAYNAKÇA ... 279

Önsöz

Mustafa Çolak'ın Doç. Dr. Yücel Demirer'in danışmanlığında hazırladığı doktora tez çalışmasının savunma jürisine davet edilmemle beraber, elinizdeki metinle ilişkilenmiş oldum. Bu süreçte alanında önemli bir boşluğu doldurmaya aday bir çalışmayla karşı karşıya olduğumuzu memnuniyetle fark etmiş, metnin daha da geliştirilmesi için bazı önerilerde bulunmuştuk. Sonuç olarak Bülent Ecevit'in entelektüel siyasal yaşamına dair yetkin bir biyografi çalışması ortaya çıktı.

Bülent Ecevit'in hayatı, kökleri Osmanlı İlmiye sınıfına dayanmakla beraber, Cumhuriyet dönemine başarıyla uyumlanan bir ailede başlar. CHP'den milletvekilliği yapmış bir baba ve ressam bir annenin oğlu olarak Ecevit'in kişisel serüveni, sadece genç Cumhuriyet'le değil, CHP'nin tarihiyle de paralel okunabilir. Böyle bir kuşağın en belirgin özelliklerinden birisinin, yeni rejimi her ne pahasına olursa olsun koruma azmi olduğu söylenebilir.

Ecevit'i anlamak için, alttan alta hep devam eden ve kriz anlarında açığa çıkan bu misyon duygusunu aklımızda tut-

malıyız. Ecevit'i anlamaya çalışırken, 20'ye yakın kitap yazan ve entelektüel kimliğinden süzdürdüğü fikirleriyle siyasal alana müdahil olma tutkusunu hiç yitirmeyen istisnai bir entelektüel siyasetçiyle karşı karşıya olduğumuzu unutmamalıyız.

Ecevit'in edebiyat ve sanattan hoşlanan, içe kapanık tutkulu bir gençten yüzbinleri coşturan "Halkçı Ecevit"e dönüşmesi de sıklıkla rastlanmayan bir hikâyedir. Sanırım bu dönüşümü mümkün kılan tutkulu kişilik, zaman zaman en yakınındakileri dinlemesini imkânsızlaştıran bir inada, gözü karalığa da gidebilmiştir. Böyle liderlerin hayranları çoktur ama pek yakın dostları olmaz. Ecevit'in belki de en önemli "örgütlenme" başarısı Rahşan Ecevit'le hayat boyu beraberlik adımını atmasıdır. Böylece Ecevitler, kalabalıklar içinde iki kişilik bir yalnızlığa terfi etmişlerdir.

Elimizdeki çalışma, genç Ecevit'in entelektüel ve manevi gelişim ve arayışlarını oldukça detaylı biçimde ele alıyor. Bu maneviyat arayışında genel olarak dini görüş ve tutumların, özelde de İslâm'ın yerinin ne olduğuna dair hayli zengin bir malzeme toparlanmış.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde, bir süre yaşadıkları Londra'nın Ecevitler üzerindeki siyasal etkilerini görebiliyoruz. Ardından Ecevit'in ABD izlenimleri ve algısı ortaya konuyor. 1950'lerin Ecevit'inin ABD'ye oldukça sempatik bakan, Ortadoğu algısında oryantalist izler bulunan bir tavrının olduğunu görüyoruz. 1950'lerin baskın düşünce iklimi Ecevit'i de etkilemiş, kendi sınırları içerisinde tutmuştur.

Ailesi sayesinde hem İnönü hem de Nihat Erim'le yakın bağlar kurabilen Ecevit, Erim'in himayesiyle *Ulus*'ta yazmaya başlıyor. Ecevit'in 1950'lerdeki yazılarında sıklıkla karşımıza çıkan DP eleştirileri de "laiklikten taviz veren, irticaya müsamahakâr davranan parti" algısına dayanıyor. Bu anlamda geleneksel cumhuriyetçi çizgiden önemli bir sapma-

nın olmadığı söylenebilir. Ecevit, 50'li yılları "İnönücü" olarak geçiriyor.

İnönü'ye yakın genç bir siyasetçi olan Ecevit, bunun mükâfatını da 27 Mayıs sonrasındaki koalisyonda Çalışma Bakanı olarak alıyor. Ecevit, bakanlığı sırasında işçilerle sıcak bağlar kuruyor ama işverenleri de "işçi haklarının aşırılığı engelleyeceği, verimliliği artıracağı" hususunda ikna etmeye çalışıyor. Ecevit'in uzun süre özne olarak görülmeyen işçi örgütleriyle kurduğu sıcak bağlar, daha sonra dolaşıma girecek "Halkçı Ecevit" algısının da en önemli referanslarından olacaktır. Ecevit'in 60'lardan ölene kadar savunduğu, "sınıfların mevcut olduğu ama aralarındaki çatışmaların uzlaşma yoluyla uyuma çevrilebileceği" inancı da bu günlerde şekilleniyor. Ecevit'in Ortanın Solu söylemini sahiplenmesi ve onunla özdeşleşen isim olması da şaşırtıcı, zira bu söylem dolaşıma girdiğinde Ecevit'in henüz net ve kendi içerisinde tutarlı fikirleri olmadığı gözleniyor.

Ecevit'in aktif siyaset içerisinde bazı fikirlerinin değişmeye başlaması, "CHP ne yaparsa tekrar iktidar olur?" sorusu etrafında bir araya gelen genç entelektüel ve siyasetçilerin 1958'de oluşturdukları Araştırma Bürosu'ndaki tartışmalarla yakından ilgilidir. Başkanlığını Turhan Feyzioğlu'nun yaptığı birimde, çoğu *Forum* çevresinden gelen Doğan Avcıoğlu, Turan Güneş, Coşkun Kırca, Osman Okyar gibi isimler görev yapıyordu.

Ecevit'in özellikle 1960'ın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşan arayışları, popülist bir iktidar stratejisinin olgunlaşma hikâyesidir de. Popülizm, seçkinler alanından halka uzanan; halkın onayıyla (tekrar) iktidar talep eden bir stratejisiyse, CHP ve *Ulus*'ta siyaseti öğrenen; "evde yetişen" Ecevit'in halka doğru önce temkinle sonra da kararlılıkla bir yürüyüşe başlaması, popülizm literatürü bağlamında tanıdık bir hikâyedir. Kitabın bu arayış haliyle ilgili bölümleri, Ece-

vit'in popülist stratejisini adım adım şekillendirmesini vukufla ortaya koyuyor.

Ecevit'in siyaset yolculuğu, önemli değişimlere de tanıklık eder. 27 Mayıs Darbesi'ni olumlu karşılayan Ecevit, İnönü'nün temkinli duruşuyla tavrını kısmen gözden geçirir, 12 Mart ve 12 Eylül'e kararlılıkla karşı çıkar. Yine Ortadoğu algısını şekillendiren oryantalist tavrından zamanla uzaklaşır, seküler Arap milliyetçiliğini ve özellikle Filistin mücadelesini destekleyen bir duruşa yönelir.

Ecevit'in dikkati çeken bir yönü, siyasal mesajlarını yazdığı kitaplarla verme konusundaki hayırhah titizliğidir. 1966 yılında *Ortanın Solu* kitabıyla başlayan bu serüven, *Bu Düzen Değişmelidir* (1968) ve *Atatürk ve Devrimcilik* (1970) kitaplarıyla devam eder. Artık Halkçı Ecevit'in entelektüel-siyasal inşası tamamlanmış, bu projenin seçmenden destek alması aşamasına gelinmiştir.

Elimizdeki çalışma, söz konusu üç kitapta adım adım ortaya çıkan popülist strateji ve popülist liderin kendisini bu stratejinin merkezine yerleştirme arayışını, bu kitapların titiz bir analiziyle ve yetkinlikle ortaya koymaktadır.

Kitapta "Ortanın Solu, Devrimcilik ve Din" başlıklı bölümde ortaya konulan analizin en dikkat çekici tarafı, bana göre, Ecevit'in mütedeyyin kitlelerle sağ partiler arasında oluşan güçlü bağları kırmak ve CHP'yle bu kitlelerin bağ kurabilmelerini sağlamak adına başvurduğu bilinçli arayışların detaylıca ortaya konulmasıdır. Ecevit popülizmi bir bakıma mütedeyyinlerle solu barıştırma ana hedefini merkeze almıştır denebilir. "Altyapı devrimleri yapmadan sadece üst yapıya yoğunlaşmanın dindar kitleleri CHP'den uzaklaştırdığı" tespitinde bulunan Ecevit'e göre, mütedeyyin bir insanın hayatında pozitif değişim yaratan sol projelere kayıtsız kalması mümkün değildir. Mütedeyyinler de ilerici olabilirler.

Kemal Tahir gibi yazarların "Osmanlı'nın istisnailiği" tezlerinden de güç alan Ecevit, "Anadolu Müslümanlığının hoşgörü temelinde geliştiğini, demokrasi ve ilerleme fikrine açık olduğunu" her fırsatta vurgular. Bu söylemin, 1950'lerin Ecevit'inin katı laik çizgisinden uzaklaştığı, "inançlara saygılı laiklik" eksenine oturmaya başladığı söylenebilir. Ecevit'in sol ve dindarlık arasında kurmaya çalıştığı bağlar ve bu konudaki arayışlarının bugün de güncelliğini koruduğunu teslim etmeliyiz.

Fakat burada ele alamayacağımız çetrefillikte nedenlerle Ecevit'in Demokratik Sol kavramıyla formüle ettiği, Marksizme kapalı ve bize özgü popülist stratejisi başarısız olmuştur. Bu da bizi kaçınılmaz bir meseleyle yüz yüze bırakıyor: Popülizm, halktan onay almayı başardıkça demokratik momentlere zemin hazırlayabileceği gibi, başarısız hissettiğinde otoriterleşmeye de meyledebilir. Halkçı Ecevit'ten Devletçi Ulusalcı Ecevit'e gerileyişi de bu yenilgi hissinde aramalıdır.

Ecevit'in 12 Eylül Darbesi'ne karşı verdiği mücadele, CHP'yle bağlarını koparmasını da hızlandırmıştır. Önceleri CHP'yi halka inemeyen aydın zümrenin partisi olarak eleştiren Ecevit, zamanla SODEP ve SHP'yi, "aşırı sola açılmakla, etnik ve mezhep temelli siyaset" yapmakla eleştirecek, yerlilik vurgusunu dışlayıcı bir biçimde yorumlamaya başlayacaktır.

Ecevit DSP'yi kurarken, halk ve lider arasındaki aracıların ortadan kalktığı daha dolaysız, adeta plebisiter bir ilişki tahayyül etti. Burada örtük olarak kendi yanılmazlığı ve halkın ihtiyaçlarını sadece kendisinin doğru anlayabileceği türünden bir inat ve inanç da söz konusuydu. Ne var ki zamanla DSP'nin kuruluşuna eşlik eden sol iddia silikleşti ve Ecevit, devlet ve rejim savunması alanına geriledi.

Yazar, DSP lideri Ecevit'in diğer sol partilerin asla başaramayacaklarına inandıkları yeni bir popülist stratejiye dikka-

timizi çekiyor: Geleneksel Oylar Stratejisi. Bu strateji, Ecevit'in 1970'lerde dindarlık ve sol arasında bağ kurmaya çalıştığı dönemden izler de taşıyor. "CHP ve SHP seçkinciliğinin, geleneksel değerlere sahip Sünnilerden oy alamayacağı, bunu ancak DSP'nin yerli ve inançlara saygılı tavrının mümkün kılacağı" iddiası, denilebilir ki Ecevit'in popülist arayışının son durağıydı.

Ecevit bir dönem Alevilerden, istikrarlı biçimde Kürtlerden ve fazlaca tanınırlık kazanmış solcu isimlerden uzak durarak, Geleneksel Oylar Stratejisi'ne yoğunlaştı. İlginç olan Ecevit'in bu arayışında bir damar da yakalamış olmasıdır. Yazar DSP'nin hangi kesimlere açılabildiğini, hangi kesimlerle bağ kuramadığını bizlere anımsatıyor. Denilebilir ki Ecevit, dinamik Sünni kesimlerden ziyade daha mütevazı ve yoksul Sünnilerle bağ kurabildi.

Ecevit'in bu stratejisi aslında sadece Merkez Sağ'la rekabet etseydi belki de tarihi bir başarı elde edecekti, ama hesapta bu kadar başarılı olacağı öngörülemeyen bir rakip daha vardı: Refah Partisi (RP). Siyasal İslâm'ın yükselişi, DSP'nin Geleneksel Oylar Stratejisi'ni etkisizleştirdi. Ecevit'in giderek statükocu bir rejim savunucusuna dönüşmesi, bu hayal kırıklığıyla yakından ilişkili görünmektedir.

Sonuç olarak Ecevit'in entelektüel-siyasal kişiliğini ele alan ve oldukça zengin bir içeriğe sahip olan bu çalışma, okuru özgür bırakan dengeli bir mesafe tutturabilmesiyle de dikkati çekmektedir.

Prof. Dr. YÜKSEL TAŞKIN
Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Giriş

Sanatçı bir anne ile CHP'li politikacı bir babanın çocuğu olan Bülent Ecevit, kültürel açıdan zengin bir ortamda yetişmişti. Sosyal kökeni itibarıyla politikaya belli bir "aydın" geleneği üzerinden girmiş ve siyaseti fikir üretimiyle yoğurarak yapmak istemişti. Bu özelliğiyle siyasetteki gücünü ve etkisini tüm politik hayatı boyunca koruyabilmişti (Kahraman, 1993: 208). Entelektüel üretkenliği Ecevit'i çağdaşı politikacılardan ayıran önemli özelliklerden biriydi. Birisi şiir derlemesi olmak üzere yirmiye yakın kitap ve onlarca makale yazarak politikayı sadece pratik eylemsel düzeyde değil, fikri boyutta da icra etmeye çalışmıştı. Bu yönüyle, Türk siyasal modernleşmesinin 19. yüzyıldan 2000'li yıllara kadar uzanan ve Türk romantikleri diye nitelendirilmesi gereken aydın prototipinin son örneğiydi. Hatta aydın siyasetçi-siyasetçi aydın niteliği ve CHP tabanıyla olan ilişkisi bağlamında "son Jön Türk" olarak bile anılabilirdi (Kahraman, 2006). Bu bağlamda Ecevit, Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasal monarşiye geçişin öncülerinden Mithat Paşa'yı kendi fikirlerinin babası olarak görmüş ve aynı moder-

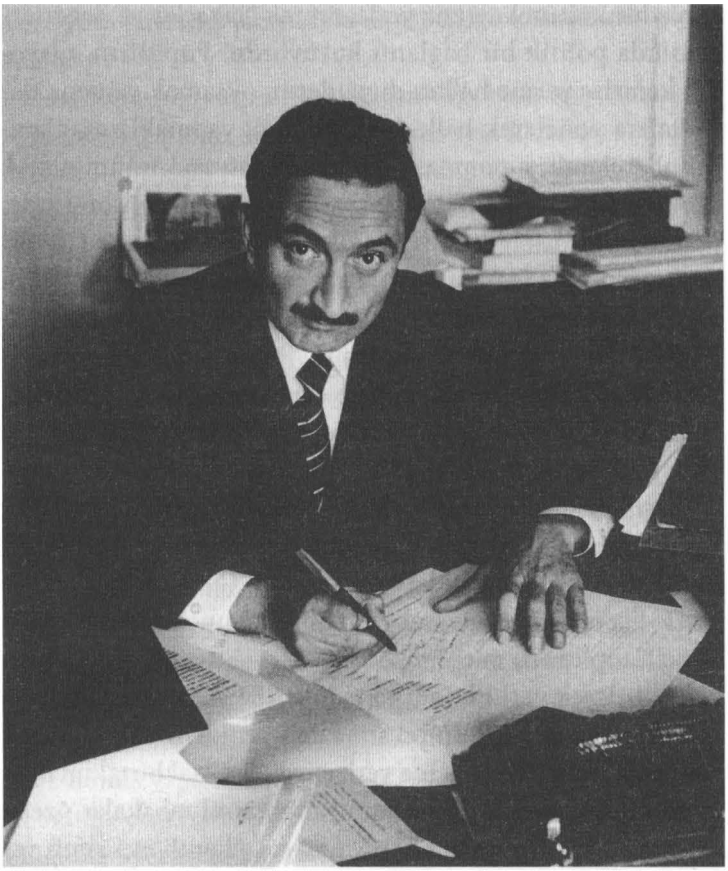
nist çizginin yirminci yüzyıldaki temsilciliği konumunu üstlenmişti.

Siyasal hayatı boyunca fikri devamlılığı belli oranda sürdürürken bir yandan da değişim olgusuyla kendini özdeşleştirerek toplumun içine girdiği "yeniliğin" odağına doğru yürümek istemişti (Kahraman, 1993: 221). Ecevit'teki "değişim" sıklıkla eleştirilmiş; Atatürk'ün mirasına ihanet etmekle, sağcılaşmakla, kimi zaman ise tutarsız veya oportünist olmakla suçlanmasına yol açmıştı (Tekin, 1975; Aydın, 1990). Ancak kendisi değişimi tutarsızlık olarak değil, zorunluluk olarak gördü ve siyasi rakiplerini çoğu kez değişimi anlamamakla ve tutuculaşmakla eleştirdi. Değişimci yönü, yeni kavramlar ve ilişkiler kurarak önünde duran yapısal engelleri belirli düzeyde aşabilmesine yardımcı olmuştu. Kemalizmin klasik devletçiliğinden sosyal demokrasi benzeri bir çizgiye geçerken ve İslâm'ı toplumcu bir perspektiften okuyup laikçiliği eleştirirken de aynı mantıksal sürecin varyasyonlarını ortaya koymuştu. Siyasal kariyerinin son döneminde ise sosyal demokrasi de dahil sol akımların itibarını kaybettiğini ilan ederek devletçi ve milliyetçi bir söylem ve çizgiye dönüş yapmıştı.

Ecevit'in entelektüel ve siyasal kimliğinin belirgin bir özelliği olan yerleşik değerlere dayanma tutkusu, onu eklektik bir yaklaşıma götürmüş ve siyasal ilkelerini belli bir ideolojiye tam oturmayan muğlak bir duruş haline getirmiştir. Aynı anda hem milliyetçi hem de solcu olmuş, laikliği cansiperane savunurken bir yandan da dindarları temsil ettiğini söyleyebilmişti. Bu eklektizmin gerisinde yatan asıl faktör birbirinden bağımsız tikelliklerden "eşdeğerlilikler" yaratarak Türk sağının politik hegemonyasına karşı sol görünümlü popülist bir halk hareketi oluşturma gayretiydi. Bu hareket, "halkın" maddi çıkarlarını önceliği gibi onun değer ve inançlarını da göz önünde tutuyor ve bu iki noktayı daha

geniş bir kültürel evrene yerleştirerek "çıkarlar ve değerler" arasında politik bir bağlantı kuruyordu. Popülizm, rasyonel kararlar yerine halkın duygularını okşamak ve ucuz politikalara yönelerek halk dalkavukluğu yapmakla eşanlamlı kullanılarak, kınanması gereken bir siyasal tutum olarak görülse de retoriğe dayalı yüzeysel politikaların ötesinde, kapsamlı tarihsel, kültürel ve dini bağlantılar içerir (N. Erdoğan, 2009: 264). Bu bakımdan popülist hareketler belirli ideolojik aidiyetleri aşarak sol ve sağ ideolojilere kolayca eklemlenebilen geçişkenlikler taşır: "Popülizm, toplumsal-siyasal alanı popüler kesimler ile egemen kesimler arasındaki ilişkileri antagonistik biçimde tanımlayarak hegemonize etmeye çalışan bir söylemdir. Ezen, sömüren egemen güçlerin ideolojisine karşı ezilen halka seslenir ve popüler ideolojileri, geleneği ve simgeleri kendine eklemleyerek kitle seferberliğine düzen değişikliğine soyunur" (N. Erdoğan, 2009: 264). Ecevit, genel siyasal yönelimi boyunca hak ve adalet temelli toplumcu talepleri, Marksizmi ve sosyal demokrasiyi reddederek yerlilik iddiası içinde dile getirmişti. Bir yandan da geleneği ve kültürel simgeleri yeniden yorumlayarak "yerli sol" anlayışının içine yerleştirdi. Sınıfsal birtakım öğeler barındırmakla birlikte somut toplumsal tabakalar üzerine oturmayan Ecevit'in popülist çizgisi "kentli işçi sınıfı veya köylü kitlesinin desteğini elde etmiş olan, ancak bu iki kesimin hiçbirinin özerk örgütlü gücünden kaynağını almayan politik bir hareket" tanımlamasına uygun düşmekteydi (Aktaran Laclau, 2007: 17).

Ecevit, Kemalizmin sınıfsız, kaynaşmış soyut halk anlayışının yerine halkı, sınıfsal karakteri, ortak çıkarları ve demokratik talepleri olan politik bir özne olarak tanımladı. "Halk", daha çok fikri ve bedensel emeğiyle yaşamını kazanan ve devlet yönetimine yeterince ağırlığını koyamayan insanların toplamıydı. Kendini imtiyazlı gören, emeğin ar-

Cumhuriyet dönemi elitinin bir ferdi (Fotoğraf: Ara Güler, BGA*, s. 52).*

tı değerinden haksız pay alan ve demokrasinin eşitlik ilkesine aykırı olarak güç ve çıkar elde edenler halktan sayılmıyordu (Ecevit, 2010: 5). Halk, sadece mülkiyet veya üretim araçları sahipliğine göre sınıflandırılmıyor; küçük üreticiler, esnaf, sanatkâr ve orta halli çiftçiler de halk tanımına dahil ediliyordu. Bunlar, kapitalist düzende toplumsal kurumlara ve yönetim mekanizmalarına yeterince tesir edemedik-

leri gibi sistem tarafından mağdur edilen kesimlerdi. Ecevit, ezen/sömüren hegemonik güçlerin dışında yer alan toplumsal kategorileri, politik gücünün kaynağı olacak kesimler olarak kodlamıştı. Halk kesimlerinin kitlesel seferberliğiyle gerçekleştirilecek olan toplumsal değişim, Demokratik Sol'un halkçı bir düzen kurma hedefiydi. Bu halkçılık anlayışı ki popülizm olarak da okunabilir, Demokrat Parti'nin (DP) milli irade söyleminde tecessüm eden halkçılığını andırıyordu. Halk artık soyut, edilgen bir kitle olarak değil irade sahibi ve etkili bir güç olarak görülüyordu. Halkın değerlerine, ihtiyaçlarına ve isteklerine dolaysız bir yaklaşım sergilenerek parti ve halk arasındaki politik bağlantı doğrudan Ecevit'in kişiliği üzerinden kurulmaya çalışılıyordu. 1970'lerin "Halkçı Ecevit"i, Türk sağının 1950'lilerde Adnan Menderes'le başlayan popülist liderlik anlayışını devralmıştı (Ayata, 1992: 88-89). Tanıl Bora'nın Ecevit-popülizm ilişkisi ve bunun sosyal psikolojik açılımı üzerine yaptığı tespitler oldukça isabetliydi.

> Ecevit'in kişileştirdiği cazibe popülizmin cazibesidir. Popülizm, tabiatı icabı 'sentetik'tir ve öteki yüzü *elitizmdir* (veya 'en azından': öncücülük). ... Popülist söylem, halkın doğrudan temsilini sağlama ve halkta varsaydığı özü/cevheri yansılama iddiasındadır; fakat bu temsili kesinkes kendisi üstlenmek kaydıyla. *Halk*ın, ona atfedilen değerlerin ve tercihlerin tarifinden başlayarak, bir vekâlet ilişkisi kurulur. Popülist telâkkide halk saftır, temizdir, doğrudur, fakat yozlaşmış siyasal sistem, yabancılaşmış aydınlar, "çıkar çevreleri" vs. tarafından aklı ve görüşü bulandırılmıştır. Dolayısıyla, onun 'öz' çıkarını bilen ve onun azabını, ihtiyacını içinde hisseden halkçı önderliğin aracılığı gerekir. Popülist söylem, yerleşik düzenin, siyasal partilerin, politikacıların, aydınların aracılık işlevini mahkûm ederek bir doğrudan

temsil imâsında bulunur. Fakat bu doğrudan temsilin mercii, kendisidir: Popülist önderlik. Politik aracılık mekanizmalarının yozlaşmışlığı coşkuyla sorgulanarak itibarsızlaştırılmış, onun yerine halkçı önderliğin (yani önderin) *karizması* konmuştur (Bora, 2006: 1-2).

Halkçılık ilkesi gereği Kemalizm, popülist bir hareket olarak değerlendirilebilse de homojenleştirme ve dayatmaya başvurarak statükocu bir karaktere bürünmüştü. Anti-statükoculuk bütün popülist hareketlerin kopuş noktasıydı ve Demokrat Parti'nin 1950'deki kitlesel başarısı bu anti-statükoculuğu temsil ediyordu. Başka bir ifadeyle Kemalist deneyim otoriter seçkinciliği yüzünden "halk"ı inşa etmekte başarısız olmuştu (Laclau, 2007: 234-235). Ecevit, halkçılık ve devrimcilik gibi ilkeleri özcü bir yaklaşımla yeniden yorumlayarak Kemalizmin başarısızlığını aşmaya çalışmıştı. Birtakım "biçimsel" reformların halkın sosyal ve ekonomik yaşamında hiçbir iyileşme yapmadığını vurgulayarak "altyapı devrimleri gerçekleştirmek", "düzeni değiştirmek", "halkın gerçek iktidarını kurmak" gibi söylemlere dayalı projelerle cumhuriyet modernleşmesini tamamlamaya hatta bir ileri aşamaya taşımaya soyunmuştu.

Popülist söylemin diğer yüzünü antagonizm meydana getirmekteydi. Komünizmin çöküşüyle birlikte "dost" ve "düşman" arasında ayrım yapmaya olanak sağlayan ve temel siyasal sınırı oluşturan demokrasi ve totalitarizm arasındaki karşıtlık ortadan kalkmıştı. İlk bakışta liberal demokrasinin zaferiymiş gibi görünen bu durum, aslında politik tartışmaların temel taşıyıcısı olan antagonizmanın, yani hasımlığın ortadan kalkmasıydı. Kurucu dışsal rolü oynayacak "öteki"nin belirlenerek, "onlar" karşısında "biz"in yaratılmasına imkân veren kolektif özdeşliklerin kurulması zorunluydu. "Biz/onlar" ilişkisi dost-düşman karşıtlığına dö-

nüşerek siyasal bir tutum haline gelmekte ve dinsel, etnik, ulusal, ekonomik ya da başka herhangi bir biçimdeki biz/onlar ilişkisi, siyasal antagonizmanın konumlandığı yer olmaktaydı (Mouffe, 2008). Türkiye'de çok partili düzene geçiş Laclau'nun "eşdeğerlilik" olarak adlandırdığı durumla, yani sağ-muhafazakâr kesimlerin dünyasındaki simgesel anlamların politik arenaya hâkim olmasıyla neticelendi (Laclau, 2007: 235). Bu noktadan sonra Türk siyasetine bir yanda CHP'nin diğer yanda DP-AP çizgisindeki partilerin bulunduğu bir hasımlık egemen oldu. Demokratik düzene dayalı serbest seçimler bu karşıtlığı sürekli bir biçimde sağ-muhafazakâr partilerin lehine sonuçlandırdı. Özellikle 1961 yılındaki seçimler 27 Mayıs Darbesi'nin yok etmeye çalıştığı politik kesimi güçlü bir biçimde yeniden ortaya çıkararak CHP'nin iktidarı tekrar ele alma ve 1961 Anayasası'nın öngördüğü sosyal devlet düzenini kurma hesabını sonuçsuz bırakmıştı. Üstten müdahalelere ve dizayn çabalarına rağmen CHP iktidarı ve cumhuriyetçi otoriterlik yeniden tesis edilemiyordu. İsmet İnönü de dahil olmak üzere CHP'lileri yeni bir siyasal tutuma sevk eden etkenlerin arasında alttan alta DP-AP hegemonyasına duyulan tepki yer alıyordu.

İşte Ecevit'i bütün kavramları yeniden değerlendirmeye ve reformcu bir tutuma yönelten de bu realiteydi. Bu noktadan itibaren Ecevit, Kemalizmin soyut idealleri yerine sınıfsal kategorileri ve toplumsal çelişkileri esas alan söylemler geliştirerek yeni bir antagonizma yaratmaya girişti. Dönemin sol hareketlerinden açık izler taşıyan bu antagonizma, sınıfsal ayrımlara ve çıkar ilişkilerine dayalı bir yaklaşımla ezen-ezilen retoriğiyle dile getirilerek iktisadi projelerle desteklenen yeni bir demokratik düzen kurmayı vaat ediyordu. Toplumsal sorunlar, laik-dindar ya da modern-gelenekçi karşıtlığında değil, egemen-halk ya da "düzen" taraftarları ve düzen karşıtları üzerinden yorumlanıyordu. An-

cak önemli bir noktanın daha açıklığa kavuşturulması gerekiyordu. CHP'nin geçmişteki otoriter uygulamaları ve sahip olduğu laik kimlik Ecevit ile halk arasında psikolojik bir engel oluşturmaktaydı. Kendisi, halka giderek ilke ve projeleri anlatabileceğine ve böylece toplumu yanına çekebileceğine inanıyordu, ancak salt sosyal adalet ve demokratik haklara dayalı söylemler, en azından Türkiye şartlarında, kitle seferberliği için yeterli olamıyordu. Demokratik Sol hareket bu farkındalıkla, "hareketin din, gericilik ve inanç konusundaki yaklaşımını" değiştirmeye de çalıştı (Sağlamer, 1974b: 299). İlk olarak laikliğin evrensel anlamı sahiplenilip din özgürlüğü savunularak CHP'nin laiklik anlayışı revize edildi. İkinci adımda gelenek ve din evrensel aydınlanmacı bir bakışla değil, yerel toplumcu bir yaklaşımla değerlendirilerek İslâm'ın ve geleneksel kültürün sosyal adaletçi, eşitlikçi, hümanist yönleri politik söylemlere ve halkçılığa dayanak yapıldı. Bu değişim Ecevit antagonizminin içine ikinci bir boyut ekleyerek ezen-ezilen karşıtlığını pozitif dinsel ve geleneksel temalarla destekledi. Erken Cumhuriyet döneminin aksine din ve gelenek yok edilmesi gereken düşman bir otorite değil, adil bir demokratik düzene yardımcı olan ve bu düzeni besleyen tarihi-kültürel bir kaynak olarak görüldü.

Ecevit'teki antagonizma, hegemonya kavramıyla ilişkili olarak değerlendirildiğinde daha anlamlı hale gelmekteydi. Hegemonya, toplumsal sınıflar ya da gruplar arasındaki, kendiliğinden rızaya dayanan ideolojik üstünlük, denetim ve yönlendirme ilişkilerini anlatan bir kavramdı ve toplumsal yapının birçok alanındaki egemenlik süreçlerinin analizinde oldukça işlevsel bir araçtı (Yetiş, 2015: 87). Kökeni Çarlık Rusyası dönemine kadar uzanan hegemonyaya asıl anlamını ve açıklama gücünü kazandıran düşünür Antonio Gramsci'ydi. Gramsci, hegemonyanın kullanımı ve uygulamasına üç önemli yenilik eklemişti. İlk olarak, kavramın kültürel ve

ahlâki yönlerini vurgulamış; ikinci olarak toplumsal grupların zorunlu özümseme sürecini tanımlamış; üçüncü olarak da emekçi kesimler başta olmak üzere burjuvanın toplumsal tahakkümünü çözümlemişti (Ransome, 2010: 184). Kısaca hegemonya, liberal kapitalizmin egemenliğine karşı "yeni bir eşdeğerlilikler sistemi" yaratarak toplumsal talepleri arkasına alan karşıt güç odağı oluşturmayı önermekteydi (Laclau ve Mouffe, 2008). Ecevit, ezen-ezilen ayrımı yaparak "halk"ı yeniden tanımlamış ve egemenlerle aynı tarafta gördüğü sağ partileri karşıt konuma yerleştirmişti. Böylece halk-egemen ayrımını çıkar ve sınıf temelli bir şekilde politikaya dahil ederek Türk sağının hegemonyasına karşı "Demokratik Sol" bir hegemonya inşa etmeye çalışmıştı. Bunu da antagonist söylemlerden popülist bir hareketin itici gücü şeklinde yararlanarak gerçekleştirmek istemişti. Bu nedenle Ecevit, politik yaşamının neredeyse bütün evrelerinde politik vizyonunun ve söylemlerinin temeline belirli karşıtlıkları ve "ötekini" yerleştirerek ilerlemeye çalıştı. İdeolojik kimliğinin somutlaşmaya başladığı ilk dönemde DP iktidarı ve Adnan Menderes'e yönelttiği eleştirilerde kendini dışa vuran, Kemalist cumhuriyetçiliği savunmaya yönelik muhafazakâr bir tutum hâkimdi. 27 Mayıs'tan sonra sosyal adalet temelinde iktisadi kalkınmacı bir yaklaşım sergilemişti. Kalkınmacı ve sosyal adaletçi söylemleri, Kemalist halkçılık ve devletçiliğin 1961 Anayasası bağlamında yorumlanmasıyla gelişmişti (Ecevit, 1963: 1-20). 1970'lerde Kemalizmin ve Anayasa'nın ilkesel sınırlarını kısmen aşarak liberal kapitalist "düzen"i hedef alan bir söylem benimsedi. Bu dönemdeki toplumcu görüşleri, sosyalizmin ve sosyal demokrasinin etkisi altında gelişmişti. 1980'den sonra 12 Eylül rejiminin tesis ettiği "antidemokratik" düzeni her fırsatta eleştirmiş ve değişmesi gerektiğini vurgulamıştı. 1990'lara doğru Ecevit'teki düzen eleştirisi belirsizleşerek politik anlayışındaki muhalif tavır ve

ideolojik gerçekçilik kaybolmuştu. Mevcudu reddetme, yeni bir hegemonik düzen kurma anlayışı üzerine bina ettiği politik çizgisi siyasal merkeze yerleşmesi ve statükocu bir düzen partisi haline gelmesiyle son bulmuştu.

Türk modernleşmesi ve demokrasisi bağlamında Ecevit'in, yerine toplumculuğu ikame etmeye çalıştığı modernist-gelenekçi kutuplaşmanın temelinde otorite krizi yatmaktaydı. Ecevit, güç ve otoriteyi bir yanda Tanrı'ya; öte yanda devlete veren iki anlayışın mücadelesindeki meşruiyet krizinin odağında durmaktaydı. Nuri Bilgin (1995), modernleşmenin Batı dışı toplumlarda otorite ve meşruiyet sorunu yarattığını, bunun da en nihayetinde bir kimlik krizine yol açtığını belirtmekteydi. Avrupa dışı toplumların entelektüellerinin bir kısmı, bilimsel devletin güç ve değerini reddederek Batı'ya meydan okumuş, diğer kısmı da asimilasyoncu bir tavır alarak Batı'ya dönmüşlerdi. Bu karşıtlıkta üçüncü bir grup ortaya çıkarak ikili meşruiyetin krizinden reformist bir şekilde kurtulmaya çalışmıştı. Reformcular, geleneklerini ve geçmişi sosyal değişmeye göre akıl süzgecinden geçirerek yeniden yorumlamışlardı (Bilgin, 1995: 96). Ecevit'in yerli sol popülizmi, geçmişi ve sosyal değişmeyi takip ederek yeni bir meşruiyet oluşturmaya ve otorite kurmaya çalışan reformculuğa karşılık gelmekteydi. 1960'larda CHP'de baş gösteren "halka doğru hareketi", yönelinen topluluğun ulusal kimliğini keşfetmeyi gerektiriyordu. Demokratik solcular, çoğunluğu Anadolu köylüsünden müteşekkil olan halkın "bilinci"ni tarihten, dinî inanışlardan, kültürden ve geleneksel yaşam formundan yola çıkarak diğerkâmlık, dayanışmacılık, hoşgörülülük, adil olmak ve yardımseverlik gibi pozitif öğelerle donattılar.[1] Bu öğeler sağ-muha-

1 Benzer bir yaklaşım Ziya Gökalp'te de vardır. Durkheim'ın fikirlerinin etkisinde kalan Gökalp, "Medeniyet-Hars" ayrımı yaparak "milli öze", "milli kültüre" dayalı Türkçü ideolojinin temellerini atmıştı (Gökalp, 1977).

fazakâr ve İslâmcı siyasetin kavrayışından farklı olarak, yerli bir sol anlayışa katkı sağlayacak toplumcu nüveler olarak yorumlandı. Kemalizmin evrenselci mantığından farklılaşan bu özgücü kimliği örgütleyerek hegemonik hale getirmek Ecevit'in siyasal programatiğinin ana gayesiydi.

Ancak reformcular bilimsel devletin ilkelerinin yaşamın tüm alanına yayılmasını kabul etmekle birlikte tarihe ve geleneksel fikirlere bağlı kalmaya çalışmaktaydılar. Ne Tanrı'dan ne devletten vazgeçmekte; ne ikisini de reddetmekte; ne de ikisinden biriyle özdeşleşmekteydiler. Düşünce ve eylemlerinin ekseni olarak hem kozmosu, hem toplumu, hem inananı hem de yurttaşı korumaya çalışmaktaydılar (Aktaran Bilgin, 1995: 96-97). Ecevit'in açmazı da burada yatmaktaydı. Ne cumhuriyetçi Kemalist kimliğinden tam olarak sıyrılıp sahih bir sol anlayış ortaya koyabilmiş ne de dindar-muhafazakâr kitlelerle tam bir özdeşlik kurabilmişti. Bu yüzden politik hayatı boyunca laik cumhuriyetçilikten sosyal demokrasiye, oradan merkez sola ve en sonunda da rejim savunuculuğuna varan savrulmalar yaşadı. Savunduğu değerler ve ilkelerdeki kısmi süreklilik inkâr edilemese de, Bülent Ecevit politik kariyerini başladığı yere, cumhuriyetçi Kemalizme dönüş yaparak tamamladı.

BİRİNCİ BÖLÜM

Çocukluk ve Gençlik Dönemi

Ecevit ailesinin kökeni ve geçmişi

Mustafa Bülent Ecevit, 28 Mayıs 1925 yılında İstanbul - Beşiktaş'ta dünyaya geldi. Ailenin ilk ve tek çocuğu olan Ecevit'in babası Prof. Dr. Fahri Ecevit, annesi ise ressam Nazlı Ecevit'tir. Mustafa ismi doğumundan bir yıl önce vefat eden ve bir din âlimi olan dedesi Mustafa Şükrü Efendi'den dolayı verilmiştir. 1934 yılında soyadı kanunu yürürlüğe girince Fahri Ecevit, Kastamonu'da çok sevdiği bir yörenin adı olan Ecevit'i soyadı olarak seçmiştir (Kurt, 2002: 13-14). Fahri Ecevit, Kurtuluş Savaşı yıllarında burada görev yapmış ve doğasından çok etkilendiği Ecevit yöresinin adını kütüğüne soyadı olarak kaydettirmiştir (Akar ve Dündar, 2006: 17).

Ecevit'in baba tarafından dedesi olan Mustafa Şükrü Efendi, 1852 yılında Kastamonu'nun Daday kazasına bağlı Gulam köyünde doğmuştur. Şükrü Efendi bir din âlimi ve müderristir. Küçük yaşlarda köyde dinî bilgileri öğrenmeye başlayan Şükrü Efendi, 18 yaşında İstanbul'a gelerek Vezneciler'deki Kuyucu Murat Medresesi'nde eğitimini sürdür-

müş ve sonrasında, başta Beyazıt Camii olmak üzere çeşitli cami ve medreselerde dersler vermiştir. Kayserili Ali Rıza Efendi'den icazetname aldıktan sonra Beyazıt ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yapmıştır. 1895 yılında Sultan Abdülhamid'in huzurunda her Ramazan'da okunan Huzur Derslerine dinleyici tayin edilmiş, 1912'de de ders anlatıcılığına yükselmiştir. Bu derslere katılmadan bir yıl önce Meclis-i Tetkîkat-ı Şer'iyye azalığına seçilmiştir. Bu meclis, şeriat mahkemelerinden gelen ihtilaflı meseleleri tahlil ve tetkik eden bir çeşit dinî danıştay olarak çalışıyordu. Ayrıca Mustafa Şükrü Efendi, 1903 yılında Sultan Abdülhamid'in iradesiyle ve Heyet-i Mahsusa'yla beraber özel görevle Çin'e gönderilmiştir. Buradan döndükten sonra "Çinli Hoca" lakabıyla anılmaya başlamıştır (*Yeni Şafak*, 20.01.2012).[1]

Mustafa Şükrü Efendi'nin Osmanlılar zamanında Kastamonu'da iskân edilen Kürt bir aileye mensup olduğu yönünde kuvvetli deliller bulunmaktadır. Şükrü Efendi'nin ailesi Kastamonu yöresinde "Kürtzade" olarak bilinmektedir. Kendi el yazısıyla kaleme aldığı hâl tercümesinde, Kürt olduğunu fakat Kürtçe bilmediğini, sadece Türkçe ve Arapça bildiğini belirtmiştir. Ayrıca orta boylu, siyah gözlü ve esmer yüzlü olduğu yine bu tercümede belirtilmektedir (*Yeni Şafak*, 20.01.2012). 2000'li yıllarda dedesinin Kürt olmasından hareketle ve CHP Genel Sekreteri olduğu 1960'lı yıllarda TİP'in düzenlediği Doğu mitinglerine destek vermesi ve CHP il başkanlarının katılımını sağlaması gibi konular gündeme getirilerek Ecevit'in üstü örtük Kürtçülük yaptığı ileri sürülmüştü (Erdoğan, 2006: 13). Bu ithamlar üzerine Ece-

1 Bu seyahatin gerekçesi, Çin'de Batılı işgalcilere karşı başlayan Boxer Ayaklanması'nda Müslüman Çinlileri uyarmak ve zarar görmelerini önlemekti. Aynı heyette Nazım Hikmet'in dedesi Hasan Enver Paşa da bulunmaktaydı. Mustafa Şükrü Efendi dönemin şeyhülislâmının tavsiyesi üzerine heyete dahil edilmişti. Mahmut Çetin, *Çinli Hocanın Torunu Ecevit*, Emre Yayınları, 20006, İstanbul, s. 22-23.

vit, baba tarafından Kürt olduğunu doğrulayarak ailesinin Güneydoğu'dan Kastamonu Daday'a yerleştiğini ve bunu yıllar sonra öğrendiğini şöyle aktarmıştır: "CHP genel sekreteri iken akrabalarımın olduğu Daday'a gittim. Orada mezar taşından öğrendim. Ne babam ne de dedem bunları söyledi. Çünkü o dönemde böyle ayrımlar önemli değildi" (*Akşam*, 04.08.2004).

Bülent Ecevit'in anne tarafından dedesi ise uzun yıllar Mekke Şeyhülislâmlığı ve Medine Harem Şeyhliği yapmış olan Hacı Emin Paşa'dır. 1265 numaralı Devlet Arşivi belgesine göre; "Bülent Ecevit, Kastamonu'nun İnebolu bucağında dünyaya gelmiştir. Babası Prof. Dr. Ahmet Fahri Ecevit'tir. Annesi Nazlı Ecevit Libya'nın Bingazi şehrinde dünyaya gelmiştir. Dedesi Ali Kıratlı Paşa Sultan Abdülhamid'in yaveri, aynı zamanda Osmanlı generalidir. Büyük dedesi Kastamonu eşrafından müderris Mustafa Efendi'dir. İkinci dedesi Hacı Emin Paşa, 17 sene Mekke'nin şeyhülislâmlığını yapmıştır. Mekke'de 5 adet vakfı vardır. Bu vakıflarda hâlâ talebeler okumaktadır" (F. Bila, *Milliyet*, 10.07.2005). Devlet arşivlerinde doğum yeri olarak Kastamonu'nun İnebolu bucağı gösterilse de Ecevit'le ilgili bütün çalışmalarda doğum yerinin İstanbul olduğu belirtilmektedir.

Ecevitlerin bir kuşak önceki akrabaları Osmanlı toplum yapısı ve kültürüyle yoğrulmuş ve bu kültürün taşıyıcısı olan etkili kişilerdi. Ailevi kimliğin unsurları içinde daha geri planda kalan bu bağlantının silik bir şekilde varlığını sürdürmesi kuvvetle muhtemeldir. Fahri ve Nazlı Ecevit cumhuriyetin laik modern kuşağına mensup olsalar da, kendilerini tanımlama ve kimliklerinin oluşumu noktasında ortak muhafazakâr geçmişlerinin elbette bir etkisi vardır. Çünkü her kuşak birbirinden farklı olmakla birlikte kendisinden öncekilerle çok fazla paylaşım içindedir. Kuşakların kimliği, bakış açısı ve değerleri kültür alışverişi ve iletişim süre-

ci sonucunda meydana gelmektedir. Bu süreçte din, kuşaklar arasında güçlü bir şekilde âdet ve geleneği bir arada tutan devamlılığın kaynağıdır. Bu anlamda dinî tutum da kültür gibi toplumsal olarak üretilmekte ve devam ettirilmektedir. Herhangi bir zamandaki değişim ve devamlılığı yansıtmaktadır (Roof, 2012: 62).

Cumhuriyet döneminde toplumsal hayatın farklı kesimlerinde etkili olmuş birçok ismin sosyolojik kökleri Osmanlı entelijansiyasına dayanmaktadır. Bu yüzden laiklik tartışmalarının yoğun olduğu dönemlerde ünlü isimlerin "Benim dedem de namaz kılardı" ya da "Ninem başörtülüydü" gibi maziye yönelik açıklamalarda bulunmaları anlaşılır bir durumdu. Bu itiraflar aynı zamanda laik-dindar kutuplaşmasının yarattığı atmosferde modern kesimlerin dine veya geleneğe yabancı olmadıklarını savlayan savunmacı bir söylemdi. Geçmişle kurulan bağlantı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan kültürel, dinsel ve zihinsel devamlılığın göstergesiydi. Ecevit'in kendisi ya da ailesi bu kültürel mirasa hiçbir zaman açık bir göndermede bulunmamıştır. Fakat yıllar sonra anne tarafından dedesi olan Hacı Emin Paşa'dan kendisine yüklü bir miras kaldığı ortaya çıkmıştır. Emin Paşa'nın Medine'deki mirası Şişli Sulh Hukuk Mahkemesi tarafından varislere paylaştırılmış ve annesi Nazlı Ecevit, 1971 yılında vefat ettiği için onun payı Bülent Ecevit'e intikal etmiştir. Ecevit, 2005 yılında Fikret Bila'yla yaptığı söyleşide mirasla ilgili şunları söylemişti:

> Mirası bırakan dedem, Medine Harem Şeyhi Hacı Emin Paşa, Mekke'de de şeyhülislâm denilebilecek bir görev yürütmüş. Bu görev esnasında Peygamberimizden kalan bazı evkafı da yönetmiş. Konu edilen arazisi üzerine, medrese denilebilecek bir veya birkaç büyük kitaplığı da bulunan bir yer yaptırmış. Bu kütüphane ve kütüphanelerin ise, ai-

> le vakfı tarafından yönetilmesini vasiyet etmiş. Bu vasiyet gereği çok değerli olduğu söylenen bu kütüphane veya kütüphaneleri de araştırmacıların hizmetine sunacağız. Ben öteden beri bu miras hakkında bilgi sahibiydim. Mirasın diğer vârisleri kuşaklar boyu alabilmek için uğraşmışlar. Benim böyle bir uğraşım olmadı. Suudi ve Osmanlı hukuku gibi birçok karmaşık düzenlemelerle uğraşmak gerekliydi. Ben, bu mirasın Türk devletine ve Türk hacılarına bırakılmasının uygun olacağını düşünüyordum. Ancak hukuken nasıl yapılacağını bilemiyordum. Bu nedenle hem Cumhurbaşkanı olarak, hem eski Anayasa Mahkemesi Başkanı olarak hem de titiz bir hukukçu olarak Sayın Ahmet Necdet Sezer'e danışmayı en doğru yol olarak gördüm. Kendisini ziyaret ettim ve bu mirası nasıl bağışlayabileceğim konusunda bana yol göstermesini istedim. Konuyu Diyanet İşleri Başkanımızla da görüşmüş. Diyanet İşleri Başkanımız Sayın Bardakoğlu ve ilgili daire başkanları beni ziyaret ettiler ve hukuki olarak izlenecek yol hakkında bilgilendirdiler. Bu mirasın Türkiye'ye, Türk hacılara yararlı olması beni çok mutlu eder (Bila, *Milliyet*, 10.07.2005).

Ecevit, Medine'deki mirası Türk hacılarının yararlanması karşılığında devlete bağışlama kararı almış ve bu konuda Cumhurbaşkanı Sezer ve Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu'ndan yardım talebinde bulunmuştu. Ecevit, söz konusu mirası bağışladıktan bir yıl sonra vefat etti. Fakat vasiyetine rağmen mirasın devlete intikali ve buradaki taşınmazlardan doğan hakların kullanımı konusunda somut bir gelişme olmadı (Çetingüleç, *Takvim* 18.10.2011). Daha doğrusu Suudi Arabistan yönetimi istimlak ettiği arsaların bedeli de dahil, taahhüt ettiği ödemeleri yapmadı. Davanın avukatlarından Lale Beşe, Kral Abdullah bin Abdülaziz'in mirasın devri için onay vermediğini, bunun sebebinin de Kral'ın

İstanbul'dan satın aldığı ve Sevda Tepesi olarak bilinen araziye imar izni verilmemesi olduğunu söylemişti.[2] Beşe, imar izni verilmemesinin davanın seyrini olumsuz etkilediğini ve bu yüzden somut bir netice alınamadığını ileri sürüyordu. Mahkeme kararının Suudi yönetimince kabul edilmiş olmasına rağmen taşınır, taşınmaz mallar ve bunlardan doğan haklar vârislere devredilmemişti (*Milliyet*, 10.07.2005; *Zaman*, 25.11.2012).

Mirasla ilgili öteden beri bilgi sahibi olan Ecevit, mirasa sahip olma adına herhangi bir girişimde bulunmamıştı. Ecevit'in basına yaptığı açıklamayla kamuoyunun haberdar olduğu miras azımsanmayacak bir değere sahipti. Yaklaşık 110 dönümlük bir arazi ve bu arazilerdeki taşınmazlardan oluşuyordu. Miras kalan topraklar Hz. Muhammed, Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir gibi İslâm ve Müslümanlar açısından önemli isimlerin kabirlerinin de içinde bulunduğu, Mescidi Nebevi olarak adlandırılan bölgenin 99 dönümlük kısmını oluşturuyordu. Medine Mahkemesi tarafından yapılan gayriresmî değer tespitinde, gayrimenkule 11 milyar riyal değer biçilmişti. Davanın avukatlarından Alphan Altınsoy da arsaların toplam değerinin 2 milyar doları bulduğunu belirtmişti (*Vatan*, 03.11.2012). Ecevit, ömrünün son zamanlarında miras yoluyla sahip olduğu serveti Türk hacıların faydalanması şartıyla devlete bağışlamıştı. Ecevit'in bu davranışı ilk bakışta popülist gayelerle yapılmış bir davranış gibi görülebilirdi ancak Ecevit böyle bir mirasa sahip olduğunu ve bunu da diyanete bağışladığını açıkladığında politikada aktif değildi. 2005 yılında kamuoyunun haberdar olmasından kısa bir süre sonra da hayatını kaybetmişti. Yani mirası diyanete bağışlayarak özellikle dindar kesime şirin gözükme-

2 Sevda Tepesi, Başbakan Özal'ın girişimi ve Bakanlar Kurulu kararıyla 1984 yılında Suudi Arabistan Veliaht Prensi Abdullah Bin Abdülaziz'e satılmıştı. Üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen imar izni verilmediği için söz konusu arsa üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunulamıyordu.

ye çalışması zayıf bir ihtimaldi. Bülent Ecevit, klasik anlamda dindar biri değildi, ancak inanç sahibi birisiydi. Sahip olduğu inanç biçimi genel itibarıyla ruhaniyetin hâkim olduğu Batıni bir maneviyatçılıktı.

Bülent Ecevit'in babası Ahmet Fahri Ecevit aslen Kastamonulu, annesi Nazlı Ecevit ise İstanbulludur. Fahri Ecevit, İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra çeşitli kurumlarda tabip olarak çalışmış; Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'ya geçerek İnebolu, Kastamonu, Taşköprü ve Kocaeli'nde hükümet tabipliği görevinde bulunmuştur. Adli tabip olarak Ankara'ya tayin olduktan sonra Polis Enstitüsü ve Jandarma Astsubay Okulu'nda dersler vermiştir. Daha sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adli Tıp Kürsüsü'ne profesör olarak atanmıştır. Adli tabipliğin yanında sanat ve edebiyatla ilgilenmekte, roman, tiyatro eleştirileri yazmakta, sosyal ve siyasal konuları yakından takip ederek çeşitli analizler kaleme almaktaydı. Görüşleri bakımından CHP'nin radikal cumhuriyetçi kanadına mensuptu (Koloğlu, 2000: 11). Fahri Ecevit, İsmet İnönü genel başkanlıkta kaldığı müddetçe CHP'nin bir daha iktidara gelemeyeceğini düşünüyordu. Bülent Ecevit'e yazdığı mektuplarda İnönü'den "kuzu kılığına girmiş kurt" ve "askerden dönme diktatör bozması" diye bahsediyordu (Bildirici, 2000: 53). Fahri Ecevit 1943'ten 1950'ye kadar iki dönem CHP'den Kastamonu milletvekilliği yapmış; 1950 seçimlerinde tekrar aday gösterilmeyince İstanbul'a taşınmış ve 1951 yılında burada vefat etmiştir. Sanat çevrelerinde tanınan Nazlı Ecevit ise Kız Öğretmen Okulu ve Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olduktan sonra ressamlık yapmaya başlamıştır. Daha çok portre çalışmalarıyla bilinen Nazlı Ecevit, yurtiçinde ve yurtdışında birçok sergiye katılmıştır (Koloğlu, 2000: 14). Fahri Ecevit'le evlendiğinde Güzel Sanatlar Akademisi'nden yeni mezun olan Nazlı Ecevit, evliliğinin ilk yıllarında Ankara'da bir

müddet resim öğretmenliği yapmıştır. Bülent Ecevit'in doğumundan sonra öğretmenliği bırakarak çocuğunun bakımıyla ilgilenirken bir yandan da sanatsal çalışmalarına devam etmiştir (Çetin, 2006: 34-38).

Ecevit'in hayatı bu iki insanın bir sentezi olmakla birlikte kişiliği üzerinde, annesinin etkisi daha büyüktü. Siyasi tutumlarının gelişmesi ve yerleşmesinde ise babasının yönlendirme ve telkinleri etkiliydi. Fahri Ecevit, Bülent Ecevit'in gazetecilik yaptığı yıllarda kendisine yazdığı mektuplarda onun yanlışlarını özenle düzeltiyor; uygun kelimeler, kavramlar öneriyor; böylece düşünme ve değerlendirme yeteneğine katkıda bulunuyordu. Sakin ve sanatkâr ruhlu annesinin kişiliği ise Ecevit'e dünyayı bir sanatçı duyarlılığıyla görme ve algılama yeteneği kazandırmıştı. Babasının aksine Ecevit, gençlik yıllarında siyasete pek ilgi duymamış, daha çok sanat ve edebiyatla meşgul olmuştu. Ailede sanatın çeşitli dallarıyla yakından ilgilenilmesi, Ecevit'i de sanata ve edebiyata yönlendirmişti (Erdoğan, 2006: 16; Kurt, 2002: 14; Akar ve Dündar, 2006: 17-18; Koloğlu, 2000: 11-12). Bu bakımdan Ecevit, kültürel olarak oldukça zengin bir ortamda doğup yetişmişti. Ailenin zenginliği sadece sanatsal veya kültürel alanlarla sınırlı değildi. Ecevit'i konu alan kitapların çoğunda, onun halktan biri olduğu vurgulanmak istercesine ailesinin maddi açıdan zengin olmadığı, Ecevit'in çocukluk yıllarının sıkıntı içinde geçtiği gibi konular vurgulanmaktadır. Ancak 1930'lu yılların Türkiye'sinin sosyoekonomik durumu göz önüne alındığında babanın akademisyen ve politikacı, annenin de ressam, sanatçı olduğu bir ailenin fakir olduğunu ileri sürmek pek inandırıcı değildir. Üstelik böyle bir ortamda çocuklarını özel okulda okutabilme imkânına sahip oldukları hesaba katılırsa en azından orta sınıfa mensup bir aile oldukları daha gerçekçi bir değerlendirme olacaktır.

Ecevitler modernist bir görüş ve yaşam biçimine sahip; elit sayılabilecek bir aileydi. Bu bakımdan dinî muhafazakârlıkla doğrudan bir ilgileri bulunmuyordu. Hatta Fahri Ecevit'in alkol kullanmak, küfürlü konuşmak ve bunları uluorta yapmak gibi davranışlarının olduğu belirtilmektedir (Sağlamer, 1974a: 113). Ancak Ecevit'in çocukluğu babasının aksine sakin ve içe dönüktü. Daha çok annesine benzemekte ve onun duyarlı sanatçı kişiliği ve kimliğini yansıtmaktaydı. Bu kişilik yapısı onun tüm toplumsal-siyasal yaşamına ve davranışlarına sirayet etmişti. Dil ve üslup konusundaki titizliği, sosyal ilişkilerindeki seviyeli tutumu kişiliğinin tezahürüydü. Bu yönüyle Türk siyasetine seviye ve üslup da kazandıran bir politikacıydı.

Bülent Ecevit'in çocukluk yılları

Ecevit'in doğumundan kısa süre sonra, Fahri Ecevit'in işi nedeniyle ailecek Ankara'ya taşınmışlar ve Ankara Kalesi yakınlarında Işıklar Caddesi'nde bir apartmana yerleşmişlerdi. Ecevit, ilk olarak evlerinin yakınındaki Necatibey İlkokulu'na kaydolmuştur. Burası devrin en modern okullarından biri olarak bilinmekteydi. Aile bir süre sonra buradan da taşınınca Ecevit'in kaydı, Mimar Kemal İlkokulu'na alınmış ve ilkokulu burada tamamlamıştı. Ecevit, ilkokulda genel olarak başarılı bir öğrenci olmakla birlikte içe dönük kişiliği nedeniyle orta düzeyi geçememiştir. Sanata ve edebiyata daha çok ilgi duyduğu için okul derslerine pek önem vermemiştir (Kurt, 2002: 14).

Çocukluk yıllarındaki büyük kahramanı Mustafa Kemal'dir. İlkokul birinci sınıftayken yazdığı ilk şiirinin adını Atatürk koymuştu (Sağlamer, 1974a: 48). CHP Genel Sekreteri iken 1969 yılında yazdığı *Atatürk ve Devrimcilik* kitabında Atatürk'ü eleştirdiği ve mirasına ihanet ettiği gerekçesiy-

le suçlansa da Atatürk'e olan hayranlığını ve bağlılığını ömrünün sonuna kadar devam ettirmiştir. Ecevit'in Atatürk'ten sonra gelen kahramanı ise İsmet İnönü'ydü. Babasıyla yaptığı yazışmalarda Fahri Ecevit, İnönü hakkında hakarete varan sözler sarf etmekteydi. Babasının üzerindeki etkisine ve İnönü düşmanlığına rağmen o, hiçbir zaman İnönü'ye saygıda kusur etmemiştir. İnönü'yü genel başkanlık koltuğundan ettiği 1972 yılındaki CHP Kurultayı'nda bile seviyeli ve saygılı tutumundan taviz vermemişti.

Kolejli Ecevit: Şiir ve mistisizm

İlkokulu Mimar Kemal İlkokulu'nda bitirdikten sonra Erkek Lisesi'nin orta kısmına devam eden Ecevit, ortaokuldan sonra daha iyi bir eğitim alması ve yabancı dil öğrenmesi için ailesi tarafından Robert Kolej'e gönderilmiştir. Robert Kolej'de önceleri yatılı kalan Ecevit, daha sonra ayrı eve taşınmış ve son iki yılını Madam Lusi adında Ermeni bir kadının evinde pansiyoner olarak geçirmişti. Pansiyon günlerindeki en büyük zevki, şekersiz demli çay içerek mum ışığında şiirler yazmaktı (Kurt, 2002: 17-18). Ecevit içine kapanık halini Robert Kolej'de de sürdürmüştü. Genellikle arkadaşlarından ayrı durmuş, öğrenciliğin olmazsa olmazı sayılan yaramazlıklar ve kaçamaklar yapmamıştı. Robert Kolej'den sınıf arkadaşı olan Altemur Kılıç, Ecevit'i şöyle tarif etmişti: "Çok nazik, çok kibar, karıncayı incitmeyen, arkadaşlıklarına dikkat eden, biraz içine kapanık bir insandı. Tek uğraşı şiir yazmak ve çay içmekti. Bol miktarda çay içer şiir yazardı. Politikayla kesinlikle alakası yoktu. Politikayı bilmezdi. Sağ-sol bilmezdi. Biz aramızda sağ-sol münakaşaları yapardık. Ben sağda, Mehmet İsvan solda. Nazım Hikmet münakaşaları falan, Bülent karışmaz dinlerdi. Sen de haklısın sen de haklısın derdi. Hatta biraz milliyetçiliğe, sağa meyyal idi" (Kurt, 2002: 20).

Ecevit'in çevresiyle ve akranlarının ilgi duyduğu konularla pek alakası yoktu. Bir başka sınıf arkadaşı Dimitri Andriadis kolej yıllığına Ecevit hakkında şu ifadeleri düşmüştü: "Bir bardak çay, bir deste kâğıt, bir kurşun kalem ve bir şiir kitabı... İşte Bülent Ecevit'in en sadık arkadaşları" (Belli, 1975: 29). Ecevit, 1942-1943 yıllarında okulda yapılan nesir ve şiir yarışmasının birincisi seçilmişti. Birincilik kazandığı "Halk Şiiri" isimli yazısında Türk köylüsünün özellikle Doğu Anadolu insanının acılarını ve yüceliğini dile getirmiş ve yazıyı şöyle tamamlamıştı: "Türk gençliği eğer köylüsünün seviyesine yükselmek, onun sevgisini hak etmek istiyorsa, her türlü eğlenceden lüksten şimdilik vazgeçmelidir. Bir lise talebesinin her çaya gidişinde köylünün seviyesi ile arasındaki fark biraz daha çoğalmakta, kendisi biraz daha alçalmaktadır. Halk şiirini çok okuduğumdan ve onların istemlerini anlayabilmek sırrına erdiğimden mi ne bilmem, çok sevdiğim arkadaşlarımın her bir danslı çaya gidişlerinde onlara karşı büyük bir kırgınlık duyarım" (Sağlamer, 1974a: 42-43).

Ecevit'in köylülerle ilk karşılaşması çocukluk yıllarına dayanmaktaydı. Babası Fahri Ecevit mesleği gereği Ankara'nın civar köylerine gider, bazen onu da yanında götürürdü. Fahri Ecevit adli tıp tabibiydi ve gezilerin nedeni genellikle ölüm, yaranlama, kaza gibi üzücü olaylardı. Yoksulluğu, dertleri ve hüznü yüzüne sirayet etmiş olan köylüler çoğunlukla susar, gerekmedikçe konuşmazlardı (Bildirici, 2000: 15). Çocukluğunda bilincine yerleşen köye ve köylüye dair olumsuz hatıralar onun kırsal yaşama ve kalkınmaya ilgisinin kaynaklarından biriydi. Bu ilgi ilerleyen yıllarda baskın hale gelerek onun siyasal çizgisinin ana temalarından olacaktır. "Köy-kent" projesi ve "Demokratik Sol'da işçi-köylü el ele" gibi siyasal projelerinin temeli çocukluk yıllarına kadar uzanmaktaydı. Şiir, edebiyat ve *İzlerimiz* isimli okul der-

gisindeki çalışmaları haricinde derslerde yine vasat bir öğrenciydi, ama "okuma-yazma"daki üstün meziyetleri onu okulun popüler öğrencilerinden biri haline getirmişti. Arkadaşlarının sevgisini, saygısını hatta takdirini kazanması Altemur Kılıç'a yaptığı jest sayesindedir. Dergiye başyazar olarak düşünülen Altemur Kılıç, II. Dünya Savaşı'nda Almanları desteklediği gerekçesiyle okul yönetimi tarafından veto edilmişti. Başyazarlık görevi kendisine verilen Ecevit'in, dergideki ilk yazısı: "Bu dergiyi, (*Izlerimiz*) giderilmesi elimizde olmayan engeller yüzünden aramıza alamadığımız değerli arkadaşımız Altemur Kılıç'a ithaf ederiz" ifadeleriyle yayınlanmıştı (Kurt, 2002: 18).[3]

1940'lı yılların Türkiye'sinde Robert Kolej öğrencileri nispeten rahat ve özgür bir yaşam sürüyorlardı. Kız ve erkek öğrenciler ortak dans ve çay partileri gibi eğlenceler düzenleyip flört edebiliyorlardı. Ecevit ise dans partileri ve baloları küçümsüyor, bu tür sosyal aktivitelere katılmıyordu. Okul arkadaşları Ecevit'e "Hacı" diye takılıyorlardı. Kendisi bu durumu, "Ecevit ile hacılık arasındaki isim benzerliğinden dolayı. Bir de laikliğe çok bağlı olduğum halde dine de bağlıydım. O nedenle belki arkadaşlarım Hacı demişlerdir" şeklinde açıklamıştı (Akar ve Dündar, 2008: 32). Kendisinin de belirttiği gibi Ecevit zamanın hâkim modernist düşünce ve politikalarını sahiplenmekle birlikte bu rasyonel yönelim içinde, dinî inancını da muhafaza etmekteydi. İslâm kaynaklı inanç eğilimleri, hayatı boyunca koruduğu ve yaşamının çeşitli veçhelerinde dışavurumları olan bir duyuş ve anlayıştı.

---

3 Altemur Kılıç bu olayı şöyle anlatmıştı: Derginin başındaki isim ben olacaktım. Fakat o zaman ben biraz daha sağdaydım ve Amerikalı yönetim beni veto etti. Haklıydılar, çünkü aşırı hareketler yapıyordum. Ecevit burada çok güzel bir jest yaptı. Derginin o sayısını ki içinde benim de piyesim basıldı, "Bazı sebeplerle aramıza alamadığımız Altemur Kılıç'a ithaf olunur" diye bana ithaf etti. Yani bu inceliğini gösterir, efendiliğini gösterir (Akar ve Dündar, 2008: 28).

Doğu'ya açılan kapı: Tagore

Ecevit'in gençlik yıllarındaki sanat ve edebiyat ilgisi ve uğraşının bir boyutunu mistisizm ve tasavvufi fikirler meydana getirmekteydi. 16 yaşında bir lise öğrencisiyken Hintli şair Tagore'un *Gitanjali* (İlahiler) isimli eserini Türkçeye çevirmişti. Bu çeviriyi dönemin CHP'li Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e ithaf etmişti: "Kültür Başbuğumuz H. Ali Yücel'e; Emrinizdeki ordunun bir neferi tarafından ilk savaş armağanı olarak... Robert Kolej talebelerinden B. Ecevit." İthaf yazısı Cumhuriyet'le yetişen ilk kuşağın ve II. Dünya Savaşı yıllarının haletiruhiyesini yansıtıyordu (Akar ve Dündar, 2008: 30). Tagore'un aynı yıl ölmesi Ecevit'in çevirisine olan ilgiyi artırmış, kısa sürede kitabın ikinci baskısı yapılmıştı. Daha sonra aynı şairin *Avare Kuşlar* isimli kitabını da Türkçeye kazandıran Ecevit, Doğu felsefesi ve Hint mistisizmiyle olan bağlantısını Tagore üzerinden iyice pekiştirmişti. Tagore'la nasıl tanıştığını kendisi şöyle anlatmıştı: "Henüz on altı yaşında bir lise öğrencisiyken bir gün anne ve babamı bir kitabı büyük bir dikkatle okurken gördüm ve kitabın konusunu sordum. Bana, bir Hint ozanının şiir demetinin Türkçe çevirisi olduğunu söylediler. Şiire olan ilgimi bildiklerinden benim de okumamı önerdiler. Kitap, Rabindranath Tagore'un 'Bahçıvan' adlı eseriydi" (A. Erdoğan, 2006: 18-19).

Doğu mistisizminin edebi alanda dünya çapında temsilcilerinden olan Tagore, Maharshi Devendranath Tagore adlı varlıklı bir din adamının oğluydu. Hindistan'da özel öğretmenlerden ders alarak orta öğrenimini yaptıktan sonra 17 yaşında İngiltere'ye gönderilmiş ve burada hukuk eğitimi almıştı. Hindistan'a geri döndükten sonra bir yandan ailesinin geniş arazilerinin yönetimiyle ilgilenirken diğer yandan edebi ve kültürel çalışmalara yoğunlaşarak geleneksel Hint kültürüyle Batı kültürünü sentezlemeye girişmişti. Başta Ameri-

ka ve Avrupa'nın çeşitli ülkeleri olmak üzere, Batı kültürüyle Asya kültürünün kaynaşmasına yönelik konferanslar, seminerler vermiştir. *Gitanjali* isimli şiir kitabıyla 1913 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Tagore, 1915 yılında İngiltere Kralı tarafından "Sir" unvanına layık görülmüştür. Ancak Amritsar Katliamı adıyla tarihe geçen olayı protesto etmek amacıyla bu unvanı dört yıl sonra geri iade etmiştir.[4]

Tagore'un toplumcu fikirlerinin esin kaynağı Hint köylüsüyle olan yakınlığıydı. İngiltere'den döndükten sonra her şeyi bir kenara bırakarak köye yerleşmiş, Hint toplumuyla iç içe bir yaşam sürmüştü. Halkın sade yaşantısı, dertleri, yoksulluğu ve geri kalmışlığından etkilenen şair, insanlara ve doğaya karşı derin bir sevgi besliyordu. Genç Ecevit, Tagore'un şahsında bir bakıma kendini görmüştü (Sağlamer, 1974a: 25-26). Ecevit'in, kolejdeyken kaleme aldığı ve Türk köylüsünün durumunu anlatan yazıları Tagore'un toplumcu fikirlerinin etkisinde kaldığını gösteriyordu. Tagore'dan en çok Tanrı ve doğa sevgisi yönünden etkilenmişti: "Onun şiiri aynı zamanda Tanrı sevgisinin ve Tanrı önünde duyulan tevazuun içten ifadelerini oluştururken Tanrı'nın da bu sevgi ve baş eğmeye; Yaratan'ın her şeye kadir gücüne yaraşır bir yüksek gönüllülükle karşılık vereceğine olan inancı yansıtmaktadır" (Gezici: 2006: 170). Ecevit'i Tagore'un şairliği değil, düşünce ve his dünyası etkileşmişti. Hint mistisizminin zengin ruh, fikir ve hayal dünyası içindeki Tanrı sevgisi; insana, doğaya hatta bir bütün olarak evrene yansıtılmaktaydı. Ecevit, sadece Hint şiirine değil aslında bütün olarak Hint felsefesinin sonsuz idealizmine kapılmıştı. Tagore'un eserleri onu bu ruhsal âleme taşıyan bir vasıtaydı. Tagore aracılığıyla girdiği mistik âlem onu, evrenin her noktasında kendini sevgi olarak gösteren yaratıcıya ve inanca ulaştırmıştı.

4 http://tr.wikipedia.org/wiki/Rabindranath_Tagore, (10.02.2012).

Gitanjali'nin aynı yıllarda çevirisini yapan İbrahim Hoyi eseri "Tagore'nin Tanrısına uzattığı şarkı adakları ile dolu bir piyale [kadeh]" olarak tanımlıyor ve bu kadehten kana kana içebilmek "her faninin ulaşmak istediği en büyük saadettir" diyordu (Tagore, 1942: Önsöz, 7). Kitap, Tagore'un orijinal dili olan Sanskritçede "Sahip" diye bahsettiği Yaratıcı'ya seslenişi, ona olan sevgisinin ifadesiydi. (Tagore, 1942, Önsöz, 7). Ecevit kendi çevirisinde, eserin aslında bulunan "Sahip" ifadesi yerine, "Allah", "Rab" ve "Tanrı" gibi isimleri kullanmayı tercih etmişti. Kitap boyunca Sahip ifadesinin geçtiği yerlerde 16 kez Allah, 7 defa Tanrı ve 5 kere de Rab tanımlaması kullanmıştı (Tagore, 1941).[5] Ecevit, mistisizme ilahi bir pencereden bakarak ilahi dinlerin tercih ettiği yaratıcı isim ve sıfatlarını kullanmış ve çeviriye *İlahiler* alt başlığını koymuştu. Esasında İslâm dışı bir inanış ve duyuş biçimini yerleşik kavramlarla ifade ederek bir bakıma İslâmileştirmiş olmaktaydı. Kitabın okuyucuda bıraktığı ilk etki güçlü bir tasavvufi his ve inanış biçimiydi. Kesif bir hissiyatın egemen olduğu Hint düşüncesiyle uyumlu olarak *Gitanjali*, panteist bir bakışın ürünüydü. Tagore, hayatın ve evrenin her yerine sinmiş olan yaratıcıyla iletişime geçerek ona olan duygularını ifade etmişti. Ecevit, *Gitanjali*'deki "Tanrı sevgisi ve Tanrı önünde duyulan tevazuun içten ifadelerini" sufi bir yaklaşımla okuyarak İslâm'daki vahdet-i vücut inancına yaklaşmıştı. Varlığın birliği anlamına gelen vahdet-i vücut, evrendeki tüm varlıkların ve oluşumların "mutlak bir varlığın" yansımalarından ibaret olduğu inancına dayanmaktaydı.

Mistik atmosferinin yanında *Gitanjali*'de Batıni bir yaklaşım da söz konusuydu. "Bu dua ayinlerini ve şarkılarını bırak. Bu mabedin karanlık köşesinde kime ibadet ediyorsun? Gözlerini aç göreceksin ki Allah senin karşında değildir. O,

5 İbrahim Hoyi'nin tercümesi toplamda 116 sayfa, Ecevit'inki ise 98 sayfadır.

çiftçinin sert toprağı sürdüğü, yol amelesinin taş kırdığı yerdedir. O, güneşte de, yağmurda da onlarla beraberdir ve elbisesi toz içindedir" (Tagore, 1942: 12-13) ifadeleri bunun yansımalarıydı. Batıniliğe göre evren zahir-batın ilkesi üzerine kurulmuştu ve zahir, yani görünen bütün insanlar tarafından algılanabilen maddi âlemin ötesinde bir de varlıkların görünmeyen gizli tarafı vardı. Hakikat gözle değil ancak kalp ve hisle algılanabilirdi. Eşyanın hakikatindeki gizli bilgiye ancak az sayıdaki özel kişiler vakıf olabilmekteydi (Granholm, 2012: 291).

Ecevit'in gençlik döneminde kendini mistik düşüncenin İslâmi yorumunda sufi bir metafizikle dışavuran inanç biçimi; Tanrı'ya, doğaya ve insana duyulan ilahi bir sevgi şeklindeydi. Bu yüzden olsa gerek dinî ritüelleri yerine getirme gereği duymamıştı. Kendisiyle yapılan bir söyleşide "Ramazan'ı nasıl geçirdiniz?" sorusuna, "Halkımız için çok önemli bir vesile," dedikten sonra "ama kendimizin özel düzenlemelerimiz yok," karşılığını vermişti. "Hiç oruç tutabildiniz mi?" sorusunu ise "Hayatımda hiç oruç tutmadım," şeklinde cevaplamıştı (*Zaman*, 07.11. 2013). Yine aynı söyleşide "Kendi ölümünüz hakkında düşünür müsünüz?" sorusunu ise şöyle cevaplamıştı: "Tabii düşünürüm ama kuşkuya, kaygıya kapılarak değil. Ölümü Allah'a varış olarak görüyorum" (*Zaman*, 07.12.2003).

Ecevit'in heteredoksi inanç biçimi "Mabetsiz Ruhsallık" olarak tanımlanan duruma karşılık gelmekteydi. Ruhsallık, bireylerin çoğunlukla ibadet ve meditasyon gibi önemli ruhsal tecrübelerini içeren; Tanrı veya "aşkın bir hakikat" ile ilişkisine vurgu yapan bir dindarlık biçimidir. Yerleşik inanç ve ibadet biçimlerinden tam olarak soyutlanamasa da çoğunlukla geleneksel dinî kurumların dışında var olan bir dindarlıktır. Klasik dindarlıktan farklılaşmakla birlikte, dindarlığın bazı biçimsel unsurlarını da içine almaktadır. Ruh-

sallık, geleneksel dinî kurumların şekli unsurlarını da taşıyan fakat itikati ve ameli olarak halk dini diye tanımlanabilecek olan özelliklere sahiptir (Hamberg, 2012: 231-236).[6]

Şiir, tasavvuf ve politika

Bülent Ecevit, sadece çeviriyle ilgilenmemiş kendisi de şiirler yazmıştı. İlk şiirleri Vedat Nedim Tör'ün çıkarttığı *Hep Bu Topraktan* isimli dergide yayımlanmıştı. Tör Ecevit'in şiirlerini, "Bu şiirleri bu toprağın on yedi yaşında bir genci yazdı," diye takdim etmişti. Bu takdimden dolayı Ecevit, 1950'den önce yazdığı gençlik şiirlerini "on yedi yaş şiiri" olarak adlandırmıştı. Sonraki yıllarda *Yücel, Varlık, Akis, Dost, Forum* gibi dergilerde de şiirleri yer almıştır. Ecevit'in gençlik yıllarından başlayarak ömrünün sonuna kadar içli dışlı olduğu şiir, tasavvuftan etkilenmiş ve şiirlerinin birçoğunda iz bırakmıştı. Özellikle gençlik yıllarında yazdığı "on-yedi yaş şiirleri" tasavvufi bakımdan daha güçlü olan insan, Tanrı, evren ve yaşam ilişkisine dair şiirlerdi. Tagore'dan etkilendiği ve aynı tarzda yazmaya çabaladığı açık biçimde anlaşılmaktaydı. Sonraki yıllarda yazdığı şiirler, özgül bir tema ve duyguya odaklanmayan soyut dizelerdi ve zamanla Tagore'un etkisinden sıyrılıp modern şiirin etki alanına girdiğini göstermekteydi. Şiirlerinin kapalı ve soyut oluşu ondaki tasavvuf düşüncesinin kalıcı sonucuydu. Bütün olarak bakıldığında Ecevit'in şiirine hâkim olan soyutluk ve hümanizm, Doğu mistisizmi ve Tagore'un etkisini göstermekteydi. Ece-

6 Bülent Ecevit, 1961 yılında Tagore'un bir başka eseri *Avare Kuşlar*'ı da Türkçeye çevirmiştir. *Gitanjali* kadar olmasa da *Avare Kuşlar* da içinde spiritüel öğeler barındıran bir eserdi. Ancak *Gitanjali*'deki yoğun bireyselliğin aksine *Avare Kuşlar*'da pastoral öğeler daha ön plandadır. *Avare Kuşlar* metaforundan anlaşılacağı üzere şair, ilahi aşkla kendinden geçen bir kuş misali Tanrı'nın ulu ağacında daldan dala konmaktadır. Yaratıcı ve yaratılan arasındaki hiyerarşi ve bu hiyerarşiden kaynaklanan tevazu burada da hâkimdir.

vit'in doğu mistisizmine ilgisi zamanla sönümlenirken modern yerli şairlere yönelmiş, Mevlana'yı ve halk şairlerini de ihmal etmemişti.

Ecevit, Tagore'la başlayan şiir yolculuğuna sonraları Nazım Hikmet'ten Necip Fazıl'a modern şairleri, Karacaoğlan gibi halk ozanlarını ve Yunus Emre gibi mutasavvıfları da dahil etmişti. Hint felsefesiyle başlayan mistik ilgiye Türk halk şairleri eklenince yaşantısındaki ve şiirlerindeki tasavvufi boyut daha da güçlenmişti (Kurt, 2002: 19). Bu noktadan sonra inanç ve din konusunda yabancı kaynaklardan değil daha çok yerli kültürden ve gelenekten beslenmeye başladı. Türk İslâm-tasavvufu, inanç düzleminde onun en güçlü dayanağı haline geldi.

Ecevit için şiir "özel bir eylem"di ve bu bakımdan şiir yazmak, şiirle içli dışlı olmak politik yönelim içermiyordu. Ancak şiirin anlatım gücünü göz ardı etmemiş ve normal yollardan ifade edilemeyecek bir gerçeğin şiirle daha kolay ve etkili biçimde anlatılabileceğine inanmıştı (Ecevit, *Milliyet*, 16.08.1975). Hatta "Ozan, siyasette, felsefede hatta bilimde güç ve geç varılan bir doğruya veya gerçeğe daha kolay ve erken varabilir," diyerek şiiri "hakikat"e ulaşmada önemli bir araç olarak görmüştü (Ecevit, *Milliyet*, 16.08.1975). Bu yönüyle Ecevit için tasavvufi şiir bir tür ritüelsellik içeriyordu ve ritüel, bireyin rasyonel alandan çıkarak anlam dünyasına girmesi demekti (Collins, 2012: 126). Kendisi, şiir ve tasavvuf bağlantısını şöyle açıklamıştı: "İslâm'ın Türk kafasında ve gönlünde yansıması tasavvuf yoluyla, özellikle tasavvuf şiiri yoluyla olmuştur. Türk'ün kafasındaki arayışa ve gönlündeki sevgiye İslâm'ın ışığı değince, Türk İslâm tasavvufu doğmuştur" (Ecevit, *Milliyet*, 16.08.1975). Özcü bir yaklaşımla "sevgi ve dayanışmayla yoğrulmuş ideal bir toplum" inancına ulaşmıştı. Sevgiyle kuşatıldığına inandığı "Türk toplumunda" din duygusu ve düşüncesi de bu sevgiden ne-

şet etmekteydi. Sevgiye dayanan bir inanç tutuculuğa ve bağnazlığa değil, hoşgörü ve özgür düşünceye dayalı bir dinî inanç teşekkül ediyordu. Bu yüzden Müslüman Türk halkı tutucu ve gerici değil; ilerici ve aydın bir topluluk oluyordu. Sevgi ve hoşgörü toplumunun kadim bir özelliği varsayıldığından İslâm öncesi Türk toplumları da tutuculuk ve bağnazlıktan arınmış oluyordu. Bu toplum tasavvuru Cumhuriyet döneminin Türk tarih teziyle de bir noktada örtüşüyordu. Cumhuriyet rejimi, İslâm dininin olmadığı dönemlere özgü düşünce ve davranış biçimlerini öne çıkararak toplum ve İslâm arasına bir mesafe koymayı amaçlamıştı. Bu doğrultuda Türk tarihi ve dili Müslüman Arap kültüründen ve tarihinden arındırılmak için antik dil ve medeniyetlerle ilişkilendirilmeye çalışılmıştı. Dini özelliklerden soyutlanmış seküler bir ulusal kimlik kurgulanmaya çalışılmıştı. Din dışı olumlu yönlerin varlığı vurgusu bu yeni toplumsal kimliği "sahiplenilebilecek" bir yapıya sokmayı amaçlıyordu. Ecevit bu teze herhangi bir göndermede bulunmadan "Türk toplumu ile İslâm'ın uyumlu birlikteliği" varsayımından hareket ediyordu.

Ona göre, "Türk toplumunun aydınlık zihniyeti" ile "İslâm'ın ışığı" bir araya gelince oldukça ideal bir birliktelik ortaya çıkmıştı. Doğrudan telaffuz etmese de esasında bir tür Türk-İslâm sentezi görüşünü dile getiriyor ve bu sentezden hareketle bir din sosyolojisi kurguluyordu. Doğasındaki sevgi gereği bağnazlıkla uyuşması mümkün olmayan sosyal yapı ileriye ve aydınlığa dönüktü. İslâm'dan "ışık" diye bahsederek katı laik bakış açısının aksine İslâm'ı, "karanlık çağlara özgü geri bir inanç" olarak değil modernliğe ve yeniliğe açık "pozitif bir din ve inanış" biçimi olarak gördüğünü vurgulamıştı. "Halkın hoşgörülü ve özgürlüğe açık" oluşunu, din duygusunun Türklerde sevgiye dayandığı önermesiyle temellendirmişti:

> Din duygusu kiminde korkudan alır gücünü, kiminde sevgiden... Din duygusu korkuyla beslenenler, genellikle bencil kişilerdir. Bu dünyada ve bu dünyadan sonrası için de kendilerini düşünürler. Din duygusunun gücünü sevgiden alanlarsa korkuyla değil, bencil bir korunma duygusuyla ve yaşamdan sonrasını güvenceye alma kaygısıyla değil, bencillikten uzak bir sevgiyle ve gerçek inançla yönelirler Tanrı'ya. Din duygusu korkuya dayananlar bağnazlığa kolayca kapılırlar. Din duygusu sevgiye dayananlarsa bağnaz olamazlar. Yüzlerce yıldır tepeden gelen ve insan yüreğinde korkuyu körükleyip sömürmeye yönelen bağnazlık baskısına karşın, Türk halkının özgür düşünceli ve hoşgörülü oluşu, ondaki din duygusunun sevgiye dayanışındandır. Bu sevginin özünde Tanrı'nın birliği ve Tanrı'yla birlik inancı bulunur.[7]

İslâm dini sevgiden kaynaklandığı için içerisinde düşmanlık ve bağnazlık tutunamamış; böylece ilerlemeye ve yeniliğe açık, çoğulcu bir toplumsal yapıya kaynaklık etmişti. Düşmanlığı ve bağnazlığı vaaz edenler gerçek Müslümanlar değil, dini kendi perspektiflerine göre yorumlayıp kullananlardı. Bu istismar bazen şahsi çıkara bazen de sınıfsal çıkara hizmet ediyordu. Ecevit, özellikle Türk sağının dine yaklaşımını samimi bulmuyor, sağın dindarlığını sınıfsal ilişkileri ve sömürü düzenini gizleyen bir perde olarak değerlendiriyordu.

Ecevit, Türk toplumundaki dini inanışa bağlı hoşgörünün ve özgürlük düşüncesinin temeline sevgiyi yerleştirmişti. Bu sevginin özünde Tanrı'nın birliği ve Tanrı'yla birlik inancı bulunuyordu. Tanrısal sevginin amacı bireyi, Tanrı ile kaynaştırıp "bir" haline getirmekti. Ecevit'e göre bu inanca dayanarak Tanrı'ya yönelmenin yolu Türk İslâm tasavvufuydu

7 Cumhuriyet Halk Partisi tarafından 1977 Genel Seçimleri öncesi Bülent Ecevit adı ve imzasıyla yayımlanan bir broşürden alınmıştır.

ve bu yüzden tasavvuftaki düşünce ve arayış ekollerine "tarikat" yani "yol" deniliyordu. Tarikatlar, Tanrı'ya ulaştıran yollar, zamanla bazı kişiler tarafından yozlaştırılsa ve bir sömürü aracı olarak kullanılsa da Türk halkı "aklı", "sezgisi" ve "duygusuyla" bu bozulmayı aşmayı başarabilmişti. Ecevit, dindeki yozlaşmayı ve bağnazlığı aşmanın en etkili yollarından biri olarak halk şiirini görüyordu (Ecevit, *Milliyet*, 16.08.1975). Halk şiiri toplumsal benliğin kendini bulduğu ve ifade imkânı kazandığı bir özgürlük alanıydı: "Tarihi boyunca Türk toplumu Türk halkı –dünyanın her yerinde– basmakalıp düşünür olmaktan ve baskılar altında suskunlaşıp veya nesneleşip benliğini yitirmekten şiirle kurtulmuştur. Bugün de şiirle kurtulmaktadır. Düşünceye konulan yasakların erişemediği bir özgürlük alanı olagelmiştir" (Ecevit, 2005: 16).

Ecevit için şiir anlatılamayanı ifade etmenin etkili bir aracı olduğu gibi kalıpları, sınırları zorlayan bir özgürleşme eylemiydi. Özgürlükçü halk şiiri sınırları aşıp toplumdaki sevgi ve Tanrı inancıyla birleşince güçlü bir tasavvufi his ve inanç ortaya çıkıyordu. Bu tasavvufi gelenek içinde başat rol oynayan sevgi, gericiliğin ve bağnazlığın panzehriydi. Ecevit, şiiri özel alana ait bir eylem olarak değerlendirse de tasavvufi şiire toplumsal bir işlevsellik atfetmekteydi. Bu onun "topluma bir mesajım olacaksa şiirden yararlanmam ama çoğu kez o bildiriyi şiirden öğrenirim veya çıkarırım" düsturuyla uyumluydu. Türk-İslâm geleneği ve bu geleneğin güçlü bir ifade alanı olduğunu düşündüğü halk şiirinden toplumcu çıkarımlar yapıyordu. Ona göre "Halk şiiri dinsel düzeydeki birlik inancı ve özlemini toplumsal düzeyde de yansıtmaktaydı" (Ecevit, 2005: 11; *Milliyet*, 16.08.1975). Fakat bunu idrak edebilmek için "görecek göz" olması gerekiyordu. Ecevit burada Mevlana'nın "sende görecek göz yok. Görerek bakabilseydin eğer baştan aşağı o olduğunu görürdün"

sözüne atıfla tasavvuftaki varlığın birliği inancını ve arayışını herkesin anlayamayacağını ileri sürüyordu. Bu gönderme Ecevit'teki Batınilikle uyumluydu; zira o görünen maddi âlemin ötesinde eşya ve olaylarda görünmeyen anlamlar olduğuna inanıyor ve bunları İslâmi hakikatin temeli olan vahye dayandırıyordu. Yoktan var edilenlerin yani yaratılanların kendilerini, yaratıcıdan ayrı bir varlık gibi görmeleri tasavvuf inancının kabul edemeyeceği bir anlayıştı. Örneğin Tanrı'nın ve varlığın birliği itikadını ve bunun inkâr edilemez bir gerçek olduğunu *Kuran-ı Kerim*'deki şu ayetlere dayandırıyordu: "Allah Oğul edindi dediler; haşa, oysa göklerde ve yerde olanlar O'nundur. Hepsi O'na ram olmuştur. Gökleri ve yerleri yoktan var eden Allah'tır" (Ecevit, *Milliyet*, 16.08.1975).[8]

Ecevit tasavvufi düşünce aracılığıyla özel alandaki inancı, toplum alanına oradan da kamusal alana taşıyan bir yol açıyordu. Fakat dine ve dinsel inanca politik bir rol vermek yerine, politikaya rahatlatıcı bir işlev yüklüyordu. Tasavvuftaki Tanrı'nın ve varlığın birliği inancı toplumsal alana birlik, beraberlik ve dayanışma şeklinde yansıyordu. Bu bakımdan İslâmi inanış ve pratikler korkulacak bir şey değil, bilakis sevgi, dayanışma ve birlik noktasında politikaya katkı sağlayacak faktörlerdi. Bu çıkarımlar 1970'lerin toplumsal atmosferinde yapılmıştı ve dönemin siyasal eğilimlerinden açık izler taşıyordu. CHP'nin halkla bütünleşmeye çabaladığı ve Demokratik Sol'un kitlesel bir yönelim haline geldiği yıllarda din de halkçı bir bakışla ele alınıyordu. Halktaki din ve inanış Demokratik Sol düzene giden yolda tamamlayıcı bir görev üstlenmiş oluyordu. Diğer yandan CHP iktidarının önündeki psikolojik engellerden olan "din düşmanlığı" algısı da bir nebze olsun aşılabiliyordu. Hint felsefesiyle başlayıp tasavvufla güçlenen sevgi ve birlik duygusu Ece-

8 *Kuran-ı Kerim*, Bakara Suresi (2), Ayet: 116-117.

vit'in hayatında önemli bir yer kaplamıştı. İlkin edebi alanda kendini gösteren bu eğilim zaman içinde sevgi ve beraberliği amaçlayan siyasal bir yönelime evrilmişti. CHP'de "Ortanın Solu"yla başlayıp Demokratik Sol'la devam eden ve Ecevit adıyla özdeşleşen hareket, yeni bir düzende toplumu uyumlu bir birlikteliğe kavuşturmayı amaçlıyordu. Sömürünün, yoksulluğun ve adaletsizliğin olmadığı demokratik ve müreffeh bir düzen, "tasavvufi ilahi ahengin" insanlar dünyasına uyarlanmasıydı. Bu düzene ulaşmak sevgi, saygı ve hoşgörü ile kaynaşmış uyumlu ve ideal bir toplumsal düzeni hayata geçirmekle mümkün olacaktı. Siyasal görüşlerini ortaya koyduğu ilk eserlerden biri olan *Ortanın Solu* isimli kitabında bu yaklaşımı, "bu bir insanlık anlayışı ve o insanlık anlayışına dayanan siyasal davranışın açıklaması ve gerekçesidir" şeklinde ifade etmişti (Ecevit, 2009a: Önsöz). *Ortanın Solu*'nun bir başka önemli ismi Turan Güneş ise söz konusu "politik anlayışı" daha da somutlaştırmıştı: "Kişi yüce bir varlıktır ve onun manevi değerlerine saygı gerekir. Bu temelden hareket edersek insan değerinin toplum içinde saygı ile karşılanması ve geliştirilmesi sağlanmalıdır. Ortanın Solu ekonomik tahlillerden değil, spiritüel düşüncelerden hareket eder. Meseleleri bu açıdan görür ve buna aykırı düşünceleri ortadan kaldırmaya çalışır" (Fedayi, 2012: 268).

Şiirlerinden bazı örnekler

Ecevit, şiiri düşüncenin nesnesi değil bizzat düşüncenin kendisi olarak görmüş ve hayata bakışının bir ifadesi olarak sunmuştu. "Topluma bir mesajım olacağı zaman bunu şiirle ifade etmem," diyerek şiire toplumsal bir işlev yerine, "Siyasete girdim diye şiir yazmayı şiir çevirmeyi bıraksaydım ben, ben olmazdım," diyerek varoluşsal bir anlam yüklemişti (Ecevit, 2005: 11). Ancak siyasetçinin bazen kalıpla-

rın dışına çıkıp siyasete dışarıdan bakabilmesi için şiire ihtiyaç duyduğunu da vurguluyordu (Ecevit, 2005: 11-12). Şiiri özel alana alınca, bu özel alan Ecevit için aynı zamanda bir özgürleşim alanı haline gelmekteydi. Kelimeler ve düşünceler tamamen özgürdür ve şair hayal dünyasını; kelimeleri, kavramları istediği gibi eğip bükerek alışılmış kalıpların dışında kullanarak anlatmaktaydı. Kimseye bir şey anlatmak, bir mesaj vermek kısaca anlaşılmak zorunda değildi. Bu nedenle Ecevit'in şiirleri genellikle kapalı, kolay açılmayan, soyut ve anlaşılması güç dizelerdi. Şiirlerinde mümkün olduğunca az imla işareti kullanmış, hatta hiç virgül kullanmamıştı. Bu kuraldışılık şiirlerine seçtiği konularda da kendini göstermekteydi. Robottan uluslararası ilişkilere, savaşlara, varlığa, güzel sanatlara, köylülere ve işçilere kadar birçok konuyu şiirlerinde işlemişti. G. Kasparov'un satranç oynadığı "Deep Blue" isimli bilgisayar ve "Van Gölü Canavarı" hakkında bile şiir yazmıştı. Orhan Şemsi Belli, Ecevit'in şiirlerinde farklı bir kişisellik olduğunu belirtir. Ecevit'in işlediği konular, kuşağının işlediği konulardan oldukça farklıydı. Söz, düşünce ve duygu düzeyi, dolayısıyla şiir evreni diğer şairlerden ayrıydı. İlk şiirlerini yazdığı dönemde şiir dünyasına hâkim olan havanın etkisini onun şiirlerinde görmek mümkün değildi. Genellikle küçük toplulukların yalnızlık çizgisinden fizik ötesi âlemlere yönelen; insana dönük, insancıl bir şiirdi. Onun şiirinde doğa, insanlar ve insani sorunlar, geniş boyutlar içinde flu çekilmiş bir fotoğraf gibi insanı karşılamaktaydı (Belli, 1975: 61-62).

Ecevit'in yazılarında ne Osmanlıca ne de öz Türkçe hâkimdir; kolay anlaşılır, akıcı ve yalın bir anlatımı vardır. 1998 yılında, Diyalog adında bir sivil toplum örgütü, Türkçeyi doğru kullanarak topluma iyi örnek olan kişilere yönelik yaptığı değerlendirme sonucunda TBMM'den Bülent Ecevit'i ödüle layık görmüştü. Kuruluş, Ecevit'in seçilme ge-

rekçesini "Mecliste ve meclis dışındaki ortamlarda yaptığı konuşmalarda, Türkçeyi özenli, zengin, güzel, doğru, akıcı ve her kesimden insanın rahatça anlayabileceği bir biçimde dile getirmesi" olarak belirtmişti (Koloğlu, 2000: 27).

Bülent Ecevit, politikaya atıldıktan sonra şairliği ve şiirleri sürekli gündeme getirilerek tartışma konusu yapılmıştı. Eleştiriler öncelikle kişiliği etrafında yoğunlaşmış ve Ecevit'in toplumsal gerçeklerden kopuk olduğu, toplumsal realiteleri yanlış değerlendirdiği ileri sürülmüştü (Kahraman, 1993).[9] Diğer yandan farklı tarihlerde yazdığı şiirler, siyasi rakipleri tarafından kimi zaman tutarsızlıkla kimi zaman ise vatansever olmamakla suçlanmasına neden olmuştur. 18 yaşında bir lise öğrencisiyken yazdığı "Tuna" şiiri Türkçü-Turancı görüşleriyle bilinen *Gök-Börü* dergisinde yayımlanmıştı. İstiklal mahkemeleri reisi Kılıç Ali'nin oğlu, okul arkadaşı Altemur Kılıç şiirin yayımlanmasına aracılık etmişti (Akar ve Dündar, 2008: 25). Şiirdeki "Sor Tuna'ya nedendir bu ağlayışı, Kıyılarındaki Türk kalelerinden, Rüyasında bir TÜRK'ün aksi durunca" gibi ifadeler, milliyetçi temalar ve söylemler içeriyordu. *Ecevit Adında Biri Yahut İkinci İsmet İnönü* adıyla yayımlanan bir kitabın "Üçüncü Sınıf Bir Şair" başlıklı bölümünde bu dizelerden hareketle Ecevit'in tutarsız olduğu ileri sürülüyordu (Çürüksulu ve Adakaleli, 1975: 9-15). Ecevit, şiiri yazdığı dönemde milliyetçi eğilimleri olan bir gençti. Ancak onun milliyetçiliği Türk milletinin kültürel bakımdan diğer milletlerden daha aşağı olmadığını fakat hak ettiği yaşam düzeyine erişemediğini savlayan bir milliyetçilikti. Kendi ifadesiyle milliyetçiliği, Türk'ün aşağılanmasına duyduğu tepkiden ileri geliyordu. Köylülerin utana sıkıla "Kusura bakma beyim, biz Türk'üz aklımız

9 Kahraman, Ecevit'in önce Ortanın Solu daha sonra ise Demokratik Sol olarak nitelendirdiği fikirlerinin sosyal demokrasinin tarihsel ve toplumsal realitesiyle uyuşmadığını ve yersiz bir romantizm içerdiğini belirtmektedir (Kahraman, 1993).

ermez" deyişlerinden etkilenmiş ve milliyetçi olmuştu (Akar ve Dündar, 2008: 26). Sağcı, milliyetçi rakipleri tarafından kullanılan bir diğer şiir ise Türk-Yunan şiiriydi. "Sıla derdine düşünce anlarsın, Yunanlıyla kardeş olduğunu" dizeleriyle başlayan şiir Türk-Yunan dostluğunu işliyordu. 18 Haziran 1974 tarihinde TBMM'de yapılan oturumda Demokratik Parti grubu adına söz alan Niğde Milletvekili Mehmet Altınsoy, Ecevit'i "Atina ağzıyla konuşmak"la itham ederek Atinalı kardeşlerine yazdığı şiiri bir daha okumasını tavsiye etmiştir. Söz alarak kürsüye çıkan Ecevit, söz konusu şiiri 1950 yılında yurtdışındayken Türk-Yunan dostluğuna verdiği önemden dolayı yazdığını söylemişti. Konuşması sırasında şiiri okuması için ısrar eden Demokratik Parti vekillerine, "Şiir aklımda yok ama bugün de o şiirin altına imzamı atarım," diyerek cevap vermişti (Belli, 1975: 67-68).

Mistisizmin ruh dünyası ve düşünce atlası Ecevit'te tasavvufa karşılık geliyordu. Bu yönüyle Mevlana'ya, tasavvufa ve vahdet-i vücut felsefesine yatkındı (Sağlamer, 1974a: 27). Onun tasavvuf anlayışı daha toplumcu bulduğu halk İslâmı denilen inanışa yakındı ve bu inanç biçimi pratik yönü zayıf olan bir tür maneviyatçılıktı. Bu maneviyatçılık, kendine özgü birtakım ritüelleri içinde barındırsa da ibadetten ziyade inancı ve hissiyatı öncelemekteydi. Bu İslâmi anlayış, "Sınır boyu Müslümanlığı" veya "Maveraünnehir ekolü" olarak adlandırılan Müslümanlık anlayışına dayanmaktaydı. Türklerin İslâm'la ilk tanışma döneminde yeşeren bu Müslümanlığın temel özellikleri, özgürlükçü, hoşgörülü ve akılcı oluşuydu. Kurumsallaşmış normatif bir Müslümanlıktan çok İslâm'ı muhabbet, sevgi ve medeniyet dini olarak gören soyutlanmış bir gönül Müslümanlığıydı. Edipler, sanatçılar ve ozanların temsil ettiği bu ekol, Selçukluların son döneminden başlayarak Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte yerini medrese kültürüne ve şeri kurallara dayanan kurum-

1968 başları, İnönü'yle Pembe Köşk'te (Fotoğraf: Ara Güler, BGA, *s. 38).*

sallaşmış İslâm anlayışına bırakmıştı. Ancak heteredoksi çizgi toplumsal yaşamdan tamamen silinmemiş, Alevi-Bektaşi geleneği ve sufi tarikatlar düzeyinde günümüze kadar varlığını sürdürmüştü (Aydın, 2014: 307-308). Ecevit, halk şiirinde tecessüm eden bu çizgiyi toplumla iç içe ve daha "halkçı" buluyordu. Osmanlı'da felsefenin ve özgür düşüncenin olmadığını; ancak halk şiirinde güçlü bir Tanrı sevgisi ve Tanrı'nın birliği inancının hâkim olduğunu ileri sürerek sarayın seçkinci yapısının bir uzantısı olan divan edebiyatını değil, halk edebiyatını üstün tutuyordu. Halk edebiyatındaki düşünce ve tefekkür damarı, tasavvufi inancı felsefeye yaklaştırıyor, İslâm'da özellikle de Osmanlı'da bulunmayan felsefi düşünce az da olsa kendini tasavvuf içinde var edebiliyordu.

> Beni en çok etkileyenler genellikle Türk halk şairleri oldu. ... Osmanlı'da felsefe yok. Fatih'ten sonra İslâm'da, İslâm âleminde maalesef bir felsefe yok. Bizim özellikle tasavvuf ağırlıklı halk şiirinde felsefi bir temel var. Bugün Divan Şiiri'ni sözlüğe bakmadan anlayabilme olanağımız yok, fakat 12., 13., 14. yüzyılda üretilmiş halk şiirlerini ister Yunus Emre olsun, ister Hatayi olsun, ister Âşık Paşa olsun bugün yazılmış gibi aşağı yukarı anlayabiliyoruz (Gezici: 2006: 135).

Osmanlı dili ve kültürü Türk toplumunun yakın tarihinde çok önemli bir yer kaplasa da bir yerde bu tarihten de kopuyordu. Ecevit'e göre bugün Yavuz Selim'in şiirleri bize ne kadar yabancı ve anlamsız geliyorsa, Şah İsmail'in şiirleri aynı derece yakın ve anlamlı geliyordu. Divan şiirleri anlaşılmıyordu ama yüzlerce yıl öncesinin halk şiirleri rahatça anlaşılabiliyordu (Gezici, 2006: 137). Hece vezniyle değil, serbest vezinle şiirler yazan Ecevit, kendi şiirlerinin halk şiiri tarzında olmadığının da farkındaydı. Soyut ve kapalı bir

duygunun kendini gösterdiği şiirleri, tasavvufi bir öz ve bunun etkilerini dışavuruyordu. Özellikle ilk gençlik yıllarında kaleme aldığı şiirler, Hint felsefesinin etkisiyle güçlü tasavvufi esintiler taşımaktaydı. Robotların ancak bilim kurgu ile ilgili metinlerde geçtiği yıllarda yazdığı "Robot" şiirinde, mekanik bir eşyanın insan karşısındaki durumundan hareketle insanın Tanrı karşısındaki konumunu ele almıştı (Ecevit, 2005: 42-43).

2004 yılında yazdığı "Umut" şiiri, "Robot" şiirinin güncellenmiş versiyonuydu. Şiirin yeni haline modernitenin ve teknolojinin potansiyel yıkıcılığı fikrini eklemişti. İnsanın eşya ve olaylar karşısında değişmez doğası vurgulandıktan sonra "Allah'ın üstünde bir güç yoktur ve Allah bu gücü insanlıkla paylaşmaya isteklidir" dizeleriyle yaratıcının sonsuz kudret sahibi olduğu belirtiliyordu. İnsanın "icat etme" yeteneği Allah'ın yaratma vasfının yansımasıydı. Ancak insan "kendi yarattığı güçlerin kölesi" durumuna düşme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. İnsanlık için robot ve benzeri makinelerden daha tehlikeli olan şey genetik alanındaki gelişmeler neticesinde klonlama yoluyla yapay canlıların üretilmesi ihtimaliydi. Ecevit bunu insanlık adına olumsuz bir gelişme olarak değerlendiriyordu. Bu tehlike haberinin önceden verildiğini belirterek Ra'd Suresi'nin 13. ayetini referans gösteriyordu (Ecevit, 2005: 47-48).[10] Bireylerdeki sevginin önce topluma oradan da Hakk'a yönelmesiyle ortaya çıkacak olan sinerji, yaratıcı ve yaratılan arasındaki ruhsal bağlantıyı tek-

10 Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? diye sor onlara. Ve de ki, "Allah'tır." Ve yine de ki: "Peki öyleyse niçin Allah'ı bırakıp, kendileri için bile, ne bir yarar sağlayabilecek ve ne de bir zararı giderebilecek güçte olmayan şeyleri, kendinize koruyucular, kayırıcılar olarak görüyorsunuz?" Sor onlara, hiç kör olan kimseyle gören kimse bir olur mu? Yahut kopkoyu karanlıkla aydınlık bir tutulabilir mi? Yoksa Allah'a O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar mı buldular da, ikisinin yaratması birbirine benzer göründü. De ki: Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O tektir ve her şeye, herkese üstün gelen ve tüm varlıklar üzerinde tek otorite sahibi olandır. *Kuran-ı Kerim*, Ra'd Suresi (13), Ayet: 16.

rar kuracaktı. Ancak sevginin yapıcılığı ile bilimin yıkıcılığı arasında mantıksal bir bağlantı bulunmuyordu. Rasyonel bir gelişmeyle ilgili durumun sevginin şifacılığıyla çözümlenebileceği sadece bir varsayımdan ibaretti. Ecevit'in "hümanist çözüm yolu" teknolojinin insan ve yaratıcı arasındaki metafizik ilişkiyi değiştirmesi ihtimaline bir tepkiydi. Şu dörtlük bu ihtimalin kaçınılmaz sonucuna dikkat çekiyordu:

> öyle düzenliydi ki kurgusu Tanrı'nın
> dediler Tanrı'ya ne gerek var
> kopardıkça Tanrı'dan evreni
> boşlukta bir başına kaldılar (Ecevit, 2005: 59).

"Gizemli Bilmece" şiirinde de belirttiği gibi "evrenin düzenini, Allah bilir kul bilmez"di (Ecevit, 2005: 74). İlahi kudrete karşı gösterdiği tevazu Hint mistisizminden edindiği bir pasifizm ve boyun eğişin simgesiydi. İnsan, aşkın otoriteye karşı gelmek yerine sevgiyle ona bağlanmalıydı. Fakat bilimin sağladığı imkânlarla yapay canlılar üretilmesi evrendeki panteizmi bozacaktı. Bu yüzden bilimin "sapkınlığı"na karşı ilahi aşka tutunmayı tavsiye ediyordu. "Bilim mi" başlığını koyduğu şiiri ise Yunus Emre'nin etkisini gösteriyordu. Yunus'un "ilim ilim bilmektir, ilim kendini bilmektir, sen kendini bilmezsen bu nice okumaktır" dizelerinden esinlenerek kaleme alınmıştı:

> etmez gördüğün
> görmediklerinin yanında
> sendeki de göz mü
> sivrisinek vızıltısı etmez duyduğun
> duyamadıklarının yanında
> sendeki de duyu mu
> ne nerden geldiğini bilirsin
> ne nereye gittiğini

ne seni bilirsin
ne seni var edeni
sendeki de bilim mi? (Ecevit, 2005: 71).

Ecevit, salt akıl ve mantıkla hareket eden rasyonel birey düşüncesine mesafeliydi. Bunu Tagore'un dilinden "baştan aşağı mantık olan akıl, her tarafı keskin yüz olan bir bıçak gibidir. Kullananın elini kanatır" (Tagore, 1961: 31) diyerek ifade etmişti. Fakat aklın kendisine değil, "yanlış" kullanılmasına belki de bir yerde, yüceltilmesine ve hakikatin tek kaynağı gibi değerlendirilmesine karşıydı. Aklın rehberliğine, metafizik düşüncenin de eşlik etmesi gerektiğine inanıyordu. Bazı hakikatleri tam olarak idrak edebilmek için "aşkın düşünce"ye başvurmak gerekiyordu, çünkü akıl, kendi içindeki sınırlılıktan dolayı evrene ve varlığa dair sorulara tatmin edici cevaplar vermekten uzaktı. Üstelik rasyonel düşünce, mantığın sınırları ve kalıpları içine hapsolmuştu ve insanın dünyadaki varlığı, yeri ve evrenle olan ilişkisini açıklamakta yetersiz kalıyordu. Ecevit'e göre sınırların dışına çıkmanın ve rasyonalitedeki boşluğu doldurmanın yolu duygu, his ve inanca açılmaktan geçiyordu. "Usçu düşüncenin değerini bilmediğim ve yadsıdığım sanılmasın. Usçu düşüncenin sınırlılığını ve o sınırın ancak aşkın düşünceyle aşılabileceğini belirtmek istiyorum yalnız. Ama biliyorum ki aşkın düşüncenin erişip açtığı alanlarda bilim de uygarlık da siyaset de ancak usçu düşünceyle yerli yerine yerleşebilir. İşlerlik ve geçerlik kazanabilir" (Ecevit, 2005: 13-14). Rasyonalizm ile idealizmin birlikteliğinde, metafizik düşünce "aklın erişemediklerini" göstererek insani gelişimi daha ileri taşıyacaktı. İnancın açtığı yolda ilerlerken kazanılan bilgi ve tecrübe akıl süzgecinden geçirilerek sağlam temellere oturtulacaktı. Ecevit'in nazarında akıl-ruh çatışması bu şekilde çözüldükten sonra birbirini tamamlayan iki uyumlu bileşe-

ne dönüşüyordu. Böylece hem yeni ufuklar açılıyor hem de kavramlar yerli yerine oturtularak hakikat görülebiliyordu. Bu bağlamda Ecevit, akıl-ruh ikilemini Freud ve Jung karşılaştırması üzerinden açıklıyordu. Freud'u aşırı maddeci olarak tanımlayıp, varlığın cevherine manevi bir boyut ekleyerek organizmalar arasında kesin bir ontolojik ayrım çizmişti. Buna göre insanı diğerlerinden farklılaştıran temel özellik akıl olamazdı; akıl, insanla hayvan arasında sadece niteliksel bir farktı. Canlılar, evrim sürecinin son halkasına kadar götürülse bile insana ulaşılamazdı. Çünkü insanı insan yapan rasyonel yetenekleri değil, tinsel yönüydü. Aklı da kapsayan ve daha geniş bir kavram olan tin, ruhsal ve metafizik öğelerin bütünüydü. Akıl, bireyin nesnel-mantıksal yönünü temsil ederken *geist* daha öznel-ruhsal faktörler tarafından belirleniyordu. Bilinç, şuur, inanç, vicdan gibi tini oluşturan parçalar, insanın hazır bulunmuşluğu içinde şekilleniyordu (Sağlamer, 1974a: 142-143).[11]

Muhtemeldir ki Ecevit, kendi "*geist*"ini "Türk-İslâm tasavvufu" içerisinde görmüştü. "Hazır bulunmuşluğu"yla çok bağlantılı olmayan İslâmi tasavvuf onun sonraları kristalize ettiği ve benimsediği bir kimlikti. "Laikliğe çok bağlı olduğum halde dine de çok bağlıydım" iddiası, varoluşsal gerçekliğini çift yönlü tanımladığının göstergesiydi. Metafi-

11 "Ben Freud'u fazla materyalist buluyorum. Görüşüme göre insanı hayvandan ayırıp, dünyayı değiştiren varlık yapan aklı, Jung daha iyi izah ediyor. Freud ve öteki maddeciler insan aklını hayvanınkinin gelişmiş bir biçimi saymaktadırlar. Onlara bakarsan maymun aklıyla, Einstein'ınki arasında, çok büyük de olsa bir derece farkından başka ayrılık yoktur. Jung da maddeci tekâmül yolundan geliyor ama antropolojiye dayanarak insanla öbür varlıklar arasında ontolojik yani yapısal bir ayrılık buluyor. Ona göre insanı insan yapan akıl değil, aklı da ihtiva eden *geist*'tir. Lügate bakarsan *geist*'i Arapça ruh manasına karşılık gösterir. Halbuki felsefe dilinde manası ruhun dışında ve pek geniştir. *Geist*, insanı insan eden kuvvettir. Zekâ, benlik, şuur, irade, iyilik ve acımak gibi birçok duyuların toplamıdır *geist*. *Geist* hayvanda da bulunan aklın gelişmesi sonunda kazanılmış bir kuvvet değildir. İnancıma göre hayvani tekâmül sonsuza kadar götürülse de insana varamaz." Sağlamer, *Bir Başbakanın Doğuşu*, a.g.e, ss.142-142.

zik düşünceye kapı aralayan bu tanımlama kategorik olarak insanı diğer canlılardan ayırdığı gibi Ecevit'i de laik-sol çizgideki politikacılardan ve içinde bulunduğu CHP çevresinden farklılaştırıyordu. CHP'nin ilk zamanlardaki katı laiklik anlayışının yanında ılımlı ve çoğulcu bir laiklik söylemiyle "din ve inancı dışlamadan da solcu" olunabileceğini savlayan bir yaklaşım ortaya koymuştu. Dinin antropolojik kökeni, Tanrı'nın varlığı, ilahi metinlerin kaynağı gibi sorularla ilgilenmemiş; İslâm'ı verili bir inanç biçimi olarak benimsemişti. İslâm'ın halk arasındaki yaşanış biçimini temel alarak kendine özgü bir tasavvufi düşünce geliştirmişti. İnsan sevgisi, hoşgörü gibi dini tasavvufi ilkeler ve Batınılık esasında Alevi-İslâm inancının temel niteliklerindendi. Ancak sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere Ecevit, devletin resmî din anlayışıyla da uyumlu olan Sünni İslâm çizgisine daha yakın durmuştu. Özellikle DSP tabanında şehirli, Sünni kesimler ağırlıktaydı. Bu durum DSP'yi 1980 öncesi CHP'den ve 1990'larda SHP/CHP çizgisinden ayıran en önemli sosyolojik farklardan biriydi.

Rahşan Ecevit

Ecevit'in başyazarı olduğu *İzlerimiz* dergisinin Robert Kolej'de 1943-1944 yılında organize ettiği resim yarışmasının birincisi aynı zamanda Nazlı Ecevit'in Ankara Kız Lisesi'nden öğrencisi olan Rahşan Aral'dı. Rahşan Aral'ın "Cebeci" isimli tablosu Ecevit'in oldukça dikkatini çekmiş ve o yılki sayıda yayımlanmıştı. Rahşan Aral'ı ilk kez bu şekilde tanıyan Ecevit, okuldaki bir organizasyonda ise kendisini doğrudan tanımıştı. Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla okulda 29 Ekim'de oynanan piyesin sahne dekorlarını Rahşan Aral hazırlamış, Bülent Ecevit de perde gerisinden Mehmet Akif'in "Çanakkale Şehitleri" şiirini okumuştu. Bülent Ece-

vit ile Rahşan Aral bu provalar esnasında karşılaşmaya başlamışlardı. Altemur Kılıç, onları nasıl tanıştırdığını şöyle nakletmekteydi: "Çalışmalar esnasında Bülent bir gün 'Bu hanımı tanıyor musun?' dedi. 'Tanıyorum,' dedim. 'Ben tanımak isterim,' dedi. 'Bak Rahşan, bu Bülent; seni tanımak istiyor,' dedim ve onları tanıştırdım. Ondan sonra aralarında süratle bir arkadaşlık doğdu" (Gezici, 2006: 148; Dündar ve Akar, 2008: 32; Dündar ve Akar, 2005: 25; Belli, 1975: 33).[12] Ecevit, kendi ifadesiyle Rahşan'a ilk görüşte ömrünün sonuna kadar kalbinde taşıyacağı derin bir aşk duymuştu. Sonraki bir buluşmalarında Taksim'den Dolmabahçe'ye inen yol üzerinde küçük bir lokantada yemek yedikten sonra yine aynı güzergâh üzerindeki merdivenlerde Bülent Ecevit, Rahşan Aral'a evlenme teklif etmişti. Ecevit çifti bu anı şöyle anlatıyorlardı:

> Çok mahcup çekingen birisi olduğum halde, Rahşan'a evlenme teklifinde bulunmaya karar verdim. Nedense bu teklifimi Dolmabahçe merdivenlerinden inerken yapmayı kararlaştırdım. Dolmabahçe'ye giden yolda bir Rus lokantası vardı, hâlâ vardır, galiba Rahşan'ı oraya götürdüm. Fasulye pilav ikram ettim. Çıktıktan sonra da merdivenlerden inerken teklifimi yaptım. R. E[Rahşan Ecevit]: Evet, O evlenme teklif ettiği zaman ben "Aa, peki kabul ettim," diyemedim. "Annem babam ne der acaba? Çok kızarlar belki," dedim. Cevabım buydu (Akar ve Dündar, 2008: 33-34; 2006: 25; Kurt, 2002: 24).

12 Aytekin Gezici ve Orhan Şemsi Belli, B. Ecevit'le Rahşan Aral'ın Marlow'un, "Dr. Faust" oyununun provalarında tanıştıklarını belirtmektedir. Okulda söz konusu oyunun sergilendiği doğrudur. Nitekim Ecevit, önce sahneledikleri, "İnsan Niçin Yaşar"da iyi şiir okuduğu için "Dr. Faust"a da dahil edilmiştir. İkilinin asıl tanışması burada olmamış, ancak tanışıklıkları pekişmiştir. Ecevit, oyuncu olarak değil arkadan "tek kişilik koro" olarak oyunda yer almıştır. Şiir okumadaki kabiliyetinden dolayı arkadaşları ona bu şekilde hitap etmektedirler.

Rahşan Aral'ın babası Namık Zeki Aral ciddi, otoriter ve dindar kişiliğiyle bilinen birisiydi. Aslen Şebinkarahisarlı bir aileye mensup olan Namık Zeki Aral İstanbul'da doğmuş, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni ve Mülkiye'yi bitirmişti. Bir müddet maliye müfettişliği yapmış, Mülkiye'deki öğretim üyeliği görevinden sonra Merkez Bankası genel müdür yardımcılığı ve danışmanlığı görevlerinde bulunarak buradan emekli olmuştu. Namık Zeki Aral, muhafazakâr ve dindar birisi olmakla beraber başkalarının görüşlerine de saygılı bir kişiydi. Kız çocuklarının okumasına pek sıcak bakılmadığı bir dönemde, kızlarının iyi bir eğitim alması için elinden geleni yapmıştı. Namık Zeki Aral kendi çocukları haricinde sekiz yoksul çocuğu daha okutmuştu. Ailesine hep iyiliğin gizli kalması gerektiğini telkin eden bir baba olarak okuttuğu çocukların kimler olduğunu ailesinden hiç kimseye söylememişti. Aile, Namık Zeki Aral'ın sekiz çocuk okuttuğunu ölümünden sonra yakın bir dostundan öğrenmişti. Ancak bunların kimliği Namık Zeki Aral ile mezara gömülmüş ve bir sır olarak kalmıştı. Rahşan'a ayrı bir düşkünlüğü olan Namık Zeki Aral, kızını zamanın en iyi okullarından birinde, Amerikan Kız Koleji'nde okutmuştu. Aslında aile Rahşan'ın sanata olan yeteneğinin farkında olduğu için onu Güzel Sanatlar Akademisi'ne göndermek istemiş, fakat okulun yatılı bölümü olmadığı için Amerikan Koleji tercih edilmişti (Çetingüleç, 2002: 10-12).[13]

Ecevit, mezun olup Ankara'ya döndükten sonra durumu ailesine açmış ve Rahşan'la evlenmek istediğini belirtmiş-

13 Kolej yıllığına Rahşan Ecevit hakkında şu ifadeler yazılmıştı: "Tatlı, yumuşak karakterli, duyarlı. Sıcak kalbi sıcak hislerle dolu. Ufak tefek şeylere en ufak önemsiz şeylere üzülür. Hayvanları çok sever hatta fareleri bile çok sever. Yetenekleri hakkında tevazuu, kendini her zaman başkalarına danışmak ihtiyacı ile gösteriyor. Hayran olduğu insanlara dayanma ihtiyacı hissediyor. Resme karşı yeteneği var, aldığı güzel sanatlar desteğini bile önemsemiyor. Bütün tevazuuna rağmen ufak tefek tartışmalara katılmaktan geri durmuyor. En sevdiği cümle: 'işte o kadar.' Lacivert rengi, papatyayı ve marş türü şarkıları seviyor" (Çetingüleç, 2002: 23).

ti. Her iki aile de çocukların henüz doğru dürüst bir meslek sahibi olmadan evlenmek istemelerine pek sıcak bakmamışlar, ancak onların isteğini de geri çevirmemişlerdi. Usule uygun olarak Fahri Ecevit ve Nazlı Ecevit, Aral ailesinden kızlarını istemişlerdi. Namık Zeki Aral, Merkez Bankası'ndaki bürosuna çağırdığı Ecevit'e ne iş yaptığı, ne kadar maaş aldığı gibi sorular yönelttikten sonra konuşma normal seyrinde devam etmişti. Evliliğin gündeme geldiği günlerde Ecevit, yabancı dil bilgisi sayesinde Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde mütercim olarak işe başlamıştı. Buradaki işinden dönemin parasıyla 60 lira ücret alıyordu. Maliyeci olan Zeki Aral bu parayla bir evi geçindirmenin mümkün olmadığının farkındaydı, ancak onun amacı damat adayını tanımaktı. Gayet saygılı, kibar ve beyefendi olan Ecevit, Aral'ın beğenisini kazanmıştı (Akar ve Dündar, 2006: 32).

Namık Zeki Aral ve Fahri Ecevit'in dünür olmadan önce de birbirlerini tanıyor olmaları kuvvetle muhtemeldi. Fahri Ecevit milletvekili, Zeki Aral ise etkili bir bürokrattı. Aynı zamanda her ikisi de CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesinde haftalık yazılar yazmaktaydı. Fahri Ecevit, CHP'nin cumhuriyetçi kanadına mensup sıkı bir devletçilik ve laiklik taraftarıydı. Zeki Aral ise devletçiliğe karşı serbest girişimciliği savunan dindar bir iktisatçıydı. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laikliğe aykırı olduğunu, din hizmetlerinin sivil topluma bırakılması gerektiğini dile getirmekteydi. Cumhuriyet döneminin ve tek parti yönetiminin ilk bütçe eleştirisini yapan iktisatçıydı. Hükümetin ekonomi politikalarına yönelttiği eleştirilerden dolayı Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından Mülkiye'deki görevine son verilmişti. Katılım bankacılığının henüz bilinmediği bir dönemde Türkiye'de faizsiz bankacılık ya da İslâmi bankacılık fikrini ilk defa Namık Zeki Aral gündeme getirmişti.

1968. Rahşan Ecevit'le beraber, Bahçelievler'deki evlerinde (Fotoğraf: Ara Güler, BGA, *s. 48).*

Namık Zeki Aral, muhafazakâr görüşleri nedeniyle DP'ye yakın gözükse de DP iktidarı ile arası pekiyi değildi. DP'nin ekonomi politikalarını eleştirdiği yazıları nedeniyle Merkez Bankası'ndaki görevinden uzaklaştırılmış, Menderes'in manevi şahsına hakaret ettiği gerekçesiyle defalarca yargılanmıştı. Yaş haddinden dolayı ceza almadığı duruşmaların birçoğunda Rahşan ve Bülent Ecevit çifti de hazır bulunmuştu. Aral'ın ekonomik görüşleri saf bir liberalizm olmamakla beraber devletçiliğe karşın daima daha serbest olanı tercih etmişti. Din açısından İslâm'ın ekonomik düsturlularının liberalizme daha yakın olduğunu ileri sürmüştü (M. Yılmaz, 2007: 370-377; Bildirici, 2000: 40). Aral, CHP'li kişi ve kurumlara daha yakın ilişkiler kurmuştu. Ecevit'in çalıştığı *Ulus* ve *Halkçı* gazetelerinin seçkin yazarları arasındaydı. Ekonomi üzerine hemen hemen her gün yazıları yayımlanmaktaydı. Fakat "Halihazırda mevcut olan şu veya bu partiye nispet veya maledilmekten ne fahreder ne de haz duyarım," diyerek tarafsızlığını vurgulamaya gayret ediyordu. 1950'li yıllarda *Ulus*'ta yazması ve DP'nin ekonomi politikalarını eleştirmesi iktidar tarafından pek hoş karşılanmamıştı. Ecevit'in karma ekonomiyi ve devletçiliği savunduğu gazetede, kayınpederi klasik liberal görüşleri dile getiriyordu. Aral'ın bir diğer özelliği İsmet İnönü'yle olan kişisel bağlantısıydı. Damadı Ecevit'in İnönü ile liderlik mücadelesine giriştiği 1970'lerin başında bile İnönü'yü desteklemişti. Fikir ve inanışlarındaki aykırılığa rağmen Aral'ın Ecevit'i eleştirdiği hiçbir zaman vaki olmadığı gibi Ecevit'in de Aral'a en ufak bir saygısızlığı görülmemişti (Sağlamer, 1974b: 238-240).

Bülent-Rahşan Ecevit çiftinin nişan törenleri 1945 yılında Ankara'da Aralların oturduğu apartman dairesinde yapıldı. Yaklaşık bir yıl süren nişanlılık döneminden sonra 1946 yılında Bülent Ecevit ve Rahşan Aral evlenmişlerdi. Sade yaşamayı sevdiklerinden ve törenleri gereksiz bulduklarından

dolayı gelinlik ve damatlık giymemişler, aile arasında sade bir nikâh töreniyle yetinmişlerdi. Ecevit çiftinin evlilik süreci en başından geleneklere ve dinî usullere göre gelişmişti. İki aile arasında kız istemeyle başlayan süreç 1945 yılında nişan, bir yıl sonrada nikâh töreniyle sonlanmıştı. Nişan törenine tanınmış bir din âlimi ve dönemin Diyanet İşleri Başkanı olan Hamdi Akseki başkanlık etmişti. Akseki, gençlerin mutlulukları için dua okuduktan sonra kendi yazdığı dinî kitaplardan da hediye etmişti. Bir yıl sonra Çocuk Esirgeme Kurumu'nun salonunda yapılan düğün töreninde geleneklere harfiyen uyulmuş, Ecevitlerin dinî nikâhları yine Hamdi Akseki Hoca tarafından kıyılmıştı. Ecevit, Hamdi Akseki'den "Önemli bir din adamı, feyzinden çok faydalandım," diye bahsediyordu (Akar ve Dündar, 2008: 39; Çetingüleç, 2002: 25).[14] Bülent Ecevit evlendiğinde liseden yeni mezun, günlük iki lira ücretle çalışmaktaydı. Güvenceli bir mesleğe ve yeterli bir gelire sahip olmadan evlenmelerine aileler pek sıcak bakmamıştı. Böyle bir vaziyetteyken aile sorumluluğu altına girmesini "Allah'a güveniyordum. Rahşan'ın da lüks bir yaşam istemeyeceğini biliyordum," diyerek açıklamıştı (Akar ve Dündar, 2006: 32). Eşi olacak kişiye evlenme teklif ederken de sanat ve şiirle geçecek bir hayat sözü vermişti, ancak bu, siyasetin yoğun ve çalkantılı dünyası içinde gerçekleşemeyen bir vaat olarak kaldı: "Rahşan'la evlenmeye karar verdiğim günler, O'na şiirle, edebiyatla, resimle geçecek çok sakin, gürültüsüz-patırtısız bir yaşam vaat etmiştim. O da kabul etmişti. Fakat bildiğiniz gibi sonradan o vaadimi hiç tutamadım" (Belli, 1975: 36).

14 1951 yılında vefat eden Hamdi Akseki, dört önemli dinî kitaba imza atmıştır. Bunlar, *Ahlâk Dersleri (1925)*, *Askere Din Dersleri (1925)*, *İslâm Dini: İtikat İbadet Ahlâk (1934)*, *İslâm Tabii ve Umumi bir Dindir (1944)* adlı eserlerdir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yazılan kitaplarda din, özellikle İslâm akılcı bir yaklaşımla ele alınmıştır. En azından konjonktüre uygun olması bakımından böyle bir yaklaşımla dini yorumlamaya özen gösterilmiştir (Kara, 1985: 155-159).

İngiltere günleri ve izlenimleri

1944 yılında Robert Kolej'den mezun olup Ankara'ya döndükten sonra Ecevit'in yükseköğretim konusu gündeme gelmişti. Kendisi bir hukukçu olan Fahri Ecevit, iyi bir gelecek için oğlunun hukuk eğitimi almasını istiyordu. Ecevit'in kafasından her zamanki gibi edebiyatçı olmak geçiyordu (Sağlamer, 1974a: 111). Babasının ısrarı ve telkinleri neticesinde Ankara Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırmış, ancak hukuka ilgi duymadığı ve kanunları ezberlemekten nefret ettiği için okula gitmek yerine vaktini başka yerlerde harcamaya başlamıştı (Akar ve Dündar, 2008: 35; 2006: 29). Ecevit, yıllar sonra o dönemi ve hukuka bakışını şöyle açıklamıştı:

> Hukukçulara büyük saygım vardır. Hukuksuz toplum olmayacağını biliyorum. Hatta hukukun bazı dallarına da giderek daha çok ilgi duymaya başladım. Örneğin hukuk öğrenimi yapan bir kimsenin sadece Anayasa Hukuku çalışması yapması mümkün olsa, hiç kuşkusuz hukuk öğrenimi yapardım. Ama Roma Hukuku var, Borçlar Hukuku var, Ticaret Hukuku var. O konulara bir türlü ısınamadım. Şimdi geriye dönüp baktığım vakit, gene de hukuk öğrenimi yapmak istemezdim. Ama fırsat bulsam ekonomi öğrenimi isterdim. Ekonominin siyasetteki önemi de her gün biraz daha artıyor (Çetingüleç, 2002: 24).

Ecevit'in hukuk fakültesi deneyimi sadece üç ay sürdü. Babasının onayını aldıktan sonra istediği bölüme, yani Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin İngiliz Filolojisi bölümüne kayıt yaptırdı. Buradaki eğitimini sürdürürken yabancı dil bilgisi sayesinde Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde işe başlamıştı. Hem mütercim olarak çalışmakta hem de okuluna devam etmekteydi. Fakat işlerin yoğunluğu nedeniyle okula çok zaman ayıramamış, birkaç yıl sonra da evlenerek İngil-

tere'ye gitmişti. Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldığı için Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni üçüncü sınıftan bırakmış ve üniversite eğitimini tamamlayamamıştı. Ecevit, üniversite mezunu olmayan tek başbakandı. 2000'li yılların başında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görev süresi dolunca adaylığı gündeme gelmiş fakat yükseköğrenimini tamamlamadığı için cumhurbaşkanlığına aday olmamıştı. Koalisyon ortaklarından ve muhalefet partilerinden adaylık şartlarını değiştirme teklifi gelmesine rağmen kabul etmemişti. Kendi partisine de bu yönde yapılacak bir değişikliğe destek vermemelerini söylemişti (Çetingüleç, 2002: 53).[15]

Basın Yayın Müdürlüğü'nde bir süre amirliğini yapan Nuri Eren, İngiltere Konsolosluğu'na atanınca önceden tanıdığı Ecevit'i yanında götürmek istemişti. Ecevit, yurtdışında eğitim için bir fırsat olarak gördüğü teklifi kabul ederek İngiltere hazırlıklarına başlamıştı. Plana göre önce Ecevit gidecek, bir ev tutup düzen kurduktan sonra eşini yanına alacaktı. Bu sayede uzun süredir ilgilendiği Hint felsefesi ve edebiyatını daha yakından tanıyacak ve bu doğrultuda Sanskritçe, Bengalce öğrenmeye başlayacaktı (Sağlamer, 1974a: 111). İngiltere'ye gitme kararı aldığı sıralarda Ecevit'in maaşı 30 liradan 60 lira yükselmişti. Ancak 1946 yılındaki Cumhuriyet tarihinin ilk ekonomik krizi onu İngiltere yolunda yakalamış, devalüasyon nedeniyle maaşı yarı yarıya düşmüştü. Basın ataşeliğinde ikinci kâtip görevinde bulunan Ecevit, burada 30 sterlin maaş almakta ve iş yerine trenle yarım saat uzaklıktaki kenar mahalleden 8 sterline kiraladığı bir odada kalmaktaydı. Özellikle ilk zamanlar İngiltere'de ciddi maddi sıkıntılar çekmiş, bazen birkaç ay maaş alamadığı gibi ataşeliğin giderlerini kendi cebinden karşılamak zorunda kalmış-

15 Ecevit, üniversite mezunu değildi, ancak edebiyatçı ve yazar yönüyle, okuyup yazan, fikir üretebilen bir politikacıydı. Fikirlerinin orijinalliği ve derinliği tartışılabilir olmakla beraber kalem-kitapla iç içe yaşamış, üniversite diploması almasını tavsiye edenlere "Ne gerek var?" diye cevap vermişti.

tı. Ataşeliğin masraflarını karşılayabilmek için taksitle aldıkları Britannica Ansiklopedisi'ni borcu bitmeden üçte bir fiyatına satmışlardı. Hatta Ecevit çiftinin saatlerini ve nikâh yüzüklerini bile parasızlıktan satmak zorunda kaldıkları belirtilmekteydi (Kurt, 2003: 27; Çetingüleç, 2002: 30; Akar ve Dündar, 2008: 41-42; 2006: 38).

Rahşan Ecevit, İngiltere'deki maddi sıkıntılı günlerini şöyle anlatmaktaydı: "Biz İngiltere'de olduğumuz sırada, hemen savaş sonrasıydı ve her şey vesikaya bağlanmıştı. Zaten orada da yiyecek kıtlığı vardı. Biz o vesikayla alınacakların tümünü almazdık. Paramız olmadığı için. Alabildiğimiz kadarıyla idare ederdik. Bülent, şehirden çok uzakta bir yerde yaşıyordu kira ucuz olsun diye... Bu nedenle öğlenleri gelemezdi. Ben de aldığım yiyecek malzemesinin çok küçük bir kısmını kullanırdım, onu da akşam yemeğinde beraber yiyelim diye. Öğlen yemezdim, galiba o da öğlen yemezdi" (Akar ve Dündar, 2008: 40; 2006: 37). Yaşadıkları zorluklara ve maddi sıkıntılara rağmen işten arta kalan bütün zamanlarını tiyatrolarda, sanat galerilerinde ve kitapçılarda geçirmekteydiler. Bazen yürüyerek bazen de trenle gittikleri konserlerin, sergi salonlarının ve kitapçıların müdavimi olmuştular. Rahşan Ecevit, maddi zorluklar içindeyken bile bunlara nasıl para ayırdıklarını şöyle anlatmaktaydı: "Maaşı aldığımız zaman ilk önce kitapçılara giderdik. İleri bir tarihe atarsak o ayın içinde para kalmaz ve kitap alamayız diye evvela kitapları alır, ondan sonra yaşamaya başlardık" (Akar ve Dündar, 2008: 41; 2006: 37-38). İlk birkaç yıllık maddi sıkıntının ardından nispeten rahatlamışlardı. Ecevit kadrolu memur statüsüne geçmiş, böylece maaşı iki katına çıkmıştı. Bu rahatlama Ecevit'e uzun zamandır planladığı Sanskritçe ve Bengalce eğitimine başlama fırsatını vermişti. Londra Üniversitesi'ne kaydını yaptırarak önce Sanskritçe ve Bengalce kurslarına daha sonra da bir süre sanat tarihi bölümüne devam

etmişti. Bir yandan elçiliğin işlerini yetiştirmeye, bir yandan da dil öğrenmeye ve sanat tarihi okumaya çabalayan Ecevit, buradaki üniversite eğitimini yarıda bıraktı. Londra Üniversitesi, Bülent Ecevit'in tamamlayamadığı üçüncü üniversiteydi. Sanskritçeyi öğrenememesinden duyduğu üzüntüyü yıllar sonra "Çalışmalarım nedeniyle, çok istediğim halde bu dili [Sanskritçe] istediğim biçimde öğrenmeyi sürdüremedim," diyerek ifade etmişti (Gezici, 2006: 170).

Londra'da geçirdiği zaman Bülent Ecevit'in hayatında önemli bir değişimin başlangıcını ifade etmekteydi. Orada bulunduğu yıllarda İngiltere, sessiz bir devrime tanık olmaktaydı. Avrupa ülkelerinin çoğunda olduğu gibi II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere de kıtlık ve yoksullukla mücadele ediyordu. Savaş ekonomiyi çökertmiş, her şey karneye bağlanmıştı. Ancak herkes payına düşen sıkıntıyı çekiyor, engelleri beraberce aşmaya çalışıyordu. Ecevitler, çöken bir toplumun kıtlıkla nasıl baş ettiğini ve kalkındığını yakından izleyerek bundan ders çıkarmışlardı (Çetingüleç, 2002: 33). Muhafazakâr Churchill'in yerine iktidara gelen Atlee hükümeti, köklü reformlara imza atıyor, sağlık, eğitim ve sanayi gibi birçok sektörü devletleştiriyordu (Sağlamer, 1974a: 126). Doğrudan gözlemledikleri toplumsal değişimin kendilerinde bıraktığı etkiyi Rahşan Ecevit şöyle anlatmıştı:

> Bazen sokakta naylon çoraplı bir kadın gördüklerinde ona adeta vatan haini gözüyle bakıyorlardı. İmal ettikleri otomobillerin pek az bölümünü yurtiçinde kullanmak üzere ayırdıktan sonra kalanını tamamen ihraç ediyorlardı. O yıllarda İngiltere'de otomobil almak için sıraya girmek ve birkaç yıl beklemek gerekiyordu. Yiyecek tüketimi de sınırlandırılmıştı. Herkes haftada ancak 250 gram et alabiliyordu. Çikolata bile vesikaya bağlıydı. Su kıtlığı vardı. "Kimse banyosuna bir karıştan fazla su doldurmasın" diye duyu-

ru yapıldı mı, Kraliçe'den başlayarak her İngiliz buna uyardı. Koca Londra'da vesika dışı kaçak et satan ancak birkaç dükkân vardı. Fakat bu dükkânlara yalnız yabancılar giderdi. İngilizlere buradan alışveriş etmek ayıp gelirdi. Hatta vatana ihanet sayılırdı. Milletçe büyük bir dayanışma sergiliyorlardı. ... Ve üç beş yıl içinde İngiltere kalkındı. Giyecek de yiyecek de vesikasız alınmaya başlandı. Bombalardan yıkılmış binaların yerlerine yenileri yükseldi. Ama Hükümet dedi ki, kimse ihtiyacından fazlasını almasın. Ve dükkânlarda fazlaca mal alan biri görüldü mü, öteki müşteriler öyle bir bakardı ki, müşteri elindekilerin fazlasını mutlaka bırakırdı. Kimse çıkıp da demokrasi var, ben istediğim kadar elbise alırım, dilediğim kadar çikolata alırım, dilediğim kadar araba alırım, yazlık-kışlık ev alırım dememişti (Çetingüleç, 2002: 33).

Bülent Ecevit de benzer bir yorumda bulunuyordu. "Toplum bilinci ve dayanışmasını keşfetmiş bir halkın savaş sonrası sıkıntılarını nasıl birlikte ve sosyal adalet anlayışı içinde göğüsleyebildiğini yakından gördüm. Darlığı olan bir ihtiyaç maddesinin sıkıntısına herkes şikâyetsiz katlanırdı. Çünkü herkes, bir köylü de, bir işçi de, bir küçük memur da bilirdi ki, kendisi ne kadar et, peynir ya da yağ yiyebiliyorsa, kraliçe de başkan da lordlar da o kadarını yiyebilmektedir. İngilizler savaş yıllarının ve savaş sonrası yılların ağır sıkıntılarına ve koca bir imparatorluğu yitirmenin yoksunlarına rağmen, kendilerini böyle bir toplum dayanışması içinde kalkındırabilmiş, yeni koşullara uydurabilmişti" (Çetingüleç, 2002: 34). Şahit oldukları "mucizevî" değişimden sonra Ecevitlerin sanat ve edebiyatla dolu zihinleri toplumsal realitelere ve gelişmelere uyanmaya başlamıştı. İngiliz toplumunun dayanışmacılığından ve fedakârlıkla gerçekleştirdikleri kalkınmadan etkilenmişlerdi. Ecevit sosyal mesele-

lere odaklanarak politikaya ilgi göstermeye başlamıştı. Türkiye'ye dönüş gerekçesi de toplum adına makro planda bir şeyler yapmaktı. Politikaya atılacak ve İngiltere'de tanık olduklarını kendi dinamiklerine uyarlayarak Türkiye'de de gerçekleştirmek isteyecekti.

Türkiye'ye dönüş ve gazetecilik

1950 yılı Türkiye tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı. 14 Mayısta yapılan seçimler tek parti iktidarına son vermiş ve Demokrat Parti'yi iktidara getirmişti. DP'nin ezici bir üstünlükle iktidara geldiği günlerde Ecevit, İngiltere'deki görevini sürdürmekteydi. Aile dostu Nilüfer Yalçın, Ecevit'in İngiltere'de iken çok partili demokrasiye duyduğu özlemi saklamadığını ve DP'nin iktidara gelme olasılığının onu heyecanlandırdığını belirtmekteydi (Akar ve Dündar, 2006: 41). Devrin siyasal eğilimleri gereği Ecevit de demokrasi cephesini destekliyor ve tek parti yönetimine pek sıcak bakmıyordu (Sağlamer, 1974a: 72). Kendisi ise DP'nin zaferi karşısında şaşkınlık, hatta üzüntü duyduğunu belirtiyordu. "Düşüncelerimin ve ailemin etkisinden dolayı Cumhuriyet Halk Partisi'ne çok bağlıydım ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidardan düşmesi beni çok üzmüştü" (Akar ve Dündar, 2008: 42-43; 2006: 39).

1950 seçimlerinde Fahri Ecevit de dahil CHP içindeki çok partili düzene muhalif eğilimli kişiler liste dışı kalmış ve siyasetten dışlanmışlardı. Ecevit'in babası 14 Mayıs'ta yapılan seçimde İsmet İnönü tarafından aday gösterilmediği için meclise girememişti. 1950 yılında hezimete uğrayan sadece "baba ocağı" değil aynı zamanda Ecevit'in babasıydı. Yıllarca aktif siyasetin içinde yer almış biri için Ankara artık tutunabilecek bir yer değildi. Birçok eski CHP'li gibi Fahri Ecevit de çaresiz İstanbul'un yolunu tutmuştu. Gazeteci Orhan

Koloğlu dışlanan CHP'lilerin içine düştüğü durumu şöyle resmetmişti:

> İnönü dışında partinin bütün ileri gelenleri kaybetmişlerdi. Ve hepsi de yeni bir hayat kurmanın arayışı içindeydiler. Bunlar arasında Fahri Ecevit de vardı. Babası gibi bu ileri gelenlerin büyük bir kısmı da İnönü'nün 1945'teki demokrasiye geçme kararına karşı çıkmışlardı. Genellikle tezleri toplumun ne kültür ne de özgürlükler açısından demokrasiyi hazmedecek düzeye erişmemiş olmasıydı. Özellikle devrimlerin tehlikeye düşmesinden korkuyorlardı. Kabul etmek gerekir ki bütün aydın ve seçkinci kesimlerimizde olduğu gibi endişelerinin odağında hep sosyal konular bulunuyor, ekonomi çok daha geri planda kalıyordu. Oysa halk kitlelerinin özlemleri ekonomik çıkarlarına öncelikle bağımlıydı. Bu alandaki tercihlerine ek olarak İsmet İnönü'nün demokrasi konusundaki kararlılığını bildiklerinden sustular (Koloğlu, 2001: 77).

Fahri Ecevit siyasetten kopunca tanıdığı ve aynı zamanda başbakan yardımcısı olan Nihat Erim'i devreye sokarak Ecevit'i Ankara'ya çağırmıştı. Ecevit ilk başta dönmek istememiş, fakat Nihat Erim'in ısrarı üzerine dönmeye mecbur kalmıştı (Erdoğan, 2006: 22-23; Sağlamer, 1974a: 145). Ecevit ise hiç kimsenin dönmesi için kendisini zorlamadığını ve isteyerek Türkiye'ye dönme kararı aldığını ileri sürüyordu. CHP'nin iktidardan düşmesi karşısında üzüntü duyduğunu ve siyasete bir oranda katkıda bulunmak için geldiğini söylüyordu (Akar ve Dündar, 2008: 43; 2006: 39). Yıllar sonra Mehmet Çetingüleç'le yaptığı söyleşide aynı noktaların altını çizmiş; Demokrat Parti'nin iş başına gelir gelmez laiklikten taviz verir bir görüntü içine girmesinden rahatsızlık duyduğunu ve bu nedenle dönmeye karar verdiğini belirtmişti (Çetingüleç, 2002: 35). Ankara'ya döndükten

sonra babasının yardımıyla Nihat Erim'in sorumluluğundaki CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesinde çalışmaya başlamıştı. Buradaki ilk işi yabancı ajanslardan gelen haberleri Türkçeye çevirmekti. Bir müddet sonra resim ve sanat eleştirileri yazmaya başlamış, son olarak da politik yazılar kaleme almıştı (Bildirici, 2000: 19). Haber tercümelerinden siyasi analizlere uzanan serüvenini kendisi şöyle açıklamıştı:

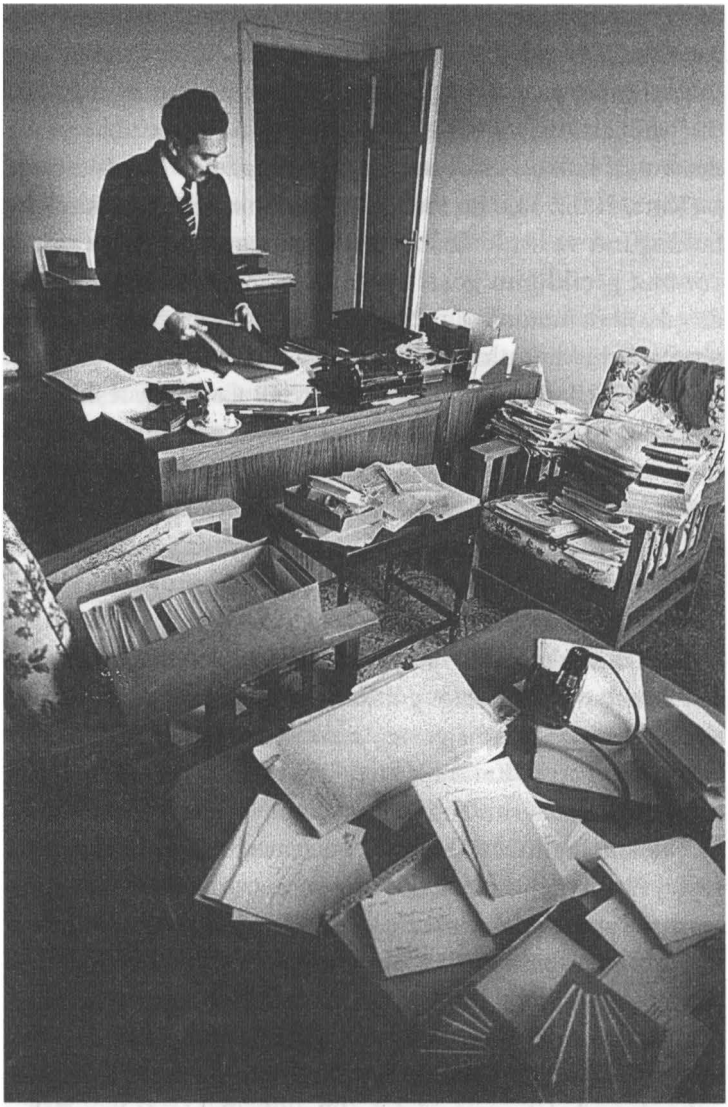
> Yıllarca *Ulus* gazetesinde ve dergilerde resim ve heykel eleştirileri yazdım. Ama bu eleştirileri bir süre sonra bıraktım. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, ben sanat eleştirilerini, Türkiye'de siyasetin çok canlılık kazandığı bir dönemde yazmaya başlamıştım. Üstelik bu eleştirileri yazdığım gazete de bir parti gazetesi idi. Sütun sütun siyasal konuşmaların, polemiklerin, meclis tartışmalarının verildiği bir gazetede, kolay kolay resim ve heykel eleştirilerine yer ayrılamıyordu. Bazen bir sergi kapanır, ancak ondan sonra benim o sergi ile ilgili eleştirilerim yayımlanabilirdi. Bırakışımın birinci nedeni budur. İkincisi de sanatçının her şeyden önce kendi kendini tatmin için sanat yaptığını bilirdim. Kendi dünyasında kendi için sanat yapan insanları eleştirmeyi de, adeta onlara bir zulüm olarak görmeye başladım. Bunu içime sindiremedim. Politikada eleştiriyi içime daha kolaylıkla sindirebiliyordum (Çetingüleç, 2002: 39).

Hüseyin Cahit Yalçın'ın başyazar olduğu *Ulus* gazetesi, dönemin önemli gazetecilerini ve aydınlarını bünyesinde toplamış bir yayın organıydı (Konyar, 1995: 24-27). Peyami Safa'nın yazıları ilk sayfada yer alırken, Nurullah Ataç ikinci sayfada yazmaktaydı. İç sayfalarda ise Nurettin Artam, Ahmet Şükrü Esmer, Hasan Ali Yücel'in yazıları bulunuyordu. Fahri Ecevit'in haftalık yorumları ve Namık Zeki Aral'ın ekonomi yazıları da *Ulus*'ta yayımlanıyordu. Aralarında Nurullah Ataç gibi önemli fikir ve edebiyat adamla-

rı vardı. Özellikle Ataç, Ecevit'in meslekteki hocası ve ona gazetecilik üslubunu, Türkçe konusundaki titizliği aşılayan kişiydi (Akar ve Dündar, 2008: 45; Çetingüleç, 2002: 38).

Ulus'tan sonra Ecevit, bir süre yine CHP'ye yakın olan *Pazar Postası* gazetesinde çalışmıştı. *Pazar Postası*, eski bakanlardan Cemil Sait Barlas'a aitti ve Fahri Ecevit gibi Barlas da CHP'nin cumhuriyetçi kanadına mensuptu. CHP içindeki muhalif kanadın yayın organı görünümündeki *Pazar Postası*'nda; Nurullah Ataç, A. Hamdi Tanpınar, M. Şevket Esendal, R. Halit Karay, Nermin Abadan'la birlikte Çetin Altan, Can Yücel, Atilla İlhan gibi gençler de kendine yer bulabiliyordu. Sol eğilimli bir fikir gazetesi olarak düşünülen yayın organı DP'ye muhalefetin, Kemalizmi canlandırma çabalarının yoğunlaştığı bir platformdu. Bu ortam Ecevit'i yavaş yavaş sanat ve edebiyattan uzaklaştırarak politikaya çekmekteydi (Sağlamer, 1974a: 157). Ecevit ile Çetin Altan beraber *Pazar Postası* için *Ciddiyet* adlı mizah eki de hazırlamışlardı. Dönemin DP yanlısı *Milliyet* gazetesinden mülhem, bu mizah ekinin ismini *Ciddiyet* koymuşlardı. DP yanlısı başka bir gazete olan Zafer'in "Zafer Demokrasinindir" sloganına nazire olarak da "Demokrasi Ciddiyetindir" klişesini başlığın altında yerleştirmişlerdi (Sağlamer, 1974a: 157). Gazetecilikle iştigal etse de Ecevit çekirdekten yetişme, yani muhabirlikten gelme bir gazeteci değildi. Gazeteciliğe eğilimi olduğu da söylenemezdi. *Ulus*'a girdikten sonra iç ve dış politikayla ilgilenmeye, basını takip etmeye başlamıştı. Zamanla okuma alışkanlıkları değişmiş, siyasi kitaplara yönelmişti (Sağlamer, 1974a: 170). İçinde bulunduğu politik ortam, babasının bütün politik ilişkilerini Ecevit'e aktaracak ve ona çalkantılı bir siyasal yaşamın kapılarını aralayacaktı (Erdoğan, 2006: 24).

Bülent Ecevit gazeteciliğe başladıktan bir süre sonra Amerikan Haberler Merkezi'nin daveti üzerine Amerika'ya gitmiş, North Carolina eyaletinin Winston-Salem kentinde ye-

Gazetecilik, parti bürokrasisi, genel sekreterlik süreçlerinin kazandırdığı bir alışkanlık: Dosyalar, raporlar, yazışmalar (Fotoğraf: Ara Güler, BGA, s. 50).

rel bir gazetede üç ay boyunca staj yapmıştı.[16] Bu arada *Ulus* gazetesi DP tarafından kapatılmış, yerine Nihat Erim'in kurduğu *Halkçı* gazetesi açılmıştı. *Ulus*'taki "adımız andımızdır" sloganının yerini *Halkçı* gazetesinde "cumhuriyetçi, devrimci, halkçı, milliyetçi, devletçi gazete" ibaresi almıştı (Kurt, 2002: 31). Bu ifade CHP cenahında özgüvenin kaybolduğunu ve artık Kemalizme yaslanarak savunma pozisyonuna geçildiğini gösteriyordu. 1953 yılının Ekim ayında çıkarılan kanunla CHP'nin bütün mal varlığına hükümet tarafından el konulmuştu. Bu olaya kızan Rahşan ve Bülent Ecevit tepkilerini göstermek için CHP Çankaya teşkilatına giderek Ocak 1954 tarihinde resmen üye oldular. CHP'ye üye oldukları için büyük bir heyecan ve sevinç duymuşlardı (Akar ve Dündar, 2008: 49).

Ecevit'in eğitim için gittiği North Carolina eyaleti, siyahi nüfusun ve ırk ayrımcılığının yüksek olduğu yerlerden biriydi. Burada çalışmalarını sürdürürken bir yandan da "Amerika Mektupları" adıyla *Halkçı*'ya yazılar gönderiyordu. Türkiye'ye döneceği günlerde staj yaptığı gazete kendisinden bir yazı istemiş ve ne yazarsa yayımlayacaklarını söylemişlerdi. "Ayın Karanlık Yüzü" adındaki yazıda Ecevit, şahit olduğu ırk ayrımcılığını eleştirerek "Amerikan toplumuna yakışmadığını" belirtmişti. "Ayrılacağım sırada bütün bir sayfayı bana ayırdılar. Zencilere yapılan olumsuz muamele beni çok rahatsız etmişti. Bu nedenle Amerika toplumunu o konuda çok ağır eleştiren bir yazı yazdım. Genel yayın müdürü de çok liberal görüşlü bir insan olduğu için ağır eleştirileri göze alarak o yazımı aynen yayımladı. Dedi ki, 'Ben bunu yayımlayacağım ama sen gittikten sonra yayımlayacağım, yoksa burada başına dert açılır.' Ben de 'Peki,' dedim. Fakat

16 Kimilerine göre bu eğitimin amacı, geri kalmış ülkelerin iyi İngilizce bilen ve gelecek vaat eden genç gazetecilerinin bilinçaltına ABD hayranlığı aşılamaktı (Sağlamer, 1974a: 173).

gidemedim. Gazetenin çıktığı gün orada kaldım ve zencilere sahip çıktığım için aleyhimde çok ağır yazılar gelmeye başladı. Ayrımcılık beni çok rahatsız ediyordu; mesela zenci bir aile sokakta giderken çocukları susadığında, küçük bir dükkândan Coca-Cola içmek istediklerinde Coca-Cola'yı dışarıda verirlerdi. Kiliselere zencileri almazlardı. ... Her şeyleri ayrıydı. Bu da beni çok rahatsız ederdi" (Akar ve Dündar, 2008: 66-67).

ABD'den döndükten sonra eşi ve yakın arkadaşlarıyla birlikte Ankara'da Helikon isminde bir sanat derneği kurmuştu. Suna Kan, Faruk Güvenç, Bülent Arel, İlhan Usmanbaş, Cemal Bingöl, Cavit Enginsoy gibi sanatçılar derneğin çatısı altında birleşmişti. İsmet Paşa'nın oğlu Erdal İnönü de derneğin üyeleri arasındaydı (Kurt, 2002: 31). Dernek üyeleri birlikte sanat galerilerini, resim sergilerini dolaşıyorlar, bazen de birinin evinde toplanıp tiyatro gösterilerinde bulunuyorlardı. 1950'li yılların Türkiye'sinde tabloları genellikle bankalar ve devlet kurumları satın alıyordu. Helikon Derneği taksitle resim satışları yaparak resim ve sanatı düşük gelirli grupların da evlerine sokmuştu (Akar ve Dündar, 2008: 57; 2006: 54). Atatürk'ün Selanik'teki evinin Yunanlılar tarafından bombalandığı haberleri üzerine 6-7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir'de gayrimüslimlere ait yüzlerce ev ve iş yeri tahrip edilip yağmalanmıştı. İsminden dolayı Rumlara ait olduğu sanılan Helikon Derneği de şiddet dalgasından nasibini almış ve sıkıyönetim tarafından kapatılmıştı. Başta Ecevit olmak üzere derneğin kurucuları gözaltına alınarak sıkıyönetim tarafından sorgulanmıştı. Bu olay Ecevit'i hayal kırıklığına uğratmış ve sanata olan hevesini azaltmıştı (Akar ve Dündar, 2008: 60). Türkiye'nin ilk soyut ressamlarından olan Adnan Çoker, 1950'lerin başında Ankara'nın canlı bir sanat hayatı olduğunu ve bunu Ecevit'e borçlu olduklarını belirtiyordu (*Radikal*, 05.12.2012).

Helikoncuları bir araya getiren bir diğer platform da *Forum* dergisiydi. *Forum* dergisi, Aydın Yalçın, Nilüfer Yalçın, Bahri Savcı, Turhan Feyzioğlu, Muammer Aksoy, Cemal Aygen, Cavit Erginsoy, Metin Ant, Turan Güneş gibi dönemin ünlü yazar ve akademisyenlerini bünyesinde toplamıştı. Aydın Yalçın'ın çıkarttığı dergide Ecevit, dış politika ile ilgili yazılar yazıyordu. Ayrıca Forumcuların düzenlediği ev toplantılarının müdavimlerindendi (Akar ve Dündar, 2008: 60). Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş, Muammer Aksoy gibi akademisyenler ileride belirecek olan Ortanın Solu politikasının önemli isimlerindendi. Parti içinde Mülkiyeliler adıyla meşhur olacak olan grup, 1970'lerde CHP'yi Ecevit liderliğinde geniş toplumsal kesimlerle buluşturan ideolojik değişimin arkasındaki beyin takımıydı.

Politikaya ilk adım

Bülent Ecevit, 1957 yılında ikinci kez ABD'ye gitmişti. Rockefeller Vakfı'nın sağladığı bursla bir yıl boyunca Amerika'da çeşitli kurslara katılmış ve araştırmalar yapmıştı. Program doğrultusunda Harvard Üniversitesi'nde sosyal psikoloji, Ortadoğu tarihi ve Osmanlı tarihi üzerine derslere ve seminerlere katılmıştı. Daha sonra ABD Dışişleri Bakanı olan Henry Kissinger'dan dış politika dersleri almıştı. İkinci ABD gezisinden sonra Ecevit'in köşe yazılarında Komünizm karşıtlığı ve batı taraftarlığı kendini belli etmeye başlamıştı. *Ulus*'taki dış politika yorumlarında NATO'yu özgürlükleri yok eden komünist rejimlere karşı bir kalkan olarak görmekte ve askerî alandaki işbirliğinin diğer alanlarda da genişletilmesi gerektiğini savunmaktaydı (Koloğlu, 2000: 56).

Ecevit, ABD'deyken İnönü'nün liderliğindeki CHP, DP'ye karşı yoğun bir muhalefet kampanyası başlatmıştı. Demokrat Parti'nin ilk yıllarındaki olumlu hava dağılmış; bir yan-

dan ekonomik sıkıntılar diğer yandan basın, üniversiteler ve muhalefet üzerindeki baskıcı uygulamalar CHP'yi daha sert muhalefet etmeye yöneltmişti. Normalde 1958 yılında yapılması gereken seçimlerin 27 Ekim 1957 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştı. Erken seçim kararı alındığında ABD'de bulunan Ecevit, seçim haberini alır almaz Türkiye'ye dönmüş ve politika kulislerine başlamıştı. Ancak Ecevit, milletvekili adaylığı için başvuruda bulunmadığını, kendisinin CHP tarafından aday gösterildiğini ve bunu haber alır almaz da Türkiye'ye döndüğünü belirtmekteydi. Karşıt iddia ise Ecevit'in İnönü'ye yakın isimleri devreye sokarak aday listesine girdiğiydi. Siyasete nasıl girdiğini Ecevit'in kendisi şöyle anlatmıştı: "O yıl [1957 M.Ç.] erken seçim ilan edildi. Ben bir gazeteci olarak olayları daha yakından izlemek amacıyla Türkiye'ye döndüm. Siyasete girmek hiç aklımdan geçmiyordu. İsmet İnönü girmemi istemiş, Sayın Metin Toker de bu kararda katkısının bulunduğunu söyler. Kendimi aday buldum işte giriş, o giriş" (Kurt, 2002: 34). Mahmut Çetin, Ecevit'in CHP'den aday gösterildiğini ABD'de iken kendisine gelen telgrafla öğrendiğini ve adaylığında anne tarafından akrabası olan Şefik Okday'ın iş ortağı ve CHP Genel Sekreteri olan Kasım Gülek'in kardeşi Hüseyin Gülek'in önemli etkisi olduğunu belirtmekteydi (Çetin, 2006: 44). Genel Sekreter Kasım Gülek, yardımcısı Kamil Kırıkoğlu ve Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun çabalarıyla aday gösterildiğini söyleyenler de vardı (Çetingüleç, 2002: 48).

İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker, başyazarı olduğu *Akis* dergisinin DP karşıtı yayın politikası nedeniyle hapse girmiş, Ankara Merkez Cezaevi'nde yaklaşık sekiz ay kalmıştı. Devam eden ve yakında sonuçlanacak olan başka davalar nedeniyle muhtemelen tekrar hapse girecekti. İsmet İnönü, damadını meclise sokarak dokunulmazlık zırhına almak ve böylece hapisten kurtarmak istiyordu. Fakat Toker,

gazeteciliğe devam etmek istediği için bu teklifi kabul etmemişti. Ecevit, Toker'in aday olmak istemediğini duyunca, yerine kendisini aday göstermesini İsmet İnönü'ye iletmesi ricasında bulunmuştu. Toker de bu isteği geri çevirmeyerek durumu kayınpederine anlatmıştı. Ecevit ömrünün sonuna kadar bu iddiaları reddederek politikaya kendi isteğiyle girdiğini ve herhangi bir aracı olmaksızın CHP tarafından aday gösterildiğini ileri sürdü (Sağlamer, 1977: 248-249). Mehmet Çetingüleç'in 2000 yılında Ecevitlerle görüşerek hazırladığı *Rahşan* adlı kitapta, CHP tarafından aday gösterildiği iddiasında ısrar etmesi üzerine, Metin Toker *Milliyet* gazetesindeki köşesinde Ecevit'i bir kez daha yalanlamıştı.[17] Toker, "Ecevit'i Paşa'ya ve Gülek'e tavsiye etmekle hata mı ettim acaba" diye düşünmekten kendini alamadığını; "şu sıralar daha çok düşündüğünü" belirtmişti (Toker, *Milliyet*, 17.12.2000). Ecevit, söz konusu iddia daha önce dillendirildiğinde itiraz etmemiş, politik liderliği döneminde aynı konu gündeme gelince karşı çıkmıştı. Muhtemelen etkili bir politikacı olarak adının duyulduğu zamanda, siyasete girmek için birilerini araya koyduğu bilgisinin halk nezdinde itibarını zedeleyebileceği ve liderlik imajına gölge düşüreceği kaygısına kapılmıştı.

17 Metin Toker daha önce de Ecevit'i yalanlayan açıklamalarda bulunmuştu: "Olaya doğrudan doğruya karışan bir kimse olarak hafızasının Sayın Ecevit'i değil, Sayın Sağlamer'i yanıltmadığını belirtmek isterim. Gerçekten de Sayın Ecevit benim hapishaneden çıktığım 2 Ekim 1957 günü *Akis* idarehanesine gelerek reddettiğimi duyduğu Ankara Kontenjan Adaylığı için Paşa'ya kendisini tavsiye edip edemeyeceğimi sormuştur. Ben de bunu memnunlukla yapacağımı kendisine bildirmişimdir. Nitekim o gün Sayın İnönü ve Sayın Gülek ile bizim evdeki konuşmamızın sonunda kendilerine şöyle söylemişimdir: Biliyor musunuz, Bülent Ecevit Amerika'dan geldi. O, politikaya girmek istiyor. Mükemmel bir insandır. Bana ayırdığınız yeri ona veriniz. Pişman olmazsınız, kârlı çıkarsınız. ... Zaten olay *İsmet İnönü'yle 10 Yıl* adlı kitabımın Aralık 1965'te yayımlanan birinci cildinin 212. sayfasında da anlatıldığına göre doğruluğu konusunda şahide ihtiyaç yoktur. Bu kitabı o zaman Sayın Ecevit'e de sunmuştum ve kendisi bana tebrik ve teşekkürlerini bildirmek nezaketini göstermişti" (Sağlamer, 1977: 250-251).

İKİNCİ BÖLÜM

Gazetecilikten Politik Liderliğe

Siyasete hazırlık

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler Demokrat Parti'yi iktidara taşırken CHP'yi muhalefete iterek daha önce deneyimlemediği siyasal bir rolü üstlenmek zorunda bırakmıştı. Tarihinde ilk kez "partiyi kurtarmaktan" söz edilmekte ve CHP'liler ülkenin her bir yanına dağılarak örgütü toparlamaya çabalamaktaydı. CHP'yi ıslah etmek yerine işçi-köylü örgütüne dönüştürmekten, partinin başına genç bir liderin getirilmesine kadar çeşitli alternatifler ve öneriler sıralanıyordu (H. Bila, 1987: 191). Bu durum CHP için gittikçe şiddetlenecek olan sancılı bir sürecin başlangıcıydı. Yön arayışları, partiden ayrılıklar ve DP'nin baskıları karşısında bunalan CHP, çareyi "Atatürk"e sarılmakta bulmuştu. 1953'teki 10. Kurultay'da, Kemalizm programdan çıkarılarak yerine "Atatürk Yolu" terimi geçirilmiş ve terim, yeni politik hattın rehberi olarak belirlenmişti. CHP bundan sonra çoğulcu bir demokrasinin oluşumu için atılacak adımların yanı sıra sosyal ve ekonomik hakları da gündemine alacaktı (Atılgan,

2015: 446). CHP'nin yayın organı olan *Ulus* gazetesi kalburüstü CHP'li politikacıların uğrak yeriydi. Ecevit, *Ulus*'ta ilk başta tercüme illerine bakmış, sonraları sanat ve edebiyat yazıları yazmıştı. Siyasal bir partinin yarı resmî üssü durumunda olan bir ortamda siyasete ilgisiz kalmak mümkün değildi. Diğer yandan bu dönem, Türkiye'de ciddi politik tartışmaların yaşandığı, iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin gerildiği ve toplumun ciddi bir dönüşüm içine girdiği dönemin başlangıcıydı. Askerî bir darbeyle sonuçlanan bu süreci "partili" bir gazeteden takip etmek bir şekilde bu sürece dahil olmayı gerektirmişti.

Esin kaynakları: İsmet İnönü, Fahri Ecevit ve uluslararası politika

1950-1957 yılları arasını kapsayan gazeteciliği süresinde Ecevit'in fikirlerine etki eden siyasi rotasını çizen üç temel faktör vardı. Bunlardan ilki ve en önemlisi İsmet İnönü; ikincisi babası Fahri Ecevit; üçüncüsü ise İngiltere ve ABD'de kaldığı sürede edindiği yurtdışı tecrübesiydi. İnönü'nün Ecevit üzerindeki etkisi aslında siyasete aktif olarak dahil olduğu dönemde daha belirgindi. Ancak 1950'lerde CHP'lilerin çoğu gibi Ecevit için de İnönü partinin tek hâkimi, tartışmasız lideriydi. İnönü CHP'lilerin gözünde parti yöneticisi olmaktan öte Atatürk'ün silah arkadaşı, Milli Mücadele ve Lozan kahramanı, ülkeyi II. Dünya Savaşı felaketinden koruyan usta diplomat, laik cumhuriyeti çok partili siyasal sisteme geçiren demokrasi öncüsüydü (Ecevit, *Ulus* 25.04.1954).[1]

Fahri Ecevit, Bülent Ecevit'e yazdığı bir mektupta şöyle sesleniyordu: "Türkiye'nin, Orta ve Yakın Doğu'nun, hatta belki biraz mübalağa ile Avrupa'nın en mühim politika

1 İsmet İnönü'nün CHP'lilerin gözündeki imajı başta Y. Kadri Karaosmanoğlu'nun *Politikada 45 Yıl* adlı eseri olmak üzere birçok hatıratta gözlemlenebilir.

ve harp adamının nezareti altında bulunan mühim bir mektepte okuyorsun: İnönü'nün yanındasın. Genç ve yiğit politikacı, âlim Nihat Erim'in de dostusun" (Bildirici, 2000: 28). Fahri Ecevit'in satırları hem bir tavsiye hem de uyarı niteliğindeydi. Ecevit'e nasıl bir yerde kimlerle bulunduğunu hatırlatıyor ve bunlardan azami derecede faydalanması gerektiğini ima ediyordu. Ecevit de İsmet İnönü'yü bir rol modeli olarak benimseyerek nelere dikkat etmesi gerektiği, insanlarla nasıl ilişki kurulacağı gibi birçok şeyi ondan öğrendiğini belirtiyordu (Akar ve Dündar, 2008: 74; 2006: 59). 12 Eylül Darbesi'nden sonra cezaevinde bir süre beraber kaldığı gazeteci Oral Çalışlar'a İnönü'nün çok çalışkan ve disiplinli bir insan olduğunu ve ondan çalışma disiplini konusunda çok şey öğrendiğini söylemişti (Çalışlar, 2008: 55).[2] Ecevit'in İnönü'ye hürmetinin bir nedeni de Nihat Erim'di. Erim, İsmet İnönü'nün sağ kolu sayılan politikacılardan biriydi ve kendisi, Erim'in gözetiminde *Ulus*'ta gazeteciliğe başlamıştı. Ecevit'in ne Erim'e ne de İnönü'ye karşıt olması, onların izinden sapması düşünülemezdi.

İnönü'ye olan hayranlığını ve bağlılığını sadece hal ve davranışlarıyla göstermiyor, açıkça ifade ediyordu. *Ulus* gazetesindeki yazılarında sık sık İsmet İnönü'nün liderliğini ve ferasetini övüyordu (Ecevit, *Ulus*, 24.09.1958). "İrticanın şahlanışı", "CHP'nin mallarına el konulması" ve "1954 seçimleri" gibi badireler ve zor süreçler, İnönü'nün soğukkanlı ve tecrübeli liderliği sayesinde atlatılmıştı (Ecevit, *Ulus*, 24.09.1958). DP'nin otoriter yönetim biçimini "İttihat ve Terakki hareketi denemelerinden edindikleri tecrübeleri bugünün Türk halkına uygulamaya kalkışma" diye tanımlayarak Celal Bayar'ı suçluyordu. İnönü ve Bayar'ın şahsında DP ile CHP'yi karşılaştırarak Bayar'ı ve DP'yi, çağdışı ve baskıcı

2 Hatta bu konuşmada Ecevit, Gençliğe Hitabe'nin İnönü tarafından yazıldığını, bunu bizzat onun ağzından duyduğunu da iddia etmişti.

olmakla; zamanı/toplumu iyi okuyamamakla itham ediyordu. Bayar ve DP ne kadar "çağdışı" ve "baskıcı" ise İnönü o derecede "tarihe yön veren", "tarih yapan insanlardan" biriydi (Ecevit, *Ulus*, 24.09.1958).[3]

Bülent Ecevit'in görüşlerinin şekillenmesinde etkili olan kişilerden bir diğeri de babası Fahri Ecevit'ti. Hem CHP'yi hem de politikayı yakından tanıyan biri olan Fahri Ecevit'in İstanbul'dan yazdığı mektuplar önemli dersler, öğütler ve deneyimler içeriyordu. Ölümünden kısa süre önce yazdığı bir mektupta Ecevit'e şöyle seslenmişti:

> İnönü'nün yanındasın. Genç ve yiğit politikacı, âlim Nihat Erim'in de dostusun. Bu mühim mektepte sen süratle terfi ediyor, yüksek saflara atlamak ve muvaffak olmak talih ve istidadını gösteriyorsun. Acaba Bülent, Ceza Kanunu'nun bazı maddelerini dikkatle okusan da, kendi kendine yüzmek tecrübelerine çıkar gibi yavaş yavaş *polêmique* (polemik) tecrübelerine girsen nasıl olur. Mamafih evvela bu işi arzu etmiş olman lazımdır bir; Nihat Erim izin vermelidir iki... Çünkü Nihat Erim bana söz vermişti, seni hiçbir zaman harcamayacaklardı... Niçin söylüyorum bilir misin? Bir posta binmişsin, bu post nasıl olsa havalanacak ve seni uçuracaktır... Ustaların dikkat ve teşvik nazarları önünde bu yükseliş, bu havalanış olsun istedim (Bildirici, 2000: 28).

Fahri Ecevit, oğlunun *Ulus*'taki yazılarını dikkatle takip etmekte ve entelektüel gelişimiyle yakından ilgilenmekteydi. Yanlışlarını tek tek düzeltiyor, yeni kelimeler ve kavramlar öneriyordu. Ceza Kanunu'nun bazı maddelerini dikkatle okuyup, yavaş yavaş polemik tecrübelerine girmesini tavsiye ediyordu (Bildirici, 2000: 28). Bir süre sonra politik tartışmalar Ecevit'in sütunlarını doldurmaya başlamış, 1954'ten sonra önemli bir konu olmadıkça sanatla ilgili yazmamıştı.

3 Ecevit yazıyı "İnönü'nün 75'inci yaşı bizlere kutlu olsun" diyerek bitirmişti.

Fahri Ecevit, "içeriden biri" olarak Ecevit'e parti içi ilişkilere ve sorunlara dair bilgiler de aktarıyordu. İlk mektubunda İnönü'den övgüyle bahsetmesine rağmen sonraki mektuplarda İnönü'ye kızgınlığı görülüyordu. 1950 seçimlerinde aday gösterilmemesinden İnönü'yü sorumlu tutuyor ve onu "askerden dönme diktatör bozması", "kuzu kılığına girmiş kurt" diye tanımlıyordu. DP'nin eleştirileri karşısında İnönü'nün sürekli bir biçimde "ama efendim ben seni harbe sokmadım" (II. Dünya Savaşı) savunmasına başvurmasının herkesi bıktırdığını söylüyordu. Fahri Ecevit, halkın İnönü'ye güvenmediğini ve CHP'nin başında olduğu müddetçe partinin iktidara gelemeyeceğini düşünüyordu. Mahmut Esat Bozkurt, İhsan Yalçın, Nihat Erim gibi CHP'lileri tutarsızlık ve ikiyüzlülükle suçluyordu. Bozkurt'u laiklik konusundaki tutumundan, Yalçın ve Erim'i ise sosyalizm karşısındaki tutarsızlıklarından dolayı eleştirmişti. Nihat Erim'in "[m]al ortaklığıdır. Başka türlüsü yoktur," diye sosyalizme karşı çıkıp, daha sonra "[b]en de, İnönü de soldanız," diyerek hükümette bakanlık yapmasına içerlemişti. Rahatsızlık duyduğu konuları sıraladıktan sonra satırlarını şöyle devam ettirmişti: "Evet çocuğum asla taviz vermeye tenezzül etme fakat yazılarında yumuşak ve mektum olmasını bil... Bu memleket aşağı yukarı yarım asır daha sosyalistim diyene komünistsin diye bühtan (iftira) edecek" (Bildirici, 20002: 38). Fahri Ecevit isabetli bir öngörüde bulunarak Ecevit'e sanki "Başına geleceklere şimdiden hazır ol," diyordu. CHP'nin 1960'ların ortasında başlattığı Ortanın Solu açılımı komünizm tartışmalarını alevlenmişti.[4] Başta Demirel olmak üzere Adalet Partililer "Ortanın Solu Moskova yo-

4 Komünistlik ithamı yeni keşfedilmiş politik bir söylem değildi. İktidara geldikleri andan itibaren Demokrat Partililer, CHP'lileri komünistlik yapmakla suçlamışlardı. Soğuk Savaş'ın yavaş yavaş kızışmaya başladığı yıllarda sol fikirlere sempatiyle yaklaşmak bile komünist olarak yaftalanmak için yeterli bir gerekçeydi.

lu" diyerek CHP'yi komünizm yanlısı olarak lanse ediyordu. Parti içinde Ortanın Solu hareketinin lideri konumuna gelen Ecevit, hem siyasi rakiplerince hem de kendi partililerince şiddetle eleştiriliyordu. Fahri Ecevit, oğluna, politikada karşılaşacağı zorluklar karşısında nasıl bir yol takip etmesi gerektiğini de açıklamıştı: "Asla taviz vermeyeceksin, münakaşalarında dirhem dirhem artacak, santim santim ilerleyeceksin. Asla geri gitmeyecek, bir miligram eksilmeyeceksin. Bu memleket türlü ıstıraplarla *constipe*'dir. (Sıkıntı içindedir, cefa çekmektedir manasında kullanıyorum bu tabiri...) Ona, ilaç gibi iyi edecek bütün fikirleri yavaş yavaş, tatlı tatlı içireceksin... Ne bu zavallı geri kalmış cemiyeti hırpalamaya ne de kendini bu uğurda boşu boşuna ziyan etmeye gerek yok" (Bildirici, 2000: 38).

İnönü'nün inisiyatifi ve onayında gelişen Ortanın Solu politikası sonraları İnönü de dahil olmak üzere parti içinden büyük bir dirençle karşılaşmıştı. Ecevit, İsmet İnönü'yü karşısına almak, hatta onunla çatışmak pahasına bu girişimden vazgeçmemişti. Benzer biçimde 1980'den sonra sıfırdan başlayarak örgütlediği DSP'yi birkaç kez iktidara taşıyabilmişti. Bütün eleştiri ve solda birleşme çağrılarına rağmen kendi çizdiği yolda yürümüştü. Yer yer inatçılığa varan bu kararlılıkta Fahri Ecevit'in öğütlerinin etkili olduğu muhakkaktı. Ancak fikirlerinden ödün vermemeyi, inandığını savunmayı ilke edinmekle beraber ketum olmaya, yani fikirlerini gizlemeye yanaşmamıştı (Koloğlu, 2000: 51). Babasının, Türkiye'de solun daha 50 yıl komünizmle suçlanacağı uyarısına rağmen 1965'ten itibaren CHP'deki sol fikirlerin ve hareketin öncülüğünü üstlenmişti.

Bülent Ecevit'in yurtdışı tecrübeleri ona dünyayı özellikle Batı'yı yakından görme ve tanıma fırsatı vermişti. Devletlerarası ilişkileri, uluslararası güç dengelerini ve bu yapı içinde Türkiye'yi ve pozisyonunu geniş bir perspektiften gözlem-

leyebilmişti. İngilizceye hâkimiyeti sayesinde dış basını takip etmiş ve yabancı kaynaklardan yararlanma imkânı bulmuştu. Yurtdışında yazdığı denemeler gündelik yaşama ve sosyal hayata dairdi. Bazen bir sanatçı, bazen de bir sosyolog yaklaşımıyla şehri ve şehrin yaşamını gözlemleyerek kâğıda dökmüştü. Örneğin Londra sokaklarından, parklarından, göllerinden bahsettikten sonra "Londra gezilip görülecek değil, yaşanıp duyulacak bir şehirdir" tespitini yapmıştı (Ecevit, *Ulus*, 01.07.1951). Sokak çalgıcılarını, kaldırım ressamlarını, ayakkabı boyacılarını ve aristokratları anlatıyordu. Aristokrat gençlerin dış görünüşlerinden, burnu havada yürüyüşlerinden duyduğu rahatsızlığı da gizlememişti (Ecevit, *Ulus*, 05-07.07.1951). Gerçek asaletin, tevazu ve alçakgönüllülüğe erişmekle mümkün olacağına inanıyordu (Ecevit, *Ulus*, 05-07.07.1951).[5] Kendisi de elit sayılabilecek bir aileye mensup olmakla birlikte elitizme tavır almakta, kendini alt sınıflara daha yakın hissettiğini belirtmekteydi. Bunlar sonraki yıllarda belirgin hale gelecek olan popülizmin ve aydın karşıtlığının ilk işaretlerindendi.

Ecevit, birahaneleri sosyal birer müessese olarak görüyor ve "Fransa için kaldırım kahveleri ne ise İngiltere için de birahane odur," diyordu. Ancak birahane salonlarının statü ve sınıflara göre ayrılmasını eleştirmişti. Buna dayanarak İngiltere'nin sosyalist olduğu iddiasına karşı çıkıyor, "Sosyalist olan yalnız İngiliz hükümetidir," diyordu. Birahanelerin "bölmeleri kaldırılıp herkes aynı kapıdan girmediği müddetçe İngiltere sosyalist olamaz"dı. Toplumsal eşitsizliğe yol açan gelenekler tüm canlılığıyla varlığını sürdürdüğü müddetçe sosyalistlerin seçim kazanması bir anlam ifade etmiyordu (Ecevit, *Ulus*, 04.07.1951). Ecevit, 1956 yılında İngil-

5 Ecevit aynı yazıda önceleri sayıları daha çok olmakla beraber Londra'da sadece 20 tane ayakkabı boyacısı kaldığını belirtmişti. Bunlardan biriyle ayakkabısını boyatma vesilesiyle muhatap olduğunu ve o kişinin de kendisine "lordum" diye hitap ettiğini anlatmaktaydı.

tere'ye tekrar geldiğinde, maden işçilerinin durumlarından hareketle İngiliz sosyalizminden övgüyle söz etmiş, "sınıflar arası duvarların yıkıldığını" ve "gelir farklarının azaldığını" belirtmişti (Ecevit, *Ulus*, 16.10.1956).

Bülent Ecevit'in *Ulus*'taki yazıları iç politika ve dış politikaya dair olmak üzere iki gruba ayrılıyordu. İç politika üzerine yazıları, genelde Demokrat Parti politikalarının eleştirisi ve Adnan Menderes karşıtlığına dayanıyordu. Dış politika ve uluslararası siyaset yazıları yurtdışı deneyimleri doğrultusunda şekillenmişti. Avrupa tecrübesi tarihi ve toplumsal gelişmeleri geniş bir açıdan görme imkânı sağlamıştı. Batılı olmanın artık coğrafya, ırk, din ve benzeri unsurlarla ilgili olmadığını, çünkü Batılılığın üstün bir yaşam biçimi halini alarak doğuyu kapsayacak şekilde yayıldığını belirtmekteydi. "Bir zamanlar Doğu'dan Batı'ya yönelen uygarlık belli bir evrimden geçip yeni bir kimlik kazanarak tekrar kaynağına dönüyordu" (Ecevit, *Ulus*, 30.10.1956). Kurtuluş Savaşı Batı emperyalizmini sona erdirmiş, Batılı yaşam tarzının benimsenmesi ise Doğu'yla Batı arasındaki asırlık duvarları yıkmıştı. Türkiye'nin küresel sistemdeki rolü ve görevi, "Batılı hayat tarzının Doğu'ya yayılışındaki öncülüğünü devam ettirmek"ti (Ecevit, *Ulus*, 30.10.1956). Bu görüşler, Kemalizmin "sömürge altındaki mazlum mağdur milletlere örnek olma" iddiasını hatırlatıyordu. Ancak Ecevit, bu misyonu bir milli kurtuluş ideolojisi olmaktan çıkarıp barışçıl bir düzlemde kültürel değişime endekslemişti. Sovyetler Birliği, NATO, Soğuk Savaş üzerine yazdıklarında, kapitalist batı bloğunu destekleyip, komünizmi özgürlükleri yok eden bir rejim olarak değerlendiriyordu. NATO üyesi 14 ülkenin sadece komünizm tehlikesi karşısında birleşmesini yeterli bulmuyor; "müşterek bir gelecek uğrunda birleşme ülküsü" benimsemeleri gerektiğini söylüyordu (Ecevit, *Yeni Ulus*, 06.04.1954). Genel olarak Batı yanlısı bir tutum iz-

lese de sömürgecilik konusunda eleştirilerini saklamıyordu (Ecevit, *Yeni Ulus*, 06.04.1954; *Ulus*, 18.05.1957).

Bülent Ecevit, Harvard Üniversitesi'nde Ortadoğu, Osmanlı tarihi ve sosyal psikoloji üzerine seminerlere katılmıştı. Burada edindiği formasyonun etkisiyle oryantalist bir yaklaşım sergiliyordu. ABD'nin Ortadoğu'daki politikalarının iyi niyete ve idealizme dayandığına inanmıştı. Ancak sömürgeciliğe destek vermiş, bazı zümrelerin yardım ve işbirliğine bel bağlayarak yanlış yapıyordu. İngiltere ve Fransa'nın bıraktığı zemin üzerinden Ortadoğu'nun modernleşmesi ve kalkınması gerçekleştirilemezdi. Ortadoğu'nun önce içten dönüştürülerek modernleştirilmesi, daha sonra ABD'yle işbirliğine girmesi gerekiyordu (Ecevit, *Ulus*, 10.10.1957). Filistin sorununun suçlusu ise Araplardı. "İsrail'in bütün suçu Ortadoğu'nun ortaçağ hayatına, 20. yüzyıl hayatından bir pencere açmış olması"ydı. Arapları rahatsız eden "bu pencereden giren ışık"tı (Ecevit, *Ulus*, 15.11.1956). Arap-İsrail gerginliğinin çözümü Arapların toplum düzenlerini, dünya görüşlerini değiştirmelerine, çağdaş Batı uygarlığını benimsemelerine bağlıydı. Arap toplumları geleneksel yapılarını bir kenara bırakıp çağdaş Batılı normları benimsediklerinde sorun kendiliğinden çözülecekti (Ecevit, *Ulus*, 15.11.1956).

Harvard Üniversitesi'nde sosyal psikoloji üzerine dersler de almıştı. Toplumsal çözümlemeleri buradan edindiği bilgileri yansıtıyordu. Sahip olduğumuz kültürel değerlerin farkına varamadığımız için, üzerinde yaşadığımız toprakları tam anlamıyla benimseyememiştik ve bu toprakların sahibi gibi değil bekçisi gibi durmaktaydık. Batılılaşmaya çabalarken sahip olduğumuz kaynaklardan, kendi değerlerimizden de kültürel hamurumuza katmak gerekiyordu (Ecevit, *Ulus*, 16.04.1957). Batı'da, Anadolu üzerine yazılan kitapların ve bunlara olan talebin çokluğunu gördükçe üzüldüğünü, kendi hazinemizin kıymetini bilmediğimizi ifade edi-

yordu (Ecevit, *Ulus*, 18.04.1957). Ecevit, "kendi değerlerimizi de katarak Batılılaşmaktan" söz ederken bir tür sentezi vurgulamaktaydı. Bu yerlilik yaklaşımı Ortanın Solu ve Demokratik Sol düşüncede kendini daha açık biçimde ortaya koymuştu. Ecevit'in "solculuğu" sosyal demokrasisinin evrensel ilkelerinden hareketle Türk toplumunun kendine has özelliklerinden yerli bir solculuk üretme girişimiydi. İngiliz pragmatizmi ve Kuzey Avrupa sosyal demokrasisinden etkilenmişti.

Ecevit'in fikir ve görüşleri dünyayı CHP gözlüğüyle izleyen bir gazetecinin görüşleriydi. Atatürk devrimlerine bağlı, Batı yanlısı, komünizm düşmanı ve evrenselci bir ideolojik duruşu vardı. Fakat partizanca bir tutumdan ziyade modernist, entelektüel bir bakış hâkimdi. Değerlendirmeleri aydınlanma, modernleşme, özgürlük ve evrensel barış gibi temalar üzerine kurulmuştu. Geri kalmış toplumlar için modernleşme, uygar ülkeler içinse özgürlük ve barış ulaşılması gereken yüce ideallerdi. Güncel siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunların çözümü bu idealleri gerçeğe dönüştürmekle mümkündü.

Bülent Ecevit'in gözüyle Demokrat Parti ve Adnan Menderes

Ecevit'in gazetecilik yaptığı yıllarda fikir ve görüşlerine yön veren etkenlerin başında DP iktidarı geliyordu. DP'nin sosyal ve ekonomik politikaları onun siyasal fikirlerine sirayet ederken, 1950'lerdeki dini tartışmalar da laiklikle ilgili görüşlerini şekillendirmişti. Bütün CHP'liler gibi Ecevit de DP ve Menderes'in sıkı bir muhalifiydi. Her fırsatta DP politikalarını ve Adnan Menderes'i hedef alıyordu. Ecevit'in iktidara yönelttiği eleştiriler güncel gelişmelere göre çeşitlilik gösteriyordu. Dış politikayla ilgili konuların kamuoyunun gün-

deminde olduğu zamanlarda köşesinde DP'nin dış siyasetine dair eleştirel görüşlerini sıralıyordu. Ekonomik kıtlık, enflasyon ve benzeri gelişmelerin yaşandığı günlerde ise hükümetin iktisadi politikalarının "yanlışlığını" anlatıyordu. Profesyonel yazarlığa başladığı 1954 yılında, CHP Çankaya teşkilatına üye olarak partili sıfatını kazanmıştı. Gazetecilik yaptığı yıllarda fikir ve görüşleri itibarıyla CHP'nin cumhuriyetçi kanadına daha yakındı. Partili bir gazetenin yazarı olarak toplumsal meselelere ilişkin görüşlerini içeren yazıları CHP'nin, DP'ye yönelttiği eleştiri ve ithamlarla aynı çizgideydi. Yazılarında çoğunlukla DP'nin iktisadi politikalarını, antidemokratik uygulamalarını, laiklik anlayışını ve dinî gruplarla olan ilişkilerini eleştirmekteydi. Yazıları, DP'nin otoriter uygulamalara yöneldiği 1955 sonrasında daha keskin ve eleştirel bir üslup kazanmıştı.

Arada esen "bahar" havalarının haricinde Demokrat Parti'nin CHP'yle ilişkileri gerginlik içinde sürmüştü. Zürcher'in de belirttiği gibi CHP, DP'nin ilk yıllardaki başarısı karşısında bocalıyor, çareyi her şeye karşı çıkmakta buluyordu. Hükümet ise milli iradeyi temsil ettiği iddiasıyla istediği her şeyi yapmak için meşru yetkiye sahip olduğunu düşünüyordu (Zürcher, 2005: 322-323).[6] CHP'liler, DP'yi laiklikten taviz vermekle, Atatürk ilkelerinden sapmakla ve diktatörlüğe heveslenmekle suçluyordu. DP iktidarının ilk yıllarında siyasi ve ekonomik bazı olumlu adımlar atılmakla beraber sonraki yıllarda hem ekonomi kötüleşmiş hem de otoriter bir yol izlenmişti. Siyasi partiler, basın, üniversiteler üzerinde yasaklayıcı kanunlar çıkarılarak her türlü muhalefet baskı altına alınmaya çalışılmıştı. 1960 yılına yaklaşıldık-

6 Demokrat Parti'nin popülist-otoriter siyaset tarzı ve bunun ardında yatan mantalitenin nitelikli bir analizi için bkz. Gökhan Atılgan, "Tarımsal Kapitalizmin Şafağında 1950-1960", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat,* Haz: Gökhan Atılgan, Cenk Saraçoğlu ve Ateş Uslu, Yordam Kitap, 2015, İstanbul, ss. 389-483.

ça CHP ile DP arasındaki gerilim biçimsel bir politik muhalefet çerçevesini aşarak düşmanlık haline gelmişti.

Demokrat Parti iktidara gelirken seçmene iktisadi refah, demokrasi ve vicdan hürriyeti olmak üzere üç söz vermişti. Hükümet vicdan hürriyeti konusundaki sözlerini fazlasıyla yerine getirmiş, fakat diğer iki alandaki sözleri tutmayarak kendini inkâr etmişti (Ecevit, *Ulus*, 26.06.1955). Ecevit, DP muhalifi olsa da toptancı bir yaklaşımla herkesi mahkûm etmiyor, kötü gidişattan hükümeti ve Adnan Menderes'i sorumlu tutuyordu. 1950'den beri kurulan DP hükümetlerinde değişmeyen bakan kalmamıştı; ancak Menderes istisnasız hepsinde başbakandı. Ülkeyi siyasi ve iktisadi krize sürükleyen başarısızlıktan dolayı ya hükümet çekilmeli ya da Başbakan Menderes'ten hesap sorulmalıydı (Ecevit, *Ulus*, 30.06.1955; 06.09.1955; 05.07.1955). Demokrat Parti mecliste çoğunluğu elinde bulunduruyordu. Ecevit, Menderesi frenleyebilecek tek şeyin yine kendi partisi olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle DP meclis grubunu daha aktif ve sorumlu davranmaya davet ediyordu (Ecevit, *Ulus*, 07.11.1955).

Bazı yazılarında ise doğrudan Adnan Menderes'i hedef alıyordu. Eleştirileri Menderes'in kişiliğinden ziyade politikalarına ve partideki tek adamlığına yönelikti. Menderes'in siyasi, iktisadi ve diplomatik alandaki tüm politikalarının başarısızlıkla sonuçlandığı halde hâlâ başbakan olarak kalmasının yanlış olduğunu ileri sürüyordu (Ecevit, *Ulus*, 01.12.1955; 01.07.1955). Menderes, en ufak bir eleştiriye bile tahammül edemiyor; parti içinden ve dışından, herkesten takdir edilmeyi ve övgü görmeyi bekliyordu. Kendisini "beyenmeyenleri" idari ve adli yollarla cezalandırmaya çalışıyordu. "Bay Menderes'i kendi partisi içinden beyenmeyenler 'fesatçı'; memlekette beyenmeyenler, 'sabotajcı', 'boykotajcı', 'vatan haini'; dünyada beyenmeyenler ise 'sermayesi-

nin nasıl teşekkül edip temayülleri itibarıyla hangi menfaatleri ön planda tutukları malum' çevrelerin mensupları"ydı (Ecevit, *Ulus*, 1956).[7]

İsmet İnönü'nün tartışmasız otorite sahibi olduğu partinin yayın organından Menderes'e tek adamlık eleştirisi yöneltmek paradoksal bir durumdu. Diğer liderler ne kadar özgürlükçü ve hoşgörülü idiyse Menderes de o kadar hoşgörülüydü. Muhalefetin iktidara yönelttiği suçlamaları kanıtlayacak örnekler fazlasıyla mevcuttu, fakat otoriter tek parti yönetimiyle özdeşleşmiş bir partinin DP'yi "istibdat rejimi kurmakla" suçlaması halkta pek tesir uyandırmıyordu. Tüm başarısızlığına rağmen DP'nin seçmen desteğini korumasının en önemli nedenlerinden biri tek partili günlerin hafızalarda hâlâ canlılığını korumasıydı. Birçok siyasal gözlemcinin vurguladığı gibi DP seçmenin çoğunluğunu oluşturan köylülerin gözünde tek parti devleti; vergi tahsili ve jandarma baskısı demekti. Ecevit'in dikkat çektiği asıl nokta Menderes'in muhalefeti işbirlikçi, hain, ajan ilan etmesi ve kamu gücünü kullanarak eleştirileri susturmaya girişmesiydi. Yanlış gördüğü siyasi tutum ve davranışlara karşı çıkmakta, fakat muhatabının kişilik haklarına saldırmamaya özen göstermekteydi. Yazılarında kullandığı en ağır ifade "Bay Menderes"ti.

Gazeteci Ecevit ve din: "Din istismarına" karşı katı laiklik

1950-1960 arasını kapsayan DP iktidarı dönemi, hızlı bir değişime eşlik eden yoğun toplumsal ve siyasal tartışmalara sahne oldu. Dönemin önemli tartışma konularından biri de laiklikti. Ecevit, bazen DP iktidarının laiklikle ilişkisini sorgularken, bazen de dinî grupları ve kişileri eleştirmekte-

7 Tam tarih okunamadı.

di. Gençlik dönemine özgü tasavvufi görüş ve inancın yerini cumhuriyetin temel niteliklerini koruma güdüsüyle hareket eden partili bir gazetecinin eleştirel fikirleri almıştı. Dinsel gelişmelere karşı çıkan, DP'yi laiklikten taviz vermekle ve din istismarı yapmakla suçlayan, dinî grupların güçlenmesini cumhuriyet adına tehlike olarak yorumlayan laiklik taraftarı bir yaklaşımı vardı. 1945'ten sonra politikayla doğrudan ilişkili hale gelen dinî özgürlükler ve faaliyetler 1950'den sonra da gündemi meşgul ediyordu. Din, Kemalizmin radikal Batılılaşmasına karşı geleneksel kitlelerin ideolojisi hüviyetindeydi. Bu "ideoloji" demokratik siyasetin işlevsel hale gelmesiyle toplumsal taleplere eklemlenmiş olarak yeniden var olma imkânı kazanmıştı (Kaçmazoğlu, 1988: 69). DP ilk zamanlarda doğrudan İslâmi gruplara yönelmese de geleneksel kültürün etkisindeki kitleler, CHP'nin Batıcı ve laik politikalarına bir tepki olarak DP'ye destek verdiler. İktidara gelebilmek için DP'nin de bu desteğe ihtiyacı vardı. CHP'ye muhalif olarak ortaya çıkan demokratların yaslanabilecekleri ve ilerleyebilecekleri sosyolojik temel, tek partili yıllardan bunalan geniş muhafazakâr yığınlardı (Mardin, 2006: 132; Keyder, 2003: 53-57; Rustow, 1966a: 6).

Laikliğe aykırı olmayacak biçimde dinî faaliyetleri serbest bırakan yasal-kurumsal düzenlemeler 1946'dan itibaren CHP tarafından hayata geçirildiğinden DP iktidarının din hususunda yapabileceği çok fazla şey kalmamıştı. Ezanın Arapça okunması üzerindeki yasak kaldırılarak serbest bırakıldı. Ramazan ayına denk gelen bu düzenleme, partinin İslâmi kesimler arasındaki popülerliğini yükseltti. DP, CHP'nin açtığı yolu biraz daha genişleterek dinî eğitimi yaygınlaştırdı ve İslâmi gruplara daha fazla hareket serbestisi tanıdı. 1950'de ilkokul ders programlarına son sınıfta okutulmak üzere; 1956'da da ortaokullara din dersi eklenerek dinî eğitim resmî müfredata sokuldu. İmam Hatip okulları-

nın sayısı artırıldı. Ramazan ayında iki, diğer aylarda haftada bir gün olmak üzere radyodan dinî yayınlar yapılmasına izin verildi (Rustow, 1966b: 10; Kaçmazoğlu, 1988: 70-72). Laikleşme hareketinin özüyle doğrudan ilgili olmayan düzenlemeler, laikliği zayıflatmadığı gibi politikaya veya toplumsal değişime etkileri de sınırlıydı. 1950'li yıllarda dinî alandaki en önemli gelişme İslâmi grupların günden güne çoğalan toplumsal etkinliği ve dini içerikli yayınların sayısındaki artıştı. Nakşibendiler, Nurcular, Süleymancılar gibi dini gruplar faaliyetlerine hız vermiş ve dini simgeler ve pratikler gözle görünür oranda artmıştı. İktidar-muhalefet ilişkilerini gerginleştiren asıl gelişme toplumsal katmanlardaki dini uyanıştı (Mardin, 2006: 127). Din-laiklik eksenli tartışmalar 1950'li yıllarda yeniden hızlanmıştı. İktidarı süresince DP, laiklikten taviz vermekle ya da din istismarı yapmakla suçlandı.

Esasında parti, İslâmi uyanıştan rahatsız değildi, bilakis bu uyanış DP'nin hanesine yazılıyor ve toplumsal desteğini artırıyordu. Parti, Nurcular ve Büyük Doğu çevresiyle ilişki içindeydi. Camiye gidenlerin sayısı günden güne çoğalmakta, insanlar sokakta sarık ve cübbe gibi dinsel kıyafetlerle dolaşmakta, popüler basın dinî konulara ağırlık vermekteydi. Bu görüntüler, laik çevrelerce Kemalist devletin temellerine bir hücum olarak algılanmaktaydı (Kaçmazoğlu, 1988: 70). İslâmi grupların laiklik karşıtı faaliyetlerinden DP'nin sorumlu görülmesi hükümeti zor durumda bıraktı. 1951 yılında yürürlüğe giren Atatürk'ü Koruma Kanunu, iktidarın irticai faaliyetlere karşı aldığı önlemlerden ilkiydi. Ardından DP'den ayrılanların kurduğu Millet Partisi, laikliğe aykırı eylemleri nedeniyle kapatıldı. Ticanilerin lideri Kemal Pilavoğlu 15 yıl hapse mahkûm edildi ve tarikatın faaliyetleri tamamen yasaklandı. N. Fazıl Kısakürek ve Eşref Edip'e laikliğe aykırı yazılarından dolayı hapis cezaları verildi. Yi-

ne İslâmi eğilimi olan Sait Bilgiç, Hasan Ustaoğlu gibi önemli isimlerin aralarında bulunduğu kişiler DP'den ihraç edildiler (Kaçmazoğlu, 1988: 73-74).[8] İktidarın, yasal tedbirlerine ve bazı İslâmi figürlerin cezalandırılmasına rağmen laiklik üzerindeki çekişmeler 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne kadar devam etti.

Önceki dönemle kıyaslandığında CHP'nin dine bakışı nispeten yumuşamıştı. Partiye yakın gazetelerde kahramanlığın ve yurt sevgisinin önemi vurgulanıyor ve "vatan sevgisinin imandan geldiği" belirtiliyordu (Aslangül, *Ulus*, 02.11.1960). Kemalizmin soyut ulus ve yurtseverlik idealinin yerini, İslâmi-muhafazakâr bir vatanseverlik anlayışı almıştı. *Ulus*'un yazarlarından Peyami Safa da CHP'nin yeni yönelimine uygun biçimde jakoben laiklik anlayışını ve dinî inancın bir umacı gibi görülmesini eleştirmekteydi. Safa'ya göre din sosyolojik bir meseleydi ve ilmi ölçülerde içinde tartışılıp konuşulmalıydı. Laikliğin öte yakasındaki "sarıklı yobazlar" gibi, beri yakasında da ilmi üsluptan mahrum "silindirli yobazlar" bulunuyordu (Safa, *Ulus*, 02.02.1950; 28.02.1951; 17.03.1951; 16.07. 1951).

Koloğlu, Peyami Safa'nın din ve laiklik konusundaki görüşlerinin Bülent Ecevit'i etkilediğini ve kendi sentezlerini oluşturmasına katkıda bulunduğunu belirtmektedir (Koloğlu, 2001: 91). Fakat Ecevit'in yazılarında kesif bir Kemalizm ve bundan kaynaklı laiklik yanlısı eleştirel bir tutum hâkimdi. Halihazırdaki durumu Atatürk'e ihanet olarak tanımlamaktaydı. Atatürk'ün arkasından söylenen saygı, bağlılık ve özlem ifadeleri birer yalandan ibaretti. Çünkü "Atatürk'ün şart koştuğu ilkelerden, laiklikten, okullarda din dersi yasağından, ezan yasağından geriye bir şey kalmamıştı" (Ecevit,

8 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Âdem Çaylak, "1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakâr Demokratlar ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 62, Sayı: 1, ss. 17-42.

Ulus, 10.11.1953). CHP bile Atatürk'ün yolundan sapmıştı (Ecevit, *Ulus*, 10.11.1953). Ecevit, dinî eğitim ve faaliyetleri toplumsal zaruretten dolayı serbest bırakan CHP'lilerin aksine, Cumhuriyet'in ilkelerinden ve Batılılaşmadan taviz verilmemesini istiyordu.

Gerçekte ne Adnan Menderes ne de Celal Bayar dindar kişiler değildi. Atatürk ilkeleri ve laiklik söz konusu olduğunda Celal Bayar'ın İsmet İnönü'den farkı yoktu. Bayar, CHP'nin sessiz kaldığı Arapça ezan yasağının kaldırılmasına karşı çıkmıştı. DP'lilerin dine ve dinî gruplara karşı tavizkar tutumu onların mukaddes duygularından değil bu politikaların toplum nezdindeki itibarlarını artırıp halk desteği sağlayacağı düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Dinî lider ve gruplara açıktan destek verilmese de devlet düzenini tehlikeye sokmamaları koşuluyla göz yumuluyordu. İktidarın son döneminde seçmene sunulabilecek maddi imkânlar ve ödüller azaldıkça DP'liler dinî söylemlere ağırlık vermeye başlamıştı. Kendilerini yerli, milli ve dindar olan ne varsa her şeyin temsilcisi ve koruyucusu olarak sunan hükümet, başta CHP olmak üzere tüm muhalefeti ateizmin, komünizmin taraftarı; İslâm'ın düşmanı olmakla itham ediyordu. 1950'den sonra laikliğin "din ve vicdan hürriyeti" yorumunu benimseyen CHP ise DP hükümetini din istismarı yapmakla, irticaya taviz vermekle ve Atatürk inkılaplarına ihanet etmekle suçluyordu (Kaçmazoğlu, 1988: 77-80).

Demokrat Parti, 1957 seçimlerinde ilk defa ciddi oranda bir oy kaybı yaşarken, CHP'nin oyları yükselmişti. DP iktidarının yıldırma politikaları karşısında aydınlar, gençler ve üniversite öğrencilerinin önemli bir kısmı muhalefet partilerine yönelmişlerdi. CHP, 1950 ve 1954 yenilgilerinin şokunu atlatarak toparlanma sürecine girmiş ve DP'ye karşı atağa geçmişti. İnönü'nün deyimiyle "büyük taarruz"u başlatmıştı (Eroğul, 2003: 132). Gazeteci olarak Ecevit'in yakından ta-

kip ettiği bu süreçte daha polemikçi bir içerik kazanan üslubu, 1957 Seçimleri sonrasında muhalefetin DP karşısında kazandığı özgüveni yansıtıyordu (Ecevit, *Ulus*, 19.05.1958). Üst üste yaşanan iki seçim yenilgisinin ardından yükselişe geçen oylar, CHP'de canlanma meydana getirmişti. DP ise psikolojik üstünlüğü ve toplumsal hegemonyayı kaybediyordu. Dinsel söyleminin seçmen üzerindeki etkisi ve yönlendiriciliği de azalıyordu. Seçim kampanyası boyunca iktidar, tek partili dönemin baskıcı politikalarını hatırlatarak CHP'nin uyguladığı laikliğin halkı dinden uzaklaştırdığını ve ahlâkı zayıflattığını söylüyordu. Yedi yıllık dönemde 15 bin cami yaptırdıklarını vurgulayıp din adamı yetiştirmek için daha çok okul açacaklarını ve İstanbul'u ikinci Hac merkezi yapacaklarını vaat ediyorlardı. Her fabrikanın yanında bir de cami minaresi yükseleceği sözü veriliyordu. Hatta Menderes, Adana ve Konya'da yaptığı seçim mitinglerinde *Kuran*'dan Arapça ayetler okuyarak halka, dinsel özgürlerini korumak istiyorlarsa dinsiz CHP'ye oy vermemeleri gerektiğini bile söylemişti. CHP ise din özgürlüğünün önünü açtıklarını ve ilk dinî eğitim kurumunu kendilerinin faaliyete geçirdiğini hatırlatarak kendini savunuyordu. Gazeteler, İnönü'nün evinde her gün *Kuran* okunduğunu, her yolculuk öncesi annesinin elini öperek hayır duasını aldığını haberleştiriyor, dine ve geleneklere önem verdiklerini göstermeye çalışıyorlardı. Fakat olanca yoğunluğuna rağmen dinî vaatler seçim sonuçlarına gözle görülür bir etki yapmamıştı. DP, dinin etkili olduğu doğu bölgelerinde oy kaybetmiş, Konya ve Adana gibi muhafazakâr illeri CHP'ye kaptırmıştı. CHP'nin nispi başarısı dine hoşgörülü olduğu iddiasından değil, iktidarın ekonomi politikalarının başarısızlığından kaynaklanıyordu. 1950 sonrasının hızlı kalkınma hamlesinin doğurduğu sosyal ve ekonomik sorunlar halkı daha çok ilgilendiriyordu. Dinî özgürlüklere yaklaşım açısından

partiler arasında büyük bir fark kalmamıştı. Hangi parti iktidara gelirse gelsin devletin din politikasının derinden değişmeyeceği fark edilmişti (Karpat, 2004: 80-83). Ancak ekonomik ve siyasi koşullar kötüye gittikçe hükümet daha otoriter uygulamalara ve İslâmi söylemlere başvurdu. Hükümet çevrelerince Menderes'in evliya olduğu, peygamber ruhu taşıdığı gibi imalar yapıldı. Başbakan'ın 14 kişinin öldüğü İngiltere'deki uçak kazasından sağ kurtulması, "Menderes Efsanesi"ni destekleyen önemli bir gelişmeydi. Kurtuluş bir mucize olarak sunuldu ve Menderes "Allah'ın koruduğu özel bir kişi" olarak tasvir edildi. Bir yandan da hükümete yönelik her türlü muhalefet, "şer ve düşmanlık cephesinin" "meşru hükümete karşı bozgunculuğu" olarak itham edildi (Ahmad, 2007b: 92-93). Menderes başta olmak üzere DP'liler, iktidar karşıtlarını "ehlisalip"(Haçlılar) ve "Ebu Leheb" gibi negatif dinî sembollerle yaftaladılar.[9]

1959 yılında DP Konya Milletvekili Fahri Ağaoğlu, anayasada değişiklik yapılarak hilafetin geri getirilmesine dair bir kanun teklifinde bulunmuştu. DP Manisa Merkez ilçe teşkilatı başkanı olan bir genç de öneriyi destekleyen konuşmasından dolayı partiden ihraç edilmiş ve tutuklanmıştı. Menderes'e "evliya", "peygamber" yakıştırmalarına, Başbakan'ın "Hazreti İbrahim ruhu" taşıdığı iddialarına ve DP yöneticilerinin muhalefeti "ehlisalip" olmakla suçlamasına karşı hiçbir şey yapılmazken bütün suç bir ocak başkanına yükleniyordu. DP iktidara geldiğinde 19 yaşında olan Ajdan Eren'i (suçlanan DP'li ocak başkanı) bu hale düşüren düşünce ve kanaatleri aşılayanlar; iktidarın desteğiyle her yerde basılıp parasız dağıtılan İslâmi dergiler ve gazetelerdi (Ecevit, *Ulus*, 17.11.1959). *Zafer* gazetesine göre Başbakan'a sıra dışı İslâ-

9 İktidarın sözcüsü durumundaki *Zafer* gazetesinde imzasız yayımlanan bir başyazıda Bülent Ecevit, "İkinci Ebu Lehep" olarak tanımlanmıştı. Aynı zamanda Peygamber'in yakın akrabası olan Ebu Leheb, İslâm tarihinde dine ve Peygamber'e olan düşmanlığıyla bilinen biriydi.

mi sıfatlar izafe etmek normal bir şeydi, fakat bunları eleştirmek din istismarı yapmak ve laikliğe aykırı davranmaktı. Bu söylemlerin kaynağı, Başbakan'ın sağ kurtulduğu uçak kazasıydı. Atatürk daha ölümcül tehlikeler atlattığı halde hiçbir zaman "iman"ı istismar ederek "şahsiyeti etrafında efsaneler yaratıp" "şöhret sağlamaya" çalışmamıştı (Ecevit, *Ulus*, 25.11.1959). Basına yansıyan bir başka habere göre Bolu'da genç bir kadın "peygamberler"e ve "evliya"ya kurban etme gerekçesiyle iki çocuğunu öldürmüştü. Bu, "din adına işlenen putperest bir cinayet"ti. Çocuk katili anne muhtemelen "sadık bir devlet radyosu dinleyicisi"; *Hür Adam* gazetesi ve *Büyük Doğu* dergisinin okuyucusuydu ve bunun sorumlusu da iktidarın tavizkâr politikalarıydı. DP'nin din adı altında getirdiği şey, "siyaset ve menfaat uğruna din bezirgânlığı"; Nurcularınki de "nur" adı altında "kopkoyu bir karanlık"tı (Ecevit, *Ulus*, 26.03.1960). DP, özellikle 1957 seçimlerinden sonra Büyük Doğu çevresi ve Nurcularla yakın ilişkiler geliştirmişti. Hükümet erkânı, sürgünde bulunduğu Emirdağ ilçesinde Said Nursi ile görüşmüş; Menderes 1958'de ilçeyi ziyaret ettiğinde Nurcular kendisini tuğralı yeşil bayraklarla karşılamışlardı (Tunaya, 2007: 205).

İktidar Nurculara serbestlik tanısa da muhalefet ve kamuoyundan gelen baskılar neticesinde geri adım atmışı. Ölümünden kısa bir süre önce, Başbakan Menderes'le görüşmek isteyen Said Nursi Ankara'ya sokulmamıştı. Ecevit'e göre Said Nursi; mütevazı mal varlığını lüks otomobil karoserlerinde gizleyerek ulûhiyete ermeyen çalışan birisiydi. Dini siyasete alet ediyor, siyasi amaçlar güdüyor ve tehlikeli tahriklerde bulunuyordu. Hatta yurtdışından destekler alarak rejimi değiştirmeye çalışıyor; üstelik bunları devletin adli ve emniyet cihazına meydan okuyarak dağıttığı vesikalarla açıktan yapıyordu. Bütün bunlara rağmen hükümet, Nurcu öğrencilerin üniversitedeki faaliyetlerine göz yumar-

ken devrimci gençlerin miting müracaatlarını reddediyordu (Ecevit, *Ulus*, 12.01.1960). Ecevit'in Nurculara karşı daha keskin ve katı bir duruşu vardı. Din ve laiklikle ilgili yazılarında "DP'nin din istismarı" ile birlikte mutlak bir şekilde "Nurcu tehlikesine" de dikkat çekiyordu. Bu "tehlikenin palazlanmasında" DP'nin katkısı olduğu gerçeğini de vurgulamaktan geri durmuyordu.

Ecevit'in "Türkiye'de Muhafazakârlık, Gericiliktir" yazısı, diğerleri arasında istisnai bir yer işgal etmekteydi. 27 Mayıs'tan sonra kaleme alınan yazı, 1960 Darbesi'nin hızlıca gündeme soktuğu devrimcilik-ilericilik kavramlarının çokça telaffuz edildiği bir evrede yazılmıştı. Ecevit'e göre muhafazakârlık insan yapısının doğasında olan bir eğilimdi. Tabiatın değişme hızını düzenleyebilmek için yine kendinin yarattığı bir frenleme tedbiriydi. Birçok kimse doğuştan muhafazakâr eğilimliydi, ancak bazı kişiler "toplum şartları gerekli kıldığında" muhafazakâr doğalarını aşarak yeniliklere açık, devrimci kişiler haline gelebiliyordu. "Ölçüsünü değiştirebilen, kontrol altına alınıp zararsız hale getirilebilen muhafazakârlık" demokratik bir düzende itibar görmeyi hak ediyordu (Ecevit, *Ulus*, 10.10.1960). Muhafazakârlığın dünya ölçeğindeki itibarından dolayı Türkiye'de de bazıları kendilerini muhafazakâr diye tanımlıyordu, ancak "Türkiye'nin özel durumu" muhafazakârlık-ilericilik ayrımının değil gericilik-devrimcilik çekişmesinin söz konusu olduğunu gösteriyordu. "Türkiye'de muhafazakârlık toplumun şimdiki durumunu değiştirmeden olduğu gibi tutmak isteğini değil, toplumu yüzlerce yıl geri götürmek isteğini, yani gericiliği temsil eder" (Ecevit, *Ulus*, 10.10.1960). Ecevit'in muhafazakârlığa yaklaşımı dönemin siyasal kutuplaşmasını yansıtıyordu. İnsan doğasına içkin olduğunu ve mazur görülebileceğini belirttiği muhafazakârlığı, "Türk toplumu" için makul bir nitelik olarak görmüyordu. Muhafazakârlığı ge-

ricilik olarak görmesi DP iktidarı süresince dine ve laikliğe olan bakışını destekliyordu. Onun nazarında her türlü dinsel hareket ve yenilik modern toplumu tehdit eden çağdışı bir kalkışmaydı. Bu katı tutum, dönemin şartları içinde iktidar-muhalefet mücadelesinin yarattığı siyasal kutuplaşma ve reddiyeciliğin sonucuydu.

Siyasette Ecevit: İnönü'nün yanında, ortanın solunda

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan erken seçimde Ecevit, CHP kontenjanından Ankara 13. sıra milletvekili olarak meclise girdi. Mutlak çoğunluk esasına dayanan seçim sistemine göre bir ilden en çok oyu alan parti o ilin bütün milletvekillerine sahip olmaktaydı. Ecevit'in son sıradan aday gösterildiği Ankara'da CHP birinci parti olmuş, böylece Ecevit'e meclis kapısı aralanmıştı. Ecevit, bir yandan mecliste ve partide çalışmalara katılırken diğer yandan da *Ulus*'ta yazmaya devam ediyordu. Gazetecilik günlerinde uzaktan izleyerek yorumladığı politik tartışmaların, toplumsal sorunların ve parti içi mücadelelerin bir parçası haline gelmişti. Ancak polemiklerden, parti içi çekişmelerden mümkün olduğunca uzak duruyor, parti bütünlüğü içinde, İnönü'nün yanında hareket etmeye özen gösteriyordu. Lideri İsmet İnönü, Demokrat Parti otoriterliği ve Çalışma Bakanlığı deneyimi, hayatında önemli izler ve tecrübeler bırakmıştı.

Milletvekilliği

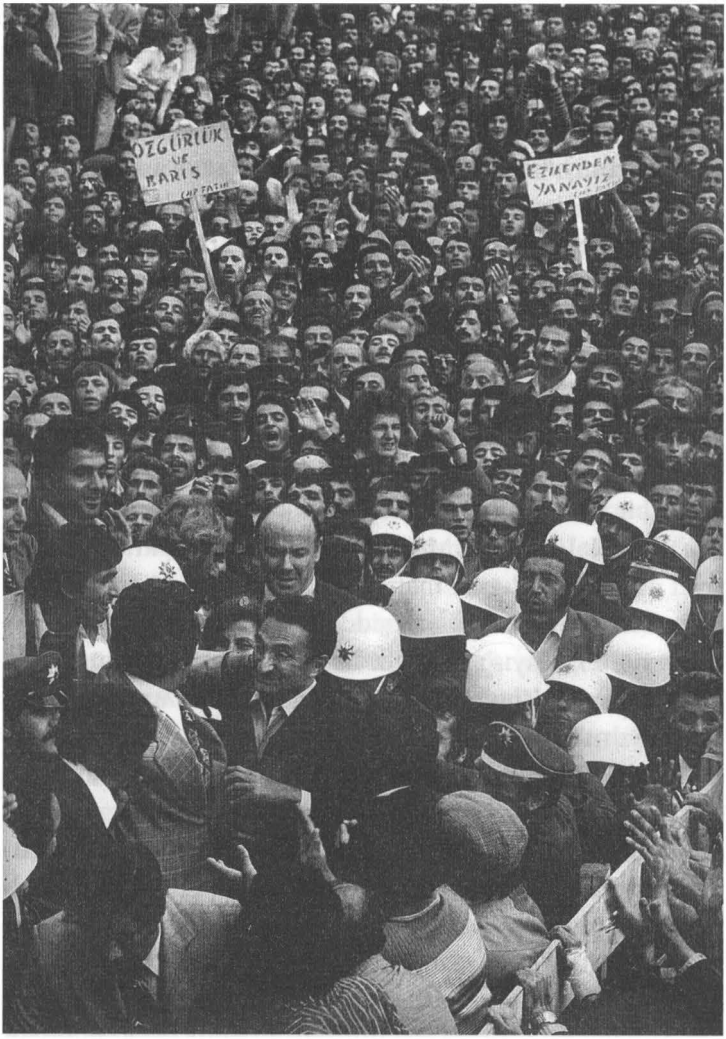
Partide sessiz sedasız varlığını sürdüren Ecevit, CHP'nin değişmeyen özelliği olan parti içi gruplaşmalardan uzak duran ve İsmet İnönü'ye sadakat gösteren bir milletvekiliydi. İnönü'nün savunduğu görüşlere ve otoritesine ters düşecek dav-

ranışlardan özenle kaçınmıştı. Lider ne taraftaysa oraya yönleniyor, yabancılarla görüşmelerinde İnönü'ye tercümanlık yapıyordu (Akar ve Dündar, 2008: 73-74). İnönü hayranlığı yakınında bulundukça daha da artmıştı. Kimi zaman meydanlarda İnönü'ye yapılan fiili saldırılara karşı koyuyor, kimi zaman da *Ulus*'taki köşesinden ona övgüler düzüyordu (Ecevit, *Ulus*, 18.10.1957; 24.09.1958; 13.12.1959). 1959 yılında İsmet İnönü'nün listesinden parti meclisine seçilmişti (H. Bila, 1987: 238-240). Siyasete girişinden iki yıl gibi kısa bir süre sonra parti yönetiminde söz hakkına sahip olması, genel başkana sadakatinin karşılığıydı.

1958 yılında bir grup partili tarafından CHP Araştırma Bürosu kurulmuştu. CHP'nin parlamentoda gündeme alacağı bütün meseleler ve sürdüreceği muhalefetin tüm girdisi büronun hazırlayacağı çalışmalara göre belirlenecekti. Çalışma konuları kalkınmaya dayalı ekonomik tedbirlerden iç politikada seçim meselesine, işçi sorunları ve dış politikaya kadar oldukça geniş tutulmuştu. Çalışma Bürosu, CHP'nin iktidar olması durumunda toplumsal sorunlar karşısında hükümet olma görevine uyum sağlayabilmesi için gerekli çalışmaları da yerine getirecekti. Başkanlığını Turhan Feyzioğlu'nun yaptığı birimde, çoğunluğu *Forum* çevresinden gelen Doğan Avcıoğlu, Turan Güneş, Coşkun Kırca, Osman Okyar gibi isimler görev yapıyordu. Ankara milletvekili Bülent Ecevit de araştırma bürosunun elemanları arasındaydı. 1958 yılından itibaren CHP, DP'ye karşı geliştirdiği söylemlerde sosyal ve ekonomik problemleri ön plana çıkarmaya başlamıştı. Bu değişimde araştırma bürosunun önemli katkısı vardı. Büronun çalışmalarında memurlar, işçiler ve köylüler olmak üzere üç önemli toplumsal kesimin talep ve ihtiyaçları üzerinde özellikle duruluyordu (Emre, 2013: 59-80). Ecevit de 1960'tan sonraki yazılarında işçilerden, köylülerden ve onların meselelerinden çokça söz etmeye başlamıştı.

Bülent Ecevit'in parti meclisine seçildiği CHP 14. Kurultayı'nda (1959) "İlk Hedefler Beyannamesi" adıyla muhalefet, ortak bir demokrasi programı ilan etmişti. Beyannamede muhalefetin öncelikli müşterek amacı, partizanlığın kaldırılması, ikinci bir meclisin kurulması, seçim güvenliğinin sağlanması, anayasa mahkemesinin kurulması, yüksek hâkimler kurulunun oluşturulması, memurlara mahkemeye başvurma hakkı tanınması, basın özgürlüğünün anayasaya bağlanması, üniversite özerkliği ve sosyal adalet kavramının anayasaya girmesiydi (Tunçay, 1992: 185). DP, muhalefetin birlikte hareket etme kararına Vatan Cephesi hamlesiyle karşılık verdi. DP'nin amacı tabanını genişletmek ve halk desteğini artırmaktı. Ancak muhalefeti toptan bastırma amacı güden asıl tedbir Tahkikat Komisyonlarının kurulmasıydı. Soruşturma, yargılama, kapatma gibi adli ve siyasi geniş yetkilerle donatılan komisyon, muhalefetin tüm faaliyetlerini soruşturacak ve vardığı sonuçları üç ay içinde rapor edecekti. Bu süre zarfında meclis dışındaki bütün siyasal faaliyetler yasaklanacaktı (Zürcher, 2005: 349).

Tahkikat komisyonları bulgularını açıklanamadan 27 Mayıs 1960 sabahı, bir grup subay tarafından yönetime el konuldu. Darbeciler Milli Birlik Komitesi (MBK) adı altında örgütlenen 39 subaydan oluşmaktaydı; ancak komite fikri birlikten, bütünlükten yoksundu. Darbeci subaylar arasında iki farklı eğilim mevcuttu. Yıllardır darbe hazırlığı içinde olan birinci eğilimdekiler (aşırılar) girişim başarıya ulaştıktan sonra ülkeyi askerî rejimle yönetmek istiyordu. Ilımlılar ise CHP lideri İsmet İnönü'nün etkisi ile hukuki ve siyasal düzenlemeler yapıldıktan sonra hemen seçimlere gidilmesini ve iktidarın parlamentoya teslimini düşünüyorlardı (H. Özdemir, 1992: 196-197). Komite içinde 14'ler olarak bilinen askerî yönetim yanlıları "Ülke ve Kültür Birliği" adında bir bildiri yayımlayarak askerî diktanın işaretini ve-

Kitlelerle... (Fotoğraf: Ara Güler, BGA, *s. 64).*

rince CHP, *Ulus* gazetesi üzerinden karşı kampanya başlatmıştı. Basın yoluyla icra edilecek kampanyayı yürütme görevi Bülent Ecevit'e verilmişti. Ecevit, "Ülkü ve Kültür Birliği" adının Mısır ve Irak'taki darbe yönetimlerini çağrıştırdığını belirtmiş, böyle bir tasarının kamuoyu ve aydınlar tarafından enine boyuna tartışılması gerektiğini söylemişti. Tasarının tartışılmaksızın kanunlaştırılması demokrasi ve düşünce hürriyetine aykırıydı. Hiç "kimsenin, Atatürk adına Türk ulusu için ülkü ve kültür reçeteleri yazmağa yetkisi olamaz"dı (Ecevit, *Ulus*, 05.11.1960). Ecevit'e göre tasarıyla beraber kurulacak olan teşkilat her yönüyle demokrasiye ve milli iradeye aykırıydı. Öngörülen yapı, fikir ve sanat hayatını tepeden düzenleyen tekelci bir zihniyetin ürünüydü. Böyle bir yaklaşımın demokrasilerde yeri olamazdı (Ecevit, *Ulus*, 13.11.1960). 27 Mayıs Darbesi'nin demokrasi ve hürriyet adına yapıldığına inanan Ecevit, "devrim"in 3. Dünya diktatörlüğüne evrilmesine şiddetle karşı çıkmıştı.

Ecevit, 27 Mayıs'ı bir halk hareketi olarak gördüğü için destekliyordu. *Ulus*'taki köşesinin adını "Günün Işığı"ndan "Günaydın"a çevirmişti. DP'nin "karanlık günleri" geride kalmış, 27 Mayıs'la beraber "aydınlık günler" belirmişti. Darbeden sonraki ilk yazısı "karanlık günlerin sona erdi, günaydın Türk milleti" diye başlıyordu. Ordunun müdahalesinden övgüyle bahsettikten sonra "sağ olasın Türk ordusu, günaydın Türk milleti" diyerek bitirmişti (Ecevit, 28.05.1960).[10] Ecevit'in nazarında 27 Mayıs darbe değil, olumlu anlamda bir "ihtilal" veya "devrim"di. İktidar anayasal suç işlemeye başlayarak meşruluğunu kaybettiği için 27 Mayıs'a "hükümet darbesi" bile denemezdi, çünkü ortada meşru anayasal bir hükümet kalmamıştı. Silahlı Kuvvetlerin Menderes hükümetini devirmesi, Ecevit'e göre halktan yükselen talebe karşılık geliyordu. Darbeden önce hüküme-

10 27 Mayıs darbesi olduğunda *Ulus* gazetesi yaklaşık bir aydır kapalı bulunuyordu.

te karşı içinde farklı kesimlerin yer aldığı geniş bir muhalefet bloğu oluşmuştu. Anayasal sınırların dışına çıkarak hükümet meşruiyetini kaybetmişti. 27 Mayıs halkın kolektif iradesini yansıtıyordu (Kurt, 2002: 39). Ancak kısa bir süre sonra fikirleri değişmeye, kendi ifadesiyle "aklı başına gelmeye" başlamıştı. Müdahaleyi duyar duymaz İnönü'nün evine giden Ecevit, Paşa'nın "sevinmesini beklerken tersine son derece üzgün ve kaygılı" olduğunu görünce askerî yönetimin matah bir şey olmadığını fark etmişti (Akar ve Dündar, 2008: 62; 2006: 77-78). 27 Mayıs'tan bir gün sonra İnönü, bir genelge göndererek "düşük iktidarın yıllarca devam eden zulmünün intikam duygularına yol açmaması" konusunda parti teşkilatını uyarmıştı. İhtilali yapanlarla aynı "görüş, düşünce ve inanca" sahip olduklarını belirttikten sonra "CHP, 27 Mayıs hareketinin ne başındadır ne de içindedir," diye eklemişti (H. Bila, 1987: 251).

Ecevit'in DP otoriterliği karşısındaki tavrı, sonraki siyasi hayatına yön veren demokrasi ve özgürlük gibi iki temel kavramı kazandırmıştı. Yazılarında ve demeçlerinde çoğunlukla temel haklar, özgürlükler, laiklik ve ekonomik meseleler üzerinde duruyordu. Siyasete girer girmez demokrasi ve özgürlük mücadelesinin içinde kendini bulmuş, söylemlerinin ve fikirlerinin büyük bir bölümünü özgürlük ve demokrasi kaplar olmuştu. 27 Mayıs'ta demokrasi yıkılmıştı ve bunun sorumlusu DP idi. DP muhaliflerinin ortak kanaati darbenin CHP adına yapıldığıydı (H. Bila, 1987: 251). Ecevit ise darbeyi DP'ye karşı yükselen bir halk hareketi olarak görmekte ve ordunun müdahalesini onaylamaktaydı. Ancak İnönü'den edindiği izlenimler ve akabinde DP'lilerin maruz kaldığı gayriinsani muamele, askerî müdahalelerin pek de alkışlanacak bir şey olmadığına dair önemli bir ders olmuştu. 27 Mayıs'tan sonra ordunun politikadaki rolü ve işlevi konusunda daha temkinli ve mesafeli olmaya özen

gösterdi. 1971 ve 1980'deki darbelere şiddetle karşı çıktı. 12 Mart muhtırasının kendisine ve CHP'ye karşı verildiğini bile ileri sürdü.

Çalışma Bakanlığı deneyimi

27 Mayıs Darbesi'nden sonraki ilk seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde yapıldı ve CHP %36,7 ile birinci parti oldu. DP'nin mirasını ve tabanını temsil iddiasıyla Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ortaya çıkmıştı. Bu üç partinin toplam oy oranı CHP'yi geride bırakıyor ve meclis çoğunluğunu kontrol ediyordu. CHP her ne kadar seçimin galibi olsa da tek başına hükümet kuracak çoğunluğa erişememişti.

Silahlı Kuvvetlerin zorlamasıyla İnönü'nün başbakanlığında kurulan CHP-AP koalisyon hükümetinin en dikkat çeken üyesi henüz 36 yaşında Çalışma Bakanlığı koltuğuna oturan Bülent Ecevit'ti. İsmet İnönü bakanlar kurulu listesini hazırladıktan sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sunmuştu. Gürsel, Çalışma Bakanlığı'nda Kemali Beyazıt ismini görünce bu kişiyi teğmenlik günlerinden tanıdığını söyleyerek Beyazıt'ın yaşlılığını ima etmişti (Sağlamer, 1974b: 79). İnönü, damadı Metin Toker ve oğulları ile aile meclisinde konuyu açmıştı. Erdal İnönü o gün aralarında geçen konuşmayı şöyle nakletmişti: "Toker yemekte 'Paşam bana kalırsa yeni isimler alın, Bülent Ecevit var. Onu çalışma bakanı yapın. Çok iyi olur, çok iyi etki yapar,' gibi bir şeyler söyledi. Babam da kabul etti veya etmiş göründü. Sonra kabul ettiğini eylemiyle gördük" (Akar ve Dündar, 2008: 82; 2006: 64). Aynı günün gecesinde Bülent Ecevit, İnönü'nün köşküne çağrılarak yeni görevi kendisine tebliğ edildi. Ecevit "[b]eni bağışlayın. Milletvekilliği zaten beni yazarlıktan, gazetecilikten fazlasıyla uzaklaştırdı. Bakan olursam büsbütün uzakla-

şırım," cevabını vermesine rağmen İnönü'nün ısrarına dayanamayarak teklifi kabul etmişti (Çetingüleç, 2002: 55). Ecevit, bakanlık görevini kabul edince "ağır bir sorumluluk" hissettiğini ve o gece uyuyamadığını belirtiyordu (Akar ve Dündar, 2008: 66; 2006: 83).

1960 sonrası Türkiye'de çok boyutlu ve hızlı değişimlerin yaşandığı bir dönemdi. DP'nin 1950'de başlattığı iktisadi kalkınma ve tarımda makineleşmeyle beraber geleneksel toplum yapısı çözülmeye başlamıştı. Hızlı bir kentleşmenin eşlik ettiği bu süreçte geleneksel kalıplar yerini modern politik tercih ve davranışlara bırakmaya başlamıştı. Tek Parti döneminin modern-gelenekçi kutuplaşması çözülmekte, çok boyutlu ve karmaşık bir toplumsal yapı belirmekteydi. Ecevit'in çalışma bakanı olarak göreve geldiği günlerde Türkiye, tarım ekonomisinden yavaş yavaş sanayiye dayalı ekonomiye geçerken, çalışan nüfus içindeki işçi oranı da artmaktaydı. İşçi hakları, grev, toplu sözleşme gibi konular Türk burjuvazisinin yabancı hatta tedirgin olduğu kavramlardı. Bu koşullarda bakanlık koltuğuna oturan Ecevit'i önemli işler ve sorumluluklar bekliyordu. CHP gibi toplumun her kesimini temsil etme iddiasındaki bir partinin kurumsal yapısı içinde bunları gerçekleştirme zorunluluğu ise bir başka sorundu. Ecevit'in bakan olduğu CHP-AP kabinesi üç farklı toplumsal kategorinin sözcüsü konumundaki kişileri bünyesinde barındırıyordu. Toprak ağaları ve tarımsal burjuvazi Cavit Oral'ın kişiliğinde somutlaşmakta; sanayi ve ticaret kesimi Fethi Çelikbaş'ın kişiliğinde simgeleşmekte; dar ve sabit gelirli halk kesimleri ise Bülent Ecevit'in şahsında ve konumunda temsiliyet kazanmaktaydı (H. Bila, 1987: 262).

Bülent Ecevit'in çalışma bakanı olarak giriştiği ilk iş, 1954 yılından beri toplanmayan çalışma meclisini toplamaktı. İşçi ve işveren temsilcileri ile kamu iktisadi teşekkülleri uzman-

larının yer alacağı mecliste, çalışma bakanlığının alanına giren konularda gerekli mevzuat değişiklikleri yapılacak ve yeni kararlar alınacaktı. Bu arada dar gelirli işçilerin ücretlerinden tasarruf bonosu kesintisine son verildiği açıklanmış ve bazı iş kollarında çalışanların asgari ücretlerin yükseltileceği de haber verilmişti (*Ulus*, 4.12.1961). Bu açıklamalardan yaklaşık iki hafta sonra Ecevit, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nde otuz kadar sendikanın başkan ve temsilcileriyle bir araya geldi. Toplantıda işçilerin refah seviyesini artırmak için ne gerekiyorsa yapmaya hazır olduğunu ifade ettikten sonra şöyle konuşmuştu: "Grev ve toplu sözleşmeye samimiyetle inanan bir insanım. Bu hakların Batı memleketlerinde olduğu kadar geniş ve liberal olmasına taraftarım, Türk işçisinin bu hakları suiistimal ederse en önce kendisinin zarara uğrayacağını bildiğini kabul eden bir insanım" (*Ulus*, 17.12.1961). Ecevit, emek çevrelerine destek sözü verip güven telkin ederken bir yandan da grev hakkının "kötüye kullanılmaması" konusunda işçileri uyarmıştı. Ecevit'in konuşmasının dakikalarca alkışlandığı ve temsilcilerin de Ecevit'e destek sözü verdiği belirtiliyordu (*Ulus*, 17.12.1961).

Emek çevrelerinden sonra Ecevit'in ikinci durağı işveren kesimiydi. *İşveren Dergisi*'ne "Yarar Birliği" adında uzunca bir yazı yazarak çalışma hayatında yapılan yeniliklerden ve bunların öneminden bahsetmişti. Burjuvazi için en önemli konu hükümetin yürürlüğe koyduğu Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'ydu. Ecevit, söz konusu kanunun sermaye kesiminin de faydasına olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Türkiye'de işçi ve işveren arasında çatışmadan çok dayanışma olduğunu vurgulamıştı. Kanunun yürürlüğe girmesiyle işçiler daha bilinçli ve sorumlu davranmaya başlamış, bu da iş verimliliğini artırmıştı. "Katı doktrinciliğe dayanan ve sert sınıf çatışmalarını tahrikle uğraşan aşırı sol akımların hız ve taşkınlıklarında görülen düşüş", "ye-

ni kanunlarla girilen çalışma düzeninden ürkmeye sebep olmadığını" gösteriyordu (Aktaran Koloğlu, 2001: 275-279). İşverenler, toplu sözleşme ve grev yasası nedeniyle sanayinin duracağını, fabrikaların üretim yapamaz hale geleceğini ve işlerini terk etmek zorunda kalacaklarını düşünüyordu. Ecevit, iş çevrelerine hiçbir ülkede böyle olmadığını, demokratik çalışma düzenine geçen ülkelerde sanayinin güçlendiğini, sanayicilerin geleneksel usulleri bir kenara bırakıp modern işletmeciliğe yöneldiklerini anlatıyordu. Hatta toplu sözleşme ve grev hakkıyla işçilerin gelirinin artarak satın alma güçlerinin yükseleceğini dolayısıyla toplam talebin ve pazarın genişleyeceğini, bundan sanayinin de kazançlı çıkacağını söylüyordu (Çetingüleç, 2002: 56-57).

Aynı günlerde, Turan Güneş, Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit'in başını çektiği grup, CHP'de yeni bir tartışmanın kapılarını aralamıştı. Bir parti meclisi toplantısında Güneş, geleceğin Türkiye'sini kurarken hangi sosyal gruplara dayanılacağının, kimin haklarının nasıl savunulacağının saptanması gerektiğini söylemişti. Güneş'ten sonra söz alan Ecevit, Güneş'e katıldığını belirterek şu saptamaları yapmıştı:

> Nispi temsilin kabulünden sonra artık aşırı bir telifçilik, herkesi toplamaya çalışmak imkânsızdır. Bugün temsil etmeye çalıştığımız zümreler arasında menfaat çatışması vardır. Toprak ağası ile küçük çiftçinin menfaatleri çatışması bir yana, tüccar ile sanayicinin menfaatleri farklıdır. Parti bütün bunlar arasında yolunu bulmalıdır. Kime hitap edeceğini tespit etmelidir. Tabiatıyla bu partinin bünyesinde de bir değişiklik gerektirmektedir (Koloğlu, 2000: 71; 2001: 272).

Konuşmanın devamında CHP'nin zenginler tarafından finanse edilmesini eleştirerek bu durumun, fikirlerin serbestçe açıklanmasına engel olduğunu belirtiyordu. Ayrıca parti

mahalli teşkilatının eşraf teşkilatı olmaktan çıkarılması gerektiğini de vurgulamıştı. Ecevit de Güneş de "herkesin" değil bir "sınıfın ve ideolojinin" savunucusu olma zamanının geldiğini söylüyordu. Bu çıkış, CHP'deki gelenekçiler tarafından işçi partisi kurmaya yönelmek ve kolektivizmi getirmeye çalışmak şeklinde yorumlanarak mahkûm edildi. Parti içi tartışmalar ve güncel politik gelişmeler bir yönüyle Ecevit'in işini kolaylaştırmıştı. Hükümet iç ve dış politikada krizlerle uğraşırken İnönü'nün desteğini arkasına alan Ecevit, Sendikalar Kanunu ve Grev, Lokavt ve Toplu Sözleşme kanunu başta olmak üzere birçok düzenlemenin kolayca meclisten geçmesini sağlamıştı.

Bülent Ecevit, 1961-1965 yılları arasında İnönü'nün liderliğinde kurulan üç koalisyon hükümetinde çalışma bakanı olarak görev aldı. Bakanlığı dönemindeki en bilinen icraatı Sendikalar Kanunu ve Grev, Lokavt ve Toplu Sözleşme Kanunu'nu yasalaştırmaktı. 2000 yılında basına verdiği bir röportajda "Siyasi yaşamanızın en önemli başarısı nedir?" sorusuna şu yanıtı vermişti: "1963'te Çalışma Bakanı iken çıkmasına katkı sağladığım, 274 ve 275 sayılı yasalar. Yani işçilere özgür sendika kurma hakkı ve grevli, toplu sözleşmeli sendikacılık yapma hakkı veren yasalar." "AB, Kıbrıs, Abdullah Öcalan'ın yakalanması" gibi bir cevap beklediğini söyleyen gazeteciye devamında: "Hayır, benim için işçilere özgür sendika hakkının verilmesi hepsinden önemlidir. Çünkü ben bir solcuyum," diye cevap vermişti (M. Yetkin, *Sabah*, 29.05.2000). Aslında çalışanların haklarına yönelik iyileştirmeler Ecevit'i aşan bir arka plana sahipti.[11] Dar gelirli çalışanların sosyal ve ekonomik koşullarını düzenlemeye yönelik politikalar bir sürecin devamı ve ortak aklın ürü-

11 Dönemin genel sekreteri Kemal Satır işçiler lehine çıkarılan bazı kanunların Ecevit'in şahsına mal edilmesinin CHP'nin başarısını gölgelediğini söyleyerek Ecevit'in yüceltilmesine karşı çıkıyordu (Bila, 1987: 280).

nüydü. 1958 yılında kurulan CHP Araştırma Bürosu'nun çalışmaları doğrultusunda meclise on iki tane yasa teklifi sunulmuştu ve bu yasalardan ilki işçilere grev hakkının verilmesi önerisiydi (Topuz, 2011a: 210). Ecevit, Çalışma Bakanlığı'nda bürokratların hazırladığı tasarıyı değil, Araştırma Bürosu'nun taslağının yasalaşmasını sağlamıştı (Emre, 2013: 72-73). CHP hükümetinin hayata geçirdiği sosyal politikaların temelinde Araştırma Bürosu tarafından hazırlanan dosyaların önemli katkısı vardı.

1961 Anayasası'nın temel yapısı ve sağladığı özgürlük ortamı CHP'nin tarihsel konumunda önemli bir değişikliğin zeminini de hazırlamıştı. Çoğulcu ve özgürlükçü anayasal çerçeve, köyden kente göç, sanayileşme, sol hareketlerin küresel ve yerel düzeyde yükselişi gibi sosyo-ekonomik ve politik gelişmeler; Cumhuriyet tarihinde yeni bir aşamaya geçildiğini gösteriyordu. CHP, DP'ye kaybettiği hükümran konumu ve AP karşısında istediği başarıyı bir türlü yakalayamıyordu. Bu durum CHP'de 1950'den itibaren temayüz etmeye başlayan tartışmaları harekete geçirerek partinin sosyo-ekonomik meselelere öncelik vermesi ve yeni koşullara uyum sağlaması gerektiğini savunanların elini güçlendirdi. Bu ortamda Ecevit'in bakan olarak öncülük ettiği sosyal içerikli politikalar genişçe bir toplumsal kesimin dikkatini çekti. Çalışkanlığı, üslubu ve idealizmi onu hem yakın çevresinde hem de kitlelerin gözünde pozitif bir siyasetçi olarak imgeliyordu. Çalışma Bakanlığı sırasındaki icraatları, siyaset yolculuğunun temel taşları olacaktı.

Ortanın Solu ve CHP Genel Sekterliği

1965 seçimlerinden kısa bir süre önce CHP, Ortanın Solu adında yeni bir kavram ortaya atmıştı. İlk defa İsmet İnönü'nün kullandığı kavram, partililer tarafından benimsene-

rek CHP'nin yeni yönelimi olarak görüldü. Fakat Ortanın Solu sloganıyla girilen 1965 seçimlerinden istenilen sonuç alınamadığı gibi partideki fikri ayrışma daha da gün yüzüne çıktı. Parti içi muhalefet, seçimlerden istenilen sonucun alınamamasını Ortanın Soluna bağlıyordu. Genel Başkan İnönü, görünürdeki başarısızlığa rağmen Ortanın Solu ve destekçilerinden yana tavır alarak 1970'e kadar koruyucu tutumu sürdürdü. Ortanın Solu eğiliminin öncülüğünü; Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş ve Bülent Ecevit gibi partiye sonradan giren genç siyasetçiler üstlenmişti. Bülent Ecevit zamanla CHP'deki değişimin sözcüsü ve lideri haline geldi. Siyasi kariyerinde önemli izler bırakan bu süreç, onu önce Parti Genel Sekreterliği'ne, ardından da CHP liderliğine kadar götürdü.

Yeni koşullara uyum

1960 Darbesi, iktidar ve muhalefet arasındaki birçok politik tartışmayla beraber otoriterlik, irtica ve laiklik çekişmelerine de son vermişti. DP'nin otoriter eğilimleri, din istismarcılığı, basın ve ifade özgürlüğü gibi meselelerin yerini 1960'tan itibaren sosyal ve ekonomik konular almaya başladı. Destekçileri açısından devrim olarak görülen 27 Mayıs'ın siyasal literatüre soktuğu yeni ve heyecan uyandıran kavramlar; "ilericilik", "devrimcilik" ve "hürriyet"ti. 1950'lerde laiklik konusundaki tutumlarına göre sınıflandırılan siyasal gruplar, 1960'tan sonra ideolojik konumlarına göre ayrışmaya başladı. 1960 sonrasının entelektüel ve politik tartışmaları bu kavramlar etrafında şekillendi. Sosyo-ekonomik tahliller, stratejiler ve bunlara dayalı gelecek projeleri gündemdeydi. Laiklikten ya da dinî özgürlüklerden yana olmak değil, sağcı ya da solcu olmak ideolojik bir ayrım haline geldi. Çağdaşlığın ve ilericiliğin işareti, belki de en önemli göstergesi, laikliği savunmak değil sosyal adaletçi ve eşit-

likçi bir duruş sergilemekti. Bir önceki evreyle kıyaslandığında irtica unutulmaya yüz tutmuş bir konuydu. 27 Mayıs Darbesi'nin getirdiği toplumsal gündem; devrim, hürriyet, adalet ve bunlarla ilintili konulardı. Ecevit de din ve laiklik konularında daha mutedil bir çizgiyi benimseyerek özgürlük yanlısı, çoğulcu ve demokratik bir söylem geliştirdi. Atatürk reformlarının kendi koşuları içinde gerekli olduğunu ancak, zamanının ve şartların değişmesine paralel biçimde yeniden ele alınması gerektiğini dile getiriyordu. Laikliği ve din özgürlüğünü, insan hak ve hürriyetlerinin bir parçası olarak değerlendiriyordu. Sonraki başlıklarda ayrıntılı biçimde açıklanacağı üzere, İslâm'ın modernliğe ve ilericiliğe engel olmadığını; hem dindar bir Müslüman hem de laik ve ilerici bir kişi olunabileceğini söylüyordu. Ecevit, siyasette aktif olarak yer aldığı dönemde daha çok sosyal ve ekonomik temelli toplumsal meselelere odaklandı. Ortanın Solu söylemiyle ifade edilen CHP'nin yeni duruşu, Ecevit için yeni bir entelektüel uğraş ve politik mücadele aracı oldu. 1966'dan itibaren yazdığı kitaplarla, verdiği demeçlerle bu kavramın altını doldurmaya çalıştı. CHP'nin kemikleşmiş ilkelerini tartışmaya açan Cumhuriyet devrimleri, laiklik ve din hakkındaki görüşleri zamanla popülist bir halkçılığa ve ılımlı bir laiklik söylemine evrildi.

Cumhuriyet Halk Partisi Ortanın Solunda

1960'lı yıllarda toplumsal tartışmaların odak noktasını sosyal ve ekonomik sorunlar oluşturuyordu. Ülke meselelerine radikal çözümler sunan sol ve sosyalist fikirler aydınlar, öğrenciler ve işçiler arasında taraftar toplamaya başlamıştı. Özellikle Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşu[12] ve mec-

12 Şubat 1961'de, Şaban Yıldız, Kemal Sülker, Kemal Türkler, İbrahim Güzelce, Ali Demir, İbrahim Denizcier, Adnan Ardan, Avni Erakalın, Kemal Nebioğlu,

liste temsiliyet kazanması dikkatleri solun üzerine çekmişti. Bu durum, CHP'de kökü 1960 öncesine dayanan sol damarla birleşince yeni bir kimlik ve ideolojinin doğuşunu tetikledi. TİP'in yükselişi CHP'nin sola açılımını etkilemekle beraber, partideki değişim ve yenilik yanlısı ekolün argümanlarını güçlendiren toplumsal koşulların oluşması da önemliydi. Hikmet Bila, CHP'yi yeni bir politika izlemeye zorlayan faktörleri dört ana başlıkta toplamıştı. Bunlardan ilki yoksul kesimlerin ekonomik ve sosyal hak taleplerinin artmasıydı. İkincisi, CHP tabanının da bu değişime paralel isteklerde bulunmasıydı. Üçüncüsü, TİP'in somut önerilerinin tabanda yaygın bir biçimde karşılık görmesiydi. Dördüncüsü ise ABD'ye ve Batı'ya duyulan güvenin zedelenmesiydi (H. Bila, 1987: 285). Makro düzlemdeki toplumsal ve politik değişimler CHP'de kurultaylar ve bildiriler vasıtasıyla vücut buluyordu. Ortanın Soluna giden yolda 1965 öncesinde yayımlanan kurultay bildirilerinin önemli katkısı vardı. İlk hedefler beyannamesi (14. Kurultay) siyasi; Temel Hedefler Beyannamesi (15. Kurultay) ekonomik; İleri Türkiye Ülküsü (17. Kurultay) de sosyal yönden Ortanın Solunun alt yapısını oluşturmuştu (G. Esmer, 2006: 62-63).

1965 yılı genel seçimlerinden kısa bir süre önce CHP İstanbul teşkilatındaki toplantıda bir gazeteci İnönü'ye, "Batı'da CHP benzeri partilere Ortanın Solunda dendiğini, aynı şeyin CHP için de söylenip söylenemeyeceğini" sormuştu. İnönü'nün "Evet diyebilirsiniz," şeklinde verdiği cevap Ortanın Solunu Türkiye'nin gündemine soktu (A. Erdoğan, 2006: 40; Akar ve Dündar, 2008: 111). Ortanın Solu ideolojik içerikten bağımsız olarak sadece partinin durduğu yeri tespit etme amacıyla söylenmiş bir sözdü. 1965 CHP seçim bildirgesinde bu söze herhangi bir atıfta bulunulmamış-

---

Hüseyin Uslubaş, Ahmet Muslu ve Salih Özkarabaydır'dan oluşan on iki sendikacı tarafından kurulmuştur [e.n].

tı. Aynı terimi daha önce İsmail Rüştü Aksal ve Nihat Erim de telaffuz etmişti. Hatta Ortanın Solu teriminin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa ABD Başkanı Roosevelt tarafından kullanıldığına dair rivayetler vardı. Ortanın Solu Keynesyen ekonomiyle desteklenmiş sosyal politikaları içinde barındıran bir kavramdı. CHP'liler seçmene Ortanın Solunun ne olduğunu anlatmaya çalışırken AP'liler hemen atağa geçerek komünistlik imasında bulunmaya başlamışlardı.[13] Ortanın Solunun hem parti tabanından hem de muhaliflerden tepki toplamasının başlıca iki nedeni vardı. İlki, CHP'nin sol tabanını kaybetme riski ve AP'nin saldırılarına karşı Ortanın Solunda olduğunu, yani komünist olmadığını deklare etme ihtiyacıydı. İnönü, partisini devrimci soldan ayrıştırarak sağın suçlamalarına son vermeyi amaçlıyordu. İkincisi, Ortanın Solu radikal solun yükselişine karşı bir çare olarak gündeme getirilmişti (Emre, 2013b: 85-89). İnönü'ye göre CHP devletçi bir parti olması hasebiyle Ortanın Solundaydı. Nasıl ki devletçilik, harap olan bir ülkeyi savaştan sonra ayağa kaldırmanın yegâne çaresi idiyse bugün de ekonominin temel unsuruydu. Devlet de anayasa da Ortanın Solundaydı. Ortanın Solunda bir anlayış, ülkeyi komünizme, faşizme götürmeyecek tek politika anlayışıydı. Ortanın Solunda yer alan CHP, ülke için büyük güvenceydi (H. Bila, 1987: 285; Emre, 2013b: 88). İnönü, kavrama başka, özellikle Marksist anlamlar yüklenmemesi için dikkatli davranıyor, Ortanın Solunu partinin halihazırdaki resmî tutumuna eklemlemeye çalışıyordu. İnönü'nün nazarında Ortanın Solunda olmak, parti ideolojisini ve programını değiştirmek anlamına gelmiyordu. CHP'nin var olan görüşleri, 1960 Darbesi'nden sonra moda olan kavramlarla yeniden ifade ediliyordu. Ha-

13 Sağlamer, CHP'lilerin düştüğü durumu ilginç ve bir o kadar da komik anekdotlarla anlatmaktadır. AP'liler ise işi soldan kalkmak, sol elle yemek yememek, günah yazan meleğin solda bulunması gibi solun, Türk-İslâm kültüründeki olumsuz anlamlarına kadar ilerletmişlerdi.

lihazırda cumhuriyetçilik, demokrasi, planlı ekonomi, devletçi gelişme, sosyal adalet ve inkılapçılığa dayanan bir program vardı. İnönü bu programın, ideolojiler yelpazesindeki yerini "Ortanın Solu" olarak tanımlamıştı (Ayata, 1992: 82).

"Atatürk'ü eleştiren" bir genel sekreter

CHP 1965 genel seçimlerine Ortanın Solu tartışmalarıyla girmişti, ancak daha önceden hazırlandığı için seçim bildirgesinde Ortanın Soluna herhangi bir vurgu yapılmamıştı. "CHP söz veriyor" başlıklı bildirgenin Halkçılık kısmını Bülent Ecevit yazmıştı. "CHP her şey devlet içindir" görüşünü de "her şey birey içindir görüşünü de reddeder" burada "her şey halk içindir ifadesi dikkat çekiyordu. Madenlerin kamulaştırılması, vergi reformu, devlet-özel teşebbüs dengesi gibi konularda reform vaat ediliyordu (Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Bildirgesi (CHP), 1965: 30).

Ortanın Solu söylemi partinin genç elemanlarında yeni bir heyecan uyandırmıştı ama beklenen seçim zaferini getirmedi. Daha sonra CHP'den istifa edecek olan Turhan Feyzioğlu öncülüğündeki grup, seçim yenilgisiyle ilgili olarak Ortanın Solu sloganının terk edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Ortanın Solunu tutanlar ise "Bir söz tek başına ne seçim kazandırır ne de seçim kaybettirir. Mesele kelimelerde, kavramlarda değil halka kendimizi açık açık anlatmakta," diyerek savunmaya geçmişti (Sağlamer, 1974b: 208). Ortanın Solcularına göre asıl problem partinin fikirlerini ve kendini topluma anlatmaktaki yetersizliğiydi. Genel Başkan İnönü, her zamanki ihtiyatlı tavrıyla CHP'nin Ortanın Solunda olduğunu yineleyerek yenilikçilerden tarafa ağırlığını koyarken, "Sosyalist bir parti değiliz, olmayacağız da," diyerek karşı tarafa güvence veriyordu. Ortanın solcuları, Ortanın Solu karşıtla-

rı ve muhafazakârlar olmak üzere üçe bölünen partiyi İnönü dengede tutmaya çalışıyordu (H. Bila, 1987: 293). Gerçekte ise ne savunanlar ne de karşı çıkanlar, kavramın tam olarak ne ifade ettiğini biliyordu (Ayata, 1995). 1965 seçiminden 18. Kurultay'ın toplandığı Ekim 1966'ya kadar, Ortanın Solu sloganı gündemden düştü. Bir yıl süresince partide yüksek sesle dile getirilmediği gibi kısmi senato seçimlerinde de kullanılmadı. 18. Kurultay'ın toplanma amaçlarından en önemlisi Ortanın Solu tartışmalarına bir şekil vermekti. İnönü her zamanki gibi Ortanın Solundan yana durarak Turhan Feyzioğlu'nu açıktan hedef alan sert bir konuşma yapmıştı. Kurultay bildirisinde; "CHP, halkçılık ilkemizin gereği olarak, büyük halk kitlelerinin yanında onların yararına çalışan, onların sömürülmesine karşı çıkan Ortanın Solunda bir partidir" ifadesi yer alıyordu (G. Esmer, 2006: 67-68; Emre, 2013b: 90; H. Bila, 1987: 300-304). Fakat hemen bir önceki maddede, CHP programının Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğduğu, kesinlikle sosyalist olmadığı ve olmayacağı da kayıt altına alınmıştı. Kurultayın sonuç bildirisi Ortanın Solunun partinin resmî felsefesi olarak benimsendiğini gösteriyordu. Bunun yanında Ecevit'e genel sekreterlik yolunu açacak olan parti meclisinde çoğunluk Ortanın Solu taraftarlarına geçmişti.

Ecevit'in bakanlık döneminde yaptığı hizmetlerden ve parti içinde yaptığı konuşmalardan etkilenen genç delegeler Ecevit'in genel sekreter olmasını istiyordu. Yeni nesil CHP'liler için Ecevit, Ortanın Solunu ayağa kaldıracak, partiyi halkla bütünleştirecek biriydi. Ecevit'in etkili bir konuma gelememesi durumunda partiden ayrılmayı bile göze almışlardı (Topuz, 2011a: 295). İnönü ise mevcut sekreter Kemal Satır'ın devam etmesini ve Ecevit'in de onun yardımcılığını yürütmesini uygun görüyordu. Ecevit, genel sekreterlikten başka bir görev kabul etmeyeceğini belirterek İnö-

nü'yü bir şekilde ikna etmişti. Ortanın Solcuları liderlik için önce Feyzioğlu'nu düşünmüş, ancak ikna edemeyince Ecevit'i seçmişlerdi. Parti içinde "Mülkiyeliler" olarak bilinen grup, kendi aralarında düzenledikleri gayriresmî toplantılardan birinde Ecevit'i desteklemeye karar vermişti. Parti içinde etkin bir konuma gelinmediği sürece hareketin sonuçsuz kalacağını düşünüyorlardı. Ortanın Solundan vazgeçilmesi hem itibar kaybına hem de CHP'nin bölünmesine yol açabilirdi (Akar ve Dündar, 2008: 121-122; Sağlamer, 1974b: 203-208). Diğer yandan Ecevit'in İnönü'yle olan kişisel yakınlığı, Ortanın Solcularını en azından bir süre parti içi saldırılardan ve Paşa'nın gazabından koruyan bir kalkandı. Ecevit'in genel sekreter olması parti teşkilatında gözle görülür bir canlanma meydana getirmişti. Yenilikçiler Anadolu'yu il il dolaşıp Ortanın Solunu anlatıyorlar, kongrelere katılıyorlar ya da mesaj yolluyorlardı. CHP'nin taşra teşkilatında günden güne Ecevitçiler ağırlık kazanıyordu, ancak bu hareketlilik fikirsel ayrılıkları daha da belirginleştirmişti. İnönü, mecliste yaptığı bir konuşmada "CHP'nin partiler yelpazesindeki yerini ifade etmek için kullanılmış olan Ortanın Solu deyimi, elbette CHP için yeni bir ilkenin yeni bir yolun ifadesi değildi ve olmazdı" (Koloğlu, 2000: 77) diyerek ortanın solcularından duyduğu rahatsızlığın işaretini vermişti.

Aynı günlerde *Cumhuriyet* gazetesindeki yazısında Ecevit, Ortanın Solunu çok daha farklı içerikte anlatıyordu. Anayasa, hem siyasal hem de sosyal olmak üzere iki boyutlu bir demokratik düzen öngörüyordu. 1961'den sonra siyasal demokrasi hayata geçirilmiş, fakat anayasanın sosyal boyutu henüz işlerlik kazanmamıştı. Anayasayı kâğıt üstünde bir belge olmaktan kurtarıp demokrasiyi sosyal bir öze kavuşturmak gerekiyordu. Devlet, sosyal devlet olduğuna göre devletin demokrasisi de sosyal demokrasi olmalıydı. Or-

tanın Solu hareketi bir anayasa hareketiydi ve sosyo-ekonomik alanda reformlar yapmayı amaçlıyordu. Ortanın Solu "ardındaki köprüleri yıkarak" yürümek zorundaydı ve halkın ezilmekten, devlet ve toplum düzeninin çözülmekten kurtarılabilmesi yeni hareketin başarısına bağlıydı (Ecevit, *Cumhuriyet*, 11.07.1966). İnönü'nün aksine Ecevit, Ortanın Solunu bir değişim ve reform hareketi olarak görüyordu. Hedefe ulaşmak için gerekiyorsa geçmişle bağlar koparılacak, yeni kavramlar ve toplumsal ilişkiler kurulacaktı.

Ecevit, Ortanın Soluna dair fikirlerini 1966 yılında aynı adla yayımladığı kitapta toplamıştı. Kitapta ilk göze çarpan özellik, şiirsel anlatımıydı. Ecevit, metne sade ama etkileyici bir giriş yapmıştı: "Bu bir bilim eseri değildir. Bu bir insanlık anlayışının ve o insanlık anlayışına dayanan bir siyasal anlayışın açıklanması ve gerekçesidir" (Ecevit, 2009a: Önsöz). Toplumsal eşitsizlikler insani potansiyeli kullanmanın önünde bir engeldi ve eşitsizlikler karşısında rahatsızlık duyan, bir şeyler yapma dürtüsü hisseden insan Ortanın Solunda demekti. Bu insan, özgürlüğü insanlığın yararına işlerde kullanarak başkalarının mutluluğuyla özgür olabilen kişiydi (Ecevit, 2009a: 1-4). Ortanın Solu, salt politik bir söylem değil, aynı zamanda ahlâki yükümlülükleri olan bir ideal insan modeliydi. Gerek programı gerekse tutumuyla partiler yelpazesinde Ortanın Solunda duran CHP'nin politik özellikleri insancıl, halkçı, sosyal adaletçi, devrimci, devletçi, plancı ve sosyal demokrasiden yana olmasıydı (Ecevit, 2009a: 7-14). CHP'nin demokratik yönü, "aşırı sağın biçimsel demokrasi kandırmacasına ve halkı sömürmesine"; sosyal adalet anlayışı ise "aşırı solun duyguları sömürerek toplumu isyana teşvik etmesine" engel olacaktı (Ecevit, 2009a: 15). Ortanın Solu iktisadi açıdan sermaye dahil bütün üretim faktörlerini kamu yararı adına, özel girişimciliği ulusal ekonominin ihtiyaçları ve sosyal amaçlar çerçevesinde dene-

tim altına alıp sınırlandıran bir devletçilik anlayışıydı. Toplum yapısını, kendi insanlık ve halkçılık anlayışına göre değiştirmek yönünden ilerici, reformcu ve devrimci bir duruştu (Sencer, 1971: 286-290).

Ecevit, sosyalizmi devlet otoritesini yüceltip özgürlükleri yok ettiği için kusurlu görüyordu. En ideal olan Ortanın Solunda vücut bulacak bir sosyal demokrasiydi, fakat Ortanın Solu Batılı anlamda sosyal demokrasiye karşılık gelmiyordu. Bu anlayış, Türk toplumunun kendine has birtakım niteliklerini içine katabileceği bir sistemdi. Sağ ideolojiler de, devrimci sol da Türk toplumunun özgürlük ve demokrasi anlayışıyla uyuşmuyordu. Üçüncü bir yol olarak sosyal demokrasiyi andıran Ortanın Solu en ideal toplumsal düzendi (Ecevit, 2009a: 95-115).[14] Ortanın Solu, Demokratik Sola kadar uzanacak olan üçüncü yolcu, yerli bir demokratik düzen anlayışının ilk adımı olarak yasal meşruiyetini parti programı ve anayasadan almaktaydı. Bu söylem CHP'nin yeni yöneliminin siyasal ve sosyal boyutunu meydana getirmekteydi. İktisadi boyutu ise Ecevit, 1968 yılında yayımladığı *Bu Düzen Değişmelidir* kitabında açıklamıştı (Ecevit, 2009b). Başını Feyzioğlu'nun çektiği grup, ortanın solcularını "Atatürkçülükten sapmakla" ve "sosyalizmi getirmekle" suçlayarak 43 milletvekili ve senatörle birlikte 1967 yılında CHP'den ayrıldı. Muhaliflerin ayrılmasıyla CHP'de sadece ortanın solcuları ve "Paşacılar" kalmıştı.

1969 seçimlerinden kısa süre önce CHP tarafından Düzen Değişikliği adında bir program yayınladı. Aynı zamanda partinin seçim bildirgesi olan metinde ilk göze çarpanlar "toprak işleyenin, su kullananındır" ve "altyapı devrimi" gibi partinin daha önce dillendirmediği ilerici radikal söylem-

14 Ortanın Solu politikasının tarihsel sosyoloji perspektifinden eleştirisi için bkz: Erhan Löker, *Ortanın Solu, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkiye*, Tisa Matbaacılık, 1969, Ankara.

lerdi. Giriş kısmında, bunun bir düzen değişikliği programı olduğu ve halktan alınacak yetkiyle insanca bir düzen kurulacağı belirtiliyordu (CHP'nin Düzen Değişikliği Programı (CHP), 1969: Önsöz). Halkın üçte ikisinin köylü olduğu vurgulandıktan sonra toprak reformu, köykentler, kooperatifler ve tarımsal kredilerle kırsal bölgelerde hâkim olan mevcut düzenin nasıl değiştirileceği anlatılıyordu. Toprak işleyenin su kullananın olacak, herkes ekip biçtiği arazinin mülkiyetine kavuşacak, toprak ağalığına da su ağalığına da son verilecekti. Bu doğrultuda kapsamlı bir toprak reformu yapılacaktı (CHP, 1969: 1-3). Düzen Değişikliği'nde büyük ve bağımsız bir sanayi toplumuna geçiş de vaat ediliyordu. Bunun için tarımdan sanayiye kaynak aktarılarak içeride halkçı dışarıda ise milliyetçi bir sanayileşme tutumu izlenecekti. Aracılık, tefecilik gibi kolay yoldan para kazanmaya son verilip, yatırımlar ve girişimler teşvik edilecekti. Kamu yatırımlarıyla sanayide devlet de yer alacak, özel sektöre yatırım ve teşvik imkânı verilmekle beraber, tekelleşmeye kesinlikle müsaade edilmeyecekti. Karma ekonominin benimsendiği programda montaj sanayinden gerçek sanayiye geçileceği vaat ediliyordu. Öngörülen reformlar, ormandan konuta, oradan da hukuk düzenine kadar geniş bir alana yayılmıştı. Programda ilgi çeken bir diğer nokta af konusuydu. Bireyleri suça yönlendiren temel etken "bozuk düzen"di ve reformlarla birlikte adaletsiz bir dönem kapanmış adil ve ferah bir dönem açılmış olacaktı. Bu yüzden siyasal suçlar da dahil geniş bir af sözü veriliyordu. (CHP, 1969: 111-112).

Büyük bir heyecanla hazırlanan düzen değişikliği programı CHP'ye istediği başarıyı getirmedi. Seçimlerden yine AP birinci çıkmıştı, ancak toplam oy oranında % 6'lık bir düşüş vardı. Bir önceki seçime göre CHP'nin oyları da % 2 oranında azalmıştı.[15] Batı Anadolu'da, özellikle de Ege'de CHP,

15 CHP, 1965 seçimlerinde yaklaşık %29, 1969 seçimlerinde ise %27 oranında oy

AP'nin önüne geçmişti. AP ise geri kalmış bölgelerde gücünü korumaktaydı (Turan, 2004: 72-73).

Burada Ecevit'in *Bu Düzen Değişmelidir* kitabında ileri sürdüğü görüşlere kısaca göz atmakta fayda var. Kitap, yeni anlayışın sosyal ve ekonomik boyutunu açıklıyordu ve ileri sürülen görüşler CHP 1969 Seçim Bildirgesi'nin kapsamlı ve ayrıntılı anlatımıydı. İlk bölümde AP hükümetinin 1968 bütçesinin eleştirisi yapılmıştı. Hükümet iktidara geldiğinde topluma vaat ettiği kalkınmayı gerçekleştiremediği gibi İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na da ters düşmüştü. Zaten Adalet Partisi gerek felsefesi gerekse programı bakımından çağdaş dünyanın ve Türkiye'nin gereksinimleriyle uyuşmuyordu. Halka verdiği sözleri yerine getirmesi ve sosyo-ekonomik sorunları çözmesi mümkün değildi (Ecevit, 2009b: 3-20). Ecevit, mevcut sosyo-ekonomik durumu "Bozuk Düzen" olarak adlandırmış ve örneklerle anlatarak ekonomik durumun resmini çekmişti. Süt üretiminden başlayarak balıkçılık, tütün, pirinç ve hayvancılığın işleyişindeki aksayan yönleri açıklıyordu. Aracılar, çiftçilerden ürünleri vaktinden önce çok düşük fiyata satın alıp daha yüksek kârlarla satmaktaydılar ve bu işleyişteki temel sorun gerçek üreticilerin emeğinin karşılığını alamamasıydı. Üstelik devletin sağladığı kredi ve teşvikleri de nüfuzlu kişiler kullanıyor, aldıkları kredileri halka borç olarak verip tefecilik yapıyorlardı. Bu düzen, bir avuç tüccarın milyonlarca insanı sömürüp sırtından zengin olmasına yol açıyordu (Ecevit, 2009b: 65-82). Ecevit'e göre tarım sektörü ıslah edilmeden endüstriyel kalkınma sağlanması mümkün değildi. Düzen değişikliği olmadan tarımdan sanayiye kaynak transferi yapma imkânı yoktu. Mevcut durumda sanayici, üretime yatırım yapmaktansa kısa vadeli, risksiz ve kâr getirici işlemlere yönelmekteydi. Devletten veya özel bankalardan aldığı kredileri, mon-

alınıştı.

taj sanayine, ithalata ya da aracılığa yatırıyorlardı. CHP'nin öngördüğü düzende hem özel sektör hem de devlet sektörü olacaktı fakat özel sektörün ekonomiyi kontrol etmesine müsaade edilmeyecekti. Sermayenin toplum yararına yatırım yapması teşvik edilecek, bu konuda kolaylıklar sağlanacaktı. Ekonomide devlet düzenleyici ve yönlendirici olacak ayrıca özel sektörün girmediği alanlarda yatırım yapacaktı.

CHP'nin programı, tüm ekonomik sistemi tabandan başlayarak sosyal adalet ve kalkınma ekseninde yeniden düzenlemeyi amaçlıyordu. Bu program, anayasanın gerektirdiği reformlar çerçevesinde icra edilecekti (Ecevit, 2009b: 57-63/209-230).[16] Düzen değişikliği "halka rağmen halk adına" değil "halkla beraber" yapılacaktı. Partinin fikirleri ısrarla halka anlatılmaya çalışılacak ve bu uğurda gerekirse yıllarca muhalefette kalmaya razı olunacaktı (Ecevit, 2009b: 184). CHP, üretim ilişkilerini ve toplumsal bölüşümü alt ve orta sınıfların yararına olacak şekilde yeniden düzenlemeye soyunmuştu. Bu doğrultuda toprak reformu yapmayı, kooperatifler kurup üreticileri özgürleştirmeyi, kamu kaynaklarını ücretliler lehine kullanmayı, özel sektörü halkla yönetmeyi vaat ediyordu. Yabancı sermaye hareketleri ve yeraltı kaynakları ülke ve toplum yararına yeniden düzenlenecekti. Yabancı sermayenin bütün kârını ülke dışına çıkarması önlenecek, madenler kamulaştırılacaktı. Gelir dağılımı adaletsizliği düzeltilecek, toplumsal kalkınma ve refah sağlanmış olacaktı. Bunların sonucunda siyasal demokrasi, ekonomik demokrasiyle tamamlanacaktı. İnsanlar ekonomik özgürlüğe kavuştuğunda hiçbir etki altında kalmadan demokratik haklarını özgürce kullanacaktı.

1969 seçimlerinden önce kaldırılan milli bakiye sistemi nedeniyle CHP'nin milletvekili sayısı nispeten artmıştı, fa-

16 1961 Anayasası'nın 37, 40, 41 ve 48. maddeleri toprak reformundan sosyal güvenliğe; oradan da sosyal adalete uzanan bir dizi reform öngörmekteydi.

kat bu sefer de genel başkanın etrafında toplanan "Paşacılar" Ecevit'e karşı atağa geçmişlerdi. Başını eski genel sekreter Kemal Satır'ın çektiği muhafazakâr cumhuriyetçiler, toprak işleyenin su kullananın, sürekli devrimcilik, altyapı devrimleri gibi radikal söylemlerin seçmeni korkuttuğunu ve başarısızlığa neden olduğunu ileri sürüyordu. Bu kişiler CHP'nin Kemalizme bağlı kalması ve seçkinci yapısını koruması taraftarıydılar (Ayata, 1992: 84). Hem Ecevit'i hem de Ortanın Solu politikalarını kamuoyunda ve parti içinde sürekli olarak eleştirip suçlu gösteriyorlardı (H. Bila, 1987: 321-322). Ecevit'e yöneltilen suçlamalar çok çeşitli olmakla beraber en çok dikkat çekenler, "reddi miras" ve "Atatürk'ü eleştirme" suçlamasıydı. Öteden beri dinsizlikle, komünizmle suçlanmaya alışık olan CHP'liler ilk defa kendi arkadaşları tarafından ihanetle suçlanıyordu. Satır, Ecevit için "Genel sekreter reddi mirasta bulunmuştur, buna hakkı yoktur", "CHP'nin genel sekreteri Atatürk'ü eleştiremez" çıkışını yapmıştı (G. Esmer, 2006: 323; Koloğlu, 2000: 51).[17] Ecevit'e göre kendisine saldıranlar "gerçek demokrasinin tek partili dönemde olduğunu açık açık yazan" ve "orduyu darbeye, ihtilale kışkırtan" "sahte Atatürkçüler"di. "Halka inanan, halkı sayan, halkın önünde alçakgönüllü olmasını bilen bizimle gelir. Bunu bilemeyenlerin, bunu yapamayanların yolları, günün birinde belki bunu yapabilir hale gelinceye kadar, bizden ayrılır. Bunlardan iyi niyetli olduklarımıza, bütün müsamahamız ve sevgimizle, yine gönlümüz, yine kapımız açık olacaktır" (*Ulus*, 29.12.1969). Ecevit, halka tepeden bakan, onu güdülecek bir sürü olarak gören üstenci tavra karşı çıkıyor, bu devrin kapandığına inanıyordu. Devir halka saygı duyma, onu ikna etme devriydi ve bunu içselleştirmeyenlerin

17 Suçlamalardan biri de toprak işgalleri üzerineydi. Anadolu'nun bazı yerlerinde meydana gelen toprak işgallerinden CHP'nin "toprak işleyenin su kullananın" sloganı sorumlu tutuluyordu. Partideki muhafazakârlar bu söylemin kanunsuzluğa ve anarşiye yol açtığını düşünüyordu.

CHP'de yeri yoktu. 1970 yılında toplanan 20. Kurultay'da Ecevitçiler, partinin tüm yönetimini ele geçirerek güçlerini pekiştirdiler. Son üç kurultayda olduğu gibi Ecevit, bu kez de *Atatürk ve Devrimcilik* kitabıyla delegelerin karşına çıkmıştı. Ecevit, cumhuriyet devrimlerini ve Atatürkçülüğü yeni koşullara göre tekrar yorumlamış, kendine yönelen suçlamalara da dolaylı yoldan cevap vermişti. Partililer tarafından suçlanmasına neden olan konu Ecevit'in 1969 yılında Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu'nun Atatürk'ü anma toplantısında yaptığı konuşmaydı. Atatürkçülük tartışmalarını alevlendiren bu konuşma daha da genişletilerek *Atatürk ve Devrimcilik* adıyla bir kitap olarak basılmıştı. Kitap, Türkiye'de artık halka dayanmadan hiçbir şey yapılamayacağını, fakat halkın desteğiyle çok şey başarılabileceğini belirterek başlıyordu. Ecevit'in Atatürkçülük hakkında söylediklerini çarpıtan ve ona karşı çıkanlar "demokraside kendileri için bir gelecek görmeyen bazı politikacılar"dı. Her düşünceye, her akıma kapının açık olduğu demokraside, kapıdan girip iktidar olmanın yegâne yolu halkın rızasını kazanmaktı (Ecevit, 1976: 9-10). Ecevit, Atatürk devrimlerini ikiye ayırıyordu. İlki onun sağlığında yapılmış olan somut devrimlerdi. Devlet düzeninde, medeni alanda ve laiklik konularındaki yenilikler bu sınıftaydı ve bunlar aynı zamanda üstyapı devrimleriydi. Atatürk devrimlerinin doğası, evrimci değil, atılımcıydı ve bu yönüyle soyut bir özellik taşıyordu. Zamanı geldiğinde yeni atılımlar yaparak devrimleri derinleştirebilmek gerekiyordu. Atatürkçülüğün sadece somut yönünü benimseyenler devrimci değil tutucuydular. Ani gelişmelerin yaşandığı ve toplumun hızla değiştiği bir zamanda asıl yapılması gereken Atatürkçülüğün soyut yönüne odaklanmaktı. Somut devrimler yerleşmiş, toplum tarafından benimsenmişti, devrimlerden ciddi bir geriye dönüş artık mümkün değildi (Ecevit, 1976: 17-20).

Bu noktada Ecevit, bir başka ayrıma giderek Atatürk devrimlerini gerçeklik kazananlar ve gerçeklik kazanamayanlar diye bir sınıflandırmaya daha tabi tutmuştu. Örneğin Medeni Kanuna rağmen pek çok yörede dinsel evlilik devam etmekte, şeyhlik, ağalık gibi kurumlar varlığını sürdürmekteydi. Bunun nedeni toplumun gerici veya Atatürk düşmanı olması değil, ekonomik ve sosyal yapı devrimlerinin gerçekleşmemiş olmasıydı. Toprak düzeni, gelir ve vergi düzeniyle ilgili reformlar yapıldığında, yani geleneksel toplum yapısının taşıyıcısı olan ekonomik düzen tasfiye edildiğinde Atatürk devrimleri de gerçeklik kazanacaktı (Ecevit, 1976: 22-23). Atatürk, çağdaşlaşma yönündeki inkılaplarla altyapı devrimlerinin yolunu açmıştı, fakat altyapı devrimlerini gerçekleştirememişti. Halihazırdaki durumda, altyapı devrimleriyle üretim ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve ekonomik gücün el değiştirmesi gerekiyordu. Bu toplumsal değişim, CHP'nin hedeflediği düzen değişikliğiyle mümkün olacaktı. Üstelik gerek anayasa gerekse toplumsal koşullar bunu zorunlu kılmaktaydı (Ecevit, 1976: 37-45). Halka güvenerek üstyapı devrimlerini gerçekleştiren Atatürkçülüğün demokrasiyle uyuşmayan bir yanı yoktu. Atatürk'ün yolu izlenerek halkla beraber demokratik yollardan altyapı devrimleri gerçekleştirilmeliydi (Ecevit, 1976: 61-64). Ecevit, Atatürkçülüğü yeni bir okumaya tabi tutarak "değişim ve halkçılık" yönünü ön plana çıkarmıştı. Halka, değişime ve yeni atılımlara karşı çıkanlar, Atatürkçü değil, statükocuydu. Türkiye yeni bir aşamaya geçmişti ve toplumsal sorunlara acil çözüm üretilmesi gerekiyordu. Cumhuriyet'in kurucusu ve devrimci bir parti olan CHP, zamanı ve şartları iyi okuyan ve ilk girişimde bulunan parti olmalıydı. Yeni öncelikler partinin yapısı ve ilkelerinde revizyon gerektiriyordu. Bu noktada Ecevit "sürekli devrim" kavramını ortaya atarak muhafazakâr Atatürkçülerin düştüğü durağanlıktan kurtul-

maya çalıştı. Troçki'nin "Sürekli Devrim" teorisinden mülhem bu kavramı Atatürkçülüğe uyarlayarak zamanın yapısal şartlarına cevap verebilen bir siyasal programın temeline yerleştirmişti. Değişimci ruh canlı tutularak devrimin sürekliliği sağlanacaktı. Makro düzeydeki reformlar, Atatürk'ün zamanında hayata geçirildiğinden, yeni aşamada devrimler, sosyo-ekonomik altyapı devrimleri olmalıydı. Türk modernleşmesi, katılımcı bir demokrasi ve sosyal adaletle taçlandırılarak yeni bir aşamaya taşınmalıydı.

1960 sonrasının ekonomik kalkınma ve buna eşlik eden toplumsal ve kültürel dönüşümü, hem politik meselelerin doğasını hem de seçmenin beklentilerini değiştirmişti. Bu değişimdeki etkisi ve payına rağmen AP'nin tutumu yüzeysel ve muğlaktı. Selefi olan DP gibi modernleşmenin ve değişimin önemli bir parçası olduğunu kabul ediyor, fakat değişimin gerektirdiği toplumsal ve kültürel düzenlemeleri gerçekleştirmeyi reddediyordu. AP, kentli aydın ve bürokrat seçkinlere yani CHP'nin temsil ettiği kesimlere karşı, köylülerin ve kentli alt sınıfların desteğini garanti görüyor; bürokratik vesayet korkusundan dolayı köylüler ve kentli alt sınıfların AP'yi desteklemeye devam edeceğini varsayıyordu. Ancak 1950 sonrasının memnuniyetsizlik ortamında yeni bir sol akımın temelleri atılmıştı. Önceki dönemlerin aksine Marksizmle doğrudan bağlantılı olmayan bu akım, ülkede hâkim olan iç koşullara bir tepki olarak gelişmişti. Yeni sol hareket, ülkenin içeriden dönüştürülmesi ve modernleştirilmesi için ekonomik ve sosyal politikalarla donanmıştı. Atatürkçülük modernliğin siyasal çerçevesini çizmiş olsa da toplumsal ve ekonomik boyutunu ihmal etmişti. Yeni sol akım, Atatürkçülüğün yerine getirmediği toplumsal sözlerden yola çıkarak meşruluk kazanmaya çalışıyordu. Bu amaçla halkçılık, devletçilik ve inkılapçılık ilkeleri geniş bir şekilde yorumlanmıştı (Karpat, 2013: 84-85/207-209). Karpat'ın

resmettiği sol akım 1961 yılında Yön Bildirisi'yle kamuoyunun karşısına çıkmıştı. Dönemin önde gelen aydın, yazar ve akademisyenlerinin imzasını taşıyan bildiri, toplumsal kimlik arayışına sol bir yorum getirmişti. Bildiri metnindeki bazı ilkeler daha önce kadrocular tarafından dile getirilen ve o zamandan beri tartışılan konulardı. Ancak içeriği, zamanlaması ve imzalayanların niteliği bakımından dikkat çekiciydi (Landau, 1979: 75). CHP'nin sol kanadından Turan Güneş, Şükrü Koç gibi politikacıların imzaladığı Yön Bildirisi'ni Ecevit imzalamamış, fakat desteklediğini belirten bir mektup kaleme almıştı (Landau, 1979: 79).

Yön Hareketi, ilk etapta Türk solunun farklı anlayışlarını bir araya getiren bir platformdu. Sonraları ayrışacak olan TİP, Milli Demokratik Devrimciler gibi fraksiyonlara kaynaklık etmişti. Ecevit'in başını çektiği Ortanın Solu hareketinin fikir ve söylemleri Yön Bildirisi'nin izlerini taşıyordu. Yön Bildirisi'nde vurgulanan ilkeler ile Ortanın Solunun genel hatları birçok noktada örtüşüyordu. Bildiride, Atatürk devrimlerinin hedefi olan çağdaş uygarlık seviyesine erişilmesi için demokrasinin kurulması, sosyal adaletin gerçekleşmesi ve bu amaçla hızlı bir iktisadi kalkınmanın gerekliliği vurgulanıyordu. Kalkınmaya devletçilikle ulaşılabileceği belirtiliyor, ancak özel sektörü reddetmeyen karma bir ekonominin Türkiye'yi sosyal adalet içinde çağdaş uygarlık seviyesine taşıyacağı bildiriliyordu. Sendikaların güçlendirilmesi, kooperatifçiliğin hayata geçirilmesi ve reformların gerçekleştirilmesinin ancak devlet müdahalesiyle başarılabileceği ileri sürülüyordu.[18] Atatürkçülük, devrimcilik, halkçılık ve devletçilik ilkelerini Marksist bir perspektiften yorumlayan yön hareketi, demokratik sosyalizmi benimsemişti. Sosyalist düzenin, sosyal adalet ve fırsat eşitliğinin ger-

18 Yön Bildirisi metni ve imzalayanların listesi için bkz. http://www.enstitu68.com/yon-bildirisi-ve-imzalayanlar.html, (23.05.2014)

çekleştirilmesi ve sınıf çatışmalarının demokratik yolla önlenmesinin tek yolu olduğu belirtiliyordu (Kaçmazoğlu, 2000: 58-98). Ecevit, Marksizmi kategorik olarak reddettiği gibi sosyalizme de mesafeliydi. Sınıfların varlığını kabul ediyor, fakat sınıf mücadelesini ve sınıf siyasetini reddediyordu. Devrim, devrimcilik, altyapı, üstyapı gibi kavramları sıklıkla kullanmasına rağmen sosyalist ideolojiyi hiçbir zaman benimsememişti.

"Üçüncü adam"

1970'lerin başında Türkiye'deki ortam bir kargaşa durumunu andırıyordu. Üniversiteler işlevini kaybetmiş, fabrikalar çalışamaz hale gelmişti (Ahmad, 2007a: 174-175). Ecevit, toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunlar gittikçe derinleşirken sorunları çözme noktasında başarısız olan AP hükümetinin yıpranacağını ve genel bir seçimde CHP'nin iktidara geleceğini öngörüyordu. 1970'te il örgütlerine gönderdiği bir talimatta, AP iktidarının çöküşüne ve CHP'nin iktidarı devralmasına hazır olmaları emrini vermişti. Ancak 12 Mart 1971 müdahalesi CHP'nin demokratik yollardan iktidara gelme hesaplarını altüst etti (Ahmad, 2007b: 327-328). 12 Mart 1971 yılında Genelkurmay Başkanı ve beş kuvvet komutanı tarafından AP hükümetine karşı bir muhtıra yayınlandı. Muhtırada hükümetin tutum ve icraatlarıyla ülkeyi anarşi ve kardeş kavgasına sürüklediği, anayasada öngörülen reformların hayata geçirilemediği dolayısıyla Cumhuriyet'in geleceğinin tehlikede olduğu belirtilmekte; bundan çıkış yolu olarak partiler üstü bir hükümet kurularak reformların hayata geçirilmesi gerektiği ileri sürülmekteydi. Eğer bu talepler yerine getirilmezse Türk Silahlı Kuvvetlerinin kanunların vermiş olduğu yetkiye dayanarak idareyi doğrudan üzerine alacağı belirtilmekteydi (Özdemir, 1992:

228-229; Ahmad, 2007a: 176). Muhtırayı Adana'daki topraksız köylüler kurultayına giderken yolda öğrenen Ecevit, hemen Ankara'ya dönmüştü. Ecevit, muhtıradan daha aylar öncesinde Türkiye'de bir dikta tehlikesinin olduğunu, bunun da ancak ordudan gelebileceğini belirttikten sonra darbenin sadece egemen zümrelerin işine yarayacağını söylemişti (H. Bila, 1987: 330).

Muhtıradan sonra ordunun talebi doğrultusunda tarafsız bir başbakanın başkanlığında AP ve CHP'nin temsil edildiği teknokratlar kabinesi kurulması kararlaştırıldı. CHP'den istifa ettirilen Nihat Erim başkanlığında kurulan kabineye, CHP ve AP'nin bakan vermesi istendi. İsmet İnönü, Erim hükümetine desteğini açıklarken Ecevit, seçimle gelmiş bir hükümete karşı arkasını orduya dayayan bir hükümeti desteklemeyeceğini ve partinin adının tekrar orduyla birlikte anılmasını istemediğini söyledi (Ayata, 1992: 85). Hatta 12 Mart Muhtırası'nın bizzat kendisine ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne verilmiş olduğunu ileri sürdü; eğer müdahale olmamış olsaydı CHP'nin bir sonraki seçimde iktidara geleceğini düşünüyordu (Heper, 2006: 203). İnönü'nün bu süreçte orduya yakın durmasının nedeni fazla ileri gittiğini düşündüğü Ortanın Solu grubuydu. Ortanın Soluna karşı olan Erim'i bu yüzden destekliyordu. Hem orduyu hem de ordunun desteklediği Erimi yanına alarak Ecevit'i dengelemek, hatta mümkünse tasfiye etmek istiyordu. Başbakanlığa Nihat Erim'in seçilmesine Ecevitçilerin yüklediği anlam da bu yöndeydi (Sağlamer, 1974b: 279; Koloğlu, 2000: 86). Ecevit, "muhtıra bana karşı verildi" sözünü Erim ismi belli olduktan sonra söylemişti:

> Bu aslında hükümete karşı yapılmış bir darbe değildir. Cumhurbaşkanı ve bazı kumandanların desteği olmasaydı, hükümet, bugüne kadar demokratik mekanizmanın işleyişi ile zaten düşmüş olacaktı. ... Bence müdahale, gene muh-

temelen bazı kumandanların iradeleri dışında bir saptırma ile CHP'ye, Ortanın Solunda CHP'ye yönelen bir darbe sonucunu vermiştir. ... Bazı yerlerde kazandığımız büyük başarılardan da, kamuoyundaki gelişmelerden de görülüyor ki önümüzdeki seçimlerde CHP, mutlak çoğunluğu değilse bile en yüksek oyu alarak halkın iradesiyle iktidara gelebilecek ve anayasa doğrultusundaki düzen değişikliği programını uygulamaya başlayabilecekti. Buna ancak iki şey engel olabilirdi: 1- Demokratik mekanizmanın durdurulması. 2- CHP'nin halk iradesi dışında bir destekle iktidara gelmesi ya da gelmek ister görünmesi. Bunların ikisi de sağlanmıştır. Ben Cumhuriyet Halk Partisi'nin halk iradesi dışında yollarla iktidara gelmesine ya da gelmiş görünmesine razı olamam. ... Demokrasiyle önlenemeyen, kurultayda önlenemeyen seçimle önlenemeyeceği görülen bir hareket, bir darbe ile önlenmiştir. Ortanın Solu hareketinin ve benim demokrasi kuralları içinde yenilemeyeceğimiz anlaşılmıştır. Onun üzerine demokrasi kuralları dışına çıkılarak yenilgimiz sağlanmıştır (*Milliyet*, 22.03.1971; *Ulus*, 22.03.1971).

Ecevit'in tepkisi, kimileri tarafından aşırı sert, kimileri tarafından duygusal ve anlamsız bulunmuş, hatta kendini bitirdiği yorumları yapılmıştı (Topuz, 2011a: 421).[19] Ecevit, ordunun müdahalesinin hem CHP hem de kendisi için risk oluşturduğunun farkındaydı. Partinin 27 Mayıs'tan sonra karşılaştığı zorluklardan biri de CHP'nin orduyla işbirliği yaptığı düşüncesiydi. Ecevit, bu algıyı yıkmak için 1969 yılında gündeme gelen DP'lilerin affı konusunu desteklemişti. Fakat İnönü'nün önce tarafsız görünüp sonra darbeyi benimsemesi akıllara yine CHP-Ordu birlikteliğini getiriyordu (Arcayürek, 2006: 46).[20] Diğer yandan ordunun müdahale-

19 İsmet İnönü gibi Ali Topuz da Ecevit'in hissi davranarak olayı abarttığını ve muhtırayı kişiselleştirdiğini düşünmekteydi. (Topuz, 2011a: 420)

20 Muhtıranın ilk günü İnönü'nün bilgisi ve onayı dahilinde MYK tarafından

si siyasetin olağan işleyişini ve dolayısıyla Ortanın Solunu sekteye uğratabilirdi. Ecevit, Türkiye'nin geleceğiyle birlikte toplumun refahı ve huzurunu Ortanın Soluna bağlamıştı. 12 Mart, Ortanın Solu politikasının en önemli kilometre taşlarından biriydi. Ecevit, CHP'nin kadim müttefiki bürokratik seçkinlerle, onların siyaset anlayışıyla ve orduyla yollarını ayırıyordu (Heper, 2006: 204).

12 Mart'tan bir hafta sonra Bülent Ecevit, genel sekreterlik görevinden istifa etti. Ecevit'le birlikte partinin merkez yönetim kurulu üyeleri de görevinden ayrıldı. Ortanın Solu ekibi istifa ettikten sonra parti örgütündeki çalışmalara hız verdi. Birbiri ardına gerçekleşen il kongrelerini Ecevit'e yakın isimler kazanıyordu. Parti örgütünde geniş destekçi kitlesi oluşmuştu ve Ecevit, genel merkeze karşı örgütü arkasına alarak mücadele ediyordu. Aynı taktiği ilk defa 1950'lerin sonunda Kasım Gülek denemişti. "Çarıklı ve kravatsız genel sekreter" olarak anılan Gülek, İnönü'yle ters düşünce örgütte güç toplayarak kurultayda hesaplaşmak istemişti. Ancak Paşa'nın "ya o ya ben" resti Gülek'in CHP kariyerini sonlandırmıştı. Bu arada İnönü, Ecevit ve arkadaşlarını açıktan hedef almaya başlamıştı. Ecevit'in "ruhi bunalım geçirdiğini", "yalnız kaldığını", "yeni ve bilinmeyen bir politika izlediğini", "partide hizipleştiğini", hatta "tek adam olmaya çalıştığını" ileri sürüyordu. İnönü, "Perdenin kaldırılması ve oyunun örtüsüz oynanması zamanı gelmiştir," diyerek Ecevit'in gizli işler çevirdiğini ima etmişti (Mirkelamoğlu, 1975). Ecevit, "Perdeyi Kaldırıyorum" adında bir broşür kaleme aldı. Hakkındaki iddia ve suçlamaların hepsine cevap verdikten sonra şöyle söylüyordu: "12 Mart'tan önceki politikam ne idiyse, 12 Mart'tan sonra da o politikayı izledim. Ekono-

---

yayımlanan bildiride partililer sükünete ve tarafsız kalmaya davet edilmişti. CHP'nin başlıca isteğinin demokratik rejimin normalişlemesi olduğu da belirtiliyordu (Arcayürek, 2006).

mik ve sosyal konularda da 12 Mart'tan önce ne söylüyordu isem şimdi gene onları söylüyorum" (Ecevit, t.y. 3-20). Fikirlerinin ve politik çizgisinin değişmediğini belirten Ecevit, Türkiye'de yeni bir tarihi akım ortaya çıktığını belirtiyordu:

> Bundan 10-20 yıl öncesinin herkesi, her zümreyi birden idare etmeye çalışan, topraksız köylüyle onbin dönüm topraklı ağayı, üreticiyle büyük aracıyı ve tefeciyi, işçiyle büyük iş adamını, geniş ölçüde bir arada tutan bir CHP'yi özleyenler, o günlerin CHP'sine, o günlerin kadrosuna ve tutumuna dönüşü özleyenler bulunabilir. Fakat öyle bir dönüş artık mümkün değildir. Çünkü Türk toplumu 10-20 yıl öncenin toplumu değildir (Ecevit, t.y. 54).

Parti örgütünde muhaliflerin güçlendiğini fark eden İnönü, olağanüstü kurultay çağrısı yaptı. Bu sırada il ve ilçe kongreleri devam etmekte, teamüllere göre kongreler tamamlandıktan sonra kurultay yapılması gerekmekteydi. İnönü, kurultayın eski delegelerle yapılacağını ilan ederek yeni seçilen delegeleri yok saymıştı. Tüzük gereği merkez yönetim kurulu tarafından düzenlenmesi gereken kurultay için kendi seçtiği üç kişiyi görevlendirmişti. Diğer yandan "müşkül durumda ülkeyi terk edecek karakterdedir" diyerek partiden uzaklaştırmaya çalıştığı Nihat Erim'i bir kurtarıcı gibi sahipleniyordu. Ankara il kongresinde yaptığı konuşmada "Ecevitçilerin başarılı olması halinde Ankara'nın başkent olmasının tehlikeye gireceğini" bile söylemişti. CHP tabanı İnönü'ye saygıda kusur etmiyor, gittiği her yerde el üstünde tutuyordu. Fakat tutarsız ve hukuk dışı davranışları "milli kahraman", "büyük devlet adamı" İnönü'yü partililerin gözünde günden güne küçültüyordu (Topuz, 2011a: 430-458; H. Bila, 1987: 345).

Kurultay günü İnönü, Ecevit ve ortanın solcularını suçlayan sert bir konuşma yaparak beklenen "ya Bülent ya ben"

restini çekti. Ecevit'in kazanması halinde partide kalmayacağını da ekledi. Kürsüye çıkan Ecevit, demokratik hukuk devletinin vardığı aşamada Türkiye'de kurumların kişilerden daha önemli hale geldiğini belirttikten sonra Ortanın Solu hareketinin kişileri hatta CHP'yi bile aştığını söyledi. Tarihi bir kişiliğin liderliğinde, CHP'nin başlattığı akım sosyolojik zemine oturmuştu. Devlet devrimciliği dönemi kapanmış, halk devrimciliği dönemi başlamıştı: "Bu kurultayda aslında Ecevit'in kaderi değil, bir hareketin ve bir kadronun kaderi tayin edilecek. Bu parti, demokrasinin ve belki hukuk kurallarının işlediği bir tüzel kişilik mi olacaktır? Yoksa kanunların işlemediği özel mülk mü olacaktır? Buna karar vereceksiniz. Daha açık söylüyorum: Demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür üyeleri mi olacağız, yoksa kapı kulları mı olacağız? Karar sizindir. Hepinize saygılar sunarım" (Ecevit, 1972: 11-57). Daha kurultay devam ederken Ecevit'in galibiyeti belli olmuştu ve Ecevit, 826 delegenin oyunu alarak CHP'nin üçüncü genel başkanı seçildi (*Cumhuriyet*, 15.05.1972; *Hürriyet*, 15.05.1972). Bu sıradan bir liderlik değişimi olmanın ötesinde bir devrin kapanışı yeni bir dönemin açılışıydı. İnönü, CHP'nin "sahibi" değil Cumhuriyet'in vücuda gelmiş haliydi. Koloğlu'nun çok yerinde ifade ettiği gibi İnönü'nün gidişiyle "devlet partiden ayrılmıştı" (Koloğlu, 2000: 95). Kahraman, CHP'deki değişimi merkez-çevre kavramı etrafında değerlendirerek merkezin çevreleşmesi açısından önemli bir girişim olduğunu belirtmekteydi. Bu aynı zamanda merkezin çevreyle bütünleşmesi yönünde ulaşabildiği en ileri aşamaydı (Kahraman, 2008: 217).

Ortanın Solu, devrimcilik ve din

Türkiye'de "Batı tarzı bir Rönesans yaşanmaması" ve "dini inancın çıkar çevrelerince kontrol altında tutulması" nede-

niyle vicdan özgürlüğü, demokratik geleneğin temel eksikliklerinden biri haline gelmişti. Ulema, din adamları ve bunların etkisindeki çevreler, sosyal ve ekonomik çıkarları için düşünce ve vicdan özgürlüğünü baskı altına almıştı (Ecevit, 2009a: 50-51). Ecevit'e göre dinin bir "sorun" haline gelmesi, toplumsal yapıdan ve dinin kendi doğasından değil zaman içinde aldığı biçimden ve kurumsal yapısından kaynaklanıyordu. Bilinçli müdahalelerle din yozlaştırılmasa ve toplum kendi haline bırakılsaydı, halk düşünce ve inanç özgürlüğüne kolayca ulaşabilirdi. Ancak tarikatlar, cemaatler gibi özerk ve sivil dinî oluşumlar, zamanla tutuculaşarak birer baskı unsuruna dönüşmüştü (Ecevit, 2009a: 52-53). İşte Cumhuriyet'in getirdiği laik yönetim biçimi, halka kaybettiği düşünce ve vicdan özgürlüğünü yeniden kazandırmak içindi (Ecevit, 1976: 53; 2009a: 51). Ancak sadece yasal düzenlemeler yapılması yeterli değildi. Öncelikle ekonomik ve sosyal tedbirler almak; ardından eğitim ve sanat yoluyla toplumun bilgi ve kültür düzeyini yükseltmek gerekiyordu. Böylece din, modernleşmeye ve topluma canlılık katma olanağına kavuşacaktı. "Yurttaşların din ve vicdan özgürlüğünü, devletten olduğu kadar yobaz veya çıkarcı çevrelerden gelen baskılara karşı koruyucu tedbirler alınmalı"ydı. Türkiye'de "laikliğin çözmesi gereken sorun, sona erdirmesi gereken baskı" buydu (Ecevit, 2009a: 96-97). Ecevit'e göre gerçek anlamda din ve vicdan özgürlüğü için öncelikle dinî eğitim isteğe bağlı sunulmalı, ikinci olarak din adamlığı meslek haline getirilmemeliydi. Müslümanlığa uygun olan da buydu, zira İslâm'da din hizmetleri mesleki bir sınıf tarafından icra edilmiyordu (Ecevit, 2009a: 96-97). Ecevit, dinî inancı doğal bir eğilim; düşünce ve vicdan özgürlüğünü de dinin serbestçe yaşanabilmesinin şartı olarak görüyordu. Laiklik, İslâm'ın sahih haliyle anlaşılması, toplumsal ilerlemeye destek olması ve baskı ve yönlendirmelerden kurtulması

için gerekliydi. Bu durum Ecevit'in din ve laiklik konusunda benimsediği yeni bir görüştü. Dinî gelişmelere karşı çıkmak yerine laikliğin evrensel anlamına uygun biçimde dinsel inancı, vicdan özgürlüğü kapsamında görüp, devlet dahil her türlü baskı unsurunun etkisi dışında tutulması gerektiğini söylüyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan yasal-kurumsal düzenlemeler, kendi koşulları içinde gerekli hatta zorunluydu, ancak bu yenilikler, halkın sosyal ve ekonomik durumunda herhangi bir iyileştirme yapmamıştı. CHP'nin devrimciliğine karşı çıkanlar, halkı cahil, yobaz ve devrim düşmanı olmakla suçluyordu. Devrimlere karşı olanlar dindar kitleler değil, dinî çıkarları için kullananlardı. Halk, "Cumhuriyet döneminde yapılan devrimlere karşı olmazdı; fakat o devrimlerden yana da değildi. Türk halkı devrimlere ilgisizdi ve ilgisiz olmakta da kendi açısından haklı idi" (Ecevit, 1976: 75). Çünkü "devrimler halkı ezilmekten, sömürülmekten kurtarıcı devrimler değildi. Halkı daha çok refaha, daha çok ekonomik özgürlüğe, imkân eşitliğine ve sosyal adalete kavuşturucu devrimler değildi. Örneğin bir şapka devrimi, hiç kuşkusuz yararlı, gerekli bir devrimdi. Ama köylüye ne getirmişti? Ekonomik bakımdan, sosyal bakımdan ne getirmişti?" (Ecevit, 1976: 70-76). Sıradan yurttaşların sosyal ve ekonomik durumunu değiştirmediğinden, halkın devrimleri sahiplenmemesi ve din ve gelenek üzerinden muhalefet etmesi gericilik sayılamazdı. Halk gayet geniş görüşlü ve açık fikirliydi; hak ve adalet temelli hiçbir şeye karşı çıkmamıştı. Tabandan gelen tepkiler İslâmi içeriğe ve talebe dayanmıyordu. Asıl gericiler sosyal adalet, eşitlik ve özgürlük gibi halkın gündelik yaşantısını doğrudan etkileyecek değişimlere karşı çıkanlar ve bunları engellemeye çalışanlardı. İşte bazı aydınların ve solcuların anlayamadığı temel nokta burasıydı (Ecevit, 1976: 79). Ecevit'in nazarında ge-

ricilik, dinsel bir davranış değil, siyasal bir tutumdu. "Dindar olanlar değil de dinî çıkarlarına alet ederek kalkınmayı ve sosyal adaleti engelleyenlerdir gerici olanlar... Yükseköğretimi paralı yaparak yoksul halkın çocuklarını yükseköğretimden yoksun bırakmaya çalışanlardır gerici olanlar... Türk köylüsünü hâlâ tefeciye muhtaç bırakanlardır gerici olanlar" (Ecevit, ty: 8). "Toplumu hızla kalkındıracak, daha çok sosyal adalet getirecek, huzur getirecek düşüncelere kafası açıksa, o halk ilerici bir halk demektir. Beş vakit namaz kılsa da ilericidir, oruç tutsa da ilericidir" (Ecevit, ty: 7-8). Ecevit ilerici-gerici ayrımını dinsel bağlamından çıkararak sosyo-ekonomik bir bakışla ele almıştı. Sosyalist bir tınısı olan bu yaklaşım Marksizmin, tarihin belirli bir amaç doğrultusunda ileriye doğru aktığı inancını yansıtıyordu. Bu ilerleme mutlak anlamda iyiye doğruya yönelişti ve tarihi akışı engellemeye çalışanlar ya da karşısında duranlar, kapitalist düzen yanlısı sağcı-gericilerdi. Ecevit'in ileri sürdüğü görüşler sonraki yıllarda "İnançlara Saygılı Laiklik" adıyla sloganlaştırılan politikanın ilk ifadelerinden biriydi. Parti örgütlerinde, kahvehane duvarlarında Ecevit'in en çok görülen sözlerinden biri "Bizim iki gücümüz vardır: Halk ve Hak" deyişiydi. Buradaki "Hak", doğruluk, haklılık ve adalet gibi anlamlarının yanında Tanrı kavramını da ifade ediyordu (Günay, 2007: 244).[21]

Ecevit'e göre "dini irtica tehlikesi" bürokratik devrimciliğin korkusuydu. Cumhuriyet'in ilk devrimcileri, ki bun-

21 Esasında tarihsel süreç anlamında olumlu çağrışımıyla "ilerleme" kavramı dini-metafizik kökenlidir. Musevilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet gibi vahye dayalı ilahi dinlere hâkim olan "Mesih'in gelmesi" ve "kıyamet" gibi aşamalar, kozmik ilerleme sürecinin örnekleridir. Bu bağlamda İslâmiyet'in kendinden önceki devreyi "Cahiliye" olarak adlandırarak yeni inancın uygarlık ve maneviyat olarak gelişmişliğini ve üstünlüğünü vurgulaması oldukça anlamlıdır. Gerek dinsel anlamıyla gerekse de laik-olgucu biçimiyle "ilerleme" kendi içinde kuvvetli bir iyimserlik barındırmaktadır. Selçuk Akşin Somel, "Gericilik, İlericilik ve Aydınlar", *Doğu Batı*, Sayı: 3, 1998, ss. 43-44.

lar bürokratik devrimcilerdi, ekonomisi tarıma dayalı, yarı feodal ve dinsel bir inanç sisteminin hâkim olduğu bir düzene karşı ortaya çıkmışlardı. Oysa günümüz Türkiye'si, feodalitenin tasfiye sürecine girdiği, çeşitli sınıfların yer alma mücadelesi verdiği ve refah talebinin etkisinde olan dinamik bir yapıya bürünmüştü. Bürokratik devrimciliğin kalıntıları, ilerlemiş toplumda varlığını devam ettiren geleneksel-kültürel unsurları irtica olarak görüp karşı çıkıyordu. Devrimcilik ille de geri bir ekonomiye ve halkı cahil bırakılmış şeyhler, ağalar düzenine karşı olmak değildi. Din ve gelenek karşıtlığı 30-40 yıl öncesinin bürokratik devrimcilerinin tipik bir özelliğiydi ve o günün şartlarında makul bir tutumdu. Bir önceki dönemin koşullarına göre şekillenmiş devrimci bir tutum, sonraki aşamanın özgül koşullarında başarıya ulaşamazdı. Demokratik devrimcilerin dine ve geleneğe karşı olmalarını gerektiren bir durum söz konusu değildi. Artık halk da değişmiş, toplum ilerici bir karakter kazanmaya başlamıştı (Ecevit, 1972: 7-12). Dinsel inançları bakımından "sağcı", "yobaz" denilenler bile artık iktisadi ve sosyal konulara ağırlık vermeye başlamış, altyapı değişikliğini ister duruma gelmişti (Ecevit, 1976: 50/107). Ecevit, Anadolu'nun köy ve kasabalarında görülmeye başlayan toprak işgallerini halkın tutuculuktan uzaklaşması ve ilerici hamlelere girişmesi olarak okuyordu. "Birçoğu okur-yazar olmayan köylüler, Antalya'nın Elmalı'sının köylerinde, İzmir'in Torbalı'sının köylerinde, Atalan'da Göllüce'de [altyapı devrimlerini] yapmaya başlamışlardı bile" (Ecevit: 1976: 117).

Ahmet Yücekök, din dernekleri üzerinde yürüttüğü saha çalışmasında, dinsel yoğunlaşmanın kapitalist gelişmeyle doğru orantılı olduğunu ve özellikle gelişmiş bölgelerde bireylerin sisteme olan tepkilerini dinî söylemler aracılığıyla ifade ettiğini ortaya koymuştu. Geri kalmış bölgelerde ise din, feodal çıkarları ve hegemonik ilişkileri devam ettirmeye

yarayan bir araçtı. Yücekök dinsel tepkiyi kültür ikileşmesi, kişilik krizi ve statü kaybı ve proleterleşme olmak üzere üç eksende toplamış ve bunların kapitalist sisteme muhalefetini koymuştu (Yücekök, 1971). Bu çalışma, gericiliğin dini değil, ekonomik bir tutum olduğu görüşünü kanıtlayarak CHP'nin dine bakışının değişmesi gerektiğini vurgulamıştı (Sağlamer, 1974b: 299-300). Yücekök'ün bulgularının verdiği özgüvenle Ecevit, bölük pörçük ifade ettiği görüşleri, güncel tartışmalar üzerinden siyasal söylemlere taşıyarak yüksek sesle dile getirmeye başladı. "Toprak işleyenin, su kullananındır" sloganından dolayı kendisini komünistlikle suçlayan AP'lilere; "İslâm dini, 'toprak işleyenindir' der... Bu toprağı insana Allah vermiştir. Bu toprağın üzerinde kulların yaptığı adaletsizliğe kanun diye boyun eğemeyiz. Toprak Allah'ın; Allah'ın toprağını onu işleyen kullarına vereceğiz," diyerek karşılık verdi (Arcayürek, 2006: 40). Faiz ve tefeciliğin Müslümanlıkla bağdaşmadığını ve büyük günahlardan olduğunu vurgulayarak tefecinin, faizcinin yararına işleyen mevcut düzenin en başta İslâm'a aykırı olduğunu söyledi (*Ulus*, 05.03.1967; 21.03.1967). Bu yaklaşım zaman içinde Ecevit'in şahsi fikri olmaktan çıkarak, CHP'nin resmî söylemi haline geldi. 1969 Seçim Bildirgesi'nde ilk defa dinî konulara yer verilerek dindarlık, gericilik gibi kavramlar partinin ideolojik ve politik yönelimi çerçevesinde yeniden yorumlandı. Halkın altyapı devrimlerine olumlu yaklaştığı, dindarları gerici olarak görmenin yanlış olduğu, dine dayalı ilerici-gerici ayrımının anlamını kaybettiği ve gericiliğin çıkar çevrelerinden geldiği bir kez daha vurgulandı (CHP, 1969: 124-125). Bildirgenin alt başlığından da anlaşılacağı üzere bunlar, bir düzen değişikliği programının temel ilkeleriydi. Ecevit'in dine ve dindarlığa bakışının ürünü olan söylemler, süreç içinde kalıcı hale gelmiş ve hem kendisinin hem de CHP'nin siyasal kimliğinin bir parçası olmuştu.

1960'ların sonuna doğru Ecevit'in din ve dindarlığa dair görüşlerinin dönüşüme uğramasına yol açan ana faktör CHP'nin halka yönelimiydi. Bir çeşit kurtuluş ideolojisi olarak gördüğü Ortanın Solunu en başından itibaren sahiplenerek tutarlı bir program haline getirmeye çalışmıştı. Ancak önünde duran iki büyük engeli aşması gerekiyordu. Bunlardan ilki komünistlik suçlamasıydı. İnönü'nün "Birinci Demirkırat Partisi dinsizlik isnadından senelerce faydalandı. İkinci Demirkırat Partisi buna bir de komünistliği eklemeğe çalışıyor" yakınması bu zorluğu işaret ediyordu (Sağlamer, 1974b: 190). İkinci ve kökleri derinlerde olan diğer mesele ise çoğunluğun dinsel-geleneksel kimliğinin karşısında, CHP'nin modern-laik kurumsal kimliğiydi. Ecevit, bu engeli din ve laikliğe yaklaşımını mevcut şartlara göre yeniden düzenleyerek aşmaya çalıştı. Bu doğrultuda ilkin laikliğin evrensel anlamını benimseyerek dine özerk bir alan açtı. Ardından dindarlığın gericilik olmadığını, İslâm'ın özünde ilerici bir din olduğunu ileri sürdü. İlerici-gerici kavramlarını yeniden tanımlayarak gericileri, dini çıkarları doğrultusunda kullananlar ve adaletsiz bir toplumsal düzenin devamından yana olanlar şeklinde ayırdı. Pratik ibadetlerini aksatmayan dindar bir Müslüman bile adalet, özgürlük ve eşitlik taraftarı bir ilericiydi. Son aşamada İslâm'ın temel ilkeleriyle CHP'nin ilerici vaatlerini bağdaştıran popülist bir söylem benimseyerek görüşlerini politik arenaya taşıdı.

Ortanın Solundan Demokratik Sola

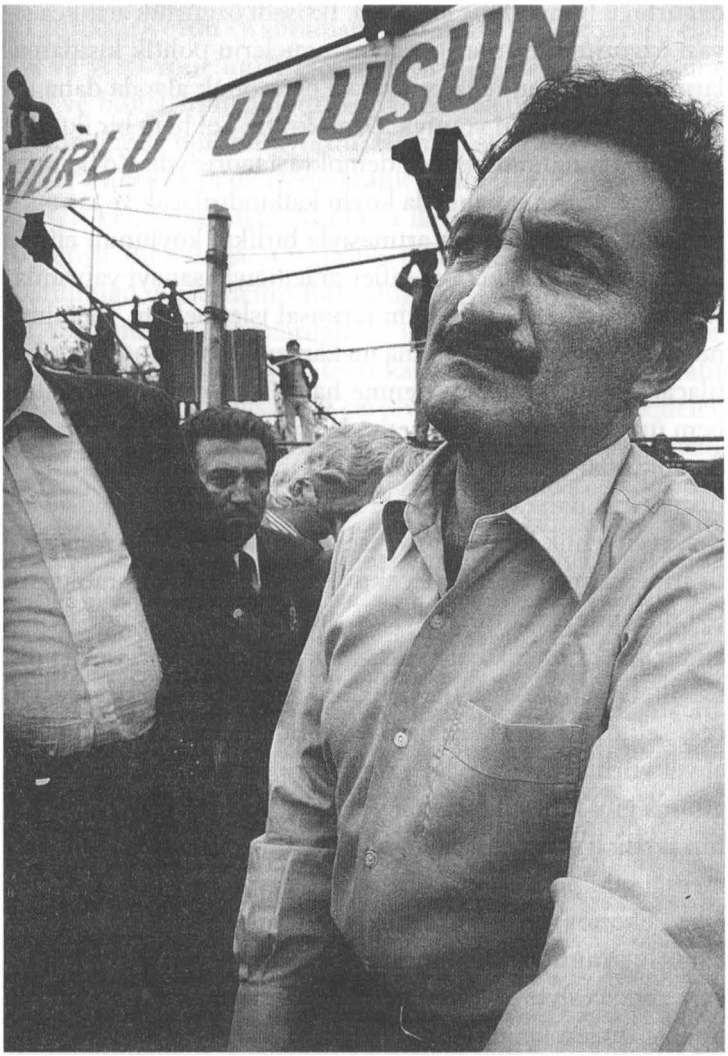
CHP'nin 1965'te benimsediği yeni siyasal yönelim kimi zaman Ortanın Solu, kimi zaman sosyal demokrasi ve en sonunda Demokratik Sol olarak adlandırıldı. Özünde benzer anlamı taşımakla beraber başta Ecevit ve CHP'liler, yerine ve duruma göre bu kavramlardan birini veya birkaçını kullanı-

yordu. 1972 yılındaki kırılmadan sonra Ortanın Solu yerine Demokratik Sol kavramı daha fazla kullanılır oldu. İsmet İnönü'nün genel başkanlığı bırakmasıyla parti içi mekanizmaların yönetimi Ortanın Solunu benimsemiş kişilere kaldı. Sonrasında hem geçmişte ihtilafa neden olması hem de ideolojik anlam ve bütünlüğünün zayıf olması nedeniyle Ortanın Solu terk edilerek Demokratik Sol benimsendi. Demokratik Sol tedrici bir gelişim sürecinin son halkasıydı. 1966 yılında *Ortanın Solu* kitabıyla başlayan sosyo-politik yönelim 1970'lerin başında Demokratik Sola evrilmişti. *Bu Düzen Değişmelidir, Atatürkçülük ve Devrimcilik* kitapları, Ak Günlere seçim bildirisi ve Demokratik Sol Düşünce Forumları, kavrama şekil ve içerik kazandıran faktörlerdi. Demokratik Sol 1974 yılında parti tüzüğüne, 1976'da ise parti programına girerek CHP'nin resmî ideolojisi olarak benimsendi (Coşkun, 1978: 39).

Demokratik Sol, "yıpranmamış, yozlaştırılmamış ve demokrasiye bağlılığın altını çizen bir terim" olduğu için tercih edilmişti (Ecevit, 1974: 6). Demokratik Sol ideolojinin partililerce benimsenmesi ve topluma mal olması için bir dizi faaliyete girişilmişti. İlk olarak CHP gençlik kolları tarafından Demokratik Sol Düşünce Forumları organize edildi. Toplantıların amacı, sunumlar ve tartışmalar yoluyla kavrama bilimsel ve ideolojik bir içerik kazandırmaktı. Kavramın temsil ettiği misyon, "kimsenin kimseyi ezmeyeceği, sömürmeyeceği, insan kişiliğinin her türlü toplumsal engelden kurtulmuş olarak özgürce gelişebileceği dinamik, yaratıcı ve hakça bir düzen kurmaktı" (Ecevit, 1974: 2). Ecevit'e göre sosyal demokrasi Marksizm kökenliydi ve Marksizmden uzaklaştığı gerekçesiyle birtakım teorik eleştirilere maruz kalıyordu. Kendilerinin Marksizmle teorik-tarihsel bir bağı olmadığı için bu eleştirilere muhatap olmaları gerekmiyordu. Bu yüzden sosyal demokrasi değil Demokratik Sol

tercih edilmişti (Ecevit, 2010: 33). Demokratik Sol vurgusuna yol açan başka bir neden, diğer sol akımlardan, özellikle devrimci soldan farklılaşma isteğiydi. Ortanın Solu ileri sürüldüğünden beri Ecevit de dahil birçok CHP'linin maruz kaldığı temel suçlama "komünistlik"ti. Ecevit, sosyalist ve Marksist solu fazla teorik olmakla, halktan kopuk olmakla ve demokrasi adı altında diktatörlük kurmakla eşanlamlı tutuyordu. Kendisi mümkün olduğunca yerli bir solculuk anlayışı geliştirmek gayesiyle, evrensel teoriler, bilimsel çıkarımlar yerine verili toplumsal durumdan ve hukuk düzeninden hareket etmeye çalışıyordu. CHP'yi, solu yozlaştırmakla veya engellemekle itham edenlerin eleştirilerine değer verilmeli, ancak çok da dikkate alınmamalıydı. Bilimsel olduğu iddiasındaki eleştiriler bir noktada dogmatizme saplanıp kalmışlar ve halktan kopmuşlardı. Halktan ümitlerini kesince de tek hakikat saydıkları fikirlerini şiddet yoluyla gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. Teoriden ziyade pratiğe öncelik veren Demokratik Sol, uygulamadan, halkın gerçeklerinden ve Türkiye'ye özgü koşullardan doğmuştu. Demokratik Solu diğerlerinden, özellikle de Marksist ve devrimci soldan ayıran en önemli nitelik demokrasiye olan inanç ve bağlılıktı (Ecevit, 1974: 3-5).

Ecevit, yazılarında ve konuşmalarında demokrasi yerine daha çok "özgürlükçü demokrasi" terimini kullanıyordu. Temsili demokrasi bireysel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına yeterince imkân sağlamıyordu. Liberal demokrasinin sağladığı özgürlüklerin gerçek anlamda özgürlük olabilmesi için bunların rahatça kullanılabileceği bir sosyal düzenin olması gerekiyordu. Mevcut düzen, sömürü ve adaletsizlik üzerine kurulduğu için liberal özgürlükler sözden öteye gitmiyordu. Gerçek demokrasiyi yaşatacak hakça bir düzeni kurabilecek bilinç, inanç ve ideoloji Demokratik Soldaydı. Demokratik Sol hem siyasi özgürlüğü hem de ekonomik

Bülent Ecevit'in Türkiye'de laiklik ve din arasında aradığı diyalog, sınıfsal yaklaşımı kadar hassas ve kırılgandı (Fotoğraf: Ara Güler, BGA, s. 61).

özgürlüğü bünyesinde eritmişti. İktisadi özgürlük arttıkça siyasi özgürlük de artacak, egemen güçlerin politik kısıtlamalarından kurtulan halk, sosyal ve ekonomik alanda daha etkin olabilecekti. Bu yönüyle Demokratik Sol hem bir iktisadi kalkınma programı hem de demokrasi teorisiydi. Köykentler ve kooperatifler aracılığıyla köylü kalkındırılacak ve tarımsal üretimin ve verimliliğin artmasıyla birlikte köylünün elinde biriken kaynaklar kooperatifler aracılığıyla sanayi yatırımlarına dönüşecekti. Halk, hem tarımsal işletmelerin yönetimine hem de siyasal karar alma mekanizmalarına doğrudan katılacaktı. Geniş bir örgütlenme hakkı verilecek olan işçiler, hem üretimde hem de yönetimde söz sahibi yapılarak sanayi demokrasisi tesis edilecekti. Böylece işçiler kazançlarını artırmak için daha verimli ve özenli çalışacaklardı. Sendikalar, sosyal güvenlik kurumları ve işçi fonları aracılığıyla sanayi ve ticarete yatırım yapılabilecekti (Ecevit, 2010). Demokratik Sol düzende devlet-özel sektör düalizminin ötesinde üçüncü bir sektör olarak halk sektörü ortaya çıkacaktı. Devlet daha çok halk sektörünü kayırıcı ve koruyucu tedbirler alacak, özel sektör ise sosyal adalet ve toplum yararını gözeterek faaliyet yürütecekti. Devlet yatırımları madenler, enerji ve savunma gibi kilit sektörlerde yoğunlaşacaktı. Demokratik Solun iktisadi sistemi klasik anlamda devletçiliğe karşılık gelmediği gibi piyasa ekonomisine de dayanmıyordu. Devletin işlevi ekonomiyi toplum yararına yönlendirmekti. Girişim özgürlüğünün yasaklanmasının demokrasiyle bağdaşmayacağı gerekçesiyle piyasa sistemi reddedilmiyordu. Ancak kapitalist düzen kendi haline bırakılmayarak rehabilite edilecekti. Bu karmaşık düzende hem devlet hem özel sektör hem de halk sektörü yer alacak ama asıl ağırlık üçüncüsüne verilecekti (Ecevit, 2010: 37-66; 1974: 5-20).

CHP'nin Altı Ok'la simgeleşen fikirleri ve katı merkeziyetçi yapısı partinin yeni ideolojisini sınırlıyor ve halka açılma-

yı zorlaştırıyordu (Kahraman, 2008: 217). Demokrasi, eşitlik ve yerel yönetimler gibi yeni vaatlere dayanak oluşturacak ve bunların uygulanmasını kolaylaştıracak ilkeler Altı Ok'un içinde bulunmuyordu. Hem bu sınırlılığı bir noktaya kadar aşmak hem de Demokratik Solun dayandığı temel değerleri belirlemek için Altı Ok'a ilaveten Altı Kural benimsenmişti. Bu kurallar, Özgürlük, Eşitlik, Dayanışma, Emeğin Üstünlüğü, Gelişmenin Bütünlüğü ve Halkın Kendi Kendini Yönetmesiydi. Bunlardan ilk ikisi siyasi içerikli olup demokrasiyle bağlantılıydı. Geri kalan dördü ise Demokratik Solun iktisadi anlayışını ve çerçevesini belirleyen maddelerdi. Demokratik Sol, özgürlüğü liberalizmden ödünç almakla beraber daha pozitif bir içerikle yorumlamıştı. Özgürlük, sadece bir şeyi yapma veya tercih etme hakkına sahip olma değil, insani eylemlerin önündeki engellerin kaldırılarak insanın sürekli gelişmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi olarak görülüyordu. Bu nedenle bireyler her türlü yasal, siyasal, ekonomik ve kültürel baskıdan kurtarılmalıydı. Eşitlik, Demokratik Solun özgürlük anlayışının doğal sonucuydu. İnsanlar arasında haklar, özgürlükler, imkânlar ve fırsatlar açısından hiçbir ayrım bulunmamalıydı. Yasal-siyasal eşitliğin yanında toplumsal refahtan yararlanma bakımından da eşit olunmalıydı. Dayanışma kuralı birey-toplum ilişkilerini düzenlemek amacıyla benimsenmişti. Kültürel ve ırksal bir temele dayanmayan dayanışma ilkesi, ekonomik bir mantıkla ele alınmıştı. Hakça ve özgür bir toplumunun gereği olarak herkes yeteneği ve gücü nispetinde ortak yaşama katkıda bulunmalıydı. Herkesin katkısıyla oluşacak kolektif yaşamda dezavantajlı durumdakiler başkasına muhtaç olmadan varlığını sürdürebilecekti.

Demokratik Solun en fazla önem verdiği kural emeğin üstünlüğüydü. Üreticiliğin ve yaratıcılığın kaynağı olarak görülen emek, başlı başına bir değer ve saygınlık kaynağı ka-

bul ediliyordu. İster kol gücüne, ister zihin gücüne dayansın her türlü emeğin maddi-manevi karşılığı verilmeliydi. Emek sömürüsünü önlemek için insanlara emeğini en uygun şekilde değerlendirip karşılığını alabilecekleri çalışma imkânı hazırlamak devletin göreviydi. Gelişmenin Bütünlüğü ise Demokratik Solda ekonomik kalkınmaya karşılık gelen bir kavramdı. Demokratik Solda, kalkınma değil gelişme esastı ve gelişme ekonomik kalkınmayı da içine alan daha kapsamlı bir terim olarak değerlendiriliyordu. Düzenden yana olan "tutucu iktidarlar" istatistiki rakamlara dayanarak Türkiye'nin büyüdüğünü iddia ediyordu. Gelişme, sadece ekonometrik veriler yönünden değil, siyasi ve toplumsal yönden de gerçekleşmeliydi. İktisadi, sosyal ve siyasal yönüyle bir gelişme sağlanması için bu alanların ve süreçlerin tamamında halk doğrudan yer almalıydı. Halkın kendi kendini yönetmesi gelişmenin bir kuralı olduğu kadar demokrasinin de temeliydi. Devlet yönetiminden yerel yönetime kadar toplumsal yaşamın her düzeyinde halkın tercihleri, talep ve öncelikleri belirleyici olmalıydı. Çünkü kendisi için neyin iyi, neyin doğru olduğunu en iyi bilecek olan yine toplumun kendisiydi (Coşkun, 1978: 91-105).

Demokratik Sol, 1965'ten itibaren çeşitli vesilelerle CHP içinde ortaya atılan fikir, görüş ve söylemlerin 1970'lerde daha net ve tutarlı biçimde ifade edilmesiydi. Bu tutarlılık, hem kavram kargaşasına son vermiş hem de partinin görüşlerinin içeriğini ve sınırlarını tanımlamıştı. Demokratik Sol, partiyi diğer sol gruplardan ayrıştırdığı gibi, CHP'nin değerler manzumesinin derli toplu ifade edilmesi bakımından da çift yönlü bir işleve sahipti. Devletçilik yerine halkçılık, liberal kapitalizm yerine sosyal adaletçi bir ekonomik anlayış benimsenmişti. Demokratik Solun çoğulcu demokrasi anlayışı, temsili demokrasinin sınırlarını aşan, ekonomik boyutu olan ve katılımı esas alan bir tür radikal demokrasiydi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bülent Ecevit'in Yükselişi ve Düşüşü

Devlet devrimciliğinden halk devrimciliğine

CHP'li Ali Topuz, Türkiye'de ve CHP'de 1965'ten sonra görünür hale gelen sol eğilimi iki gruba ayırmaktaydı. Bunlardan birincisi "devlet devrimcileri", ikincisi ise "halk devrimcileri"ydi. CHP içindeki gelenekçi kanat ve diğer sol gruplar, ordu ve şiddet gibi siyaset dışı aktörlere bel bağlayarak halka rağmen halkçılık yapmaya çalışıyorlardı. Bülent Ecevit'in liderliğinde CHP'nin temsil ettiği halk devrimciliği ise toplumsal desteği arkasına almak suretiyle demokratik yollardan iktidara gelerek sistemi dönüştürmeyi amaçlıyordu (Topuz, 2011a: 413).[1] İki grup arasındaki farklılık; işsizliğin, yoksulluğun, geri kalmışlığın ve adaletsizliğin tepeden inme yollarla mı yoksa demokratik siyasal projelerle mi

1 Demokratik sosyalizmi savunan TİP'i "devlet devrimcileri" sınıflandırmasının dışında tutmak gerekmektedir. Çünkü parti diğer sosyalist grupların aksine demokratik parlamenter yollardan iktidara gelerek sosyalist düzeni kurmayı amaçlıyordu. TİP'i iktidara getirenler, yine demokratik usullerle yönetimden uzaklaştırabileceklerdi. Parti, işçi sınıfının ve emekçilerin desteğini aldığı müddetçe hükümet olmaya devam edecekti.

çözüleceğiydi. Ecevit, devrim ve devrimcilik gibi kavramları sürekli kullansa da yapmaya çalıştığı "devrim"den ziyade bir tür "ıslahat"tı. Kapitalist sistemi kökten değiştirmek yerine sosyal adalet temelinde reforme etmeyi amaçlıyordu. Modernist-bürokratik bir partinin kemikleşmiş ilkelerine bağlı oluşu "devrimcilik" açısından bir handikap oluştursa da gerek CHP'nin tarihsel rolü ve misyonu açısından gerekse Türkiye'nin kendine özgü koşullarında, Ecevit hareketi oldukça cesur ve iddialı bir girişimdi.

CHP'nin kitleselleştirmeye çabaladığı toplumsal dönüşüm, parti kimliği ve yapısında da değişimi zorunlu kılıyordu. "Halk Partisi" olma iddiasına rağmen CHP kitlelerden kopuk, bürokratik ve elitist bir hüviyetteydi. Ecevit, partinin ideolojik duruşuyla birlikte sosyal ilişkilerini ve içeriğini de değiştirmeye çabalıyordu. Rahşan Ecevit'in başkanlığında kurulan CHP tanıtma bürosu aracılığıyla parti amblemli rozet, kalem ve resim gibi eşyalar cüzi fiyatlarla satışa sunularak partiye gelir sağlamaya çalışılıyordu. Göbekçiler diye tabir edilen partililer "CHP halka el açmaz" diyerek buna karşı çıkıyor; Ecevitler ise "halka el açmaktan onur doyarız" cevabını veriyordu (Akar ve Dündar, 2008: 124-125; Çetingüleç, 2002: 59). Bu durum, CHP'nin "yalnızca halka borçlu olarak iktidara gelme" söyleminin bir göstergesiydi. Partinin düzenlediği balolara da artık son verilmişti. CHP baloları, parti tabanından ziyade varlıklı üst sınıflara hitap eden bir etkinlikti. Erken Cumhuriyet döneminden mütevellit bu gelenek, devletçi seçkinciliğin dışavurumuydu. Ecevit, baloları kaldırarak kendi ifadesiyle, "Ankara'nın varoşlarında dolaşmaya" çıkmıştı. CHP kimliğiyle kenar mahallelerin ev kadınlarıyla bir araya geliniyor; Batı müziği eşliğinde dans yerine, çay içilip sohbet ediliyordu (Akar ve Dündar, 2008: 126; Çetingüleç, 2002: 61). Şehrin varoşlarına yönelik bu etkileşimin hedefi işçi, emekçi, esnaf ve memur gibi dar gelirli zümrelerdi.

Kendisi de elit kökene dayanan bir "halk partili" olan Ecevit, soyut bir idenin ötesinde ilk defa gerçek "halk"la sağlam bir diyalog kurmaya çalışıyordu. "Halka gitmek" olarak tanımlanabilecek bu durum, Ortanın Soluyla başlayıp Demokratik Solla devam eden yenileşme hareketinin en sarih ifadelerinden biriydi. CHP'nin "halklaşması", parti örgütünün halkın içine gömülmesi, tabanda biriken tepkinin de CHP'ye kanalize edilerek popülist bir devrim hareketine dönüştürülmesi gayretiydi (Ağtaş, 2007: 205). 1970 yılındaki 20. kurultayda yaptığı konuşmada Ecevit, CHP'nin misyonundaki bu dönüşümü şöyle anlatıyordu: "Biz olaylara artık Türkiye'deki bürokratik aydın açısından bakmıyoruz. Halk açısından bakıyoruz. CHP'nin de bakış açısı değişmiştir. CHP'nin devrimcilik görüşü değişmiştir. Şimdi devrimcilik sözünden altyapı devrimciliği anlıyoruz. Çalışma yöntemlerimiz değişmiştir. Seçim stratejimiz teşkilatla birlikte hazırlanıyor" (Kili, 1976: 184).

Yine de CHP'deki yapısal değişim, ideolojik değişimin gerisinden geliyordu. Parti merkezinde bürokratların, taşrada ise eşrafın ağırlığı hâlâ devam etmekteydi (Koloğlu, 2000: 94). Fakat 1960 ile 1973 seçimlerindeki parti kadroları karşılaştırıldığında hem isimlerde hem de bunların niteliklerinde önemli yenilikler olduğu görülüyordu. 1960'taki parti meclisinde bir ziraatçı ve iki çiftçi kökenli vekil yer almaktaydı. Bunlar da büyük toprak sahibi kişilerdi. İşçi, emekçi, esnaf ve sanatkâr kesimden ise hiç kimse yoktu. 1973 yılında ise, CHP yönetiminde üç çiftçi, üç işçi-sendikacı, bir ev kadını ve bir üniversite öğrencisi bulunuyordu. Köyden çıkarak ya da işçilik, sendikacılık yoluyla yönetime katılanların sayısı ikiden on dörde yükselmişti. Bürokrasiden gelenlerin sayısı ise yirmi birden on dörde gerilemişti. Parti yöneticilerinin yaş ortalaması 51'den 48'e düşmüş, partide nispi bir gençleşme sağlanmıştı (Kili, 1976: 352-363). Salt ideolo-

jik ve söylemsel bir değişim seçmen desteğini sağlamak için yeterli değildi. Parti ilke ve projelerini halka anlatabilecek nitelik ve donanımda teşkilatlanma ve insan kaynağına da ihtiyaç vardı. 1973 seçimleri yaklaşırken CHP bu değişimi nispeten gerçekleştirmiş bulunuyordu. Sonraki görev, halkla birlikte düzeni değiştirmekti. Bu anlayışın en veciz ifadesi Ecevit'in konuşmalarında ve yazılarında sıkça tekrarladığı "halkla anlatılmaz, halkla anlaşılır" cümlesiydi. Halkın yeterince bilinçlenmediğini veya kendilerini anlamadığını ileri süren elitist yaklaşıma karşı, halka tepeden bakmak, eğitmenlik yapmak yerine güven telkin edip inandırıcılık sağlanması gerektiğini savunuyordu. İnsanların çoğu, aydınlar, akademisyenler kadar toplumsal meselelere vakıf olmayabilirdi, fakat gündelik hayatlarında, sosyal ve ekonomik problemleri tüm gerçekliğiyle yaşamaktaydılar. CHP'ye düşen, Demokratik Solun halkın çıkarına olduğunu anlatarak geniş kalabalıklara ulaşmak ve düzen değişimi konusunda bir uzlaşma sağlamaktı. "Atatürk'ün dirilmesini" ya da "bir başka Atatürk'ün ortaya çıkıp başa geçmesini" bekleyen bürokratik devrimciler yanılgı içindeydi. Bir kurtarıcı beklemek manasızdı. Gerçek devrimci, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda yaptığı gibi halkla ele ele vermeli ve onun sevgisini, güvenini kazanmalıydı (Ecevit, 1976: 126-127).

Ecevit'in öncülük ettiği halka dayalı değişim programı 1950'lerde Kasım Gülek'in başlattığı harekete benziyordu. Daha açık bir ifadeyle, aynı popülist girişimin 1970'lerin Türkiye koşullarından güç alarak CHP'ye hâkim olmasıydı. Gülek, genel sekreterliğe geldikten sonra parti içi dengeleri değiştirme ve taşları yerinden oynatma potansiyeli olan bir "halka doğru" hareketi başlatmıştı. Genel sekreterliğe kurultay tarafından seçildiği için teşkilatından güç alıyor, yönetime karşı açıktan mücadele vermese de popülerlik kazanıyordu. Kasım Gülek'in partide günden güne güçlendiği-

ni fark eden İnönü, 1961 yılındaki 15. CHP Kurultayı'nda "ya o ya ben" restini çekerek Gülek'in politik hayatını noktalamıştı. Gerek halkçılık konusundaki görüşleri gerekse CHP'ye etkileri bakımından Gülek ve Ecevit hareketi önemli benzerlikler taşıyordu. Gülek'in girişimi DP karşısında üst üste alınan yenilgiler ve bunun partide yarattığı şaşkınlık ortamında filizlenmişti. Gülek, 15. kurultayda yaptığı konuşmada CHP'nin seçimleri kaybetmesi üzerine partinin adının değiştirilmesinin, Altı Ok'un kaldırılmasının, hatta İnönü'nün çekilmesinin istendiği bir ortamda göreve geldiğini belirttikten sonra, ülkeyi adım adım dolaştığını ve yenilginin nedenini "halkın içine girmemekte" gördüğünü söylemişti. Devamında, "1950'de kapıları kapanmış bir parti ve sokağa çıkmaya cesaret edemeyen partililer"den söz etmişti (H. Bila, 1987: 256). Gülek, iktidara gelebilmek için yapılması gerekenleri şöyle açıklamıştı:

> Halka gireceğiz. Halka girersek ancak bu parti kurtulur. Benim genel sekreter olduğum 10 seneye yakın devre içinde yaptığım en büyük hizmetlerden biri, Halk Partisi'nin halka girişine amil olmamdır. Hangi parti olursa olsun, inanıyorum. Halka girmezse, halka kendini sevdirmezse, benimsetmezse yerleşemez, muvaffak olmaz. Gene şuna inanıyorum ki, bu memlekette yapılması gereken büyük işler var. Reformlardan bahsediyoruz hâlâ. Gayet tabii yapılacak reformlar. Ama bunlar tepeden inmiş reformlar değil, halka benimsetilmiş reformlar olarak yapılmazsa, ne halk tarafından kabul edilir ne de payidar olur. Halkın şu tarafına inanıyorum: Halk insanları yakından görür, tanır, inanırsa o insanın söylediğini rahatlıkla kabul eder. İnsanlar ve teşekküller kendilerini halka gelip, halka sevdirip ve kabul ettirirlerse, en ileri hareketleri rahatça, hiç müşkül olmadan halka kabul ettirebilirler. Halk bunları seve seve takip

> eder. Yeter ki bilsin, inansın. Bu adama ben inanıyorum. Bunu demesi, yapacağınız en ileri reformlar için en iyi garanti. Ondan sonra sizin yapmayacağınız ileri hareket yoktur. Bu olmadan tepeden inmiş reformlar yerleşmiyor, olmuyor, parti hayatımızda ve genellikle politik hayatımızda, bunun son derece önemli bir konu olduğuna inanıyorum (Bozkurt, 1976: 332-333).

Gülek'in sözleri, Ecevit'in halka dayalı devrim ya da halkla birlikte düzeni değiştirme söylemiyle birebir örtüşüyordu. Gülek'in düşünceleri tepeden inme bürokratik devrimciliğin reddi ve halkın rızasına dayalı toplumsal değişim bağlamında Ecevit'in devrimcilik anlayışını etkilemiş olması kuvvetle muhtemeldi. CHP'nin halka açılma süreci konuyla ilgili kaynaklarda Ortanın Soluyla başlatılsa da bu eğilimin başlangıcı 1950'lerdeki Kasım Gülek hareketine dayanıyordu. Ecevit, Kasım Gülek'in açtığı ve öncülük ettiği yoldan ilerlemişti. Zihniyet, metot ve usul bakımından 1950'lerdeki hareketin muayyen bir program çerçevesinde güncellenmiş ve sistematize edilmiş versiyonuydu. Kasım Gülek'in hareketinin sonuçsuz kalmasının bazı nedenleri vardı. Bunlardan ilki, girişimin DP'nin seçim zaferlerinin CHP'de yarattığı kaos ortamının ürünü olmasıydı. İktidarının ikinci döneminde DP'nin antidemokratik ve otoriter politikalara yönelmesi CHP'lilerin kaybolan özgüvenlerini yerine getirmişti. "DP'ye karşı topyekûn demokrasi mücadelesi" anlayışının hâkim olduğu bir zamanda parti liderliğinden bağımsız hareket etmek oyunbozanlık olarak algılanmıştı. İkincisi, Genel Başkan İsmet İnönü'nün otoritesinin ve partiye hâkimiyetinin hâlâ güçlü olmasıydı. Görevden çekilmesi bir yana artık İnönü, DP otoriterliğine karşı bir kurtarıcı rolüne bürünmüştü. Gittiği her yerde büyük ve coşkulu kalabalıklar tarafından kurtarıcı gibi karşılanıyordu. Üçüncüsü ise, Gü-

lek'in parti teşkilatında Ecevit kadar güçlenememiş olmasıydı. Birkaç il yönetimine Gülekçiler hâkim olmuşlarsa da bu hâkimiyet, liderlik değişimine yol açacak güce erişememişti. Daha da önemlisi, Gülek'in başlattığı halka gitme hareketi, Ortanın Solu veya Demokratik Sol benzeri bir ilke ve programdan yoksundu. 1940'ların ve 1950'lerin CHP'sinin kitlelerden kopuk, seçkinci yapısına tepki olarak "halkın içine girmeyi, parti ilkelerini halka anlatmayı" öneriyordu. Demokratik Sol hareket ise yaklaşık yirmi yıllık bir birikim ve tecrübenin ürünüydü. Üstelik toplumsal ve siyasal koşullar demokratik bir düzen değişikliği için uygun zemin teşkil ediyordu. Ecevit'in halka açılma ve halka birlikte değişimi gerçekleştirme programı kısmi bir başarı yakalayabilmiş, en azından 1973 ve 1977 seçim sonuçları, programın ilk aşamasının, yani halka açılmanın başarıldığını göstermişti.

Bülent Ecevit'in kitlelere dayalı demokratik devrim anlayışı, toplumsal gelişmeyi takip eden bir sosyo-ekonomik düzen değişikliğine dayanıyordu. Değişimin gerekliliği, tarihsel gelişmenin içindeydi ve yeni bir toplumsal aşamaya ulaşıldığı ön kabulü, politik argümanların ve projelerin revizyonunu gerektiriyordu. Erken Cumhuriyet devrinin siyaset anlayış ve yöntemlerinin yeni koşullara cevap vermesi mümkün değildi. Bu noktada dayanılabilecek en büyük güç halktı. Türk modernleşmesinin Cumhuriyet aşaması gerçekleşmiş ve temel ilkeleri yerleşmiş olduğundan bürokratik tahakküme gerek kalmamıştı. Çağdaş topluma yeni bir boyut kazandırmak gerekiyordu ki bu da ancak altyapıyı iyileştirmeye yönelik devrimler, demokrasi, eşitlik ve sosyal adalet içeren reformlarla olabilirdi. Rekabete dayalı siyasal bir rejimde toplumsal destek olmaksızın demokratik bir devrim gerçekleştirilemezdi. Tektipleştirici modernleşme araçlarının yerine daha katılımcı ve demokratik usuller benimsenmeliydi. Bu yüzden Ecevit, 27 Mayıs öncesinin rejim tartışmaları yerine sosyal ve

ekonomik sorunları CHP'nin gündemine aldı. Toprak reformu, işçi hakları, kalkınma ve sanayileşme; laiklik ve milliyetçilikten daha önemli görüldü. Toplumun çoğunluğunca benimsenen temel ilkeleri tartışmaya gerek yoktu. CHP'nin sırtını dayadığı ordu-bürokrasi-eşraf ve kısmen burjuva ittifakı artık dağılmıştı. Ülke şartları ve CHP'nin içinde bulunduğu durum, parti için varoluşsal bir önem arzediyordu. CHP ya klasik köklerine bağlı kalarak gitgide marjinalleşecek ya da kendini yenileyerek halka yönelecekti. Ecevit, bu zorunluluğun farkında olarak hem toplumun hem de CHP'nin kurtuluş reçetesi olarak gördüğü Demokratik Sol düşünceye dayalı halkçı devrimi gerçekleştirmeye çabaladı. Halka dayalı devrim düşüncesi, Türk modernleşmesinde bir paradigma değişimini ifade ediyordu. Tarihsel gelişimin yönü ve niteliği öncü kadrolarla değil, halkın kendi içsel dinamikleriyle belirlenecekti. Modernleşmenin bu yeni versiyonu bürokratik kadrolara değil, sosyal ve ekonomik özü olan halk tabanlı ıslahatçılığa dayanıyordu.

Devrimci Solun CHP ve Bülent Ecevit'e bakışı

CHP'nin 1965 seçimleri öncesi ortaya attığı Ortanın Solu söylemi ilk etapta somut ideolojik ve sınıfsal bir karakter taşımıyordu. İnönü, kavramı ilk başlarda devletçilikle, daha sonraları halkçılık ve laiklikle bağdaştırarak devletin de anayasanın da Ortanın Solunda olduğunu vurgulamıştı. 1960'larda gelişmeye başlayan radikal hareketlerin etkisiyle İnönü, Ortanın Solunun komünizmi ve faşizmi önleyecek bir politika olduğunu da belirtmişti (Fedayi, 2004: 166). CHP'nin söylem değişikliğine gitmesinde, sosyo-ekonomik koşulların yanında sol ideolojinin yükselişi ve kitle desteği bulması da etkiliydi. 1961 yılında Türk-İş'ten ayrılan bir grup sendikacı tarafından kurulan ve M. Ali Aybar'ın

liderliğe geçmesiyle dinamizm kazanan Türkiye İşçi Partisi, özellikle gençler arasında popülerlik kazanıyordu. TİP faaliyete başlayıncaya kadar CHP gençlik yönünden rahattı, çünkü 1950'lerin sonundan itibaren üniversite gençliği büyük oranda CHP'yi desteklemekteydi. TİP'in legal toplumcu görüşleri aydınlar ve emek çevreleriyle birlikte gençleri de kendine çekmeye başlamıştı (Bozkurt, 1976: 405-406). CHP bir yandan gençliği yanında tutmak bir yandan da sosyalizmin etkisini kırmak gibi ikili bir durumla karşı karşıyaydı. Bu koşullarda Ortanın Solu, parti içi arayışları ve genç kuşakları tatmin etmeye yönelik yarı ideolojik bir söylem olarak belirdi. Kavram, partinin siyasal duruşuna muğlak bir gönderme yaparken "aşırı sol"u engelleyici bir araç olarak da düşünülmüştü. İnönü, kendisinin solu "aşırı sol"dan koruyacağını taahhüt ediyor; AP'ye de sağı "aşırı sağ"dan koruması çağrısında bulunuyordu (Ahmad, 2007b: 317-318).

Bülent Ecevit genel sekreterliğe geçtikten sonra yazdığı kitaplar, gazete yazıları ve verdiği demeçlerle Ortanın Solunu daha ideolojik ve sınıfsal bir karaktere büründürdü. Zamanla Ortanın Solu yerine Demokratik Solu tercih ederek partinin resmî metinlerine de yerleştirdi. Ecevit, Demokratik Solun Marksist kökenli olmadığını vurgulayarak Batılı sosyal demokrasiden; sınıf savaşını reddederek ve sosyalist ideolojilerin özgürlük karşıtı katı sistemler olduğunu ileri sürerek de devrimci soldan ayrıldıkları noktaların altını çizdi. Konuşma ve yazılarında altyapı-üstyapı, emekçiler ve devrimcilik gibi Marksist kavramları çokça kullansa da, görüşlerini iktisadi politikalarla desteklenmiş Türkiye'ye özgü halk demokrasisi demeti olarak sundu. Ecevit'in 1970'lerde kristalize ettiği ve sonraki politik hayatı boyunca sözcülüğünü yaptığı Demokratik Sol, Kemalizmin, Türk sağının ve sosyal demokrasinin belirli unsurlarını bir araya getiren eklektik bir ideolojiydi.

Daha önce belirtildiği üzere CHP'nin sola açılmasında TİP'in toplumdan destek kazanmasının büyük etkisi vardı. 1961 Anayasası'na dayanılarak kurulan parti, sosyalizmin legal alandaki tek etkili temsilcisiydi. Yön-Devrim grubunun zinde güçler yaklaşımını ve Milli Demokratik Devrimcilerin anti-emperyalist mücadeleyi önceleyen iki aşamalı devrim tezini reddediyordu. Milli güçler veya devrimci mücadele yerine parlamenter mücadeleyi benimsemişti. İşçi sınıfı ve emekçiler başta olmak üzere halkın oylarıyla iktidara gelerek sosyalist düzeni kurmayı vaat ediyordu. Fransız Marksist Roger Garaudy'nin görüşlerinden etkilenen M. Ali Aybar, TİP'in sosyalizmini reel sosyalizmden ayırt etmek için "Türkiye'ye özgü sosyalizm", "güler yüzlü sosyalizm" ve "hürriyetçi sosyalizm" gibi tanımlamalar kullanıyordu (Şener, 2007: 362). TİP'in yasal parti kimliği, devrimci şiddeti dışlayan ve Sovyet sosyalizmini eleştiren söylemleri aydınlar ve gençler üzerinde etkili olmuştu. Parti mevcut toplumsal sorunları, sosyalist tezlerle ilişkilendirerek halkçılığa varan enerjik kampanyalarla kitlesel bir dinamizmi harekete geçirmişti. TİP bu yönüyle Türk solu içinde benzersiz bir yere sahipti (Belge, 2003: 167).[2] 1965 seçimlerinde %3 oy alarak 15 milletvekiliyle meclise girmiş ve parlamentoda etkili bir sosyalist muhalefet örneği sergilemişti. Parti, bir zamanlar CHP etrafında kümelenen aydınlar ve üniversite gençliğinin yeni adresi haline geliyordu. İnönü, 1968 yılında "[b]aşlıca rakibimiz TİP'tir," diyerek bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti (*Cumhuriyet*, 16.04.1968). TİP'in bir diğer önemli özelliği de somut bir ideolojik temele dayanarak siyasal mücadele veren ilk parti olmasıydı (Zürcher, 2005: 359). TİP'in 1965 seçimleri öncesinde devlet radyo-

2 M. Ali Aybar, tek parti CHP rejimine karşı Demokrat Parti muhalefetini desteklemişti. Bu nedenle Belge, Aybar'ın 1950'de siyasal sistemin yarışmacı ve açık hale gelmesinin önemini kavrayan ender solculardan biri olduğunu belirtmektedir.

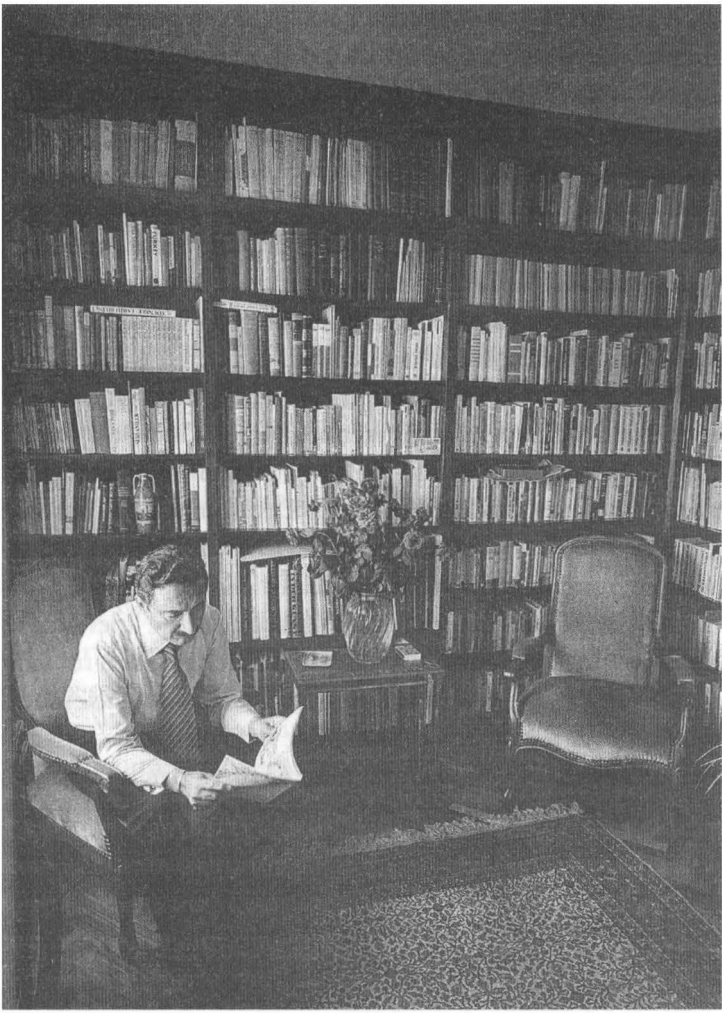
sundan propaganda yapma imkânı bulması, siyasal fikirlerini geniş kitlelere duyurabilmesi bakımından iyi bir fırsattı. Genel Başkan Aybar konuşmalarında kapitalistleri, toprak sahiplerini ve gelir dağılımı adaletsizliğini şiddetle eleştirmişti. Özellikle toprak reformuna ayrı bir önem verilmiş ve bu doğrultuda yurt çapında kampanyalar düzenlenmişti. TİP, CHP'nin sola yönelmesini desteklemekle birlikte toprak sahipleri ve diğer zengin grupların çıkarlarını temsil ettiği gerekçesiyle tüm partilere olduğu gibi CHP'ye de karşı çıkmaktaydı (Karpat, 2004: 383-392).[3] Birçok devrimci için CHP, bürokratik yapısı nedeniyle bir burjuva partisi hüviyetindeydi. Ortanın Solunun ideolojik muğlaklığı da göz önüne alındığında sol için CHP klasik konumunu hâlâ muhafaza etmekteydi. Devrimci solun asıl gündemi, CHP'den ziyade sosyalizmin Türkiye'de hangi yollardan ve nasıl hayata geçirileceğiydi. Sol gruplar ve fraksiyonlar içinde esaslı tartışmalar, devrimin nasıl gerçekleştirileceği, yasal mücadele mi yoksa silahlı mücadele mi verileceği, emperyalizmin konumu, işçi sınıfının durumu ve hangi güçlere dayanılacağı gibi kuramsal meseleler etrafında yaşanıyordu. Her grup kendine göre bir Türkiye tahlili yapıyor ve bu tahlilden bir devrim stratejisi üretiyordu. CHP'nin ideolojik ve sınıfsal yapısı tali bir unsur ve ikincil bir tartışma olarak kalıyor-

3 Öğün, Aybar'ın radyo konuşmalarıyla ilgili şu anısını nakletmektedir: 1969 seçimlerine doğru hızla yol alıyoruz. O günlerde henüz on yaşında bir çocuğum ve babamla birlikte radyodan naklen verilen politik propagandaları can kulağıyla dinlemekteyim. Nihayet anons edildi TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar konuşacak. Yiğit bir ses; kendine güvenli, enerjik ve inançlı: "İşçiler, emekçiler, kardeşlerim" diye başlıyor konuşmasına. Babam, Aybar'ın konuşmasının pek çok yerinde başını sallıyor. Onu onaylıyor. Çocukluk hayalimle Aybar olağanüstü yakışıklı, heybetli; bir masal kahramanı gibi devleşiyor (Aybar'ın fotoğraflarını gördüğüm zaman hiçbir hayal kırıklığı yaşamadım). 70'li yıllar Aybar'ın politik kariyerinde bir düşüştür. Onun yerini Bülent Ecevit'in karizması almıştır. Ama Ecevit'in hitabet gücü bile babama Aybar'ı unutturamamıştır. Ecevit'in konuşmalarını dinlerken bana sık sık "iyi ama bunların çok daha iyisini Aybar söylemişti. Karaoğlan, Aybar'ın sulandırılmışı," dediğini hatırlıyorum (Öğün, 2000: 404-405).

du. Bu yüzden 1960-1980 arası "Türk Solu"nu ele alan çalışmaların çoğunda CHP'ye ya hiç değinilmemiş ya da çok az yer verilmişti.

MDD tezini savunanlar için Ecevit ve CHP, emperyalizme karşı işbirliği yapılacak milli bir müttefik olarak değerlendiriliyordu. Mihri Belli, CHP'nin mevcut sınıfsal yapısından hareketle görüşlerini şöyle sıralıyordu: "Milli Demokratik Devrim şiarıyla ortaya çıkıldığı takdirde bürokrasinin büyük çoğunluğunu teşkil eden (ve sosyalizmden yana olmayan) Atatürkçü kesimi, yani küçük burjuva bürokrasisini, antiemperyalist ve antifeodal devrim cephesinde yanımızda bulacağız" (Ç. Yetkin, 1998: 121). Doğu Perinçek de CHP içindeki bölünmeden yola çıkarak "bürokratik-aydın kanadın partiye hâkim olacağını ve ideolojik mirası reddedeceğini" söylüyordu. Ancak bu durumda egemen sınıfların, kendisinden uzaklaşan "bürokrat-aydın muhalefet" öncülüğündeki CHP'yi sosyalist hareketten koparmaya çalışacaklarını uyarısında bulunuyordu (Ç. Yetkin, 1998: 231). MDD'ciler için CHP, emperyalizme karşı kurulacak milli cephenin bir elemanıydı. İlkesel ve ideolojik bir yakınlaşmadan ziyade pragmatist bir tavır söz konusuydu. Sosyalist devrim aşamasına geçildiğinde CHP'ye ya da herhangi bir küçük burjuva gücüne gerek kalmayacaktı.

Bazı durumlarda, CHP dahil olmak üzere sol gruplar arasındaki bölünmüşlük unutularak, "eylem birliği platformları" şeklinde bir araya gelinmekteydi. 1 Mayıs gibi geleneksel eylemler ve faşizme karşı güçbirliği gösterileri bunlardan başlıcalarıydı. Örneğin Behice Boran ve M. Ali Aybar gibi sosyalist öncüler, faşizm tehlikesine karşı bütün demokratların, CHP'nin 1976 yılında Ankara'da düzenlediği "Özgürlük ve Barış" mitingine katılması çağrısında bulunmuştu (Ahmad, 2007b: 441). Devrimci Yol'un önemli isimlerinden Melih Pekdemir de CHP yöneticilerinin düşmanca tavırları-

Onu en az "kitleler" kadar rahat ve mutlu ettiren yerde (Fotoğraf: Ara Güler, BGA, *s. 141).*

na rağmen 1970'lerde partinin tabanıyla sıcak ilişkiler içinde olduklarını belirtiyordu. Dev-Yolcular özellikle taşrada faşistlere karşı CHP ileri gelenleri ile yakın temas halindeydiler. CHP ile organik bir ilişki söz konusu olmasa da devrimciler açısından "CHP büyükleri, doğal müttefik sayılan demokratlar" olarak görülmekteydi (Pekdemir, 2007: 774). CHP yönetiminin konformizmine karşılık partinin gençlik teşkilatı daha radikal bir tutum içindeydi. 1970'lerin CHP'li gençleri fikir, görüş ve toplumsal sorunlara yaklaşımları bakımından devrimci sola oldukça yakındı. CHP gençlik kolları ve CHP'nin kontrolündeki Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu, protesto ve mitinglerde Dev-Genç ve Fikir Kulüpleri Federasyonu gibi örgütlerle ortak hareket ediyordu (Bozkurt, 1976: 414-416). Demokratik Sol hareket CHP'yi, 1960'larda belirmeye başlayıp 1970'li yıllarda kitleselleşen sol taleplerin kurumsal temsilcisi konumuna getirmişti. CHP solun kurumsal temsilcisi, Ecevit ise lideri konumuna yükselerek bir bakıma sosyalist hareketlerden rol kapmış oldu. Partideki sola açılımın günden güne güçlenmesi devrimci sol hareketlerin CHP'ye ve Ecevit'e bakışını değiştirdi. Tabandaki yakınlığa rağmen CHP ve özellikle Ecevit eleştirilerin hedefi haline geldi. Ecevit, "solu yumuşatmak", "sosyalizme akan Türkiye'yi sağa çekmek", solculuk kisvesi altında "devrim, emek ve Kürt düşmanlığı yapmak" ve "uyanış içindeki işçi sınıfının gözüne perde çekmek" ile suçlandı (Bora, 2006; Özdoğu, 2015; Yüce, 2006; Akkaya, 2006).

Geniş bir açıdan bakıldığında eleştiriler ve suçlamalar iki noktada yoğunlaşıyordu. Bunlardan ilki Ecevit'in gerçekte solcu olmadığı; ikincisi ise Kürtlerin siyasal haklarını görmezden geldiği, hatta bu talepler karşında düşmanca bir tutum içinde olduğuydu. Gerçek bir solcu olmadığı eleştirisi, Ecevit'in en başından itibaren kendini ve CHP'yi Marksizmden ve sosyalizmden soyutlamasının sonucuydu. Demokra-

tik Sol olarak formüle ettiği ve "Türkiye özgü sol" biçiminde sunduğu görüşleri, belirli bir dönemde seçmen çoğunluğunun tercihi haline gelmişti. Toplumsal eğilimin sola evrildiği bir süreçte Ecevit, karizmatik liderliğiyle bu eğilimin sözcülüğünü üstlendi. Kendisi sol terimleri çokça kullansa da Marksist anlamda bir devrimci değildi. Kapitalist burjuva düzenini toptan ortadan kaldırmayı değil, ıslah etmeyi amaçlıyordu. Bu yönüyle bir tür sosyal demokrat sayılabilirdi, fakat Marksist kökenli olduğu gerekçesiyle sosyal demokrasiyi de reddediyordu. Bu yüzden devrimci sol için Ecevit, ne Marksist ne de "devrimci" fakat bu ikisinin fikir ve yöntemlerinden ilham alarak "gerçek sol"u tahrif eden bir politikacıydı. "Göz boyayıcılığı" yaparak sol adına kitleleri yanına çekmiş ve sosyalizmin halk desteğini zayıflatmıştı.

"Kürt düşmanlığı" ithamı ise eleştirilerin yoğunlaştığı diğer noktaydı. Genel sekreter olduğu dönemde TİP'in düzenlediği Doğu mitinglerine açıktan destek veren Ecevit, 1970'lerin sonuna doğru "ekonomik geri kalmışlık" tezini daha çok dile getirmeye başladı. Kalkınma tabanlı çözüm önerilerinde ısrarcı olmuşsa da özgürlükçü söylemleri de belirli bir oranda muhafaza ediyordu. Ecevit bu yıllarda Kürt sorununa karşı somut bir tutum takınmadan bir yandan devletin resmî bakış açısının dışına çıkmamaya çalışırken diğer yandan tam anlamıyla hak ve özgürlükler yaklaşımını kabullenmeden ara yolcu bir söylem tutturdu. Genel başkanlığı döneminde CHP'nin düzenlediği miting ve benzeri toplantılarda "Kürtçü" sloganlar atanları kürsüden sert biçimde susturmasıyla gündeme geldi (Pekdemir, 2007: 777).

CHP'nin sola yönelmesi ilk başlarda devrimci solu umutlandıran bir gelişmeydi. Ancak Ecevit öncülüğünde gelişen Demokratik Sol hareketin zamanla güçlenerek sol oyların tercihi haline gelmesi, sosyalizme bir engel olarak görülmeye başlandı. Böylece CHP'nin konumu ve Ecevit'in söy-

lemleri siyaset kuramı ve pratiği bakımından eleştiri konusu yapıldı. TİP yöneticilerine göre CHP'de ne yeni bir hamle ne de sola açılış vardı. CHP'nin gayretleri solu engellemek amacıyla kurgulanmış devletçi bir taktikti (Aydınoğlu, 2007: 107-108). Yetkin'in de belirttiği gibi CHP'deki gelişmeler ancak bir sosyal demokrat çizgiye oturtulabilirdi. Sosyal demokrasi ise kapitalist üretim ilişkilerinde köklü bir değişiklik öngörmeyen, emekçiler lehine bazı düzenlemeler yaparak düzeni sürdürmeyi amaçlayan bir görüş ve sistemdi. En nihayetinde sosyal demokrasi, sosyalizmin karşısında yer alıyordu (Ç. Yetkin, 1998: 232-233).

Umudun adı: Karaoğlan

1973 seçimlerine doğru Bülent Ecevit ismi gerek parti tabanında gerekse de kamuoyunda günden güne popüler hale geliyordu. Ecevit, partiye adapte ettiği yeni ilkeler ve duruşla beraber CHP'nin ordu ile olan organik bağını da iyice zayıflatmıştı. 1971'deki askerî müdahaleye itirazı, İnönü'ye karşı vermiş olduğu mücadele ve sonrasında ordunun baskısına rağmen Faruk Gürler'in cumhurbaşkanlığına karşı çıkması, partililerin gözünde Ecevit'i demokrasi öncüsü haline getirmişti. Başbakan olduğu dönemde sıkıyönetim ve Kürt sorunu konusunda ordu ile ters düşmüş; toplumsal şiddetin ve Kürt sorununun barışçıl yollardan çözüleceğinde ısrar etmişti (Kakizaki, 2013: 63-69).[4] Ordunun siyasal vesayeti ve İnönü'nün devletçiliğine karşı ortaya koyduğu "ilkesel ve taktiksel" başarı halkın nazarında Ecevit'in inandırıcılığını ve güvenilirliğini yükseltmişti. Mavi gömleği ve mitinglerde uçurduğu ak güvercinlerle hürriyet kahramanı gibi algılanıyordu. Dağlara, yollara, her yere "Umudumuz Ecevit"

4 1973 cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde asker-sivil ilişkileri üzerine genel bir değerlendirme için bkz. (Nye, 1977: 209-228).

sloganı yazılıyor, mitinglerindeki kalabalık yüz binlerle ölçülüyordu (Çavdar, 2008: 226-227). Mütevazı ve sade kişiliğiyle tezatlık oluşturan politik heyecanı ilginç bir lider profili ortaya koymuştu. Ecevit isminin kült haline gelmesinde kişiliğiyle birlikte kitlelerde oluşturduğu umut ve coşku etkiliydi. Toprak reformundan, işçi haklarından, sömürüye son vermekten ve düzeni değiştirmekten söz ediyordu. Bunlar halkın, önde gelen politikacılardan duymaya alışık olmadığı radikal sözlerdi.

CHP'liler ilk zamanlarda daha çok "Halkçı Ecevit" sloganını kullanıyordu. Karaoğlan ismi ilk defa Sivas'ın Yıldızeli ilçesinde bir kadın tarafından söylenmişti. Ecevit'in seçim çalışmaları için geldiği ilçede, elinde bastonuyla CHP seçim otobüsüne yaklaşan yaşlı bir kadın, Ecevit'i kastederek gazetecilere "Karaoğlan nirede ha evlatlar, Karaoğlan'ı görmek isterim," demişti. Bu söz önce Ecevit'e ardından da parti genel merkezine ulaşarak etkili bir propaganda malzemesi haline getirilmişti (Sağlamer, 1974b: 360-361). Halkçı Ecevit, şehirli seçmene anlamlı gelen bir sıfatken Karaoğlan, kırsal kesimde ve köylüler üzerinde daha etkiliydi. "Bizden biri" duygusu uyandırıyor ve kitlelerle özdeşleşmeyi kolaylaştırıyordu. "Bozuk Düzen"e savaş açan, mazlumun dostu, zalimlerin, kötülerin düşmanı mitsel bir kahramanı çağrıştırıyordu. Karaoğlan, iktidara geldiğinde haksızlığa, sömürüye son verecek; işçinin, köylünün, emekçinin hakkını teslim ederek adaleti sağlayacaktı. Feroz Ahmad, Ecevit'in partililerin gözündeki imajını ve toplumla kurduğu duygudaşlığı şöyle anlatıyordu:

> [Y]alın ve doğrudan stili seçmenin nabzını yakaladı ve gittiği her yerde büyük kalabalıklar tarafından "*Halkçı Ecevit*" sloganlarıyla karşılandı. Kitlelerin Ecevit'e yakıştırdığı Karaoğlan benzetmesi, halkın onu bir politikacıdan çok po-

püler bir yıldız gibi gördüğünü gösteriyordu. Çok az politikacının yapabileceğini başardı ve dinleyiciyle, onları oylarından fazla bir şey aradığına inandıran bir iletişim kurdu. Yarattığı güven nedeniyle Ecevit, CHP'nin seçim programını, kendi fotoğraflarını ve diğer parti amblemlerini satarak doğrudan halktan seçim kampanyası için para bile toplayabildi. ... Bu şekilde para toplamak Türk siyasetinde yeniydi. Ve bu durum Ecevit'in "Sadece halka borçlu olarak iktidara geleceğiz" iddiasını güçlendirdi. ... Aynı zamanda "bir politikacı gibi davranmayı" reddetti; konuşmaları idealizmle dolu olmakla birlikte doğrudandı ve diğer pek çok politikacının yaptığı gibi ne siyasi oyunlar oynadı ne de laf kalabalığı yaptı. Konuşmalarının etkisi öyleydi ki, konuşmalarından alınan fragmanlar slogan halini aldı. ... Ecevit'e yönelik gerçek coşku düşünülürse, ulus gerçekten ayağa kalkmış ve şimdi CHP'yi temsil eden Ecevit'e koşuyor gibiydi. Parti taraftarları kendilerini *Ecevitçi* diye niteliyor ya da Ecevit'in partisinin üyeleri olduklarını söylüyorlardı. "Umudumuz Ecevit" yazan büyük pankartlar taşıyorlardı (Ahmad, 2007b: 402-404).

Cumhuriyet Halk Partisi, 1973 seçimlerine girerken "Ak Günlere" isimli bir bildirge yayımlamıştı. Bildirgenin hazırlanmasında ve kaleme alınmasında Ecevit'in de payı vardı, hatta sonuç kısmını kendisi yazmıştı. Ak Günlere, önceki seçimlerde yayımlanan bildirgelerin bir devamı niteliğindeydi. Giriş bölümünde, 1969 Düzen Değişikliği Programı'nın hâlâ geçerli olduğu belirtilmişti. Bildiri, partinin görüşlerinin Düzen Değişikliği Programı doğrultusunda geliştirilmiş ve daha teferruatlı işlenmiş haliydi (Ak Günlere Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi (CHP), 1973: 7). Üç bölümden oluşan 234 sayfalık metin, bir seçim bildirgesi için oldukça hacimliydi. CHP, Ak Günlere

bildirisiyle halkın karşısına yeni bir görüntü yaratarak çıkmayı amaçlamıştı (Kili, 1976: 350). CHP, "yeniden doğmuş bir genç" olarak sunulmakta, partinin "kendi içinde de devrimci" olduğu belirtilerek yenilendiği ve değiştiği vurgulanmaktaydı (CHP, 1973: 3). Çavdar'a göre Ak Günlere, gerek sorunlara getirdiği teşhisler gerekse de önerdiği çözüm yolları açısından Türk siyasi tarihinde bir istisnaydı. Bu bir "düzen değişikliği programı"ydı ve hiçbir seçim bildirisi Ak Günlere'nin yapmış olduğu etkiyi ortaya koymamıştı (Çavdar, 2008: 227). 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimlerde %33,3 oranında oy alan CHP, bir önceki seçime göre yaklaşık %6'lık bir artış sağlamıştı. AP ise ciddi bir oy kaybına uğrayarak %46'dan %29'a gerilemişti (Turan, 2004 93). Seçim sonucu, CHP için büyük bir zafer olamasa da oldukça anlamlı bir başarıydı. CHP, 1965'ten sonra ilk defa AP'yi geride bırakmış ve aldığı oy oranıyla seçmen nezdinde kabul gördüğünü tescillemişti. Yeterli çoğunluk sağlanamadığı için bir koalisyon hükümeti kaçınılmazdı, ancak Demirel daha ilk günden "Halk bize bu seçimde muhalefet görevi verdi," diyerek CHP'yle koalisyon kurmayacağını ilan etmişti. Uzun görüşmeler ve pazarlıklar neticesinde seçimlerden üç ay sonra CHP-MSP koalisyonu kurulmuştu. Koalisyon görüşmelerini ve pazarlıklarını CHP adına Deniz Baykal yürütmüştü. Ahmad, CHP-MSP koalisyonun kuruluşunu şöyle yorumluyordu:

> Hem Ecevit'in hem de Erbakan'ın kendi partilerinin meşruiyetini ve saygınlığını sağlamaları gerekiyordu ve bu bir hükümete önderlik etmekle başarılabilecek bir hedefti. Erbakan'ın Milli Nizam Partisi anayasaya aykırı faaliyetlerinden ötürü 1972'de kapatılmıştı. ... Erbakan'ın herhangi bir koalisyon hükümetinde yer bulması neredeyse bir varlık sorunuydu; laik, Kemalist bir CHP ile koalisyon, partinin imajı-

nı otomatik olarak güçlendirecekti. Ecevit açısından sorun pek o kadar ciddi değildi. Radikal retoriği, özellikle mevcut düzeni değiştirme vaadi, ülkedeki muhafazakâr güçleri ve onun radikalizmini komünist bir panik havası yaratmak için istismar eden Turhan Feyzioğlu ve Alparslan Türkeş gibi siyasi liderleri telaşlandırdı. Yüksek Askerî Komutan'ın Ecevit'e güvenmediği söyleniyordu ve seçimlerden sonra ülkeyi yönetip yönetmeyeceğine dair spekülasyonlar vardı. Bu nedenle Ecevit açısından da bir hükümet kurmak ve kendi ulusunun sorunlarını anlayan dikkatli ve sorumlu bir politikacı olduğunu kanıtlamak önemliydi (Ahmad, 2007b: 408-409).

Ecevit'in iktidara gelir gelmez ilk icraatı, ABD'nin baskısıyla Erim hükümeti tarafından 1971'de yasaklanan haşhaş ekimini kontrollü biçimde serbest bırakmak oldu. Ege bölgesinin temel geçim kaynağından biri olan haşhaş ekiminin serbest bırakılması, hükümetin ABD'den ve onlara yakın çevrelerden çok baskı görmesine neden oldu. Türkiye'yi NATO'dan çıkarmak, Sultan Ahmet Camii'ni ve haşhaş ekilen köyleri bombalamak gibi akıl almaz tehditlerle karşılaşmıştı (Akar ve Dündar, 2008: 202-203). Haşhaş ekiminin yasaklaması, halk tarafından Türkiye'nin ABD'ye boyun eğişinin simgesi olarak görülüyordu. Yasağın kaldırılması, milli onur ve bağımsızlığın tekrar kazanılması olarak görüldü. Bu hamle Ecevit'in toplum nazarındaki itibarını ve karizmasını daha da yükseltti. Başta Demirel olmak üzere diğer liderlerin silikleştiği bir ortamda siyaset artık Ecevit'in etrafında dönüyordu (Ahmad, 2007b: 416-417). Ancak koalisyon hükümeti içindeki ilişkiler iyi gitmiyordu. MSP'liler koalisyon ve hükümet protokolünde yer almayan televizyonda sansür uygulanması, ahlâkı bozduğu için turizm yatırımlarının kısıtlanması gibi konuları gündeme getiriyordu. Erbakan "bir ham-

lede ağır sanayi tesisleri kurmak", "yüz bin tank, yüz bin uçak üretmek" gibi gerçekliği olmayan vaatlerde bulunuyordu.[5] En büyük anlaşmazlık ise af konusunda yaşanmıştı. İktidara geldiğinde geniş kapsamlı bir af ilan etmek CHP'nin seçim vaatleri arasındaydı. Ancak MSP'liler "komünist faaliyetler" ve "sınıf mücadelesini teşvik" suçundan hüküm giyen siyasi suçluların, yani solcuların af kapsamına alınmasına karşı çıkıyordu. Af yasası oylamasında MSP'li 20 milletvekili ret oyu vermişti (Akar ve Dündar, 2008: 201-202).

Hükümet ortakları arasındaki iplerin kopma noktasına geldiği günlerde bir başka gelişme anlaşmazlığı geçici olarak rafa kaldırdı. Kıbrıs'ta cuntacı subaylar Makarios'u iktidardan indirerek Nikos Sampson önderliğinde bir darbe yö-

5 Necmettin Erbakan'ın "uçuk" vaatleri, DP'nin başlattığı popülist kalkınmacılığın aşırı bir versiyonuydu. Erbakan'ın 1959 yılında kurduğu Gümüş Motor fabrikası Türkiye'nin ilk dizel motor fabrikasıydı ve muhafazakâr camiada geniş yankı uyandırmıştı. Erbakan, milli kalkınmada öncelik olarak gördüğü ağır sanayi hamleleri ile siyasal bir heyecan yaratmayı hedefliyordu. İşsize iş, esnafa kazanç, şehir ve kasabalara refah getirecek olan ağır sanayi, Erbakan'ı da lider olarak parlatacak ve iktidara taşıyacaktı. Ancak bu hesap gerçekçi ve uygulanabilir bir plana değil, bazen şova, bazen de komediye dönüşen bir temenniye dayanıyordu. Erbakan, 100 bin tank, 100 bin motor, 100 bin traktör üreteceklerini, atom santralleri kuracaklarını ve çok yakında uçak fabrikasının temellerini atacaklarını söylüyordu. Hatta Türkiye'nin bütün illerine birer tane uçak fabrikası kuracağını bile vaat ediyordu. Fakat koalisyon ortağı CHP'nin bunların hiçbirinden haberi yoktu ve daha sonrasında CHP, haberdar olmadığı bu ağır sanayi hamlesini engellemekle suçlanmıştı. Erbakan o kadar çok ağır sanayi tesisi temeli atıyordu ki bazılarına ancak helikopterle yetişiyor, kimilerine geç kalıyor, törenden törene koşuyordu. Urfa'da temeli atılan ağır sanayi tesisi bir vatandaşın tapulu arazisiydi ve arsasına fabrika temeli atıldığını sonradan öğrenmişti. Mersin'de büyük bir gübre tesisi temeli atılmıştı, fakat belediye başkanı temel atma töreninden on gün sonra fabrika için arsa arayışına çıkmıştı. CHP'den bir senatör ve bir milletvekili Erbakan'ın Sivas'ta attığı ağır sanayi fabrikasının temelini bir otomobilin bagajına koyup Ankara'ya getirmiş ve basına sergilemişti. Neredeyse her gün temeli atılan onlarca tesisin inşaatı bile ortada görünmüyordu. Erbakan, RP ile tekrar siyasete girince 1970'lerde temelini attığı tesislerin yapımını "emperyalistlerin ve masonların engellediğini", fakat bu sefer ağır sanayiyi hayata geçireceklerini söylüyordu. Tokluca, 2014'ten aktaran E. Deniz Ozan, "İki Darbe Arasında Kriz Sarmalı 1971-1980", *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, Haz: Gökhan Atılgan, Cenk Saraçoğlu ve Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, ss. 682-684.

netimi kurmuşlardı. Kıbrıs sorunu Ecevit'in dış politikadaki ilk ciddi sınavıydı. Demokratik Solcuların CHP'ye hâkim olması, partinin geleneksel dış politika anlayışını da değiştirmişti. Devletçi Kemalistlerin aksine Ecevit, ABD'ye ve Batılı ülkelere daha şüpheci yaklaşıyordu. Ecevit, Batılı güçleri terörizmi desteklemekle ve Türkiye'nin iç işlerine müdahil olmakla suçluyor; sosyalist blokla ve üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye önem veriyordu. ABD'nin baskısıyla yasaklanan haşhaş ekimini serbest bırakması ve Kıbrıs sorununa yaklaşımı Ecevit'le birlikte CHP'nin dış politika anlayışının geçirdiği değişimin en somut örnekleriydi (Laçiner, 2010: 64-66). Ecevit, en başından itibaren askerî müdahalede bulunulması taraftarıydı, çünkü harekât yapılmadığı takdirde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanacağını ve bunun da orta vadede Yunanistan'la savaşı kaçınılmaz hale getireceğini hesaplıyordu (Aydın ve Taşkın, 2014: 258-259). ABD'nin, on yıl önce olduğu gibi, Kıbrıs sorununa doğrudan müdahil olmayacağının sinyalini vermesi ve Türk ordusunun askerî kapasitesini geliştirmesi müdahaleyi kolaylaştırmıştı.[6] 20-22 Temmuz 1974 tarihlerinde Kıbrıs'a iki askerî harekât gerçekleştirilerek adanın yaklaşık %40'ı Türkiye'nin kontrolüne alınmıştı.

Kıbrıs sorunu, çeyrek asırdır hem Türk dış politikasını hem de iç politikayı meşgul eden önemli bir konuydu. Mesele, adada yaşayan Türk azınlığın haklarını savunma olmaktan çıkıp bir ulusal güvenlik ve bağımsızlık sembolü haline gelmişti. Savaş, halk üzerinde milli bir heyecan ve bayram etkisi yarattı. Hükümetin kararı toplumun hemen hemen tüm kesimlerince desteklendi ve Ecevit, gittiği her yerde coşkuyla karşılandı. Kıbrıs'ta gösterdiği kararlılık ve ce-

6 1964'te ABD başkanı Johnson'un mektubu ve tehdidi doğrudan bir müdahaleydi. Fakat bu sefer sadece Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Joseph Sisco'yu Türkiye'ye göndererek askerî harekât yapılmaması konusunda ikna etmeye çalışmakla yetinmişti.

saret Ecevit'i "halk adamlığından gözü pek milli bir lidere" dönüştürmüştü. Ahmad'ın ifadesiyle "idealist bir şair" bir gecede "eylem adamına" dönüşerek ulusal kahraman haline gelmişti (Ahmad, 2007a: 196; 2007b: 421). Halkçı Ecevit ve Karaoğlan diye anılan Ecevit, Kıbrıs Savaşı'ndan sonra "Kıbrıs Fatihi" diye anılmaya başladı. Ancak bu yakıştırmayı kendisi hiçbir zaman kabul etmedi. Kahramanlık, fatihlik yakıştırmalarına "gerçek demokrasilerde politikacıların değil halkın kendisinin kahraman olduğunu" söyleyerek cevap verdi. Posterlerinin köy kahvelerini, işyerlerini, otobüs ve minibüs camlarını kaplamaya başladığı bir zamanda kendisini mihverli, eli silahlı bir savaşçı olarak gösteren 40 bin resmi, İstanbul valisine emir vererek toplatmıştı (Koloğlu, 2000: 97; Sağlamer, 1977: 237-238).

Ecevit, Kıbrıs Savaşı'nın sağladığı prestijle MSP'ye ihtiyacı kalmadığını düşünerek başbakanlıktan istifa etti. Ecevit'in amacı erken seçimle halkta kendisine karşı oluşan teveccühü oya tahvil ederek iktidara daha güçlü gelmekti. Fakat olası bir seçimde Ecevit'in daha da güçleneceğinin farkında olan muhalefet partileri erken seçime yanaşmadılar. Dönemin Bayındırlık ve İskân Bakanı Ali Topuz, CHP-MSP hükümetinin bozulmasında Erbakan kadar Ecevit'in de payı olduğunu söylüyordu. Ecevit, kamuoyu baskısı oluşturarak diğer partileri seçime zorlayacağını varsaymıştı. Ancak meclisten erken seçim kararı çıkartacak çoğunluğu olmadığı halde kasıtlı olarak MSP'yi dışlayarak yanlış yapmıştı. Ecevit, Kıbrıs konusundaki başarısını, bu büyük başarıyı hazmetmekte gösterememişti (Topuz, 2001b: 109-117). Ecevit'e göre ise Kıbrıs konusuna yaklaşımları bakımdan MSP ile aralarında derin anlaşmazlıklar vardı. MSP kanadı "cihat"tan, "fetih hakkı"ndan söz ederek Başbakan'dan bağımsız ve habersiz birtakım programlar düzenliyor ve açıklamalarda bulunuyordu. İskandinav ülkelerine geziye çık-

maya hazırlanan Ecevit, bu tür açıklamaların "Türkiye'nin barışçıl niyetlerini" gölgeleyeceğinden endişe ediyordu. "Sorumsuzca" hareket eden Erbakan'a başbakanlık vekâletini bırakamayacağını, bu yüzden zaten yürümez hale gelen koalisyonu bozmaktan başka çaresinin kalmadığını açıklamıştı (Ecevit, 1991: 88-89). Her ne amaçla olursa olsun koalisyonu dağıtmak Ecevit için sonuçlarını hesaba katamadığı bir hamle oldu. "Hata"sını, Cephe hükümetleri karşısında etkisiz kalarak ödemek zorunda kaldı. Aralık 1974 tarihinde AP öncülüğünde MSP, CGP ve MHP'den oluşan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu (*Milliyet*, 17.12.1974). Milliyetçi Cephe, Demokrat Parti döneminin Vatan Cephesi'ni çağrıştırıyordu. Cephe sözcüğünden anlaşılacağı üzere yeni kabine CHP'ye karşı açık bir savaş ilanıydı ve hükümet, neredeyse bütün enerjisini Ecevit'i etkisiz bırakmak için harcamıştı. İşsizlik ve enflasyonla beraber akaryakıt ve mal kıtlığı yaşayan ekonomi daha da kötüleşmişti. Bir yandan da uzun süredir devam eden politik kutuplaşma ve şiddet adeta toplumu esir almıştı. Rakipleri tarafından kuşatma altına alınan Ecevit, gelişmelere tepki göstermekten ve her fırsatta "faşizm tehlikesine" dikkat çekip, demokrasiyi savunmaktan başka bir şey yapamadı (Ecevit, 1975: 20-40).

Aynı günlerde parti içi tartışmalar ve çekişmeler de hızlanmıştı. Parti içi muhalefetten Ecevit'e yönelen eleştiriler iki noktada toplanıyordu. Birincisi, koalisyonun partinin yetkili kurullarına danışılmadan bozulması; ikincisi ise iktidar fırsatının bilinçsizce heba edilmesiydi. Öteden beri bir hizipler partisi olan CHP'de yine gruplaşmalar belirmeye başlamıştı. Ecevit, "partinin temel düşünceleri ve doğrultusu bakımından herhangi bir ayrılık olmadığını" söyleyerek, bir zamanlar İnönü'nün yaptığı gibi, hizipler arasında denge sağlamaya ve durumu kurtarmaya çalışıyordu (H. Bila, 1987: 411-419). 1975-1977 yılları arasında CHP, siyasi bas-

kılar ve parti içi tartışmalar arasında sıkışıp kalmıştı. Bu dönemde ciddi bir politika üretilemediği gibi etkili bir muhalefet de yürütülemedi. Ancak koalisyon hükümeti dönemindeki işçi, memur ve emekli maaşlarının yükseltilmesi, tarım ürünlerinin taban fiyatlarının artırılması, haşhaş ekiminin serbest bırakılması ve Kıbrıs Savaşı gibi icraatlar nedeniyle halk desteği korunabilmişti. Gerek parti tabanı gerekse seçmenlerin önemli bir kısmı Ecevit'ten hâlâ umutluydular.

Tarihsel yanılgıyı aşma denemesi

1974 yılının Ocak ayında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti, Türk siyasi tarihinde devletçi-laik parti ile İslâmcı-muhafazakâr bir partinin kurduğu ilk işbirliği hükümetiydi. Birçok kimse koalisyonu her iki partinin benzer sosyal ve ekonomik görüşlere sahip olmasına şartların zorlamasına bağlamaktaydı. Ecevit de "ekonomik ve sosyal konularda MSP ile CHP arasında temelde önemli ayrılıklar yoktur" diyerek bu gerçeği vurgulamıştı (*Barış*, 08.11.1973). Koalisyon taktik kaygıların dayattığı bir zorunluluk olsa bile, Ecevit'in ortalama Türk insanının din eğilimine olan duyarlılığını da ortaya koyuyordu. Bu durum onun, eğer demokratik ilkelere samimiyetle bağlı iseler, halkı temsil etme ve yönetme iddiasında olanların halkın değerlerine saygı göstermeleri gerektiğine olan inancının bir örneğiydi (Tachau, 2002: 118). Ecevit de öteden beri, laiklikten ödün vermemek koşuluyla, dinci kesim ile laik kesimin birlikte hareket etmesinin Türkiye açısından yararlı olabileceğini ve bunu denemek gerektiğini düşünüyordu. (Akar ve Dündar, 2008: 177). Koalisyon protokolünde laikliğe ve sosyal devlet ilkesine bağlılığın altı çizilerek "kanunların herkese eşit uygulandığı", "kardeşliğe dayalı bir toplum düzeni" isteği vurgulanmıştı (I. Ecevit Hükümeti Koalisyon Protokolü (CHP-

MSP), 1974).[7] Hükümetin ilk ve öncelikli görevi, "kırgınlık ve acıları gidererek, bütün geçmişin bir yana bırakılması" ve "karşılıklı bağışlama ve hoşgörüye dayanan bir kardeşlik ortamının kurulması"ydı (CHP-MSP, 1974). "Kırgınlık ve acıların giderilerek geçmişin bir yana bırakılması" ibaresi ile, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren devletçi-laik merkez ile İslâmi-muhafazakâr çevre arasındaki sosyo-politik ayrım ve bunun doğurduğu kutuplaşma kastediliyordu. Koalisyona, yürütme sorununa bir çözüm olmanın ötesinde tarihi bir anlam ve görev yüklenmişti. Bu görev, hükümetin varlık sebebini pratik siyasetin üstüne taşıyarak tarihsel bir misyona dönüştürüyordu. Başbakan Bülent Ecevit'in okuduğu hükümet programında bu görev şöyle tarif edilmişti:

> Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisi'nin kurdukları hükümet ortaklığı, uzun süre milli bütünlüğümüzü zedelemiş, kalkınma hamlelerimizi güçleştirmiş, bazı tarihi yanılgıların doğurduğu suni ayrılıklara da son veren yeni bir dönem açmaktadır ülkemizde. Sömürünün örtülü bir aracı olarak yüzyıllardır körüklenen bazı ayrılıkların yerini, artık ülkemizde, sağlıklı bir demokrasinin gereği olan ve çağdaş toplum yapısının ve sorunlarının yarattığı çelişkileri yansıtan düşünce ayrılıkları almaktadır. Bu anlamdaki düşünce ayrılıkları ise toplum yaşamına zenginlik getirecektir; toplum yapısını sarsmayacak, canlandıracaktır. Milleti bölmeyecek bütünleştirecektir (Kili, 1976: 377; Çavdar, 2008: 236).

Ecevit, din ve laiklik hakkında farklı ortamlarda çeşitli vesilelerle ifade ettiği görüşleri kavramlaştırarak "tarihsel yanılgı" diye ifade etmişti. Bu yanılgının ilk ve en önemli ayağı dinin gericilik olarak algılanmasıydı (*Ulus*, 17.03.1969).

---

7 *I. Ecevit Hükümeti Koalisyon Protokolü (CHP-MSP)*, http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP37.htm, (2 Şubat 2015).

Cumhuriyet'in ilk kuşak devrimcilik anlayışında ısrar edenler yanlış bir şekilde dini çağdışı bir inanç ve duygu, dindarlığı ise gericilik olarak kabul ediyorlardı. Bu tarihi yanılgının doğurduğu yapay ayrılık ise din bağlamlı bir ilerici-gerici ayrımıydı. Ona göre ilericilik-gericilik ayrılığı din mücadelesi değil, iktisadi bir mücadeleydi (*Ulus*, 03.08.1969). Kendisi irtica ve gericilik gibi kavramları dinsel bağlamından koparak farklı bir şekilde yorumlamıştı. Onun nazarında gericilik ekonomik temelli bir davranıştı ve düzenin devamından yana olanlar ve din istismarcıları, çıkarlarını perdelemek için İslâm'ı kullanıyorlardı. CHP-MSP koalisyonu varlığıyla dini siyasete alet edenlerin ve çıkarcıların en önemli silahını elinden aldığı gibi, laik çevrelerdeki çarpık din anlayışını da düzeltecekti. Bu yönüyle hükümetin kuruluşunun Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı olacağına inanılıyordu.

Koalisyon Protokolü'ne göre "yüksek manevi değeri göz önünde bulundurularak DİB'in 633 sayılı kanunun 1. maddesinde belirtilen görevlerini yerine getirmesine imkân sağlanacaktı" (CHP-MSP, 1974). 1965 yılında yürürlüğe giren 633 sayılı kanun, Diyanet'e ahlâki, kültürel, eğitim ve yayıncılık alanında çalışmalar yapma; toplumun din hakkında doğru bilgilenmesine, İslâmiyet'in korunmasına, halkın aydınlanmasına katkı sağlama ve bu yönde faaliyetlerde bulunabilme yetkisi tanımaktaydı. Bu yetkiler başkanlığı yalnızca "ibadet ve itikat"a dair işler yapan bir kurum olmaktan çıkararak İslâm temelli kültür ve ahlâk politikası belirleme ve uygulama durumuna getirmişti (Savcı, 1967: 100-102). Hükümet, din görevlisi açığını kapatacak, vekil imamları kadroya atayacak, imam ve hatiplerin eğitim seviyesini yükseltecek ve cami yapımı için gerekli malzemeleri sağlayacaktı. Ayrıca tarihi cami ve eserlerin bakım onarımı hızlandırılarak halkın hizmetine sunulacaktı (CHP-MSP, 1974). Bu

vaatlerin tamamı CHP'nin 1973 Seçim Beyannamesi'nde de yer alan konulardı ve bunlar Ak Günlere beyannamesi'nde daha somut hale getirilmişti. Bildirinin Sosyal Konular bölümünde "Din" başlığı açılmış ve "Ortanın Solundaki CHP'nin maddiyatçı ve materyalist olmadığı" kaydı düşüldükten sonra İslâmi hizmetlere yönelik vaatler sıralanmıştı (CHP, 1973: 165). Ecevit'e göre maddiyatçılık yani zenginliğe aşırı önem verme "sağcılığın" şiarıydı ama Türk sağı bu aç gözlülüğü dine, geleneğe bağlılık altına gizleyip "maneviyatçı" bir kimliğe bürünmüştü. Halkın çıkarını savunanlar ve sosyal adaletten yana olanlar ise dinsizlikle suçlanıyordu. İnanç özgürlüğünü demokrasinin temel şartlarından sayan CHP, maddiyatçılığı da materyalizmi de reddediyordu (CHP, 1973: 162-163). Ecevit'in tarihsel yanılgı dediği durumun bir boyutu dini gericilik sanmak ise diğer boyutu da sağın maneviyatçı olduğu aldatmacasıydı. Sağ partilerin ve politikacıların dine ve geleneğe bağlılık iddiası ekonomik sömürüyü din sömürüsüyle destekleyip devam ettirmek içindi. Daha açık ve İslâmi bir ifadeyle, Ecevit'e göre Türkiye'de sağın dindarlığı takiyyeden ibaretti.

CHP-MSP Hükümeti döneminde, 50 yıldır icra edilen hilafetin kaldırılması kutlamaları iptal edilmişti. PTT'nin her sene yıldönümüne özel bastırdığı pullar, 1974 yılında bastırılmamış; TRT'de yayınlanması planlanan anma programı da kaldırılmıştı. CHP'li Ulaştırma Bakanı Ferda Güley, basının konuyla ilgili sorusuna "Evet ettirdim. Cumhuriyet'in 50. yılında Atatürk devrimlerini anlatacak başka bir konu yok mudur? Atatürk devrimleri mumyalar müzesiyle mi anlatılır? Bitmiş, ölmüş bir şeyin [halifeliğin] vefatı anılır mı?" (Mirkelamoğlu, 1977: 150-151) şeklinde cevap vermişti. Hükümetin en çok tartışılan uygulamalarından biri ortaokullara mecburi din dersinin getirilmesi ve imam hatip okullarından mezun olanların üniversiteye geçişine izin

verilmesiydi. Hükümet protokolünde, benzer düzenlemenin meslek okullarıyla ilgili yapılacağı belirtilmekle beraber din dersleri ve imam hatiplerle ilgili herhangi vaat de bulunmamıştı (CHP-MSP, 1974). CHP'li Bakan, Mustafa Üstündağ'ın öncülük ettiği düzenlemeyle ortaokulların müfredatına din dersleri eklenmiş ve imam hatip okulu mezunlarının yükseköğretime geçişi kolaylaştırılmıştı (*Cumhuriyet*, 03.09.1974).[8] Hükümetin işbaşında kaldığı 8,5 ay zarfında 33 tane yeni imam hatip okulu açılmıştı. Koalisyon hükümeti döneminde TRT'den ilk defa canlı mevlit yayını yapılmıştı. Ecevit tarafından TRT Genel Müdürlüğü'ne getirilen gazeteci İsmail Cem, toplumsal, kültürel ve eğitim ağırlıklı yapımlara öncelik vererek yeni bir yayıncılık anlayışı ortaya koymuş ve devlet kanalından ilk kez dinî içerikli yayınlar yapmaya başlamıştı (Aydın ve Taşkın, 2014: 258). Yine hükümetin iktidarda olduğu dönemde, 1960 Darbesi'yle idam edilen DP'li Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın naaşları ailelerin talebi doğrultusunda Yassıada'dan alınarak İstanbul'daki Beylerbeyi mezarlığına defnedilmişti. Dinî tören eşliğinde yapılan sevk işlemi için Ecevit, "kararı insani ve dini bir görev bildik" açıklaması yapmıştı (*Tercüman*, 07.06.1974).

Ecevit'in büyük umutlar bağladığı ve tarihi görevler yüklediği hükümetin ömrü uzun olmadı. Ecevit, MSP ile aralarında "hükümet etme ve siyaset anlayışı bakımından bağdaşması güç ayrılıklar bulunduğu" gerekçesiyle koalisyonu bozdu (*Barış*, 04.09.1975). MSP kanadının protokole sadık kalmadığı açık bir gerçekti. MSP protokolde, hem düşünce

8 Dönemin gazeteleri din dersleri ve imam hatiplerle ilgili değişiklikte bakan hakkında verilen gensoru önergesinin etkili olduğunu yazmışlardı. Muhalefet partileri Mustafa Üstündağ hakkında "bakanlıkta sol kadrolaşma" yaptığı gerekçesiyle önerge vermişti. MSP'li vekiller din dersleri ve imam hatiplerle ilgili düzenleme yapılması karşılığında önergeye ret oyu vermişlerdi. *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1974.

hem de inanç suçlarının af kapsamına alınması sözüne imza atmasına rağmen, yasama sürecinde düşünce suçlarının affına karşı çıkmıştı. Ecevit, MSP'yi ikiyüzlülük ve ahlâksızlık yapmakla suçlayarak "Siyasal yanılgıya düştük. Ortağımızın siyasal ve ekonomik düşüncelerine yanlış teşhis koyduk" itirafında bulunmuştu (*Barış*, 22.02.1975; *Barış*, 15.12.1975). MSP, hizipsel çıkarlarından "fedakârlıkta" bulunmadığı gibi resmî olarak verdiği sözlere de sadık kalmamıştı. Ecevit, idealist ve pozitif bir yaklaşım içindeyken Erbakan, koalisyonu kendi adına bir meşruiyet ve güç kazanma fırsatı olarak görmüştü. Hükümet süresinde Kıbrıs sorunundan af konusuna ve sanayi yatırımlarına kadar birçok konuyu kendi lehine çevirmeye çalışıp ortağı CHP'yi "hayırlı hizmetleri" engellemekle suçlamıştı. Bu arada kamu kurumlarında kadrolaşmaya da öncelik veren Erbakan, "Mühendis hesapçılığı"na dayanan son derece pragmatist bir politika izlemişti (Yılmaz, 2006: 11). MSP koalisyonu, Ecevit'in politik hayatı boyunca "dinci kesim"le girdiği ilk ve tek uzlaşı ve işbirliği denemesi oldu. Ilımlı laiklik anlayışını ve dine açık tutumunu devam ettirse de MSP'den sonra, dindarlık ile dincilik arasına kalın çizgiler çekmeye özen gösterdi. 1990'larda Erbakan ile tekrar karşı karşıya geldiğinde, 1970'lerdeki uzlaşmacı ve hoşgörülü tavrından eser yoktu.

Yükseliş ve düşüş

CHP-MSP koalisyonunun yerine işbaşına gelen Milliyetçi Cephe hükümeti ne ekonomide ne de huzur ve güvenliğin sağlanmasında kayda değer bir başarı gösterebildi. Zaten hükümet üyelerinin öncelikli amacı esaslı tedbirler alarak ülke sorunlarını çözmek değil bir şekilde CHP'nin hükümet kurmasını önlemek ve yükselişe geçen sol hareketleri toptan bastırmaktı. MSP ve MHP gibi küçük partiler, hü-

Ecevit'in sol popülizmi bir yandan kitleleri –dönemin sol hareketliliğiyle beraber- başka bir havayı teneffüs etme arzusuyla buluştururken diğer yandan da sağ reaksiyonerliği üzerine çeken bir etki yarattı (Fotoğraf: Ara Güler, BGA, s. 95).

kümette bulunmanın avantajıyla devlet imkânlarından sınırsızca faydalanmışlardı (Ahmad, 2007b: 442-443; Ağaoğulları, 2003: 228-229). 1977 yılının Mart ayından itibaren Başbakan Demirel "erken seçimin zorunluluğundan" bahsetmeye başlamıştı ve beklendiği gibi Haziran ayında erken seçime gidilmesi kararlaştırıldı. Kamuoyunda CHP'nin seçimlerin galibi olacağına dair yaygın bir inanç ve beklenti hâkimdi. İş çevreleri istikrarlı bir hükümet istiyor, halk da toplumsal şiddetten ve ekonomik darboğazdan ülkeyi kurtaracak bir umut olarak CHP'yi görüyordu. Bazı sol grupların boykot çağrılarına rağmen en büyük işçi örgütü olan DİSK, seçimlerde CHP'yi destekleme kararı almıştı (Aydın ve Taşkın, 2014: 279-282).[9] Ecevit'in kampanya stratejisi de halkta oluşan bu beklentiyi karşılamaya dönüktü. Seçim gezile-

9 Milliyetçi Cephe hükümeti dönemindeki sağ kadrolaşmadan rahatsız olan Türkiye solu 1977 seçimlerinde neredeyse blok halinde CHP'yi desteklemişti (Aydın ve Taşkın, 2014: 282).

ri boyunca gittiği her yerde "ülkeyi anarşiye sürükleyenlerden ve ekonomiyi bu hale getirenlerden hesap soracağını" söylüyordu. 5 Haziran'daki seçimlerde CHP %41,4 oranında oy alarak birinci parti oldu. En büyük rakibi AP'nin oyları 36,9'du. 1973 seçimlerine göre CHP'nin oyları yaklaşık %8 oranında artmıştı (H. Bila, 1987: 442).

Seçim sonuçları çok partili rejime geçtikten sonra serbest bir seçimde CHP'nin ulaştığı en yüksek oy oranını ifade ediyordu. Ancak 213 milletvekili tek başına hükümet kurabilmek için yeterli değildi. Seçim sonuçlarının açıklanmaya başlamasıyla partiye hâkim olan sevinç ve coşku, yerini hayal kırıklığı ve üzüntüye bırakmıştı. Hikmet Çetin, seçim sonucunun CHP'lilerde bıraktığı etkiyi şöyle anlatıyordu: "İnsanlar kazanılmış iktidarı kaybetmiş gibiydi. Halbuki birinci partiydi, en fazla oyu almış partiydi. Ama başlangıçta biraz acele edilerek gerek medya kuruluşlarına, gerekse oradaki insanlara tek başına iktidar olmuş havası verilmiş, sonra gerçekleşmeyince müthiş bir karamsarlık doğmuştu" (Akar ve Dündar, 2008: 246; 2006: 105). CHP, yıllardır tek başına iktidar olmanın özlemini çekiyordu ve çok az bir farkla kaçırılan tek başına iktidar fırsatı herkesi derinden etkilemişti. Meclisten güvenoyu alamayacağı gerekçesiyle hükümeti baştan gayrimeşru ilan eden Demirel'in tüm itirazlarına rağmen Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümet kurma görevini Ecevit'e vermişti. Ecevit'in kurduğu azınlık hükümeti denemesi meclisten güvenoyu alamadı. Özdemir'e göre bu durum aydınlardan işçi kesimine, oradan da köylülere kadar çok geniş bir kesimde heyecan uyandıran sosyal demokrat iktidarın önünü tıkadığı gibi gittikçe derinleşecek bir rejim bunalımının da kapısını aralamıştı (Özdemir, 1992: 243). Ecevit'ten sonra hükümet kurma görevini alan Demirel'in ilk işi, toplumsal ayrılıkları ve sorunları daha da derinleştirecek olan II. Milliyetçi Cephe hükümetini

kurmak oldu. Demirel, MHP dışında bütün partilerle diyaloğa açık bir tutum sergileyen Ecevit'e karşı en başından beri uzlaşmaz bir tutum içindeydi. Bir müddet sonra Ecevit de Demirel'e karşıt bir tutum geliştirdi. Her iki lider, 12 Eylül 1980 Darbesi'ne kadar aynı uzlaşmaz ve kutuplaştırıcı siyaseti devam ettirdi. AP, MSP ve MHP'den oluşan II. MC hükümetinin ömrü birincisi kadar uzun olmadı. 1977 yılının Aralık ayında yapılan yerel seçimler CHP'nin yükselişinin devam ettiğini gösteriyordu. Türkiye genelindeki 67 il belediyesinin 42'sini CHP kazanmış, partinin genel seçim başarısı daha da perçinlenmişti. Bu durum iç anlaşmazlıklar ve siyasal-toplumsal muhalefet karşısında yıpranan hükümetin sonunu hızlandırdı. CHP, AP'den ayrılan on bir milletvekilinin de desteğini alarak gensoruyla hükümeti düşürdü. II. MC hükümeti, gensoruyla düşürülen ilk hükümet olarak Türk siyasi tarihine geçti. Hükümet kurma görevini tekrar alan Ecevit, "13 dürüst adam" arayışına girdi. Tarihe "Güneş Motel" olayı olarak geçen bir dizi görüşmeler ve pazarlıklar neticesinde iki CGP'li, bir DP'li ve AP'den ayrılan on bir bağımsızla, üçüncü Ecevit hükümeti kuruldu. Bu durum Ecevit'in hem partililer hem de sol çevreler tarafından iktidara gelebilmek için siyasi pazarlıklara başvurmakla, parti ilke ve ideallerinden taviz vermekle suçlanmasına neden oldu (Aydın ve Taşkın, 2014: 285-287; Arcayürek, 2006: 117-118). Ecevit'in yazı ve demeçlerinde çokça dile getirdiği noktalardan biri, halkla beraber iktidara gelmek ve gerekirse bunun için yıllarca muhalefette kalmaya razı olmaktı. Dışarıdan katılanların neredeyse tamamına bakanlık verilmesi ve daha önce hiçbir hükümette görülmemiş sayıda, otuz beş (35) bakanlığın oluşturulması, eleştirilerin haklılığını gösteriyordu. Ecevit, AP'den ayrılanların, anarşi ve terör olaylarına tepki göstererek kendiliğinden CHP'ye geldiğini ileri sürerek pazarlık iddialarını reddediyordu. Demokrasinin cid-

di tehlikede olduğu bir zamanda CHP'ye destek sağlayanlara bir jest olarak bakanlık verdiğini söylüyordu (Akar ve Dündar, 2008: 248). II. MC hükümeti başa gelir gelmez CHP'li Ali Topuz'un önderlik ettiği bir ekip oluşturularak, AP'den ayrılabilecek kişiler markaja alınıp ikna edilmişti. Görüşülen kişilere CHP'ye destek vermeleri karşılığında bir sonraki seçimlerde milletvekili adaylığı vaat edilmişti. Ecevit'in kimseye sormadan bu kişilere bakanlık vermesi, bakanlık bekleyen partili vekillerin tepkisine neden olmuştu. Parti içerisinde küskünlüğe ve kopmaya neden olacağı gerekçesiyle Genel Sekreter Orhan Eyüboğlu ve Ali Topuz bu karara karşı çıkmıştı (Topuz, 2011b: 228-230).

Siyasal şiddet ve sokak olayları, Ecevit hükümeti döneminde daha da arttı. Cinayetler, faili meçhuller, işgaller artık sıradan birer olay haline gelmişti. 1975'ten sonra gözlemlenen eğilim bireysel şiddetin, günlerce süren kitlesel eylemlere ve katliamlara dönüşmesiydi. 1977 yılında, 1 Mayıs kutlamaları için Taksim'de toplanan kalabalığın üzerine ateş açılmış ve 36 kişi hayatını kaybetmişti. 1 Mayıs katliamını Sivas, Bingöl, Malatya, Kahramanmaraş ve Çorum olayları takip etti.[10] Bu olayların ortak yönü solcu-alevi vatandaşların saldırıya uğraması ve hepsinin faili meçhul olarak kalmasıydı. Olaylardan sonra saldırılara iştirak eden bazı kişiler yakalanarak hapsedilse de eylemlerin arkasındaki asıl güç odakları ve kişiler hiçbir zaman ortaya çıkarılamadı. Gerek Maraş'ta gerekse de Çorum'da, CHP tabanının önemli bir kısmını teşkil eden Alevilere ait ev ve işyerleri hedef alınmıştı. Katliam ve yıldırma girişimleriyle Aleviler üzerinden, bütün olarak sola ve özellikle de CHP'ye gözdağı verilmek isteniyordu. Ecevit, polisiye tedbirlerle şiddeti önlemekte başarılı

10 Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Bayrak, *Bir Siyaset Tarzı Olarak Alevi Katliamları*, 2011, Ankara; Salman Nurhak, *Maraş Katliamı Tanıkların Diliyle*, Peri Yayınları, 2016, İstanbul.

olamıyor, ancak demokratik hakları askıya alacağı düşüncesiyle sıkıyönetime de sıcak bakmıyordu. Sıkıyönetime karşı olduğu için muhalefet tarafından terörizme kapı açmakla suçlanıyordu. Aslında Ecevit, sıkıyönetime tümden karşı değildi, fakat bu uygulamayı yaygınlaştırarak hukuki ve siyasi üstünlüğün ordunun eline geçmesine imkân vermek istemiyordu. Kendi ifadesiyle "terörizmi, kanunların üstünlüğü yok edilmeden ve onların silahlarıyla savaşmadan yok etmek" için "insan yüzlü sıkıyönetim" kurmak istiyordu. Sıkıyönetim Askerî Hizmetler Koordinasyon Başkanlığı oluşturarak inisiyatifin sivillerde kalmasını sağlamaya çalışıyordu. Maraş olayları Ecevit'in ordu karşısındaki direncini kırdı ve bu olaydan sonra on üç ilde sıkıyönetim ilan etmek zorunda kaldı (Ahmad, 2007b: 450-452; Taşkın ve Aydın, 2014: 300-301). Sıkıyönetim uygulaması genişleyerek devam etse de şiddetin önlenmesinde etkili olmadı. Gazeteci Abdi İpekçi'nin 1978'de öldürülmesi Ecevit açısından bir başka sarsıcı gelişmeydi. İpekçi, Ecevit'in medyadaki yüzüydü ve gerek Ecevit isminin duyurulmasında gerekse de Demokratik Sol fikirlerinin yayılmasında en başından beri büyük katkılar sağlamıştı. İpekçi'nin yönettiği *Milliyet* gazetesi Ecevit'in ve 1970'ler boyunca CHP'nin sesini duyurduğu kitlesel bir mecraydı. İpekçi'nin katledilmesi, Ecevit'in medyadaki sesini kıstığı gibi önemli bir propaganda aracını da saf dışı bırakmıştı.

Hükümetin ekonomideki performansı da iç açıcı değildi. İktisadi buhran olanca hızıyla devam ediyor, benzin, yağ, şeker ve fueloil gibi temel ihtiyaç maddelerinde bile kıtlık yaşanıyordu. Enflasyon, grevler, döviz sıkıntısı ve karaborsa had safhaya ulaşmıştı. Ecevit, dış borç bulmak için Avrupa ülkelerine ve IMF'ye başvurmuş ancak finans çevrelerinin şart koştuğu devalüasyon, zamlar ve faiz artırımı gibi düzenlemeler geciktiği için taahhüt edilen yardımlar gecikmiş-

ti. Ekonomik durumun iyice kötüleştiği günlerde gazetelere ilan veren TÜSİAD, hükümetin ekonomi anlayışını eleştirerek Ecevit'i başarısızlıkla suçladı. Ecevit, işadamlarına aynı sertlikte karşılık verdi: "Bu devlet, işadamlarının muhtırası ile hükümet kurmaz, hükümet düşürmez, bu ülkede halkın dediği olur, halkı sömürenlerin değil... TÖB-DER ve POL-DER siyaset yaparsa suç, sanayici kuruluşlar siyaset yaparsa suç değil, olmaz böyle şey. Hepsini savcılığa vereceğim." (H. Bila, 1987: 463-464). Öteden beri Ecevit'e temkinli yaklaşan büyük burjuvazi, hükümete açıktan tavır almıştı. Sıkıyönetim nedeniyle 1979 yılında Taksim'deki 1 Mayıs kutlamalarına izin verilmeyince başta DİSK olmak üzere işçiler ve emek çevreleri de CHP'ye mesafe koydu. Bu ayrılık, özellikle işçi kesiminin Ecevit'ten desteğini çektiğini gösteriyordu. Ecevit ise yaklaşmakta olan 14 Ekim ara seçimlerinde başarı kazanarak güven tazelemeyi umuyordu. Ancak 5 milletvekili ve 50 senatörlük için yapılan seçimlerde CHP, hiçbir vekil alamadığı gibi 50 senatörlükten sadece 12'sini kazanabilmişti. Bir önceki seçimde (1977) %42'ye yaklaşan oylar, iki yıl içinde %29'a gerilemişti. Sonuçlar, CHP'nin 1960'lardaki kemikleşmiş tabanına ve oy oranına geri döndüğünü gösteriyordu. Başta işçiler ve köylüler olmak üzere genişçe bir kesim, CHP'den desteğini çekmişti. Halk artık ne Ecevit'i ne de CHP'yi bir umut olarak görüyordu. "Hükümeti yürütemeyecek duruma geldiğini gören" Ecevit, seçimden iki gün sonra, 16 Ekim 1979 tarihinde başbakanlıktan istifa etti (Akar ve Dündar, 2008: 281).

Umudun tükenişi

Bülent Ecevit 1977'yi "Umut Yılı" ilan etmişti. Ülkedeki sorunların kaynağı ve sorumlusu üç yıl önce erken seçime gidilmesini önleyerek güçlü bir hükümetin önünü tıkayan sağ

partilerdi. Gecikmeli de olsa nihayet seçimler yaklaşmış ve 1977, toplumsal kurtuluşun başlayacağı "Umut Yılı" olarak belirmişti (Ecevit, *Milliyet*, 05.01.1977). Mecliste yaptığı konuşmada "İki yıl önce seçim dedik, siz kaçtınız; bugün, iki ay sonra seçim deyin biz kaçmayacağız," diyordu (Ecevit, 2008: 55). Bazı partililer erken seçim konusunda Ecevit'ten farklı düşünüyordu. Seçimler erkene alınmazsa bir müddet daha iktidarda kalacak olan Milliyetçi Cephe hükümetinin iyice yıpranacağını ve oy kaybedeceğini hesaplıyorlardı. Bu arada CHP, seçim çalışmaları ve propaganda faaliyetlerine ağırlık verip halk desteğini ve oy miktarını genişletebilecekti. Ecevit ise "sokakta her gün insanların öldüğünü," bir an önce iktidara gelerek "bunu durdurmak gerek"tiğini düşünüyordu (Topuz, 2011b: 180). Sonuçlar, erken seçime itiraz eden CHP'lileri haklı çıkarmıştı. CHP, en yüksek oyu alarak 213 sandalyeye sahip olmasına rağmen yeterli çoğunluğa ulaşamamıştı. Üstelik 13 milletvekili gibi az bir farkla, tek başına iktidar olma fırsatı kaçırılmıştı. Bazı partililerin ileri sürdüğü gibi seçimler normal zamanda yapılsa ve o vakte kadar seçim kampanyasına ağırlık verilseydi; muhtemelen milletvekili sayısı 250'ye ulaşacaktı. CHP, 1973'ten sonra ciddi bir ivme yakalamıştı ve süreç, her geçen gün Ecevit'in lehine işliyordu. Söylemlerine yansıdığı kadarıyla Ecevit'in erken seçim istemesi, bir politikacı olarak ahlâki ve vicdani sorumluluğunun gereğiydi. Ancak yakın çevresindeki birçok kişi onun, büyük bir zafer kazanacağından emin olduğu için seçim istediğini iddia ediyordu.[11]

Bağımsızların desteğiyle kurulan II. Ecevit hükümeti "birlik ve barış" hükümeti olduğunu ve köklü reformlara girişilmeyeceğini gösteriyordu. Ecevit de "Akıl almaz bir dönem-

11 CHP'li gazeteci ve politikacıların siyasi hatıralarında gerek 1977 seçimlerinde gerekse de hükümet olma girişimlerinde Ecevit'in "acele ettiğine" sıkça vurgu yapılmaktadır.

den geçeceğiz. Enkaz devralmış durumdayız," diyerek zorlu bir görevle karşı karşıya olduğunu ifade etmişti (Ecevit, *Milliyet*, 01.11.1978). Ancak halk, CHP'den ve onun kuracağı bir hükümetten en azından temel sorunların çözümü noktasında beklenti içindeydi. Yaklaşık on yıllık bir sürecin ürünü olan siyasal birikim, bir açıklamayla izale edilebilecek bir şey değildi. Necmi Erdoğan'a göre bu durum, Ecevit'in popülist hegemonik söylemini terk etmesiydi. Çünkü "düzen değişikliği" programının yerini, "milli birlik" ve "asayiş" programı almıştı. Ecevit, "devleti kurtarmak" adına henüz kitle desteğiyle iktidara sahip olmadan "düzen değişikliği" programından vazgeçerek "devlet partisi" rolünü yeniden üstleniyordu (N. Erdoğan, 2007: 273). Ecevit, biraz idealist biraz da insani güdülerle hareket ederek ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek ve devlet aygıtını tarafsız bir şekilde kullanarak kamu düzenini sağlamak amacındaydı. Şiddetin önlenemez yayılışı ve toplumu muhasara altına alması karşısında siyasal projeleri bir süreliğine erteliyordu. Devletçi refleksin arkasındaki "devlet düzenini sağlama" içgüdüsünün mevcudiyeti yadsınamaz bir gerçekti. Kendisi de bu kararda "CHP'nin geleneksel devlet sorumluluğu anlayışının" ağır bastığını itiraf etmişti. Fakat kararın kendi başına değil "CHP'nin yetkili organlarında günlerce tartışılarak" verildiğini söylüyordu (Ecevit, 1991: 91).

Üçüncü Ecevit hükümetinin en büyük sorunu toplama bir kabineyle toplumsal beklentileri karşılayıp karşılamayacağıydı. Ecevit'in şahsında beliren umut, insanlarda onun iktidarında dertlerinden kurtulacakları inancını oluşturmuştu. Gerek muhalefetteyken gerekse de seçimlerden önce gittiği her yerde büyük kalabalıklar tarafından "Umudumuz Ecevit" sloganlarıyla karşılanmıştı. Az farkla kaybedilen tek başına iktidar fırsatı Ecevit'i bir dizi pazarlıklara ve vekil transferlerine başvurmak zorunda bıraktı. Bu durum o

günün koşullarında makul bir girişim olarak değerlendirilebilirdi, çünkü Ecevit, iktidara geç kaldığı her saat insanların öldüğünü düşünüyordu. Ancak hükümet kurulduktan sonra siyasal şiddet azalmadığı gibi kitleselleşerek devam etmişti. Yıllarca orduya ve sıkıyönetime karşı çıkan, demokrasiyi ve sivil yönetimi savunan bir politikacı, acı tecrübelerle sıkıyönetime evet demek zorunda kalmıştı. Hükümet döneminde kapsamı genişletilen sıkıyönetim, parti içi ve parti dışındaki sol grupların tepkisini çekiyordu. Kimi partililer, şiddet olaylarının önlenememesini hükümetin yanlış atamalarına dayandırıyordu. Cephe Hükümeti döneminde görevli olan birçok bürokrat, CHP iktidarında görevine devam ettiği gibi kimileri de terfi ettirilmişti. Emniyet teşkilatı içinde AP veya MHP'ye yakın olduğu bilinen bazı müdürler illere vali olarak atanmıştı (Ölçen, 1995: 183-188). Ecevit, "işleri yavaşlattıkları ve ciddiye almadıkları" gerekçesiyle bürokrasiden şikâyet ediyor, ancak yetkili ve sorumlu kişi olarak herhangi bir girişimde bulunmuyordu (Topuz, 2011b: 270). Ekonomideki kötü gidişat bir başka problemdi. Ecevit, Türkiye ekonomisinin temel probleminin döviz kıtlığı olduğunu düşünüyor ve sorunu İskandinav ülkelerinden ucuz kredi sağlayarak çözmeyi planlıyordu. İskandinav ülkelerinde sosyal demokrat partiler iktidardaydı ve Ecevit "kardeş" gördüğü hükümetlerden kolayca yardım alabileceğini varsayıyordu. Bir yandan IMF ile görüşmeler de sürdürülüyordu. Uluslararası finans kuruluşlarının önşart olarak ileri sürdüğü yapısal düzenlemeler geciktiği için IMF kredileri Ecevit istifa ettikten sonra gelmişti. İskandinav ülkelerinden gelen yardımlar ise çok cüzi miktarlardaydı. Kabinedeki CHP'li bakanlar önce bir istikrar programı oluşturularak ulusal kaynaklarla ekonomiyi düzenlemeyi, daha sonra kredi arayışına girmeyi uygun görüyorlardı. Ecevit'in "kolaycılığı" hükümete bir yıldan fazla bir zaman kaybettirmiş ve bu süre zar-

1978 Taksim mitingi. Bülent Ecevit'in sol siyasal hareketler üzerinde yarattığı kitleselleşme "travması", hem örgütlenme hem de etkilenme açısından uzun yıllar boyunca tekrarlanamayacak bir örnek teşkil etti (Fotoğraf: Ara Güler, BGA, *s. 62-63)*

fında ekonomi iyice bozulmuştu (Topuz, 2011b: 272/391). Gerçekte ise Ecevit hükümeti ekonomik krizi çözecek alternatif bir politikaya sahip değildi. Hükümet bir yandan kısmi ödünler vererek IMF'ye ve dış yardımlara bağımlı hale gelirken bir yandan da ithalattaki tıkanmayı ve piyasadaki kargaşayı fiyat kontrolleri ve polisiye tedbirlerle aşmaya çabalıyordu. Plansız ve çelişkili ekonomik politikalar; kuyruklar, karaborsa ve yüksek oranlı zamlarla sonuçlanmıştı (Boratav, 2012: 141). Kent emekçileri ve köylüler başta olmak üzere kendisine destek veren kesimleri hızla kaybeden

CHP, DİSK'in başını çektiği sol sendikaların da desteğini yitirmişti. Sermaye sınıfı ile tabanı arasında seçim yapmak durumunda kalan Ecevit hükümeti hem uluslararası finans kurumları ve burjuvaziyi hem de temsil ettiği toplumsal tabanı memnun edecek ekonomik ve siyasal bir strateji izlemekte başarısız olmuştu (Ozan, 2015, 697).

Üçüncü Ecevit hükümetinin ilk bir yılında on bir bakan istifa etmişti. İstifa eden bakanlar hakkında "yolsuzluk"tan, "Kürtçü"lüğe ve "gönül işleri"ne kadar çeşitli iddialar ve suçlamalar gündeme gelmişti. Kabinede bütünlük, uyum ve

motivasyon söz konusu değildi ve CHP örgütünü ve tabanını bir süredir etkisi altına alan umut ve heyecan hükümette görülmüyordu. Hükümetin çıkarmaya çalıştığı tam gün yasasına bizzat Sağlık Bakanı'nın kendisi karşı çıkıyor, Sanayi Bakanı işçilerin yönetimde yer almasına yönelik çalışmaları "komünistlik" olarak nitelendiriyordu (Aydın ve Taşkın, 2014: 304). Ecevit, toplama bir hükümetin içerdiği riskleri düşünememiş ya da düşündüyse bile göz ardı etmişti. Süleyman Demirel, hükümeti en başından "yasadışı" ilan etmiş; muhalefet ise hiçbir zaman ciddiye alıp saygı duymamıştı (Ölçen, 1995: 206-207; Koloğlu, 2001: 509). Hükümetin düşük performansının üstüne bir de CHP'nin kadim sorunu parti içi görüş ayrılıkları ve gruplaşmalar eklenmişti. Yeni olan ise hiziplerin kendi aralarındaki mücadeleyi bırakıp Ecevit'e karşı birleşmeleriydi. Demokratik Sol düşünce CHP'ye hâkim olduktan sonra ideolojik tartışmalar sönümlenmiş ve parti içi gruplaşmalar fikir eksenli olmaktan uzaklaşarak yönetimi ele geçirme yönünde şekillenmeye başlamıştı. İktidarı elde etmeye yönelen gruplar, Ecevit'in liderliğine açıktan tavır almışlardı (Fedayi, 2004: 102). En dikkat çekici gelişme, 1965'ten itibaren gerek Ecevit'in gerekse partinin kaderine yön veren "Mülkiyeliler Cuntası"nın Ecevit'i terk etmesiydi. Başını Turan Güneş'in çektiği grup, Ecevit'in liderliğe yükselişinin ve CHP'nin 1973 ve 1977'deki başarısının fikri mimarlarıydı. Güneş, Ecevit'in ardındaki beyin, Mülkiyeliler de partinin ideologları olarak biliniyordu. Bu kişiler fikri ve entelektüel katkıları ile CHP'nin ulusalcı, modernist bir bürokratik kadro partisinden sosyal demokrat bir kitle partisine dönüşmesinde önemli pay sahibiydiler. Kıbrıs Savaşı'ndan sonra Ecevit'in kendi kişisel kültü etrafında oluşan kalkınmacı popülist bir siyasi tutuma yönelmesi, bu grubu partiden uzaklaştırmıştı (Emre, 2014: 110-116). Muhalif grupların ortak kanaati, partinin üstlendiği sosyal de-

mokrat misyon için Ecevit'in liderlik ve yöneticilik vasıflarının yetersiz olduğuydu. Ortanın Solcularının bazıları sadece Ecevit'ten değil Demokratik Soldan da uzaklaşarak 1970'lerin sonunda bir tür cumhuriyetçi muhafazakârlığa kaymışlardı (Taşkın, 2009: 455). Bu yüzden 12 Eylül Darbesi'ne karşı net bir tavır takınmadıkları gibi darbeden kısa bir süre önce generallerle işbirliğine girerek Ecevit'i liderlikten uzaklaştırmaya çalışmışlardı. Ecevit'in basın danışmanlığını yürüten Orhan Koloğlu, önde gelen bazı CHP'lilerin askerlerle gizli toplantılar yaptığını belirtmişti. Ergül de Turan Güneş ve CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu'nun Kenan Evren ve Haydar Saltık'la görüşme halinde olduklarını ileri sürüyordu. Kenan Evren ve Bülent Ecevit'in sonraki yıllarda yaptıkları açıklamalar, "bazı CHP'lilerin Ecevit'e karşı askerle işbirliği yaptığı" iddialarını doğrulamıştı (*Aksiyon*, 1995; Ergül, 1995: 42-43).[12]

Parti içi muhalefetin bir başka eleştirisi CHP'nin "dışarıdan yönetilmeye" çalışıldığıydı. Dışarıdan yönetilme sözüyle kastedilen Rahşan Ecevit'in parti yöneticisi ve bakan atamalarındaki etkisiydi. Partide hiçbir resmî görevi olmadığı halde, Rahşan Ecevit'in istediği kişiler bakan yapılıyor, istemediği kişiler partinin yönetim kademelerinden uzaklaştırılıyordu (Altuğ, 2001). Genel Başkan'ın bu duruma kayıtsız kalması ya da onaylar gözükmesi tepkileri Ecevit çiftine yöneltiyordu. 1979 yılındaki son kurultayda güçbirliği yapan muhalefet, parti yönetimini ele geçirmeyi denemişse de başarılı olamamıştı. Tüm olumsuzluklara ve başarısızlıklara rağmen parti örgütünün Ecevit'e desteği devam ediyordu.

Orhan Koloğlu, muhalefetteyken vaat edilen projelerle Ecevit dışında kimsenin ilgilenmediğini, örgütün bütün özleminin iktidara gelip nimetlerinden yararlanmak olduğunu

12 "CHP'lilerin Ecevit'i devirme operasyonu", http://www.aksiyon.com.tr/karakutu/chplilerin-eceviti-devirme-operasyonu_519207, (10.11.2014).

ve CHP'nin kemer sıkmada halka öncülük yapamadığını belirtiyordu (Koloğlu, 2000: 103). Partiden yükselen itiraz ve eleştiriler ise Ecevit'in liderlik ve yöneticilik vasfından şüphe duyulduğunu gösteriyordu. Hükümetteki hataları kurmaylarının gözünde Ecevit'i Türkiye'yi yönetmeye ehil olmayan biri durumuna düşürmüştü. Halkın umudunun kırıldığı ise 1979 ara seçimleriyle anlaşılmıştı. Seçim çalışmalarına birebir katılan Ölçen, meydanlarda iki yıl öncesinin coşku ve kalabalığından eser olmadığını, gelenlerin de uzaktan sessiz ve donuk bakışlarla seyrettiğini belirtiyordu. Hükümet sık sık demokrasi kavgasından bahsediyor ama halkı ekmek kavgası ilgilendiriyordu. Herkese adil bir bölüşüm sözü veren CHP, ekmek bulamayan halka bolca demokrasi vaat ediyordu (Ölçen, 1995: 250). Bu durum sadece Ecevit'in değil CHP'nin içine düştüğü büyük çelişkiyi tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriyordu. Lideriyle, vekilleriyle, bütün teşkilatıyla CHP, muhalefetteyken söylediği parlak sözlerle politikanın gerekleri ve Türkiye'nin gerçekleri arasında sıkışıp kalmıştı. Ekonomiyi düzeltmekte başarısız olan hükümetin, anarşi ve terörden yılmış halka verebileceği tek şey söylemsel bir demokrasiden ibaretti.

Ecevit, bir lider olarak CHP'yi iktidara taşımadaki başarısını, etkili çalışma ekibi meydana getirmekte gösterememişti. Altuğ'un ifadesiyle üçüncü Ecevit hükümeti "one man show"a dönüşmüştü (Altuğ, 2001: 106). Dönemin canlı tanığı Cüneyt Arcayürek de Ecevit'in hemen her alandaki sıkıntılara çare bulmak için çabaladığını ancak iyi niyetli çabalarının yeterli olmadığını belirtiyordu (Arcayürek, 2006: 129). 1970'lerde değişimin simgesi olan Ecevit, hızlı bir değişim ve kentleşme dalgası içerisindeki alt ve orta gelirli toplumsal kuşağın talep ve özlemlerine karşılık vererek bu kesimlerin sözcülüğünü üstlenmişti. Ancak sözcülüğünü, pratik çözümlerle destekleyerek daha ileri aşamalara taşıyama-

mıştı (*Milliyet*, 19.05.1996). Ecevit, bir siyasetçi ve fikir adamı olarak toplumunun belli bir dönemdeki sorunlarını yakalayıp buna uygun çözümler üretmekte ve halka anlatmakta başarılıydı. Fakat vaat edilen projelerin ve verilen sözlerin nasıl hayata geçirileceği hakkında yeterli hazırlık yapılmamıştı. Bu yüzden hükümete geldiği zaman isabetli kararlar alarak etkili bir yönetim sergileyememişti. Özellikle belirtmek gerekir ki vaat edilen siyasal projeleri gerçekleştirmek için yeterince uygun bir ortam da söz konusu değildi. Ecevit hükümetleri zamanında siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda çalkantılı günlerin yaşandığı kriz ortamı söz konusuydu. Objektif koşulların zorlamasının yanında, politik başarısızlık konusunda yakın çevresinin eleştirileri Ecevit'e yöneltmesi, yöneticilik vasıflarını da tartışmalı hale getirmişti. 1970'lerin sonuna doğru birçok kimse Ecevit hakkında, CHP'nin üstlendiği misyonu taşıyamayacak "hayalperest bir şair" kanaatine varmıştı. Siyasal ve toplumsal atmosferin etkisiyle arayış içindeki kitlelere umut ve heyecan aşılayan "Karaoğlan" rüzgârı, Türkiye tarihinin romantik bir anısı olarak kaldı. Ecevit de bütün sol akımlar gibi dönemin romantik siyasal atmosferinin etkisinde kalmıştı. Toplumcu romantizm dalgası içinde arkasına aldığı ideal bir halkın "sevgisinin ve gücünün" her şeye yeteceğine inanmıştı. Ancak siyasi rakiplerinin "köylü gerçekçiliği" ve "mühendis hesapçılığı"na dayanan pragmatizmini hesaba katmamıştı. Bu yüzden iktidarda kalması gerektiğinde iktidarı bırakmış, iktidara gelmemesi gereken zamanda da iktidara gelmişti (H. Yılmaz, 2006: 8-11). Diğer bir deyişle, Ecevit'in politik başarısızlığının nedeni, onun kafasındaki "düş" ile dışarıdaki "gerçek"liğin bağdaşmazlığında ve çatışmasında yatıyordu (Şahin, 1974: 34).

Bir sol ilahiyat olarak inançlara saygılı laiklik

Laikliğe bağlılık ve İslâmi değerleri kabullenme demokratik solun önemli bir yönü olmakla birlikte "inançlara saygılı laiklik" anlayışı bunları aşan sosyo-kültürel bir derinliğe sahipti. "İnançlara saygılı laiklik" söylemi Ecevit ismiyle birleşse de "Halkın inançlarına saygılı bir politika izlemeliyiz," diyerek kavramı ilk defa telaffuz eden kişi Turan Güneş'ti (Sağlamer, 1974b: 300). Ecevit, *Ortanın Solu* kitabında, "bu bir insanlık anlayışı ve o insanlık anlayışına dayanan siyasal davranışın açıklaması ve gerekçesidir" kaydını düşmüştü (Ecevit, 2009a: Önsöz). Turan Güneş, söz konusu "politik anlayışı" daha somut biçimde ifade etmişti: "Kişi yüce bir varlıktır ve onun manevi değerlerine saygı gerekir. Bu temelden hareket edersek insan değerinin toplum içinde saygı ile karşılanması ve geliştirilmesi sağlanmalıdır. Ortanın Solu ekonomik tahlillerden değil, spiritüel düşüncelerden hareket eder. Meseleleri bu açıdan görür ve buna aykırı düşünceleri ortadan kaldırmaya çalışır" (Fedayi, 2012: 268). Ecevit ve Güneş'in ifadeleri Demokratik Sola içkin olan "ilahiyat"ın dışavurumlarıydı. Sömürünün, yoksulluğun ve adaletsizliğin olmadığı demokratik ve müreffeh bir düzen, sevgi, saygı ve hoşgörü ile kaynaşmış uyumlu ve ideal bir toplumsal yapı kurmakla mümkün olacaktı. "Halkçı devrimcilik" stratejisine dayandırılan Demokratik Sol Türkiye, arzulanan, ulaşılmak istenen anlamında bir tür siyasal ütopyaydı ve her ütopya gibi sol ilahiyatın iyilikçi, vaatçi ve dünyevi izlerini taşımaktaydı. Felsefe ve bilim bunun parçalarını bulmaya çalışırken semavi dinler ütopyayı ilahi bir dille ifade ediyordu (Sönmez, 2013: 41). Ecevit'in "insanlık anlayışı", Güneş'in "spiritüel düşünce" dediği sol ilahiyatın özü Türk-İslâm tasavvufunun değerlerini taşıyan bir Anadolu hümanizmiydi. Tarihsel değerlere ve halkın geleneksel yaşantısına

dayanan bu hümanizm, inançlara saygılı laiklik biçiminde formüle edilmişti. Demokratik Solda vaat edilen toprak reformu, planlı kalkınma, köykentler gibi reformların halkın yararına olduğu her fırsatta ifade edilmiş, ancak ilk etapta halktan coşkulu bir destek alınamamıştı. Başta Ecevit olmak üzere Ortanın Solu kurmayları kitlesel seferberlik için "halkın değerleri"ni daha çok vurgulamaya başladılar. Bu değerler sağ, muhafazakâr partilerin anladığından farklı olarak CHP'nin yeni yönelişine destek verecek; sosyal adalete, modernliğe ve gelişmeye açık yerli temaları içerecekti. Bu doğrultuda halkın Türk-İslâm kültürü içinde geleneksel olarak sürdürdüğü düşünce ve inanış formlarının Demokratik Sola açık yönlerini vurgulayan bir siyaset tarzı geliştirilmişti (Alper, 2002: 117-118).

Demokratik Sol kültürün genel çerçevesi Kemal Tahir'in Osmanlı-Türk toplumuna dair geliştirdiği tezlere dayanıyordu. Tahir'e göre Batı'nın ortaçağdan itibaren aşama aşama geçerek ulaştığı çatışmacı kapitalist düzen Türk toplumunun tarihine ve kültürüne aykırıydı. Osmanlı, Avrupa'nın geçtiği tarihsel aşamalardan geçmemişti. Batılı birey açgözlü, haris ve çıkarcı iken Osmanlı insanı adil, hoşgörülü ve diğerkâmdı. Tahir, bu farklılığı Osmanlı'nın kendine özgü toprak düzenine bağlıyordu. Batı'da köylüler, feodal beylerin hâkimiyetinde köle olarak yaşarken hem aristokrasiyi hem de topraksız köylülüğü önleyen Osmanlı düzeni, özgürlükçü, hoşgörülü ve daha insancaydı. Bu tarihsel koşulların ürünü olan Anadolu insanı da ruhen ve fikren yüce gönüllü, özgür ve açık görüşlüydü (Kırbaş, 1987: 23-29). Sosyalist bir düşünür olan Tahir, Doğu ve Batı insanı arasındaki özsel ayrılıkları ırkla ya da kültürle değil tarihsel şartlarla irtibatlandırmıştı (Alper, 2002: 124). Reform, evrim, devrim adı altında Batı'dan olduğu gibi aktarılan hiçbir modelin toplumun tarihine, kültürüne uymadığını; bu yüzden

yüzeysel kalmaya mahkûm olduğunu ileri sürüyordu. Toplumun insanca yaşayacağı, sömürüden arındırılmış bir düzene ancak kendi dinamiklerimizden hareketle ulaşılabilirdi (Dosdoğru, 1974). Bu yüzden Tahir, Demokratik Solun "Türk politik hayatının en önemli gelişmesi" olduğunu ve bu hareketten "Anadolu insanını gerçekten ilgilendirecek yerli dünya görüşünün çıkabileceğini" söylemişti (*Ulus*, 17.12.1967).

İsmail Cem, Tahir'in edebi eserler ve roman karakterleri üzerinden anlatmaya çalıştığı fikirleri daha sistematik bir incelemeye tabi tutarak, Osmanlı tecrübesinin eşsizliğini mülkiyet düzenine bağlamıştı. Teorik olarak bütün toprakların devlete ait olduğu miri düzen, hem sömürücü bir toprak aristokrasisinin doğmasını engellemiş; hem de köylülere geçimlik toprak sağlayarak devlet ve reaya için asgari refahın devamını garantilemişti. Bu sistem, sadece Müslüman grupların değil gayrimüslim toplulukların da yararını gözetiyordu. Sistemin temelinde İslâmiyet'in adalet ve eşitlik anlayışı ile rasyonel yönetim düşüncesi yatıyordu. Güçlü ve kerim bir devlet oluşturmak isteyen Osmanlı yöneticileri, vatandaş için asgari geçim şartlarını sağlayan ve devletin etkin biçimde ekonomiye müdahale ettiği bir mekanizma geliştirmişlerdi. Cem, 12. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar işleyişini devam ettiren bu "ahenkli ve uyumlu" düzeni, "ileri Osmanlı toplumu" olarak tanımlıyordu (Cem, 1970: 53-136). Cem de Tahir gibi karşılaştırmalı bir çözümleme metodu izleyerek sömürünün, zulmün, adaletsizliğin hüküm sürdüğü ortaçağ Avrupa'sına kıyasla Osmanlı'nın oldukça adil, hoşgörülü ve ileri bir toplum olduğunu ileri sürmüştü. Ancak Tahir'in yüzeysel ve muğlak biçimde kültürel sisteme bağladığı "Anadolu insanının üstün hasletleri"ni doğrudan İslâmiyet'le ilişkilendirerek daha net ifade etmiş, eşitlik ve adaletle ilgili ayet ve hadislere göndermeler yapmıştı. İktisadi amaç-

ların ön planda olduğu bu yapının arka planında her türlü din, ırk ve kültürün hukuk ve adalet temelinde bir arada yaşadığı çoğulcu ve hoşgörülü bir toplum yapısı saklıydı. Çoğulculuğu destekleyen manevi kuvvet Türk-İslâmı'nın tasavvuf anlayışıydı. Osmanlı toplum düzeninin dinle ilişkisinin ilk ayağı İslâm'ın eşitlik ve adalet ilkesi ise kültürel arka planı da sevgi, hoşgörü ve anlayışa dayanan tasavvuftu. Yunus Emre, Mevlana ve Hacı Bektaş gibi düşünürlerin din ve insanlık anlayışları, farklı etnik ve dinî grupların bir arada yaşayabilmelerini sağlamıştı (Cem, 1970: 106-108).

Kemal Tahir ve İsmail Cem'in araştırmaları, övgüyle söz ettikleri sosyal yapı içinde yaşayagelen ortalama insanın doğasına yönelikti. Tahir bu yönelimi, "Ben tarihi araştırırken Anadolu insanının özelliklerini büyük bir dayanak sayıyorum," diyerek ifade etmişti (*Özgür İnsan*, Mayıs 1974: 61). Tahir ve Cem de dahil olmak üzere Ortanın Solcuları, Osmanlı tarihi üzerinden geleneği yeniden inşa ederken geleneksel değerlerle şekillenmiş insan modelini ön plana çıkarıyorlardı. Bu model, güçlü bir merkezi devletin egemenliği altında din ve gelenekle yoğurularak kendi özek kültürünü oluşturan ve yaşatan bir toplumsal sistemdi. Hoşgörü ve insan sevgisine dayanan Anadolu İslâm'ı, bu sistemin kültürel özüydü. Ecevit'in sık sık tekrarladığı "Türk halkının gönlünün ve kafasının aydınlık olduğu"; "dindarlığın gericilik olmadığı" iddiasının temel dayanağı burasıydı. İslâmi tasavvuftan güç alan Anadolu hümanizmi içinde şiddet ve bağnazlık barındırmıyor, bu kültürden beslenenler de hoşgörülü ve aydın bireyler haline geliyordu. Ecevit'e göre, "Türkiye'de laikliğin tutunabilmiş olmasının" en önemli sebebi "tasavvufi anlayış"tı (Gezici, 2006: 138). Önlerinde böyle bir potansiyel bulunan Demokratik Solcuların yapmaları gereken, halkın değerlerine saygılı olmak ve onun diliyle konuşmaktı. Bu yol izlendiği müddetçe her türlü sol düşünce

ve proje halka anlatılıp benimsetilebilirdi. Ecevit bu "realiteyi", "Türk halkı yıllarca taassuptan kaçmış bir halktır. Bizim politikamız savaş kazanmak değil, seçim ve gönül kazanmak olacaktır," diyerek ifade etmişti (Belli, 1975: 328).

Demokratik Sol teorisyenlerinin Yunus Emre, Mevlana ve Hacı Bektaş gibi tarihi şahsiyetlere ve yaşantılarına sık sık göndermede bulunmaları, Batılı anlamda hümanizmin bu topraklarda uzun yıllardır var olduğunu göstermeye yönelikti. Tasavvufi sevgi ve hoşgörü biçiminde tezahür eden Türk-İslâm ekolü, Anadolu hümanizminin ta kendisiydi. Başta Ecevit olmak üzere CHP'nin sahiplendiği İslâmi hümanizm, ikili bir işleve sahipti. İlk olarak Demokratik Solun toprak reformu, sosyal adalet, eşitlik gibi temel değerlerine tarihsel ve sosyolojik bir dayanak oluşturuyordu. İkincisi ise CHP'nin o zamana kadar kitlelere veremediği maneviyatı sağlayan geleneksel-kültürel bir hazineydi. Bu hazine, politikayı rahatlatıcı bir işlev gördüğü gibi CHP'nin önündeki psikolojik engellerinden biri olan maneviyatsızlık, daha doğrusu dinsizlik ithamını da bir nebzeye kadar ortadan kaldırıyordu. Türk-İslâm tasavvufu Demokratik Solun toplumsal gerçekçiliğini manevi bir tüle sarıyordu. Demokratik Sol açısından Türk insanının özgül nitelikleri kapitalizmi de komünizmi de Marksist kökenli sosyal demokrasiyi de işlevsiz kılıyordu. Tarihe dayanarak kültürel dinamiklere göre tasarlanan yerli sol, bir çeşit üçüncü yol olarak sunuluyordu. Bu yerli sol anlayış, Kemalizmin açık bıraktığı önemli bir boşluğu dolduracaktı. Dini ve geleneği dışlayan Cumhuriyet modernleşmesi manevi bir aidiyet ve ahlâk anlayışı ikame edememiş; reformların birçoğu tabana yayılamamıştı. Bu durum halk ile rejim arasında derin bir uçurum meydana getiriyordu. Demokratik Solun tarihten ve gelenekten devşirdiği Anadolu İslâm anlayışı Cumhuriyet'in boş bıraktığı alanı dolduracak ve halk ile devlet arasındaki kopuklu-

ğu giderecekti. Demokrasi koşullarında halkın onayı ve desteğiyle gerçekleştirilecek olan atılımlar, toplumun değerleriyle çatışmayacağı için yönetenlerle yönetilenler arasındaki kimliksel ayrılığı da ortadan kaldıracaktı.

Bad Godesberg programı, Kurtuluş Hareketi ve inançlara saygılı laiklik

CHP'nin sola yönelimi, Avrupa ve Latin Amerika'daki sol hareketlerin din ve kiliseyle ilişki ve işbirliğine girdiği bir döneme denk gelmişti. Küresel solun Hıristiyanlık ve kiliseyle yakınlaşmaya girdiği dönemde, CHP de laikliğin ve İslâm'ın politik anlamı üzerine yeni yaklaşımlar sergiliyordu. Sosyalizme ve Batılı kökenli sosyal demokrasiye mesafeli durulsa da CHP'nin 1960'larda geçirdiği değişim, Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) ve Güney Amerika Kurtuluş Hareketi'yle birtakım benzerlikler taşıyordu. Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD), 1959 yılında kabul ettiği *Bad Godesberg* programıyla ilke ve önceliklerini yeniden düzenlemişti. SPD'deki değişimin en önemli nedeni 1950'li yıllarda Hıristiyan Demokratlar (CDU) karşısında üst üste alınan seçim yenilgileri ve CDU iktidarının ekonomideki başarısıydı. SPD Godesberg'le birlikte merkezi planlamanın en aza indirildiği, piyasa ve rekabete öncelik veren bir ekonomik program saptamıştı. Sosyalizmin sınıfsal temelinden uzaklaşılarak bütünüyle Alman halkının içinde faaliyet gösteren bir halk partisi kimliği sahiplenilmiş, böylece işçi sınıfı ve planlı ekonomiyle bağlantılar oldukça belirsiz hale gelmişti (Sarıtaş, 2006: 92-93). SPD, 1960'tan sonra emekçi sınıfların sözcülüğünden halkın partisi olmaya doğru köklü bir dönüşüm geçirmişti. Godesberg Programı'nın dikkat çeken yerlerinden biri Hıristiyanlığa ve kiliseye yaklaşımıydı. Programın girişinde Avrupa sosyal demokrasisinin köklerinin Hı-

ristiyan ahlâkı, hümanizm ve klasik felsefeden kaynaklandığı; sosyalizmin dinin alternatifi olmadığı belirtilmişti (*German History in Documents and Images*, ty: 1). Bu ifade, sosyal demokrasinin Marksist teoriyle bağlantısını reddediyordu. SPD'nin kiliseye ve dinî gruplara saygı duyduğu; bunların legal ve toplumsal statülerini kabul edip özerk yapıları ve özel misyonlarını tanıdığı deklare ediliyordu. En dikkat çekici nokta, partinin bu ilkeler doğrultusunda kilise ile işbirliğine her zaman hazır olduğunu açıklamasıydı (*German History in Documents and Images*, ty: 11). Sosyal demokratlar artık dini ve kilise kurumunu sosyalizme rakip olarak değil, toplumsal amaçlara ulaşmada işbirliği yapılacak bir ortak olarak görmekteydi. Bu değişim sosyal demokrasi ile kilise arasında uzun süredir devam eden karşıtlığı sona erdirmişti. İşçi hareketiyle başından beri kötü olan ilişkiler yumuşamış ve seçimden seçime kilisenin desteği artmıştı (Sarıtaş, 2006: 98).

Gazetecilikten gelen Ecevit ve akademisyen olan Güneş, yabancı dil bilmeleri nedeniyle Kıta Avrupa'sındaki sol hareketleri ve tartışmaları yakından takip edebiliyorlardı. Büyük Savaş sonrası gelişen sol hareketlerin temel niteliği kuramsal tartışmaların ötesine geçerek doğrudan politik kurumlar tarafından yönlendirilmesi ve siyaset pratiğine birebir yansıtılmasıydı. Bu dönemde özellikle Avusturya kökenli Marksistler ve İskandinav orijinli sosyal demokratlar, sosyal demokrasi tartışmalarına nitelikli katkılar sağlamıştı. Başta Ecevit olmak üzere Demokratik Solcular, savaş sonrasının sol tartışmalarından ve kurumsal gelişmelerinden etkilenmişlerdi (Emre, 2014: 116-125). Avrupa sol hareketleri, daha özelde ise Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin tecrübeleri ve manevraları CHP'nin önünde bir model olarak duruyordu. CHP'nin başlattığı değişim atağı SPD'nin on yıl önce girdiği yolun sonuçlarını almaya başladığı zamana denk gel-

mişti. Sosyal demokratların Hıristiyan demokratlardan iktidarı geri aldığı 1960'ların ortasında, CHP de değişimin ilk işaretlerini vermeye başlamıştı. Godesberg Programı'nda olduğu gibi Ortanın Solu da pozitif özgürlük anlayışına dayanarak toplumsal yapı içindeki insanın durumunu ele almaktaydı. İdeal bir toplumsal sisteme giden yol ortalama bireyin değer yargılarından ve duruşundan hareketle tasvir ediliyordu. Ecevit, *Ortanın Solu* kitabının başında bu insani anlayışı açıklamış ve buna dayanarak sosyal ve ekonomik alanda nelerin yapılması gerektiğini sıralamıştı. SPD'nin kiliseye zeytin dalı uzatması ve işbirliğine hazır olduğunu açıklaması, CHP'nin İslâm karşısındaki yeni tutumuyla benzeşiyordu. CHP düşünce ve vicdan özgürlüğünün önemini, İslâm'ın gericilik olmadığını ve halkın dini inançlarının, sosyal adalet ve kalkınmayı kolaylaştırıcı bir etken olduğunu vurgulamaya başlamıştı (CHP, 1973: 163). Tıpkı SPD gibi, CHP de DP-AP çizgisinin temsil ettiği sağ-muhafazakâr partiler karşısında art arda gelen seçim yenilgilerinden sonra ilke, ideoloji ve program değişikliğine giderek yeni bir yaklaşım ortaya koymuştu. SPD'nin Marksizmi reddi, Ecevit'in otoriter reformculuğu, katı laikliği dışlaması ve Kemalizmin bazı prensiplerini eleştirmesini andırıyordu. SPD'nin sosyal demokrasiyi Hıristiyan ahlâkı ve hümanizmle bağdaştırması gibi, CHP teorisyenleri de Demokratik Solu, Türk-İslâm tasavvufu ve Anadolu hümanizmiyle ilişkilendirmişlerdi. CHP tek başına iktidara gelemese de 1970'lerde oylarını ciddi oranda yükselterek sağdaki büyük rakibi AP'yi geride bırakmıştı. Bu kitleselleşmede SPD'nin tüm Alman halkının partisi olduğunu deklare etmesi gibi, CHP'nin başlattığı halka doğru hareketinin büyük payı vardı.[13]

13 Dönemin CHP'li politikacılarından Ertuğrul Günay, yazı ve demeçlerinde SPD'ye ve Bad Godesberg Programı'na çokça gönderme yapmaktadır. Godesberg'in olumlu bir yol haritası olduğunu ve Türkiye'de solun laiklik ve dindarlıkla ilişkisini Avrupa deneyimine göre düzenlemesi gerektiğini vurgulamak-

1977 Seçimleri öncesinde seçmen davranışları üzerine yapılan bir araştırma, CHP seçmeninin sosyo-ekonomik yapısı ve din ile ilişkisine dair önemli bilgiler içeriyordu. CHP, toplam seçmenler arasında %68'lik lise-üniversite mezunu oranıyla eğitim seviyesi en yüksek partiydi. Mesleki açıdan CHP seçmeninin çoğunluğu memur ve işçilerden oluşuyordu. Çoğunluğu oluşturmasa bile CHP'deki çiftçi, küçük esnaf, ev kadını gibi grupların oranı AP'den daha yüksekti. Düzenli ibadet eden (namaz kılan) seçmenler içerisinde CHP'lilerin oranı %42'ydi. Bunların %37'si her gün, %52'si her cuma ve %52,9'u yalnızca ramazan aylarında ibadet ediyordu. Arada sırada ibadet edenlerin oranı ise %81'di (Ergüder, 2000: 300-303). Muhafazakâr seçmenin ağırlıklı olduğu Konya, Sivas, Adana, Kahramanmaraş gibi illerde CHP birinci partiydi. 150 bin seçmenin bulunduğu Kayseri'de ise AP ile aralarında bin oy fark vardı.[14] CHP, sosyo-ekonomik statü bakımından alt ve orta kesime hitap eden, aynı zamanda Türkiye ortalamasını yakalayan bir parti haline gelmişti. Dinî görevleri yerine getiren muhafazakâr eğilimli seçmen içinde azımsanmayacak bir oy oranına sahipti. Demokratik Sol, inançlara saygılı laiklik adıyla İslâmi bağlamda muayyen bir zemine oturtulduktan sonra, popülist söylemlerle siyasal arenaya taşınarak İslâmi temalarla desteklenen siyasal fikirler, meydanlarda ve kürsülerde seslendirilmeye başlamıştı. Ecevit, "İslâm dini toprak işleyenindir der; CHP de toprak işleyenindir diyor" şeklinde konuşarak, politik söylemi İslâm'a referansla meşrulaştırmaya çalışmıştı (*Ulus*, 05.10.1969). Ayrıca bir nevi karşı atak başlatarak din üzerinden bozuk düzene savaş açtı. Din adamlarını adalet-

tadır. Bkz. Ertuğrul Günay, *Karşı Siyaset*, haz: İbrahim Sarıtaş, Dipnot Yayınları, 2007, Ankara.

14 Veriler http://www.secim-sonuclari.com/1977, sitesinden alınmıştır. (20.08.2015).

sizliklere tepki göstermeye davet ederek "faizciliğin karşısına" çıkmalarını istedi (*Ulus*, 01.10.1968).

> İrticanın da taassubun da altında ekonomik ve sosyal düzen bozukluğu vardır. Din duyguları üzerine yürümeyelim, ama onu sömürenler üzerine kudretle, cesaretle gidelim. Savunma devri kapanmıştır. Şimdi müfterilere taarruz devri ve halkı aydınlatma devri başlamıştır. Ortanın Solu dinsizliktir diyen sahte din adamlarını camilerde cevaplandırmak zamanı gelmiştir (Belli, 1975: 328).

Ecevit, laiklik savunuculuğundan İslâmi temelli bir düzen eleştirisine geçiş yapmıştı. Halkı aydınlatmak ve adaletsizliğe karşı harekete geçirmek için dini satıhta da mücadele verilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. 1973 Seçim Bildirgesi'nde, "yöresel kalkınma çabalarında din adamlarının uyarıcı ve destekleyici etkisinden yararlanılacağı" belirtiliyordu. Din adamlarının eğitiminde "dinsel konuların yanı sıra sosyal ve ekonomik konulara da geniş yer verilecek, din adamı yetiştiren eğitim kurumlarında kooperatifçilik eğitimine özel önem verilecekti" (CHP, 1973: 165). Din adamlarının sosyo-ekonomik konularda ve Demokratik Solun projeler hakkında eğitilmesi düşüncesi, altyapı devrimciliğine giden yolda din adamlarının desteğini sağlamak, hatta bir yerde onları da sürece dahil etmek amacını güdüyordu. Bunlar, sonraları parti programına eklenerek CHP'nin dayandığı resmî ilkelerinden biri haline getirilmişti (Cumhuriyet Halk Partisi Programı (CHP), 1976: 193). Bu durum, Ortanın Solunun din bağlamında benzerlik taşıdığı bir diğer yönelim olan Güney Amerika'nın Kurtuluş Hareketi ya da Kurtuluş Teolojisi'ni çağrışıyordu. 1960'ların sonuna doğru Latin Amerika ülkelerinin kendine özgü koşullarında, Kitabı Mukaddes'in mesajları reel durumla ilişkilendirilmiş ve din adamlarının öncülük ettiği Marksist bir hareket

1977 seçim çalışmaları sırasında kitlesel desteği hızla yükselen ve siyasal alanın bölünmüş resminde yerini alan Ecevit, seçim sonuçlarını beklerken, Farabi Sokak'ta CHP binasında (Fotoğraf: Ara Güler, BGA*, s. 114).*

geliştirilmişti. 1968 yılında gerçekleştirilen 2. Latin Amerika Piskoposlar Konferansı'nda "sosyal adaletsizlik" ve "kurumsal şiddet" eleştirilerek belli şartlarda devrimci başkaldırının meşru olduğu belirtilmiş ve halkın kölelikten kurtuluş özlemleriyle dayanışma yönünde kararlar alınmıştı. ABD öncülüğündeki askerî darbeler ve yoksulluk karşında halkın yanında yer alan kilise, yoksul kitlelerle kapsamlı bir dayanışma stratejisi geliştirmişti (Özdoğan, 2013: 21-23; Kuyurtar, 2013: 193-211).

SPD kadar yakın benzerlikler taşımasa da özellikle sosyal ve ekonomik meselelerde halkın bilinçlendirilmesi için din adamlarından yararlanma ve halkçı mücadelede destek alma düşüncesi, Kurtuluş Hareketi'ni anımsatıyordu. Kurtuluş Teolojisi, kutsal kitabın öbür âleme yönelik vaatlerini mevcut şartlara göre yorumlayarak felahı bu dünyada aramaya yönelmişti. Adaletsizlik, yoksulluk ve şiddet karşısın-

da dünyevi bir kurtuluş, kutsal kitabın metinlerinden pratik olarak devşirilmişti. Kurtuluş yolu, Latin Amerika'nın yoksullarına başkasının verdiği bir vaaz değil, yoksulların kutsal metinlere dayanarak kendi durumlarının tefsirini kendilerinin yapmasıydı. Ecevit'in İslâmi temelli eşitlik ve adalet söylemi kurtuluş hareketiyle doğal ve doğrudan bir bağlantı taşımıyordu; ancak Demokratik Solun sosyal ve ekonomik görüşlerini din adamlarına aktarma ve onlardan da yararlanma yönünde pragmatik bir tutumu ifade ediyordu. Ecevit, İslâmi bir kimliğe büründürdüğü söylemleri halka kabullendirmek için dine ve din adamlarına dayanmaya çalışarak Demokratik Sola teolojik bir yön de vermek istemişti. Onun din ve laiklik konusunda ulaştığı tutum CHP'nin Ortanın Solu açılımının içinde doğup gelişmişti. Dine yaklaşımı, dönemin konjonktürüne uygun olarak temelde inanç özgürlüğü, sosyal adalet, uzlaşma ve dayanışma kavramları etrafında şekillenmişti. Bu yaklaşım, Kemalizmin tepeden modernleşme projesini restore etmeye yönelik esnek ve sosyolojiden güç alan bir modernleşme modeli sunuyordu. Halkla doğrudan ilişki kurmaya ve onun geleneksel değerlerine saygıya dayanıyordu. Bir zamanlar kendisinin de sahiplendiği din ve inancı dışlayan şüpheci tutum ve katı laiklik anlayışını "tarihsel yanılgı" olarak mahkûm etmişti.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

12 Eylül: Cezaevinden Başbakanlığa

"Sömürü düzeninde yeni aşama" ve 12 Eylül 1980 Darbesi

Bülent Ecevit başbakanlıktan istifa ettikten sonra, Kasım 1979 tarihinde AP liderliğinde bir azınlık hükümeti kuruldu. Bu sefer MHP ve MSP hükümette yer almamış; dışarıdan destek vermişlerdi. Sokak olaylarındaki dahli nedeniyle MHP, laiklik konusundaki tutumu nedeniyle de MSP ordunun gözünde şaibeli partiler durumuna düşmüştü. Yüksek komuta kademesi, bu iki partinin doğrudan hükümette yer almasına onay vermemişti. Hükümet kurulduktan kısa bir süre sonra Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk aracılığıyla iki büyük partinin liderlerine bir mektup ulaştırdı. Mektupta kısaca; ülkenin içinde bulunduğu tehlikelerden ve çıkmazdan kurtulması için bütün anayasal organlar dayanışmaya ve birbirlerini desteklemeye çağrılıyordu. Çağrı doğrudan siyasi partilere yapılmamıştı, ancak Evren, iki büyük partinin bir araya gelmesiyle sorunun çözüleceğini düşünüyordu. Demirel, "iktidara yeni

geldiği" gerekçesiyle, Ecevit de "bunalımdan Cephe hükümetlerinin" sorumlu olduğu düşüncesiyle kendilerini mektubun muhatabı saymadılar (Aydın ve Taşkın: 2014: 311; Arcayürek, 2007: 199-200).

Demirel hükümeti 24 Ocak 1980 tarihinde bir dizi ekonomik tedbirler paketi açıkladı. 24 Ocak kararları olarak anılan bu uygulama ile ilk olarak Türk lirası devalüe edildi. Kamu sektörünü küçültmek ve bütçe yükünü azaltmak için KİT'lere personel alımı ve kamu yatırımları durduruldu. Kamu teşekküllerinin zararının hazineden karşılanmayacağı ve ihracatın önündeki bürokratik engellerin kaldırılacağı ilan edildi. İlk başta geçici bir önlemler dizisi olarak görülen politikalar, kalıcı bir nitelik kazanarak uzun dönemli bir ekonomi politikasına dönüştü. Önlemlerin en önemli özelliği devletin fiyatlar üzerindeki kontrolünün kaldırılarak piyasanın kendi işleyişine bırakılmasıydı. Piyasada, arz ve talebe göre oluşan fiyatlar, dış ticaret de dahil tüm ekonomik işlemlerde geçerli olacaktı. Hükümetin temel görevi ise kamu harcamalarını kısarak mali disiplini sağlamak ve enflasyonu kontrol altına almaktı (Kepenek ve Yentürk, 1999: 196-197). İstikrar paketine ilk tepki sol çevrelerden ve MSP'den geldi. Erbakan, hükümetten desteğini çekeceğini açıkladı. Başta DİSK olmak üzere sendikalar toplu iş bırakma eylemlerine ve grevlere başvurdu. Ecevit, 24 Ocak kararlarının "yapan yapsın kapan kapsın" modeli olduğunu vurgulayarak "sömürü düzeninde yeni bir aşama" olduğunu ilan etti. Yeni düzenlemeler, Türkiye'yi uluslararası sermayenin tahakkümüne sokacak ve zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapacaktı. Piyasada mal bolluğu yaşanacak ama yoksulluk artacaktı (Ecevit, 2009c: 104/111-112). Ecevit'in asıl dikkat çektiği nokta, yeni ekonominin aynı zamanda yeni bir politik düzen gerektirdiğiydi. "Bu modelin ister istemez, kendi siyasal rejimi ve dış politikası" olacak ve Türkiye bu

modelle "küçük Amerika değil, ancak Güney Amerika" haline gelecekti (Ecevit, 2009c: 49-100).[1] Ecevit'in örnek verdiği "Güney Amerika Modeli", üçüncü dünya ülkelerinde askerî rejimler eliyle uygulamaya sokulan neoliberal ekonomi politikaları pratiğiydi. "Çağdaş kapitalist ülkelerin hiçbirinde" uygulanmayan bu sistem "ülkeleri çağdaş kapitalist bir sisteme kavuşturmak için değil, kapitalizmin sömürüsü haline getirmek" için dayatılıyordu. Türk toplumunun gelenekleriyle, demokrasisiyle ve halkın özgürlükçü karakteriyle bağdaşmayan yeni iktisadi düzenin demokratik yollardan hayata geçirilmesi mümkün değildi. Başta CHP olmak üzere işçi örgütleri, anayasal kurumlar ve TSK, neoliberal ekonomiye geçişin önündeki engellerdi. Ecevit, açıktan söylemese de 24 Ocak kararlarının ancak bir askerî yönetimde uygulanabileceğini vurguluyordu. Ancak silahlı kuvvetlerin "yapısından ve geleneklerinden kaynaklanan demokrasiye bağlılığı" nedeniyle buna alet olmayacağına inanıyordu (Ecevit, 2009c: 141-142). 1961 Anayasası'nın sosyal devlet ve sosyal adalete açık ilkeleri, yürürlükteki toplu iş sözleşmesi ve grev kanunu ve güçlü sendikal hareketler, saf bir piyasa düzeninin uygulanmasına engeldi. Ancak Ecevit, ordunun bu işe müdahil olmayacağı düşüncesinde yanılmıştı.

Kenan Evren'in liderleri uzlaşmaya ve ülke sorunlarını birlikte ele almaya davet eden mektubu ne Başbakan Demirel ne de ana muhalefet lideri Ecevit tarafından gerçekçi bi-

1 IMF ve Dünya Bankası direktifli 24 Ocak kararları, ABD'li iktisatçı Milton Friedman'ın fikir ve görüşlerinden türetilmişti. 1970'ler boyunca Güney Amerika ülkelerinde bir dizi askerî darbe meydana gelmiş ve darbe yönetimleri Chicago Okulu olarak bilinen ekolün iktisadi programlarını yürürlüğe koymuşlardı. Bunların en bilineni Şili'de 1973 yılında Allende'yi devirerek iktidara gelen Pinochet yönetimiydi. Chicago Üniversitesi'nden Friedman'ın öğrencisi olan otuz kadar ekonomist Pinochet tarafından ekonomi bürokrasisinin kilit noktalarına yerleştirilmişti. Şili ekonomisini yakından takip eden Friedman aynı zamanda Pinochet'nin ekonomi danışmanlığını da yürütmüştü. "Para"nın İktisatçısı Öldü", *SoL*, 16 Kasım 2006.

çimde değerlendirilmişti. Karşılıklı birtakım adımlar atıyor görünmekle beraber her iki lider de kendi konumunu ve gücünü sürdürme peşindeydi. Türk Silahlı Kuvvetleri, "uzun süredir devam eden ekonomik sorunları, anarşi, terör ve bölücülüğü" gerekçe göstererek "kardeş kavgasına son vermek" amacıyla 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koydu. Askerî müdahalenin görünürdeki nedeni ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşullardı. Nisan ayında görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine, altı ay geçmesine rağmen yeni cumhurbaşkanı seçilememişti. Bu durum mevcut kaos ortamıyla birleşince bir tür rejim sorununa yol açmıştı. Darbeden bir hafta önce MSP'nin Konya'da düzenlediği Kudüs mitingi, ordu için başka bir müdahale gerekçesi oldu. Yaklaşık yüz bin kişinin katıldığı mitingde göstericiler, İstiklal Marşı'nı protesto ederek şeriat yanlısı sloganlar atmıştı. Bir türlü önü alınamayan toplumsal olaylar ve rejim bunalımına "gerici ayaklanma" ihtimali de eklenmişti. Bütün bunlar üst üste konulduğunda askerî müdahalenin kaçınılmaz, hatta bir noktada gerekli olduğu gibi bir manzara ortaya çıkıyordu. Ancak 1980 yılına gelene kadar zaten Türkiye'nin üçte biri sıkıyönetim altına alınmıştı. Hatta şiddet olaylarına karşın sıkıyönetimin Orta Anadolu illerini kapsayacak şekilde genişletilmesini talep eden Ecevit'e Kenan Evren, "gücümüz yetmez" yanıtını vermişti (Akar ve Dündar, 2008: 256).

Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren ve kuvvet komutanlarından oluşan Milli Güvenlik Konseyi, yürürlükteki anayasayı, hükümeti, meclisi ve senatoyu feshederek vekillerin dokunulmazlıklarını ve temsilcilik sıfatını kaldırıldı. Siyasi partiler, belediyeler ve birkaçı haricinde tüm dernekler kapatılarak yönetici ve üyelerinin görevlerine son verildi. Her türlü siyasal, sosyal ve kültürel faaliyet yasaklandı. Darbeciler, 27 Mayıs'ta DP'yi ve "istismar" ettiği politik rejimi; 12

Mart'ta ise devlet için "tehlikeli" hale gelen solu hedef almıştı. Bu iki darbe amacı ve etkisi bakımından nispeten sınırlıydı. Siyasal sistemin belirli alanlarında düzenlemeler yapılması gözetilmişti. Ancak toplumsal yaşamı adeta sıfırlayan 12 Eylül müdahalesi salt bir askerî darbe değil, düzeni kökten değiştirme amacı güden radikal bir dönüşüm süreciydi. Askerî yönetim iktidarı ele alır almaz NATO dahil tüm uluslararası anlaşmalara bağlı olduğunu ve yürürlükteki ekonomik programı devam ettireceğini bildirdi. MGK, bu açıklamayla bir bakıma Ecevit'i haklı çıkarmaktaydı. Ahmad da askerî darbenin nedenlerinden birisinin 24 Ocak kararlarının "sükûnet içinde" uygulanabilmesi olduğunu belirtmekteydi (Ahmad, 2007b: 459). 24 Ocak kararları sadece bir "istikrar" programı değil, uluslararası sermayenin içte ve dışta serbest dolaşımı ve sermayenin emek karşısında güçlendirilmesi gibi iki stratejik hedefi olan "yapısal uyum" perspektifiydi (Boratav, 2012: 148). Sendikal faaliyetlerin durdurulması, grevlerin yasaklanması ve toplu sözleşme hakkının sendikalardan alınarak Yüksek Hakem Kurulu'na devredilmesi bu iddiayı desteklemekteydi.

1980'den önce kamu çalışanları Türk-İş'te, özel sektör çalışanları da DİSK'te örgütlenmişti. Beş yüz bin üyesi bulunan DİSK, en güçlü ve etkili sendikaydı. MGK, en kapsamlı direnişin buradan geleceğini düşünmekte ve Türkiye'nin bir iç savaşa sürüklenmesinden çekinmekteydi. DİSK'in kapatıldığını ilan eden ve yöneticilerini teslim olmaya çağıran bildirinin ardından sendika yöneticilerinin çoğunun teslim olması bu ihtimali ortadan kaldırmıştı. Böylece 12 Eylül rejiminin önündeki olası güçlü engel bertaraf edilmiş oldu. Bu durum sadece askerî yönetimin değil, dolaylı olarak burjuvazinin önündeki en büyük "engel"in de kaldırılmasıydı. Dönemin Türkiye İşverenler Sendikası Başkanı Halit Narin, "1980'den evvel çıkan tüm kanunlar işveren aleyhine çık-

mıştır. Bizim parlamento neredeyse o zamanlar sadece işveren aleyhine çıkan, işçi lehine çıkan konularla meşgul olurdu. 20 senedir onlar rahatladı, bundan sonra biz rahatlayacağız," demişti (Birand vd. 2001: 224-225). Planlı kalkınmanın uygulandığı, korumacı önlemlerin ve örgütlü iş gücünün etkin olduğu bir ekonomide ne sermayenin serbest dolaşımı ne de piyasanın kendi kuralları geçerli olabilirdi. Bu yüzden 1980'den sonra, önceki anayasanın yeniden dağıtımcı ve dayanışmacı kurumları ortadan kaldırılarak sermayenin tam etkin olacağı "kısıtlı bir demokrasi" inşa edilmişti (Keyder, 2005: 299). Birçok sosyal bilimcinin ortak kanaati 1980 yılında Türkiye'de köklü ve kapsamlı bir restorasyona girişildiğiydi. Ancak 12 Eylül Darbesi'nin iktisadi boyutu özellikle sağ ve muhafazakâr kesimler tarafından çoğunlukla göz ardı edildi. Bu kesimlerin 12 Eylül'e genel yaklaşımı "millî iradeye kast" kolaycılığı ya da askerî rejimin yarattığı olumsuzluklar üzerinden üretilen "mağduriyet" söylemiydi. Bunda 1980'den sonra tesis edilen rejimin oldukça "sağcı" olmasının da etkisi vardır. O dönemde cezaevindeki ülkücülere atfedilen "biz içerideyiz fikirlerimiz iktidarda" sözü bu bakımdan oldukça manidardı. 12 Eylül Darbesi, dönüşümü ve yeniden yapılanmayı hedefleyen geniş kapsamlı bir toplumsal mühendislik projesiydi. Toplumsal hayata yeniden şekil vermek için sosyal kurumları sıfırlayan darbenin önemli amaçlarından biri de 24 Ocak kararlarıyla girilen ekonomik yolun devam ettirilmesiydi.

Yeni ekonomik modelin arkasındaki isim olan Turgut Özal, darbeden sonra kurulan hükümette başbakan yardımcısı olarak yer aldı. İslâmi-muhafazakâr bir geçmişe ve kimliğe sahip olmasına rağmen Özal'ın askerler tarafından veto edilmemesi hatta başbakan yardımcılığı gibi kilit bir göreve getirilmesi, liberal ekonominin kurumsal ve pratik düzeyde yürürlüğe konulmasına ayrı bir önem verildiğini

göstermekteydi. Bir süre ABD'de bulunan Özal, dünyayı ve batıyı yakından tanıyan ve liberalizme inanan biri olarak askerî rejimin Batı'ya dönük yüzünü temsil ediyordu. Özal'ın etkili bir konumda bulunması ve ekonomik programın devam ettirileceğinin açıklanması, 12 Eylül'ü küresel güçlerin nazarında meşrulaştırdı. Kısa bir süre önce İran ve Afganistan gibi iki önemli müttefikini kaybeden ABD'nin bölgesel çıkarları için "istikrarlı" bir Türkiye olmazsa olmazdı. Kenan Evren, darbeden sonraki yurtdışı gezilerinde Batılı "müttefiklerin" müdahaleyi çoktandır beklediklerini, hatta kendisine "geç bile kaldınız" dediklerini belirtiyordu (Birand vd. 2001: 194).

Türkiye ekonomisi 24 Ocak kararlarıyla neoliberal ilkeler çerçevesinde düzenlenirken 12 Eylül'den sonra da politik alan, merkeziyetçi bir anlayışla kurgulanmıştı. 1961 Anayasası çoğulcu bir yapıyı yansıtırken 1982 Anayasası, tekçi bir mantığın ürünü olarak farklılıkları yok sayan, birey karşısında devleti ve yürütme kurumlarını güçlendiren bir mantığın ürünüydü. Her ikisi de darbe anayasası olmasına rağmen 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında kısıtlı da olsa toplumsal katılım gözetilmişti. En azından DP ve uzantıları dışında kalan kesimler anayasa yapım sürecine katkıda bulunmuşlardı. 12 Eylül Anayasası ise tamamen MGK ve onların seçtiği hukukçuların eseriydi. Süleyman Demirel'in 1965'ten beri "gevşek" diye nitelediği ve her fırsatta değişmesini istediği anayasa yürürlükten kaldırılarak yerine oldukça "sıkı" bir metin hazırlanmıştı. Bireysel özgürlükler ve demokratik haklar yerine "devletin ve milletin menfaatleri" esas alınmıştı. İdeolojik planda Atatürkçülük, sağ bir anlayışla yeniden yorumlanarak Türk-İslâm sentezine dayalı muhafazakâr bir devlet düşüncesi geliştirilmişti. Bir yandan Atatürkçülük ve laiklik devletin resmî ideolojisi olarak sabitlenirken diğer yandan Sünni İslâm'ın devlet anlayışının topluma kök sal-

masının zemini hazırlanmıştı (Taşkın, 2009; M. Erdoğan, 1997: 132-160; Saraçoğlu, 2015: 786-787).

12 Eylül'den sonra Bülent Ecevit: Özgürlük ve arayış

Darbeden bir gün sonra gözaltına alınan Bülent Ecevit, Gelibolu'da zorunlu ikamete tabi tutuldu. Buradan partililere yönelik kaleme aldığı bildiride 12 Eylül'ün kısa bir değerlendirmesini yapmıştı. Ecevit, darbeye çok şaşırmadığını, son bir yıldır bu yönde emareler belirdiğini ve uyarılarında haklı çıktığını belirtiyordu. 1971'de olduğu gibi 12 Eylül Darbesi'nin de CHP'yi ve kendisini saf dışı bırakmak için yapıldığına inanıyordu. CHP saf dışı bırakılarak "Latin Amerika modelinin gerekli kıldığı rejim tam anlamıyla ve anayasal olarak kurulmuş olacaktı." Darbenin tarafsız olduğu iddialarına karşı çıkıyor ve 12 Eylül'ü "sağ bir darbe" olarak niteliyordu (Akar ve Dündar, 2008: 311-318). Ecevit'e göre yeni model ancak demokrasinin ve işçi haklarının olmadığı bir ortamda hayata geçirilebilirdi. Demokratik işleyişin ve muhalefetin etkin olduğu bir sistemde Adalet Partisi'nin rejim değişimini gerçekleştirmesi mümkün değildi. Zaten bu model AP'nin özgün fikri değil, arkasındaki güçlerin bir dayatmasıydı. AP'den ümidini kesen çıkar çevreleri orduyu darbe yapmaya mecbur bırakarak emellerine ulaşmışlardı. Eğer CHP terör olaylarının içine çekilebilseydi, AP orduyu kendi yanına alarak CHP'yi saf dışı bırakan bir manevrayla rejim değişikliğini geçekleştirecekti. CHP'nin şiddete bulaşmaması hatta karşı çıkması, AP ve arkasındaki güçlerin oyununu bozmuştu. Çıkar çevreleri AP ve CHP'yi aşarak askerî bir darbeye zemin hazırlamış ve silahlı kuvvetleri müdahale etmeye mecbur bırakmıştı. Sonuç olarak bir zamanlar sağ partilerin rejim alanında, ekonomik alanda, sosyal alanda

isteyip de yapmayı başaramadıkları her şey şimdi fazlasıyla yapılıyordu. Ecevit'e göre bu ortamda darbeye karşı toplumsal bir muhalefet örgütlemeye çalışmak faydasızdı. Çünkü halk "can güvenliğinden başka bir şey düşünemez hale" gelmişti. CHP'lileri hem uyarıyor hem de bazı tavsiyelerde bulunuyordu: "Her türlü sola karşı çok olumsuz bir ortama giriyoruz. Çok uzun mesafeli ve sabırlı bir çalışmaya hazırlanmalıyız. Orduyu karşımıza almadan ve tedirgin etmeden mücadelemizi sürdürmeye çalışmalıyız" (Akar ve Dündar, 2008: 316). Ecevit, darbeyi bozulan kamu düzeninin tesis edilmesinden öte toplumsal tarih açısından radikal bir kırılmanın habercisi olarak değerlendirmişti. Türkiye'de hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağının ve hem kendisi hem de bütün olarak sol için zor bir dönemin eşiğinde durulduğunun farkındaydı. Taraftarlarına şimdilik izlemede kalmalarını, fakat uzun ve meşakkatli bir mücadeleye hazır olmalarını söylemişti. Sivil demokratik siyasetin yolları kapatıldığı gibi, CHP'nin demokrasi, sosyal adalet ve işçi hakları adına muhalefet ettiği ne kadar uygulama varsa hepsi yeni dönemin hâkim politikası yapılıyordu. Siyaset alanının oldukça sınırlandığı, toplumsal muhalefetin baskı altına alındığı ve sol ideolojinin varoluşsal köklerinin budandığı bir toplumsal sistem kuruluyordu.

Ecevit, Çanakkale'de bir ay gözetim altında tutulduktan sonra siyasi konularda konuşmama, yazmama ve faaliyette bulunmama karşılığında özgür olduğunu bildiren bir tebligat imzalatılarak serbest bırakıldı. CHP Genel Yönetim Kurulu üyeleri ile bir araya gelerek bir durum değerlendirmesi yaptı. Toplantıda koşulların 12 Mart'tan oldukça farklı olduğu ve önceki askerî darbeye karşı gösterilen çıkışın bu sefer uygun olmayacağını kabul ederek üç maddelik bir strateji izlemeye karar verildi. İlki "12 Eylül'ün kaçınılmaz olduğu" konusunda hemfikir oldular. İkincisi, TSK'nın Güney Ame-

rika ordularıyla bir olmadığına ve zamanı geldiğinde yönetimi sivillere devredeceğine kanaat getirdiler. Üçüncüsü ise "askerlere yardımcı olmak" şeklinde belirlenmişti. Gereksiz çıkışlar yapılmayacak fakat pasif ve çekingen de davranılmayacaktı. Bu süre zarfında sosyal ve ekonomik konulara ağırlık verilmeli ve sonrası için hazırlıklar yapılmalıydı. Milletvekilleri ve partililerle irtibata geçilerek hukuki ve maddi yardıma ihtiyaç duyanlara destek verilecekti (Doğan, 1985: 68-70). Siyasi faaliyetler yasak olduğundan Ecevit, partililere daha çok sosyal ve hukuki konularda çalışmalarını ve sivil yönetime geçildiğinde yararlanmak üzere sosyo-ekonomik araştırmalar yapmalarını söylemişti. Mevcut dönemi bir tür hazırlık ve geçiş aşaması olarak değerlendirmek düşüncesindeydi. Hiçbir partilide Ecevit'in istifa edeceğine ya da partiyi bırakacağına dair bir şüphe uyanmamıştı. MGK Genel Sekreteri Haydar Saltık'ın, sonraki dönemde eski liderlerin olmayacağı yönündeki açıklaması, CHP-Ecevit ilişkisinde bir dönüm noktası oldu. Saltık'ın açıklamasından kısa bir süre sonra Ecevit, CHP Genel Başkanlığı'ndan istifa etti:

> Belli ki, ben siyasal faaliyete izin verildiğinde genel başkanlık görevini yapamayacağım, bu yasaklanacak. O halde CHP'liler şimdiden bunun sorumluluğunu idrak ederek genel başkanlık konusunu düşünmeye başlasınlar. Bu birinci yargım. İkincisi, hiçbir yetkisi olmayan, parti merkezine gidemeyen, teşkilatı ile temas kuramayan, açıklama yapamayan bir genel başkan olarak sorumluluklarımı taşımaya devam edemezdim. Üçüncüsü, olup bitenler karşısında sessiz kalamazdım (Arcayürek, 1985: 85; 2006: 212).

Ecevit'in görünürdeki istifa nedeni 12 Eylül rejiminin kendisi üzerindeki kısıtlamalarıydı. Genel başkanlıktan istifa etmekle sivil bir vatandaş haline gelerek özgürleşeceğini, böylece daha rahat konuşup yazabileceğini düşünüyor-

du. 1981 yılında siyasi partilerin kapatılması üzerine bir bildiri kaleme almış fakat yayın yasağı nedeniyle hiçbir yerde yayımlatamamıştı. CHP yöneticilerinden de Anayasa Mahkemesi'ne dava açmalarını ve ortak bir bildiri yayımlamalarını istemişti. CHP'nin yönetim kurulu üyeleri, parti kapatıldığı için bildiri yayımlamanın teknik olarak mümkün olmadığını belirterek Ecevit'in isteğini geri çevirdiler. Ecevit, arkadaşlarını kendisini yalnız bırakmakla, askerî darbeye tavır almamakla suçladı. Parti yöneticileri ise Ecevit'in verdiği görevleri yaptıkları halde kendisine ulaşamadıklarından ve Ecevit'in mesafeli davrandığından şikâyetçiydiler (Doğan, 1985: 76-77; Koloğlu, 2000: 131; Akar ve Dündar, 2008: 328-329). Ecevit, parti yönetiminden CHP'nin kapatılmasına bir şekilde tepki göstermelerini istiyordu. Ancak üyeler, resmî sıfatlarının kalmadığı ve böyle bir hareketin örgütlü suç kapsamında değerlendirileceği gerekçesiyle buna yanaşmamıştı. Ecevit, yine aynı kişilerle 12 Eylül koşullarının 12 Mart'tan farklı olduğunu ve ayrı bir stratejinin izlenmesi gerektiğini kararlaştırmıştı. Üstelik bu stratejinin bir ayağı, orduya sorun çıkarmamak hatta mümkün mertebe yardımcı olarak en kısa zamanda kışlaya dönmelerini sağlamaktı. Darbeden hemen sonra Çanakkale'den gönderdiği bildiride de benzer noktaları vurgulamıştı. Ecevit'e göre ise partinin ileri gelenleri, darbeye karşı yeterince duyarlı davranmamış ve CHP'nin kapatılmasına sessiz kalmışlardı.

Genel seçimlerin 1983 yılında yapılacağı ve siyasi partilere izin verileceği açıklaması üzerine CHP'liler, Ecevit'in kapısını çaldılar. Eski Genel Yönetim Kurulu üyeleri yeni bir parti kurma noktasında Ecevit'in görüşlerini merak ediyor, hatta böyle bir girişim için talimat almayı bekliyorlardı. Partililerin "Ne yapalım?" sorusuna Ecevit şu cevabı verdi: "Konuyu açtığınıza sevindim. Bu vesileyle düşüncelerimi de söylemek isterim. CHP zaten bir burjuva partisiydi. O

misyonunu tamamladı. Sosyal demokrat bir parti olamadı. 1977'deki gücüyle, parasıyla, arabalarıyla, binalarıyla verseniz artık gözümde yok. O kapatıldı. Ben de sorumluluklarımdan kurtuldum" (Doğan, 1985: 193).[2] Ecevit'in sözleri karşısında neye uğradığını şaşıran partililer sadece "Reddi miras mı ediyorsunuz?" diyebildiler. Ecevit, CHP'ye karşı bir sorumluluk duymadığını yineledikten sonra sözlerini şöyle sürdürmüştü: "Benim düşündüğüm bir örgütlenme modeli var. Yeni bir parti için örgütlenme modeli. Ama o çok zaman alabilir. Otuz yıl bile sürebilir. Biz görmeyebiliriz de... Ama gerçek demokratik sol bir parti bundan sonra artık başka türlü kurulamaz. Otellerde, avukat yazıhanelerinde kurulamaz" (Doğan, 1985: 193).

Ecevit'in görünürdeki ayrılma gerekçesi "askerî yönetimin kısıtlamaları" ve "mücadelede yalnız bırakılması"ydı. 12 Eylül döneminde Ecevit hakkında yüz elliden fazla dava açılmış ve 1980 ile 1983 yılları arasında birkaç kez cezaevine girip çıkmıştı. Hakkındaki suçlamalardan ve CHP davasından beraat eden Ecevit, MGK'nın "siyasi konularda yazılı veya sözlü beyanat vermeme" bildirisine muhalefetten kısa süreli hapis cezaları almıştı. Gerek kendisine gerekse de CHP'ye açılan davalarda bir başına bırakıldığından ve destek göremediğinden yakınıyordu. MHP'lilerin şikâyeti üzerine CHP'ye "komünizme yol açtığı", "şiddet eylemlerinden sorumlu olduğu" ve "bölücü akımları kışkırttığı" suçlamalarıyla dava açılmıştı. Dava dilekçesinde Ecevit'in bir zamanlar Sanskritçe öğrenmeye çalışması bile "bölücülüğüne" kanıt olarak gösterilmişti (Arcayürek, 1985: 27; Çalışlar, 2008). Ecevit'in duruşmaları partililer tarafından takip ediliyor, destek amacıyla yüzlerce kişi salonları dolduruyordu.

2 Doğan'ın aktardığı bu görüşme bir başka kaynakta bulunmamaktadır. Ancak ne Ecevit ne de partililer yazarı yalanlamışlardır. Sonraki gelişmeler görüşmeyi ve içeriğini doğrulamıştır.

"Yalnızlığın" asıl nedeni partililerin onu terk etmesinden ziyade Ecevit'in "kapısını CHP'lilere kapatması"ydı (Kologlu, 2001: 583). CHP'nin son Genel İdare Kurulu üyesi Altan Öymen'e göre de Ecevit yalnız bırakılmamış, faaliyet ve çalışmalarından kimseyi haberdar etmeyerek yalnızlığı kendisi seçmişti. Ancak bu açıklamalarda "Ecevit niçin yalnız kalmayı istemiş olmalı" sorusunun cevabı yoktu (Ergül, 1995: 121). Ecevit, 12 Eylül'ün hemen ardından içsel bir hesaplaşmaya girişmiş ve CHP'yi kafasında bitirmişti. Sonraki gelişmeler Ecevit'in kafasındaki plana giden yolda CHP'den sıyrılmanın rasyonalize edilmiş gerekçeleriydi. Daha açık bir ifadeyle Ecevit, o günün koşullarında bazı zorunlu durumları manipüle ederek "ben değil, onlar beni bıraktı" algısı oluşturmaya çalışıyordu. "Biz de istifa edelim," diyen parti yönetimine, "Partinin size ihtiyacı var, siz görevinizi sürdürün," diye cevap vermişti (Doğan, 1985: 75). Ecevit, hayata geçirmeyi düşündüğü yeni örgütlenmede sosyal demokrat kitleye ihtiyaç duyacaktı. Bu yüzden, CHP'yi ve eski parti kadrolarını geride bırakırken mümkün olduğunca parti tabanını ve sosyal demokrat seçmeni küstürmemeye çalışıyordu. Şahsi ve politik hesapları bir yana Ecevit, 12 Eylül Darbesi'ni hiçbir zaman kabullenmedi. Kimi zaman sessiz kalsa da Demirel gibi askerî rejimle uzlaşıyor görüntüsü vermedi. Kenan Evren "Demirel gizli yaptı. Onun için zaten bir yerde demişimdir ki, o sinsi, saman altından su yürütüyor. Fakat Ecevit açıktan yapıyordu," diyerek bunu doğrulamıştı (Birand vd. 2001: 203).

Kökleri ve geçmişi itibarıyla CHP, sol bir parti değildi ancak 1965'ten itibaren Ortanın Solu açılımıyla partiye sosyal demokrat bir kimlik kazandırılmaya çalışılmıştı. Sonradan eklemlenmeye çalışılan bu kimlik tarihsel ve yapısal problemlerden dolayı tam anlamıyla içselleştirilememişti. Ecevit, CHP'nin mevcut yapısıyla Demokratik Sol açılı-

mın mümkün olmayacağında karar kılmıştı. "Burjuva partisi" tanımlaması ve sol iktidarın "otel odalarında, avukat yazıhanelerinde kurulamayacağını" söylemesi bunun ifadesiydi. 1977'de bir dizi pazarlıklarla kurduğu bağımsızlar destekli hükümetten önemli dersler çıkardığı belliydi. Demokratik Sol bir iktidar, tepeden inme manevralarla değil ancak tabandan örgütlenerek sağlam temellere oturabilirdi. Parti kurmaylarıyla bağını koparmasının bir başka nedeni CHP'nin değişmez özelliği olan hiziplerdi. En güçlü olduğu ve başbakanlık yaptığı günlerde bile parti içi gruplaşmalar ve iktidar mücadeleleriyle uğraşmak zorunda kalmıştı. Hoşnutsuzluğunu saklamamış, "Ben bu parti içindeki hizipçilikten bıktım," diyerek açıkça ifade etmişti (Topuz, 2011b: 205). CHP ile yola devam ettiği takdirde yerleşik yapıyı ve hizipleri olduğu gibi devralacağının bilincinde olan Ecevit, bu durumda ilkeli ve tutarlı bir mücadele veremeyeceğini düşünüyordu. Kendi ifadesiyle "eski film koptuğu yerden aynı senaryo ile ve aşağı yukarı aynı aktörlerle devam edecekti" (Arcayürek, 1985: 238).[3] Bu yüzden 12 Eylül'ü bir özgürleşme ve sırtındaki yüklerden kurtulma fırsatı olarak gördü. Hapis yattığı günleri "özgürlük için mütevazı bir bedel" varsayarak dışarıda tutsak olmaktansa "içeride fikren özgür" olmayı tercih ettiğini söyledi (Akar ve Dündar, 2008: 336). Cezaevi Ecevit için geçmişin muhasebesini yaptığı, zihnen ve fikren yenilendiği bir tür inziva dönemi oldu. Hapishanede, "bazı çok aydın ve çok ilericilerin ürekkliğinden, suskunluğundan" uğradığı hayal kırıklığı karşında "halk"tan gelen mektuplar ve telgraflarla teselli olduğunu söylüyordu. "Halk"ın, kendisine adeta "sen onlara bakma biz seninleyiz" dediğini düşünüyordu (Koloğlu, 2001: 587).

3 Lordlar, Dokuzlar, Sosyal Demokrat Güç ve Sosyal Demokrat Birliği gibi çeşitli hiziplere ayrılan eski CHP'lilerin uzlaştığı tek konu Ecevit'ten bir şekilde icazet almaktı. Yavuz, *Yumruksuz Sol*, a.g.e, s. 29.

Ecevit'in "halk" diye tanımladığı kitle CHP'li seçmenlerden başkası değildi. "Halk"ı CHP'den ayrı bir birimmiş gibi değerlendirip seçmenle kendisi arasında dolaysız bir bağ kuruyordu. 1980'den sonra, "halk"tan alacağı güçle CHP'den de CHP kadrolarından da uzaklaşarak farklı bir kulvarda politik mücadele vermeyi kararlaştırmıştı. Bu mücadelede hiziplere, aydınlara ve güçlü politik kadrolara yer olmayacaktı. Ecevit ile toplum arasındaki bağ, aracılar olmaksızın kurulacaktı. 1970'lerde geniş sosyal gruplarla kurduğu iletişimin etkisiyle bir tür efsaneye dönüşen Karaoğlan imajını doğrudan kendisine bağlamak istiyordu.

CHP kapatıldıktan sonraki süreçte Ecevit, "kapısını CHP'lilere kapatarak" mümkün olduğunca eski arkadaşlarıyla bir araya gelmemeye özen gösterdi. (Koloğlu, 2001: 583). Maddi sıkıntılardan dolayı eski mesleği gazeteciliğe dönmeye karar vermişti. Bir dönem yazarlığını yaptığı *Milliyet* gazetesine başvurdu. Gazetenin sahibi Aydın Doğan askerî yönetim koşullarında bunun risk oluşturacağını düşünerek ihtiyaçları ve teknik ekipmanları kendisi tarafından karşılanan bir dergi kurup Ecevit'in emrine vermiş, böylece bir yıl boyunca yayımlanacak olan *Arayış* dergisi kurulmuştu. Aktüel sorunları "sade bir üslupla fakat derinlemesine" inceleyecek olan derginin amacı "Dünyanın ve Türkiye'nin ekonomik ve sosyal bunalımlar döneminde" "çözüm şekillerini araştırma, önerme ve tüm alanlarda barış getirme" olarak belirlenmişti (V. Özdemir, 2004: 35/49). Ecevit, *Arayış*'ı "demokrasiye ara verilen bir dönemde sağlıklı bir demokrasi arayışı için kurulan bir dergi" olarak tanımlıyordu (V. Özdemir, 2004: 27).[4] Haftalık bir dergi olarak tasarlanan *Ara-*

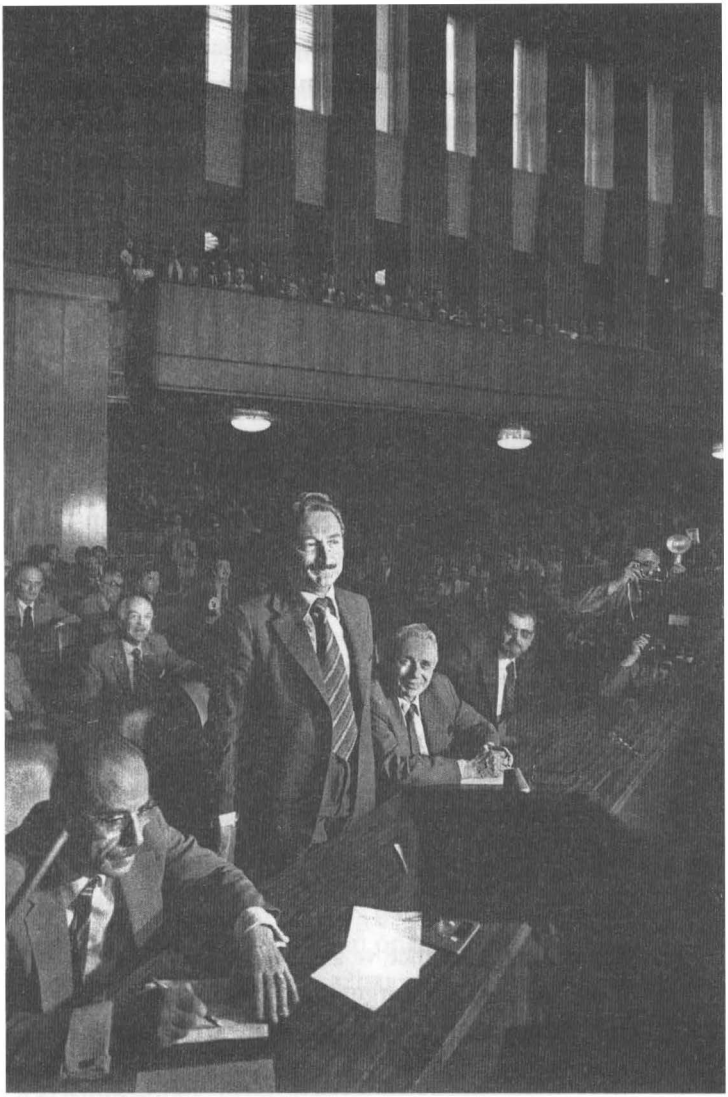
4 Özdemir, yazarlık teklifinin Aydın Doğan'dan geldiğini fakat "gazeteye zarar vermemek için" Ecevit'in teklifi geri çevirdiğini yazmaktadır. Ancak başta Ecevit olmak üzere dönemin tanıkları olayın yukarıda anlatıldığı gibi vuku bulduğunu beyan etmektedirler. Bu yüzden beyanı esas almak daha doğru olacaktır (Akar ve Dündar, 2008: 333).

yış, Şubat 1981'den Mart 1982'ye kadar toplam 54 sayı çıktı. İlk 16 sayı boyunca derginin hem yayın yönetmenliğini hem de başyazarlığını Ecevit yaptı. MGK'nın "eski politikacıların dünkü, bugünkü ve gelecekteki durumlar hakkında, yorum ve yayın" yasağına muhalefetten Ecevit'e dava açılınca yerine Nahit Duru geçti. Duru da yayımlanan bir yazının haber kaynağını açıklamadığı için hapse girince, derginin başına Ertuğrul Özkök getirildi. *Arayış* dergisi ilk zamanlarda büyük ilgi gördü. Haftalık tirajı yüz bini geçen dergi Ecevit'in ayrılmasıyla etkisini kaybetmeye başladı ve satışları beş bine kadar düştü. 2 Mart 1982 yılında ise Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı (V. Özdemir, 2004: 78-130). Dergideki yazılarda daha çok, Atatürkçülükten ilham alan bir demokrasi ve toplumsal uzlaşı isteği savunuluyordu. Eşitlikçi ve adaletçi politikalar, çeşitli vesilelerle vurgulanmaya devam ediyor, ancak bunlar "rejim bunalımı"nın bir parçası olarak ele alınıyordu. Siyasal rejim tartışmaları daha önemli hale gelmiş ve bu tartışmalar içinde ekonomik konular tali unsurlar olarak kalmıştı. Kısaca "rejim sorunuyla geçim sorunu" bir bütün oluşturuyordu (Ecevit, 1981).

Demokratik Sol Parti: "Her şeye yeniden başlamak"

Bülent Ecevit, 1980'den sonra siyasal mücadelesinin merkezine CHP'yi değil Demokratik Sol kavramını yerleştirmişti. Solun her kesimini bir araya getirmek yerine "demokratik solcuları" etrafına toplamaya karar vermişti (Yavuz, 2004: 30). Demokratik sol düşünceye dayalı yeni bir parti kurma kararını Rahşan Ecevit şöyle açıklamıştı:

> Bu mücadele azminin ve parti kurma fikrinin, her şeye sıfırdan başlama kararının altında Hamzaköy vardır. Düşün-

1977 seçimlerinde başarılı bir sonuç alıp, hükümeti kurmaya aday olan Ecevit bir aylık hükümet süresinin ardından güvenoyu alamadı. Ecevit ancak 1990'ların sonunda koalisyonlarla yeniden başbakanlığa dönecekti (Fotoğraf: Ara Güler, BGA*, s. 128).*

düm; bütün çabalarımız, gençliğimizi verdiğimiz siyasette sıfıra indirilmiştik. Bütün birikimin üzerine sünger çekilmişti. O zaman dedim, sıfırdan başlarız biz de. Kaç yaşındayız? 50'yi geçmişiz. Bu yaşta sıfırdan başlamak olur mu? Önümüzde ne kadar süre var? Yeter mi? Yeter dedik. Olur dedik, bu yaşta sıfırdan başlanır (F. Bila, 2001: 11-12).

Bülent Ecevit de demokrasi var olduğu müddetçe "her şeye sıfırdan" başlanabileceğini savunuyordu. Fikret Bila'nın "Peki CHP ne olacak?" sorusuna verdikleri cevap ise oldukça ilginçti: "Bülent CHP'yi kucağında buldu. Yapısıyla, hastalıklarıyla, örgütlenme hatalarıyla. Düşündüğü gibi yeniden oluşturamamıştı. Sade, sağlıklı insana ulaşamamıştı" (F. Bila, 2001: 12). Rahşan Ecevit'in CHP hakkında söyledikleri, Ecevitlerin bundan sonraki siyasal faaliyetlerinin ve örgütlenme yapılarının hangi kavramlar etrafında şekilleneceğinin işaretleriydi. "Her şeye yeniden başlamak" 12 Eylül'den Demokratik Sol Parti'nin (DSP) kurulduğu tarihe kadar olan süreçte Ecevit'in mottosu oldu. Hamzaköy'de karar verdiği yeniden başlama düşüncesi, askerî rejim dönemindeki yargılanmalarıyla birleşince daha da önem kazandı. Ecevit'e göre askerî rejimin görünürdeki baskısının altında içten içe demokrasi özlemi çeken yığınlar vardı. Bunu cezaevindeyken kendisine gelen mektuplar aracılığıyla fark ettiğini belirtiyordu:

> Düşüncelerin yüreklice ve açıkça dile getirildiği bu mektuplar, görünürdeki durgun yüzeyin aldatıcı olduğunu; o yüzeyin altında, Türk toplumunda güçlü demokratik akımlar bulunduğunu ve bu akımların ilk fırsatta, barışçı biçimde, yüzeye çıkacağını gösteriyordu. ... Eğer bu halkın kahve duvarları arasında kalan hapishane duvarları ardındayken bana mektuplarla ulaşan sesi, örgütlü bir halk sesine dönüşebilse; tek tek korkusuzca konuşan dudaklar eğer bir ara-

da konuşabilse ve eğer sözcükleri silah gibi kuşanmayı göze alabilenler güçlerini birleştirebilse, o ses ne kadar gürleşir ve ne kadar etkili olabilirdi (Arcayürek, 2006: 162/211).

Ecevit, yeni kuracağı partiyi mektuplar aracılığıyla kendisine destek veren potansiyele dayandırmaya çalıştı. 12 Eylül'den sonra oluşturdukları isim ve adres listesinde kendileriyle insani gerekçelerle ilişki kuran sıradan insanlar bulunuyordu. Çoğunluğu işçi, esnaf ve köylüden müteşekkil bu kişiler DSP'nin ilk çekirdeğini oluşturmuştu (F. Bila, 2001: 124). 1930'ların Kanada'sında (Alberta eyaletinde) etkili olan popülist lider William Aberhart, yaptığı radyo konuşmalarında dinleyicilerinden, çevrelerindeki "o zamana kadar siyasete girmemiş dürüst insanları" kendisine haber vermelerini istemiş ve seçimlerdeki aday listesini, bu başvurulara dayanarak oluşturmuştu. Ecevitler de DSP'de aşağı yukarı bunu yapmak istemişlerdi (Bora, 2006).

1983 yılında siyasi partilerin kurulmasına ve seçimlerin yapılmasına izin verileceği açıklanınca birbiri ardına partiler kurulmaya başladı. İlkin, emekli bir general olan Turgut Sunalp'ın liderliğinde Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) kuruldu. Bunu Büyük Türkiye Partisi (BTP), Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP) ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) takip etti. Seçimlere sadece MGK'nın desteklediği MDP, Turgut Özal'ın ANAP'ı ve İsmet İnönü'nün sekreterliğini yapmış olan Necdet Calp'ın öncülük ettiği HP katılabildi. Askerî rejimin onayına mazhar olan bu üç partinin ve liderlerinin ortak yönü, askerî yönetimin "mutemet" unsurları olmalarıydı. Bir şekilde darbe yönetimiyle öteden beri ilişki içerisindeydiler. Özal, Başbakan Yardımcılığı; Calp, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü yapmıştı. Sunalp ise yüksek komuta kademesinin eski bir üyesi olarak askerî rejimin veliahtı ve müstakbel başbakan olarak tasarlanmıştı. MDP

"devlet partisi" anlayışının tipik bir örneğiydi. ANAP, siyasal arenada öteden beri var olan dört siyasal eğilime açılarak kucaklayıcı bir kitle partisi olma iddiasındaydı. Liberal, milliyetçi ve muhafazakâr sağla birlikte sosyal demokrasinin bazı unsurlarını da temsil ettiğini açıklamaktaydı (Tanör, 2005: 60). HP ise bir tür denge partisi olarak düşünülmüştü. Yani Evren'in ifadesiyle "seçimlerde bir sağ bir de sol partiye izin verilseydi, sağdaki parti çok oy alacaktı. Solda iki partiye izin verilseydi, sol parçalanacaktı" (Birand vd. 2001: 261). Siyasal faaliyetlerin serbest bırakılacağı açıklanmasının ardından CHP'liler bir kez daha Ecevit'e gelerek, kendilerine öncülük etmesini ya da icazet vermesini istediler. Ecevit, askerî rejim koşullarında gerçek bir sol partinin kurulamayacağını, ilk seçimlerin yapılmasını, kısmen de olsa sivil bir yönetime geçildikten sonra parti çalışmalarına başlanmasını savunuyordu. Sınırlı bir demokratik çerçevede beş generalden izin alarak toplumsal gruplarla bütünleşmek mümkün değildi. Sosyal demokrat bir parti yetki ve onayla değil tabandan örgütlenmeyle kurulmalıydı. Ecevit, yeni bir örgütlenmeyi göze almaları karşılığında destek vereceğini, aksi takdirde kendi bildiği yolda gideceğini söyledi (Akar ve Dündar, 2008: 362; Arcayürek, 2006: 237). Ecevit, kurulacak yeni partinin 12 Eylül rejimine direnişten güç alarak tabandan demokrasi mücadelesi veren bir parti olmasını istiyordu. CHP'liler ise 12 Eylül'de dağılan solu bir an önce toparlayarak iktidara gelme hesabıyla, askerî yönetimi karşılarına almak istemiyorlardı (Yavuz, 2004: 28-29). Ecevit'ten umduğu ilgiyi göremeyen CHP'liler Erdal İnönü'nün liderliğinde SODEP'i kurdular.

1983 seçimlerine bir hafta kala, seçimden sonra yeni bir sosyal demokrat partinin kurulacağı açıklandı. Dönemin gazetelerinin "SODEP'e Rakip Çıkıyor", "Yeni Parti Solda Fırtına Yarattı" şeklinde haberleştirdiği oluşum Ecevitlerin De-

mokratik Sol Partisi'ydi. Partinin kurucularından olan işadamı Murtaza Çelikel, halihazırda "sosyal demokrat diye ortaya çıkan partilerin bu akımı yozlaştırdığını" ileri sürüyordu. Bir başka kurucu üye sendikacı Halil Tunç ise DSP'nin "siyasal yaşamda çok tehlikeli bir boşluğu dolduracağı"nı ve "komünizme karşı en etkin ve demokratik güvence" olacağını belirtiyordu (Ergül, 1995: 223). Kuruculara göre mevcut durumda ciddi bir siyasal boşluk meydana gelmişti. Askerî rejim siyasal partilerin, toplumsal örgütlerle bağını keserek toplum ve siyaset arasındaki ilişkiyi zayıflatmıştı. HP ve SODEP, rejim koşullarını kabul etmekle ve partilerin sosyal tabanlarının olmadığı bir zamanda partileşmeye gitmekle sosyal demokrasiden uzaklaşmıştı. Genel olarak politikadaki boşluğu, özelde ise soldaki boşluğu doldurmak DSP'nin partiler sistemindeki en önemli iddiasıydı. 6 Kasım 1983 seçimlerinden önce başlayan kuruluş çalışmaları ancak 15 Kasım 1985 yılında tamamlanabildi. Gecikmenin gerekçesi olarak konjonktürel nedenler ve "sızmalara" karşı titiz çalışılması ileri sürüldü. Bülent Ecevit yasaklı olduğundan örgütlenme ve kuruluş çalışmaları Rahşan Ecevit öncülüğünde yürütüldü. Bülent Ecevit, geçmişe kıyasla yalnızlaşmış olsa da yeni dönemde yanında kendisine koşulsuz itaat eden ve onun çizgisinden sapmayan kişiler vardı. Bunlar arasında sendikacı Halil Tunç, işadamı Murtaza Çelikel ve Dr. Sedat Akman ön plana çıkıyordu. Bu gruba daha sonra Celal Kürkoğlu ve Haluk Özdalga da dahil olmuştu.

Hazırlık çalışmaları yürütülürken Ecevit de partinin tüzük ve programını hazırlamaktaydı. Başta Rahşan Ecevit olmak üzere kurucular, İsveç sosyal demokrasisini örnek aldıklarını ve Türkiye'de yeni bir model denediklerini söylüyordu. Bu modele göre her sandık çevresinden işçi, ev kadını, esnaf ve çiftçi gibi sosyal kesimlerden on iki temsilci yer alacaktı. DSP'liler bunu tabandan örgütlenme olarak adlan-

dırmışlar; HP ve SODEP'ten ayrıldıkları en önemli nokta olduğunu vurgulamışlardı. O günlerde Türkiye'de 85 bin sandık çevresi bulunduğu dikkate alındığında, yeni partinin bir milyonu aşkın üyeyle kurulması demekti. Ancak DSP'nin 40 bin kurucuyla siyaset arenasına çıkacağı duyurulmuştu. Bunun pratikte mümkün olmadığı anlaşılınca zamanla kurucu sayısı 600'lere kadar düşmüştü (Akar, 2002: 34-35; Akar ve Dündar, 2008: 366-367). Cezaevi günlerinden sonra Avrupa gezisine çıkan Ecevit, İskandinav ülkelerini incelemiş ve buradaki sosyal adalet ve kalkınma pratiğinin Türkiye'ye uyarlanabileceğini düşünmüştü. Ecevit'e göre Türkiye gibi İskandinav ülkeleri de yeraltı ve yerüstü zenginlikten mahrumdu, ancak kalkınmayı, özgürlükçü demokrasi ve sosyal adaletle birlikte başarabilmişlerdi. "Bu açıdan bakıldığında Türkiye için ve benzer durumdaki ülkeler için, en azından gelişmenin kalkış noktasına varmış ülkeler için, İskandinav ülkelerine özenmek aşırı hayalcilik sayılmaz"dı. Avrupa'daki göçmen Türkler, farklı bir kültürden olmalarına rağmen sosyal adaletçi bir politik sistemde toplumla bütünleşebildikleri için kültürel farklılıklar, sosyal demokrasinin Türkiye'ye uyarlanmasına engel oluşturmayacaktı (Koloğlu, 2001: 632-633).

DSP'nin örgütlenme ve kuruluş çalışmaları esnasında *Demokratik Sol Hareketin Öncülerine* başlığıyla bir kitap yayımlanarak hareketin üyelerinde aranan nitelikler şöyle sıralanmıştı:

- Demokratik Sol anlayışı bilinçli olarak benimsemiş olmak ve başka sol akımlarla ilişiği bulunmamak
- Geçmişte şiddet eylemlerine karışmamış olmak
- Etnik ayrımcılık, din ve mezhep ayrımcılığı, yerli yabancı ayrımcılığı gütmemek, bütünleştirici Atatürk milliyetçiliğini ve laikliği benimsemiş olmak

- Geçmişte Demokratik Sol hareketin bütünlüğüne ve tutarlığına zarar vermemiş olmak
- Dar kadroculuk eğilimleri taşımamak (Ergül, 1995: 251).

Aranan özellikler göz önüne alındığında, daha önce politik bir faaliyette bulunmamış sıradan insanların hedeflendiği görülmekteydi. Rahşan Ecevit de örgütlenmenin bu yönüne vurgu yapıyordu: "Particiliğe kişisel çıkar amacıyla bulaşmamış, profesyonel politikacı olmayan, partiyi sıçrama tahtası olarak kullanmayacak, ideolojik takıntısı olmayan dar ve orta gelirli halk kesimleriyle mahallede, köyde, beldede başlayacak bir parti örgütlenişi" (F. Bila, 2001: 128). Kurucuların siyasi bir oluşumla geçmişinin ve kişisel çıkar beklentisinin olmaması şartı, partinin farklı oluşu ve tabandan örgütlenme iddiasının uzantısıydı. "Kurucuların eski CHP'li olmayacağı" açıklaması ise CHP mirasına sahip çıkılmayacağı anlamına geliyordu. HP ve SODEP'in CHP'nin devamı olduklarını özellikle vurguladıkları bir dönemde DSP, ısrarla ayrı bir kökten geldiğini gösterme gayreti içindeydi. Ancak halkçılığı, yani halka dayanmayı ve halkla kolektif hareket etmeyi vurgulayan popülist bir yaklaşımla "Atatürk'ün meşalesinin DSP'nin ellerinde" olduğunu belirtiyorlardı (Çetingüleç, 2002: 244). DSP'nin kuruluş dilekçesi 14 Kasım 1985 yılında İçişleri Bakanlığı'na verildi. Partinin 19 Ağustos'ta resmen duyurulması planlanmıştı, ancak kurucular arasında yer alan köylülerin yaz aylarında tarlada oldukları gerekçesiyle sonbahara ertelenmişti. Demokratik Sol Parti'nin halkın partisi olduğu özellikle vurgulanmak isteniyordu. Bu yüzden başta Rahşan Ecevit olmak üzere kurucu kadroda görev alan birçok tanınmış kişi kurucular arasında yer almamıştı. Kurucular listesinde 37 ilden 612 kişi bulunuyordu. Bunların 232'si esnaf ve zanaatkâr, 99'u işçi, 96'sı çiftçi, 15'i ev kadını, 4'ü petrol istasyonu bayii, 4'ü

milletvekili ve 2'si gazeteciydi. Geri kalanlar ise emekli memur, tüccar ve serbest meslek sahiplerinden oluşuyordu. Rahşan Ecevit'e göre DSP'yi kuranlar, "bozuk düzenin yaktığı kesimlerden gelenler"di (Arcayürek, 2006: 232). 16 kişilik MKYK'da 4 esnaf, 3 işçi ve 1 gazeteci yer alıyordu. Partinin amblemi açık mavi zemin üzerine kanat çırparak havalanan beyaz güvercin figürüydü. Mavinin seçiminde hem Ecevitlerin en sevdiği renk olması hem de 1970'lerde Bülent Ecevit'le özdeşleşen açık mavi gömleğin etkisi vardı. Beyaz güvercin ise Rahşan Ecevit'in bir zamanlar başkanlığını yaptığı Köylü Derneği'nin simgesiydi (Akar, 2002: 37; Ergül, 1995: 346; Akar ve Dündar, 2008: 368-369; Çetingüleç, 2002: 241). İsim olarak "Sosyal Demokrat" değil de "Demokratik Sol"un tercih edilmesi alışılmış bir durumdu. Ecevit 1970'ten itibaren Demokratik Sol kavramını kullanıyordu. DSP programında çağdaş "Sosyal Demokrasi" anlayışının, Türk toplumunun kendi birikimi ve özelliklerinden hareketle "Demokratik Sol" şeklinde ifade edildiği vurgulanıyordu (DSP Program ve Tüzük Özeti (DSP), 1985: 16).

DSP'nin öncelikli siyasal görevi demokrasiye gerçeklik ve işlerlik kazandırmaktı. Fakat sosyal ve ekonomik amaçlar göz ardı edilmemiş, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasının ve insani yetkinliğin sağlanmasının ancak demokratik sistemde mümkün olacağı belirtilmişti. Bu nedenle öncelikli amaç geniş katılıma ve örgütlenmeye dayalı sağlıklı bir demokrasi inşa etmekti. Parti programında örgütlenme ve siyasal katılıma ayrı bir önem veriliyordu. Sınırlı örgütlenme ve katılıma dayalı bir sistem, güçlülerin egemenliğinde demokratik seçkinler yönetimine dönüşmekteydi. Gerçek anlamda çağdaş bir demokrasi inşa edebilmek için şekli demokratik kurumların ötesinde her kesimin temsil ve etkileme gücüne sahip olduğu bir düzen kurulmalıydı. Bu düzen, özellikle köylüler ve işçiler gibi alt sı-

nıflar için önemliydi, çünkü diğer gruplar bir şekilde sesini duyurabilmekte ama işçi ve köylü kesimi taleplerini ve isteklerini sadece etkin bir demokraside ortaya koyabilmekteydi (DSP, 1985: 29-34). İlk Genel Başkan Rahşan Ecevit, kurucular kurulu toplantısında, DSP'nin özgürlük, adalet, eşitlik, sömürüsüz bir düzen ve –12 Eylül'e gönderme yaparak– "süngüsüz barış", "sürekli demokrasi" için kurulduğunu belirtti. Demokrasi halkın kendi kendisini yönetmesiydi, ancak şimdiye kadar halka kendi kendini yönetme fırsatı verilememişti. "Demokraside siyaset bir seyirlik oyun değildir. Eğer demokrasi halkın kendi kendini yönetmesi ise halk kendi köyünden, mahallesinden, işinden başlayarak, yönetime sürekli katılabilmek ve kendi örgütlü gücüyle sesini, günü gününe, millet meclisinin, belediye meclislerinin, il genel meclislerinin toplantı salonlarına, bakanların makam odalarına kadar duyurmalıdır" (Çetingüleç, 2002: 242). CHP Genel Başkanı olarak yaptığı son konuşmada Bülent Ecevit de aynı noktaya değinmişti. 12 Eylül'den bir hafta önce Petrol-İş Sendikası'nda yaptığı konuşmada, mevcut politik durumu sıkıcı bir futbol maçına benzetmiş ve halkın tamamen seyirci durumuna düşürüldüğünü söylemişti. 12 Eylül öncesinin kaotik ortamından bir çıkış yolu olarak demokrasiye içerik ve işlerlik kazandırılmasını ve kendi haklarını savunmak için emek çevrelerinin siyasete aktif olarak müdahil olması gerektiğini belirtmişti. "İş işten geçmeden, tribündekilerin sahaya inmesini" aksi takdirde "birinin çıkıp, herkes evine diyerek anlamsız bir oyuna dönüşen demokrasiyi de sona erdireceğini" söylemişti (Arcayürek, 1985: 196-213). Rahşan Ecevit'in DSP kurulunda söyledikleri, Ecevit'in görüşleriydi. Zaten üslup ve içeriği göz önüne alındığında konuşma metninin Bülent Ecevit'in kaleminden çıktığı anlaşılıyordu. DSP, temel eleştirilerini rakip partilerden çok 12 Eylül rejimine ve askerî yönetimin kurduğu

düzene yönelti. 1987 yılında siyasi yasakların kaldırılması gündeme geldiğinde sadece yasakların değil 1982 Anayasası'nın toptan kaldırılmasını istedi. Ecevit, siyaseten yasaklı ve bu yasağı çiğneme suçundan hâlen yargılanıyor olmasına rağmen konuk konuşmacı sıfatıyla etkinliklere ve mitinglere katılarak DSP'ye gayriresmî liderlik etti. Yakın çevresinin, daha dikkatli davranması gerektiği yönündeki uyarılarına, "Cezaevine girmeyi göze aldıktan sonra istediğim gibi konuşurum," diyerek cevap verdi (F. Bila, 2001: 182-183).

DSP-SHP: Benzerlikler ve farklılıklar

1980'den sonra sol kulvarda üç parti ortaya çıkmıştı. İlk olarak Necdet Calp'ın liderlik ettiği Halkçı Parti (HP) kuruldu. Ardından Ecevit'ten bekledikleri ilgiyi göremeyen CHP'liler, Erdal İnönü'yü liderliğe ikna ederek Sosyal Demokrasi Partisi'nde (SODEP) toplandılar. Son olarak ise Ecevitlerin DSP'si siyaset sahnesine giriş yaptı. Ecevit, en başından itibaren öteki sosyal demokrat partilere mesafeli davranarak işbirliği ve birleşme gibi teklifleri geri çevirdi. HP ve SODEP'i gerçek anlamda birer sosyal demokrat parti olarak görmüyordu. Bu iki parti, askerî yönetimden icazetli "eli çantalılar" tarafından kurulmuş tipik kadro partileriydi (Ergül, 1995: 344). "Eli çantalılar" tanımlamasıyla halktan bihaber aydınlar ve şahsi ikbal peşinde koşan profesyonel politikacılar kastediliyordu. SODEP, 1970'lerin başında Ortanın Soluna karşı çıkan İnönücüleri ve 1970'lerin sonundaki Topuz-Baykal grubunu bünyesinde toplamıştı. Tabanda da bu grupları temsil eden parti, CHP'nin klasik çizgisinin devamıydı. Ecevit, HP'ye nispeten hoşgörülü davransa da CHP'deki muhalif hizbin partisi olarak gördüğü SODEP'e karşı sergilediği katı tutumu hiç değiştirmemişti. DSP'nin kurulduğu günlerde Türk solunun en önemli gündemi, HP

ve SODEP'in birleşme çabalarıydı. Uzun görüşmeler ve müzakereler neticesinde 1985 yılının sonunda HP ve SODEP birleşerek Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) adını almıştı (S. Coşkun, 1986). 12 Eylül rejiminin baskısından bunalan sosyal demokratların güçbirliği yaparak bir an önce iktidara gelme stratejisi, DSP ile sekteye uğramış gibi göründü. Böyle bir ortamda DSP'nin ortaya çıkarak oyları bölmesi, sol kamuoyunda heyecan yaratan solun birleşme idealine ihanet olarak algılandı. Zamanla DSP'yi de içine alması düşünülen bütünleşme projesi, sert bir tutumla karşılaşınca Ecevit solu bölmekle suçlandı. Ecevit, "Demokratik Sol Parti'de kurdukları düzene benzeyen bir düzenin kurulması" şartıyla birleşmeye yanaşacağını belirtiyordu. 1990'lı yılların başında SHP'nin yerel yönetimlerde yolsuzluklarla anılması, Ecevit'in "dürüst" siyasetçi imajını tekrar hatırlatmıştı. Ecevit gibi "temiz" bir ismin, parti içi tartışmalarla ve yolsuzluk iddialarıyla yıpranan SHP'ye canlılık katacağı düşüncesiyle, birleşme çağrıları sıklaştırılmıştı. Adı sol çevrelerde "bir bölen"e çıkan Ecevit, "DSP koltuk değneği değil", "DSP'nin ve benim yakamı bırakın" diyerek birleşme çağrılarına son noktayı koydu (*Milliyet*, 30.09.1990).

DSP'nin sol partilerle uyuştuğu nokta, hepsinin sosyal demokrat partiler çatısı altında toplanmalarıydı. Merkez soldaki üç partiyi birleştiren ortak payda demokrasi, özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramlara öncelik vermeleriydi. Çoğulcu ve katılımcı demokrasiye bağlılık, sosyal adalete dayanan hakça bir düzen, merkeziyetçiliğin azaltılıp yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, piyasaya devlet müdahalesi, kalkınmaya öncelik, enflasyon ve işsizlikle mücadele gibi konular üzerinde duruluyordu (Koloğlu, 2001: 679). Fakat bu konularda bile tam bir mutabakat sağlandığı söylenemezdi, zira SHP bünyesinde toplananlar kendilerini "sosyal demokrat" olarak tanımlarken, DSP'liler "Demokratik Sol"da ısrar ediyor-

du. DSP cephesi benzerliklerden çok farklılıklara vurgu yapmakta, SHP'nin sosyal demokratlık iddialarını gerçekçi bulmamaktaydı.

Rahşan Ecevit'e göre DSP'yi diğerlerinden ayıran özellikler şunlardı: İlk olarak, DSP, "yapısı ve kuruluşu itibarıyla", "tepeden değil temelden kurulmuş" bir partiydi. DSP'ye hâkim olan anlayış kadroculuk değil, geniş katılıma dayanan kitle örgütlenmesiydi. DSP, köklü ve güçlü bütün sosyal demokrat partiler gibi tabandan örgütlenerek kurulmuştu. Ancak "kendilerine sosyal demokrat diyen" partilerin hiçbiri bu ölçütlere uymuyordu. İkinci olarak, partide "Demokratik Sol tutarlılığa ve netliğe büyük özen gösterilmekteydi." DSP'yi sağ ve aşırı sol yelpazeye çekmeye çalışanlara, ırk, mezhep ve din ayrımcılığı yapanlara kapılar kapatılmıştı. Çıkarlar üzerinden değil ilkeler üzerinden siyaset yapılacağı vurgulanıyordu. Üçüncü olarak, DSP'de "kendine aydın diyenlerin ayrıcalığı bulunmayacak, aydın-halk ikiliği"ne izin verilmeyecekti. Dördüncü olarak, DSP "geçmişin aksaklıklarından, tutarsızlıklarından arınmış yeni bir partiydi." Geçmişin aksaklıklarıyla kastedilen CHP'deki gruplaşmalardı ve DSP'de hiziplere müsaade edilmeyecekti. Son olarak ise "Atatürk milliyetçiliği ve laiklik anlayışından en küçük bir ödün" DSP bünyesinde yer bulmayacaktı. Rahşan Ecevit, farklılıkların 12 Eylül'den önce belirmeye başladığını ve DSP'nin bu farklılıklar üzerine yükseldiğini söylüyordu (F. Bila, 2001: 141). Bülent Ecevit'e göre de 12 Eylül olmasaydı bile CHP bölünecekti. CHP, daha önce iki bölünme geçirerek "tutucu öğelerden" arınmıştı. Eğer 12 Eylül olmasaydı, bir bölünme daha geçirerek "hem kendi içindeki sol kanattan hem de dışındaki solun gölgesinden" kurtulmuş olacaktı. Bu ayrışmada, kendilerinin savunacağı ilkelerin yanında olanların kuracağı muhtemel parti DSP olacaktı. Bu yüzden DSP ve diğerleri arasındaki fark "dallardan değil köklerden"

kaynaklanıyordu (Akşin, 2005: 278; F. Bila, 2001: 142-143). Rahşan Ecevit, 1985 yılında *Güneş* gazetesine verdiği bir röportajda birkaç noktaya daha açıklık getirdi. Bunlardan ilki CHP'nin mirasına sahip çıkılmayacağıydı. DSP ile birlikte Türk toplumunun özelliklerinden ve Demokratik Sol ilkelerden hareketle yeni ve farklı bir yapı kurduklarını iddia ediyordu. İkincisi, DSP'nin "muhalefet hedefi iktidardan önce, rejimin çerçevesi"ydi. Öncelikli amaç iktidara gelmek ya da partilerle rekabete girmek değil, "içine demokrasinin sığmayacağı" düzeni demokratik hale getirmekti. Üçüncüsü ise, sadece "sosyal demokrasi konusunda" değil "demokrasi" konusunda bile DSP'nin farklı olduğu ileri sürülüyordu. Rahşan Ecevit'e göre diğer partilerin programında özgürlüklerin nasıl ve hangi hallerde kısıtlanacağı açıklanıyordu. Yani 1982 Anayasası'nın ilgili maddeleri parti programına olduğu gibi aktarılmıştı. DSP programında ise başta ifade ve örgütlenme özgürlüğü olmak üzere bütün demokratik hak ve özgürlüklerin nasıl genişletileceği ortaya konulmuştu (*Güneş*, 31.03.185).

Parti ambleminde Altı Ok'a yer veren SHP, CHP'nin devamı ve mirasçısıydı. DSP ise "geçmişin deneyim ve birikimlerini değerlendirmekle birlikte geçmişe özlem duyan bir parti" değil "geleceğe yönelik bir parti" olduğunu vurguluyordu (DSP, 1985: 12). SHP'nin temel hedefi olan katılımcı ve çoğulcu bir demokratik düzen için Kemalizmin altı ilkesi temel alınmıştı (Sosyal Demokrat Halkçı Parti Programı (SHP), 1985: 13-20). DSP programında Atatürkçülüğe herhangi bir gönderme yapılmamış, Atatürk'ten sadece programın sonundaki "kurallar" kısmında kısaca bahsedilmişti (DSP, 1985: 150). DSP, yeni bir anayasa yapımına dayanan kapsamlı bir demokratik reform öngörüyordu. SHP ise yeni bir anayasa yapmanın toplumsal birtakım maliyetleri olduğunu, bu yüzden zaman ve enerji israfına yol açmamak için birtakım dü-

zenlemelerle yetinilebileceğini savunuyordu (Alpay ve Gürsel, 1986: 103). SHP'nin genel ilkeleri ve amaçlarına bakıldığında, programın uygulanabilmesi için mevcut anayasada köklü değişiklikler yapılması gerektiği anlaşılıyordu (SHP, 1985: 26). Hem SHP hem DSP, piyasa ekonomisine karşıydı. Ancak SHP'nin görüşleri planlı ekonomiye daha yakınken, DSP, devlet-piyasa ikileminin ötesinde üçüncü bir yol olarak katılımcı ve bölüşümcü bir sistem öngörüyordu. Halk sektörü, köykentler ve yatırım fonları gibi birimler yaygın ve aktif hale getirilerek adil ve demokratik bir iktisadi düzen kurulacaktı (DSP, 1985: 73-83; SHP, 1985: 22-23). Ekonomide devletçiliğe yakın görüşler ileri sürmekle birlikte mülkiyetin yaygınlaştırılması konusunda SHP'nin herhangi bir önerisi yoktu. DSP'nin ekonomi anlayışında ise özel mülkiyet ve kamu mülkiyetinin haricinde üçüncü bir mülkiyet türü olarak "çok ortaklı şirketler" yer alıyordu. Türkiye'de ilk defa DSP tarafından ortaya atılan bu görüş, İsveç'te sosyal demokrat hükümet tarafından uygulanmış olan "Ücretli Fonları" modelinden örnek alınmıştı. İsveç'te sendikaların yönetiminde beş bölgesel fon oluşturulmuştu. Özel şirketlerin kârlarından, vergilerden ve ücretlerden yapılan kesintiler fonlara aktarılıyor, burada biriken gelirle borsadan hisse senedi alınarak elde edilen kazanç, Genel Emeklilik Fonu'na aktarılıyordu (Alpay ve Gürsel, 1986: 36-39). Ecevit, siyaset yasaklısı olduğu dönemde İskandinav ülkelerini, özellikle de İsveç politik sistemini yakından incelemişti.

Sosyal demokrasinin evrensel ilkelerini temel alarak Batılı sosyal demokrat bir parti görüntüsü veren SHP, demokrasinin evrensel ilkeleri içinde bulunmayan devletçilik ve devrimcilik gibi değerlere dayanarak CHP mirasına ve çizgisine yaklaşıyordu (Alpay ve Gürsel, 1986: 20-21). DSP ise miras iddiasında bulunmadığı gibi sosyal demokrasiyi yerli kültürle sentezlemeye çalışıyordu. CHP'de 1970'lerde somutlaşan

popülist demokratik damarı sürdürme gayretindeydi. Daha geniş bir demokrasi tasavvuru, alternatif bir ekonomi ve Atatürkçülük konularında SHP'den ayrışarak "kendisine özgü bir yol bulmuş olan ve Türkiye'nin gerçeklerinden çıkmış bir parti" olduğunu savunuyordu (Kahraman, 1993: 195).

Demokratik Sol Parti ve din

1980 sonrasında Ecevit, kendisini ve partisini sosyal demokratlardan ayrıştırma gayreti içindeydi. CHP çizgisinin ve mirasının temsilcisi olan SHP'ye karşı daha özgün bir duruş sergilemek gayretiyle DSP'nin İslâm'a yaklaşımını daha çok vurguladı. Bu farklılaştırma çabası hem askerî rejime hem de eski CHP'lilere karşıt bir duruş olarak şekillendi. 1981 yılında üniversitelerde uygulamaya başlayan başörtüsü yasağı üzerine cezaevinden *Arayış* dergisine gönderdiği bir notta, başörtüsüyle uğraşmayı "gardırop Atatürkçülüğünün tipik bir örneği" diye tanımlıyordu (Akar ve Dündar, 2008: 557).[5] Atatürk'ün kadınların kıyafetine karışmadığını, bu yönde herhangi bir yasa çıkarmadığını ve kadınları belli bir giyim şekline zorlamadığını vurguluyordu. Başörtüsünün Atatürkçülük adına yasaklanmasına anlam veremiyor, *Arayış* ekibine de başörtüsü tartışmasından uzak durmalarını tavsiye ediyordu (Akar ve Dündar, 2008: 557). Ecevit, 12 Eylül'de askerî müdahalenin gerekçelerinden biri yapılan irticanın, her yönüyle iktidarda olduğuna inanıyordu. Osmanlı döneminde bile 31 Mart benzeri bir ayaklanmaya geçit verilmemişti ama şu an iktidarda olan asıl irtica "devlet anlayışındaki, rejim anlayışındaki, kültürdeki, eğitim politikalarındaki geriye yönelişler"di (Ecevit, 1986: 32.) 1970'lerde olduğu gibi gericiliğin dindarlık değil sağcılık olduğu tezini neoliberal politikalara uyarlayarak bir kez daha tekrarlamıştı.

5 *Arayış* dergisine not: "Başörtüsü Konusu" (21 Aralık 1981).

DSP'nin kuruluş ilkelerini belirleyen program ve tüzükte laiklik ve dinle ilgi herhangi bir ifade yoktu. Atatürk ilkelerine yahut Cumhuriyet'in temel niteliklerinè de hiçbir gönderme yapılmamıştı. DSP kendini daha çok demokrasi meselesi ve iktisadi problemler üzerinden tanımlamakta ve ortaya koymaktaydı. Programda yer almayan ancak DSP'ye dahil olmak isteyenlerin gözetmeleri gereken birtakım kurallar söz konusuydu. Öncelikle "ihaleciler, ahlâki zaafı olanlar ve alkolikler" partiye kabul edilmiyordu. 1940'larda İngiltere'de bulundukları kısa dönem hariç, Ecevitler de alkol kullanmıyordu. Parti toplantılarında ve organizasyonlarında içki içilmesi yasaklanmıştı (Çetingüleç, 2002: 254-255). Ecevitler, dindar olmamakla birlikte İslâm'ın itikadî temellerini kabul etmekte ve dine, inanca saygılı olmaya özen göstermekteydiler. Yaklaşık on bin ciltlik özel kitaplıklarında 14 tane *Kuran-ı Kerim* tefsiri, hadis ve fıkıh kitapları bulunmaktaydı. İbadet edip etmedikleri sorusuna kati cevaplar vermekten kaçınsalar da sevinç ve hüzünlerinde "Allah'a sığındıklarını" ve "sık sık dua ettiklerini" saklamıyorlardı (Çetingüleç, 2002: 79). Rahşan Ecevit, 1970'lerde başkanlığını yaptığı Köylü Dernekleri aracılığıyla köy okullarına yolladığı kitap kutularını tek tek kontrol ederek, her okula en az bir tane Türkçe mealli *Kuran-ı Kerim* gönderilmesini şart koşmuştu. Bunu "toplumun gerçekleri okuyarak öğrenmesi ve din takiyecilerinin peşine takılmaması için" yaptığını belirtiyordu (Dağıstanlı, 2002: 86-87). DSP amblemlerinde yer alan güvercin figürünün tercih edilmesinin nedenleri, güvercinin İslâm inancı ve kültüründeki sembolik anlamlarına dayanarak açıklanıyordu:

> İslâm geleneğince Peygamber'i Hira Dağı'nda kem gözlerden esirgeyen güvercin; Türk törelerince cami duvarlarına, surlara insan eliyle oyulmuş yuvalarda ağırlanan, avlularda

> halkın sevabıyla serpiştirdiği buğdaylarla doyurulan güvercin; Demokratik Solun sesi ve haberleri önüne dikilen engeller, örülen duvarlar, *Güvercin*'le ulaşacak artık... Köylere evlere; tarlalarda, fabrikalarda, çarşılarda çalışanlara, o ses, o haber, *Güvercin*'le ulaşacak (Ecevit, 1988: 2).

DSP'nin Prof. Dr. Niyazi Öktem'e hazırlattığı "Din Raporu", Türkiye'de siyasal bir partinin dine ve dindarlara nasıl yaklaşması gerektiğini ortaya koyan ilk bilimsel çalışmaydı. Çalışmaya Abdurrahman Dilipak, Ali Bulaç ve Hüseyin Hatemi gibi İslâmcı aydınlar da fikir ve görüşleriyle katkıda bulunmuştu. Araştırmada din, bilimsel bir bakışla ele alınarak DSP'ye bir yol haritası sunulmuştu. DSP'nin din alanındaki ilk hedefi, CHP'nin geleneksel din anlayışı karşısındaki jakoben tavrını unutturmaktı. İkincisi, laikliğin din-devlet işleri ayrılığı olduğunu ve İslâm'ın mutlaka bir din devleti gerektirmediğini vurgulamaktı. Üçüncüsü ise felsefi düşünceye ağırlık vererek din felsefesi alanındaki araştırma ve eğitimleri desteklemekti (Ergül, 2000: 281). Gerek Ecevit'in söylemlerinde gerekse de parti metinlerinde dinin gericilik olmadığı, cemaat ve tarikatlara karşı çıkılmadığı, laikliğin din özgürlüğü için gerekli olduğu ve İslâm'ın laikliğe en uygun din olduğu sürekli biçimde üzerinde durulan konulardı. Ecevit çizgisindeki sosyal demokratlar, İslâm söz konusu olduğunda savunmaya geçmek yerine kendi içinde tutarlı fikirler ortaya koyabiliyorlardı. Bu değişim, inançlara saygılı laiklik söylemiyle solun din karşıtı olduğu yargısının belli bir düzeyde yıkılabilmesinin sonucuydu. Dinle barışık olmak partililer için önemli bir kimlikti ve bu yönüyle DSP'nin Türk solu adına istisnai bir öneme sahip olduğunu düşünüyorlardı. DSP'nin 14. kuruluş yıl dönümü etkinliklerinde Antalya il başkanı, "mütedeyyin" insanların solculuğu geçmişte ateizm olarak görüp karşı çıktığını, ancak DSP'nin

solu bu büyük "utançtan" kurtardığını söylemişti (*Cumhuriyet*, 29.11.1999).

DSP 1987 Seçim Bildirgesi, dinin toplumsal ve politik durumu konusunda temel bir yaklaşım ortaya koymuş ve sonraki yıllarda da buna bağlı kalınmıştı. "Laiklik" demokrasinin temel bir unsuruydu ve DSP, her daim "dine bağlı kesimlerle ters düşmeden" laikliği savunmaya özen gösterecekti. "Türkiye'nin kendine özgü koşullarında" halk dinine olduğu kadar demokrasiye ve laikliğe de bağlıydı (DSP, 1987: 86). Demokratik Sola içkin olan bu özgücülük, geleneksel kültür ile İslâm inancının bileşimi düşüncesine dayanmakta ve bu sentezin, Türkiye'de laikliğin kolayca yerleşmesini sağladığına inanılmaktaydı. DSP için laiklik, din ve inanç özgürlüğünün teminatı ve önkoşuluydu. Diyanet İşleri Başkanı Said Yazıcıoğlu, 1989 yılında Türkiye'nin Batılı anlamda laik olmadığını, laik bir devlette DİB'in olamayacağını ve din işlerinin cemaatlere bırakılması gerektiğini söylemişti. Yazıcıoğlu'na en sert tepkiyi Ecevit göstermişti: "Laiklik Türkiye Cumhuriyeti için söylencedeki, 'Akhilleus'un Topuğu' kadar yaşamsal önem taşır. Yani laiklikten vuruldu mu, bu cumhuriyet yıkılır, bu toplum çöker ve bu ulus çözülür" (F. Bila, 2001: 245-246). Ecevit, laikliğe önem veren bir siyasetçi olarak tarikatlara karşı çıkmıyordu. "İnançlarından dolayı hiç kimseyi eleştirme hakkını kendinde görmediğini", herhangi bir tarikata üye olmakla birlikte laikliğe de bağlı olunduğu müddetçe bunun sorun olmadığını belirtiyordu (Çölaşan, 1990: 396).

> Laik bir devlette tarikatlar yasaklanamaz. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde tarihsel nedenlerle buna gerek duyulmuş olabilir. Ama artık laik düzen yerine oturmuştur ve büyük vatandaş çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Bu durumda tarikatları yasaklamayı ve sakıncalı görmeyi çok yadır-

gıyorum. Aslında tarikatlar, katı bir din anlayışından başka türlü yorumlara yönelişlerdir. Gerçi zaman içerisinde onlar da çok yozlaşmışlardır ama herhangi bir dine bağlı olan bir kimseye "senin din anlayışın ille de şöyle olacak" denemez. Hıristiyanlıkta da, Müslümanlıkta da çeşitli mezhepler ve tarikatlar vardır. Bunları anlayışla karşılamak gerek yeter ki laikliğe zarar vermesin (Çölaşan, 1990: 400-401).

Ecevit, olgusal düzeyde tarikat, cemaat gibi dinî gruplaşmalara karşı çıkmamakla beraber, bunların laikliğe, din ve vicdan hürriyetine aykırı hareket etmesine sıcak bakmıyordu. Kendisine yöneltilen "Dua etmek, namaz kılmak gibi vecibeleri yerine getirir misiniz?" sorusuna "Benim Türk-İslâm tasavvufu içinden gelen bir anlayışım var," cevabını vermişti. Soruda ısrar edilmesi üzerine "Siyaset adamlarının o açıdan sorgulanmasına karşıyım. Çünkü bu bir yarışa yol açar," karşılığını vermişti (Çölaşan, 1990: 401).

DSP devlet politikasında mezhep ayrılığı yapılmasına ve "farklı mezheplerdeki yurttaşların çocuklarına devlet okullarında kendi inançları doğrultusunda eğitim imkânı sağlanmamasına" karşıydı (DSP, 1987: 86). Farklı mezhebe mensup olanların inançları doğrultusunda dinî eğitim alabileceği vaadi dönemin koşullarında oldukça eşitlikçi bir söylemdi. Fakat DSP hükümetleri zamanında bu ayrımcılığı gidermeye yönelik herhangi bir girişimde bulunulmadı. Ecevit bireysel ve politik anlamda çoğulcu bir din anlayışına sahip olsa da politikada hiçbir zaman devletin Sünni bakış açısının dışına çıkmadı. "Halkın dine bağlılığını kabullenme ve buna saygı duyma anlayışı" Sünniliğe örtük bir bağlılığın ifadesiydi. Bu bağlamda Aleviliğe bakışı, Ecevit'in din ve inanç konusundaki fikir ve yaklaşımının muğlak olduğu noktaların başında geliyordu. DSP metinlerinde Alevilikle ilgili olumlu ifadelere yer verilse de daha çok Sünni seçmene hitap eden

bir yaklaşım söz konusuydu. DSP'nin Sünni kesime yakın olmasında Alevilerin SHP tabanında yer almasının önemli etkisi vardı. Ecevit ise en baştan beri kendini bu tip "sosyal demokratlar"dan ayrıştırmaya odaklanmıştı. Bu motivasyon onu SHP'nin nüfuz alanı dışında olan Sünni dindar kesime yöneltmişti. Ekonomik anlamda değilse bile siyasal devletçiliğe her daim bağlı kalmıştı. Cumhuriyet'in temel niteliklerine ve Atatürkçülüğe sadakatinden ödün vermemiş, Kemalizmi, üzerine her zaman politika bina edilebilecek geçerli bir platform olarak görmüştü (Bozarslan, 2009: 463). Cumhuriyet'in resmî İslâm anlayışıyla doğal bir bağlılığa yol açan bu durum, Ecevit'in Sünni anlayışa ve Sünni kesimlere daha yakın durmasına yol açmıştı.

2000'li yıllara doğru Bülent Ecevit'in "yeniden doğuşu"

Sekiz yıllık ANAP iktidarı sona ererken Demirel'in DYP'si ANAP'ı zayıflatmış, Özal yoğun tartışmalar arasında cumhurbaşkanlığı makamına geçmişti. Solda ise birbiriyle kıyasıya mücadele eden iki partiye CHP de eklenmişti. DSP'nin nispeten daha istikrarlı olduğu fakat SHP'nin güç kaybetmeye başladığı dönemde yeniden kurulan CHP, solun toplanma adresi olmayı hedeflemişti. DSP'nin kuruluşundan SHP-CHP'nin birleşmesine kadar süren on yıl boyunca Ecevit'e "birleşme", "bütünleşme" ya da "bize katıl" çağrıları yapılagelmişti. Ecevit, kimi zaman "örgütlenme yapısını", kimi zaman "ideolojik ve ilkesel farklılıkları" ve son olarak da "sosyolojik ayrılığı" gerekçe göstererek ana akım soldan ayrı durdu. Belli ilkeler ve şartlarda bütünleşmeye gidilmesi gerektiğini söyleyen Ecevit'in öne sürdüğü koşullar kabul edilmeyince DSP ile yoluna devam etti (Ergül, 1995: 249). Ecevit'i bu tutuma yönelten şey, sosyal demokratlık iddiasın-

daki diğer partilerin yanlış noktadan hareket ettikleri düşüncesiydi. Sol bir parti olmanın şartlarını, kendi örgütlediği DSP'nin taşıdığını iddia ediyordu. Ecevit'in kavrayışında DSP, sola her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulan bir konjonktürde toplumsal beklentilerin ve umutların karşılanabileceği yegâne adresti.

Ancak Ecevit 1990'dan sonra radikal söylemleri ve halkçı programı terk edip daha milliyetçi bir dil ve devletçi bir duruş benimseyerek sol bir tutumdan siyasal merkeze doğru tedrici bir değişim geçirdi. DSP nitelikleri itibarıyla 1980 öncesinin CHP'sinden farklıydı, örgütlenme olarak Kuzey Avrupa deneyimine, fikir ve ilham düzeyinde ise yerleşik kültüre ve bu kültürden türetilen bir siyasal söyleme sarılmıştı. Bir yandan 12 Eylül rejiminin demokrasi dışı yönlerine sert muhalefet edilirken bir yandan da dönemin baskıcı siyasal atmosferi içinde politika üretilmeye çalışıyordu. Ecevit, 1990'lı yılların başından itibaren ise iç ve dış politik gelişmelerin etkisiyle daha merkezci, devlet yanlısı bir siyasal pozisyona geçti. Soğuk Savaş'ın bitmesi, Kürt sorunu ve irtica tartışmalarında kendini dışavuran değişim, Ecevit'in politik hayatının son döneminin belirgin özelliği haline geldi. Bu yüzden sol rakiplerince sağcılaşmakla suçlandı. Ecevit'in sağa kaydığı iddiası, onun kendini diğer sol gruplardan ısrarla ayırma gayretinin sonucuydu. SHP ve CHP'den farklı olduğunu ve sahih bir sol anlayışını kendisinin temsil ettiğini ortaya koymaya çabalarken sağ-muhafazakâr, milliyetçi söylem ve tutumlara yöneldi. 1980 sonrası politik çizgisinin ilk evresinin belirgin yanı özgürlükçülük ve demokrasi vurgusuydu. Darbenin tesis ettiği rejime muhalif bir siyasetçi kimliğiyle hem devlete hem de başta soldakiler olmak üzere diğer partilere mesafeli durdu. Dönemin koşullarında oldukça idealist olan bu duruş, kişilik özellikleriyle birleşince Ecevit'i siyasetin temiz yüzü haline getirdi. Ecevit ve par-

tisi zor dönemlerde "zinde güçlerin" iktidara güvenebileceği bir adres; bıkkınlık içindeki seçmenin yöneleceği ümit veren bir seçenek haline geldi.

Ecevit'in siyasete dönüşü: "Bütün umudum Demokratik Sol Parti"

1983 yılında sivil yönetime geçilmiş olmasına rağmen eski partiler ve politikacılar üzerindeki yasaklar devam etmekteydi. Ancak anayasadaki ilgili maddeler fiili durumda işlemez hale gelmişti. Sağda "emanetçi" liderler solda ise "doğal" liderler *de facto* işbaşındaydılar. 1987 yılına gelindiğinde bir yandan uluslararası tepkiler bir yandan da kamuoyunun beklentileri, siyasi yasakların kaldırılarak mevcut durumun hukukileştirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştı (Tanör, 2005: 71). DSP'nin 2. Kurucular Kurulu toplantısındaki konuşmada Ecevit, "kamuoyu baskısının sağladığı olumlu gelişmeler" ile "yönetimden gelen olumsuzluklar"dan söz ederek, "yarışı ışığın kazanacağını" söylemişti. Başta Ecevit olmak üzere, DSP'nin görüşü yasal düzenlemenin siyasi yasaklarla sınırlı kalmaması, anayasanın kökten değiştirilmesi yönündeydi. Rahşan Ecevit, "Binlerce yurttaşımızdan af esirgenirken birkaç kişinin siyasal hakları bizim gündemimizde yer almaz," diyordu. Toplantıda "yasaklar kalksın" diye tempo tutan kuruculara Bülent Ecevit şöyle cevap vermişti: "Elimden alınan siyasal haklarım için mücadele vermeyi gerek görmüyorum. Bunu ön plana çıkarmayı da doğru bulmuyorum. Çünkü Türk toplumunun çok geniş kesimlerini etkileyen siyasal yasaklar gölünde, bana uygulanan yasaklar ancak bir damladır" (Ergül, 2000: 51-52). Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in de sıcak baktığı siyasi yasakların kaldırılması konusunda Başbakan Turgut Özal pek istekli değildi. Ancak "liberal", "demokrat" ve "sivil" söylemiyle

bağdaşmayacağı için açıktan da karşı çıkamıyordu. Özal çareyi düzenlemeyi mecliste onaylamak yerine, halkoylamasına sunmakta buldu. Hesaba göre 1980 öncesinin kriz ve kutuplaşmalarıyla özdeşleşen siyasetçilerin dönüşüne halk izin vermeyecekti. "Evet" çıkması durumunda ise erken seçime giderek hem eski rakiplerin toparlanmasına fırsat vermeyecek hem de hayır oylarını ANAP'a tahvil ederek tekrar iktidara gelecekti. 6 Eylül 1987 yılında yapılan oylamadan az bir farkla "Evet" çıktı. Referandum sonuçlarından Özal'ın taktiğinin işlediği anlaşılıyordu. Kampanya boyunca "hayır" oyunu simgeleyen turuncu şapkayla dolaşan Özal, 1980 öncesinin olumsuzluklarını ve başarısızlıklarını ustaca kullandı. Eski politikacıları terörle özdeşleştirerek ANAP ve "eski siyasiler" kutuplaşması üzerine kurduğu strateji başarılı olmuştu. Kutuplaşmanın etkileri kaybolmadan meyvelerini toplamak gerekiyordu. Eski siyasetçilerin kendi tabanlarıyla buluşacakları bir yeniden politikleşme ortamı oluşuyordu. Halkoylamasının yapıldığı gün, 1988 yılında yapılması gereken genel seçimlerin erkene alınacağı duyurulmuştu (Aydın ve Taşkın, 2004: 357-359).

Referandumdan bir hafta sonra toplanan DSP Kurucular Kurulu'nda Bülent Ecevit, oybirliğiyle genel başkanlığa seçildi. Burada yaptığı konuşmada kendisinin ve DSP'nin misyonunu anlattı. Söyledikleri, aynı zamanda sosyal demokratlar tarafından kendisine yöneltilen birçok suçlamaya da cevap mahiyetindeydi:

> Ben sosyal demokratları bölmek için değil, hizipçilerin bölücülüğünden kurtarmak için yola çıktım. ...Ben yakın geçmişin tüm aksaklarını fazlasıyla taşıyan bir yapı için halk önüne çıkıp da kefil olamam. Eğer Cumhuriyet Halk Partisi kapatılmasaydı, o aksaklıkları Cumhuriyet Halk Partisi içinde gidermeye çalışacaktık. CHP değişen Türkiye ile bir-

likte kendini sürekli yenileyebilen her yaprak dökümünden sonra tazelenen bir partiydi. ... Ne var ki, geçmişten güç alınır, geçmişten ders alınır ama geçmişe dönülemez. Cumhuriyet Halk Partisi'nin sürekli yenilenme süreci şimdi Demokratik Sol Parti'de sürüyor ve taze sürgünler veriyor. ...[DSP], Geçmişte bir kısım solcuların hataları ve iticiliği yüzünden sağcı partilerin tabanına hapsolup kalmış milyonlarca sosyal demokrata erişmekle ve onları hapsoldukları partilerin sömürüsünden kurtarmakla kendini yükümlü sayıyor (F. Bila, 2001: 204).

Ecevit genel başkanlığa gelir gelmez önünde bir erken seçim bulmuştu. Başta Doğru Yol Partisi (DYP) olmak üzere muhalefet partileri seçimi boykot etme fikrini gündeme getirdi. Ancak ana muhalefet partisi SHP'yi ikna edemedi. Özal, diğer partilerin özellikle de Demirel'in güç kazanmasına süre tanımak istemiyordu. İnönü'nün Özal'la ortak hareket etmesi de bu minvalde açıklanabilirdi. DSP'yi oyları bölmekle itham eden SHP de Ecevit'in meydanlara inerek seçmenle temasa geçmesini, kendi adına dezavantajlı bir gelişme olarak görüyordu. Diğerlerinin seçime hazırlıksız girmesi hem Özal'ın hem de İnönü'nün işine yarayacaktı. Ecevit, yeni partisiyle girdiği ilk seçimde aldığı %8,5 oyla meclis dışı kaldı. Bu oran DSP'nin 1986 yılındaki kısmî ara seçimlerde aldığı oy miktarıyla hemen hemen aynıydı. Demirel'in nispi başarısına rağmen Ecevit'in emaneti devralması beklenen siyasal etkiyi göstermemişti. Oysa Ecevit'in politikaya dönüşü DSP örgütünü heyecanlandırmış, Ecevit ismi ve karizmasıyla yarışacak olması nedeniyle SHP'yi de tedirgin etmişti. Seçimlerin ardından Bülent Ecevit, eşiyle birlikte aktif siyasetten ayrılacağını açıkladı. Partililerin yoğun ısrarına rağmen kararından vazgeçmedi ve iki ay sonraki kongrede liderliği Necdet Karababa'ya bıraktı. Ecevit'in kamuo-

yuna sunduğu istifa gerekçeleri çeşitlilik arz ediyordu. "Bazı entelektüellerin tavrının" ve "basının olumsuz tutumunun" partiyi yıprattığını ileri sürüyordu. "DSP'nin Ecevit'siz de yoluna devam edebileceğini" göstermek istediğini söylüyordu. Bir başka açıklamada "DSP'ye oy vermeyin, oyunuz boşa gider" propagandasından şikâyet ederek SHP'yi suçluyordu. Ecevit'e göre "etkili çevreler" DSP'ye karşı işbirliği yapmışlardı. Etkili çevreler sözüyle SHP, medya, aydınlar ve gazetecileri kastediyordu. DSP'nin başında kalmasının, "halkı iktidara taşıyacak olan" Demokratik Sola zarar verebileceği için istifa ettiğini söylüyordu (Ergül, 2000: 176; F. Bila, 2001: 209-210; Akar, 2002: 40).

Ecevit daha önce CHP genel sekreterliğinden, başbakanlıktan ve CHP genel başkanlığından kendi isteğiyle ayrılarak politikada yeni bir yol açmaya, yön tayin etmeye girişmişti. Siyaseten tıkandığı zamanlarda pozisyonunu terk ediyor ve her şeyi sıfırlayarak kâğıtları yeniden karıyordu. DSP genel başkanlığından istifası da aynı yöntemin bir parçasıydı. DSP'nin kurucularından Halil Tunç, Ecevit'in durup dururken istifa etmeyeceğini; 12 Mart'ta genel sekreterlikten 12 Eylül'den sonra da genel başkanlıktan istifasının hep bir stratejinin ürünü olduğunu söylüyordu. Ecevit, DSP genel başkanlığından ayrılırken de getirilerinin götürülerinden fazla olduğunu hesaplayarak istifa etmişti (Akar, 2002: 107). Ecevit de önceki istifalarını kastederek "Ayrılışların hepsinden sonra, mücadelemi değişik yöntemlerle sürdürme olanağı bulmuştum. İnşallah yine bulurum," diyerek bu durumu doğrulamıştı (F. Bila, 2001: 211). Bir diğer nokta da Ecevitlerin umut ve heyecanla başlattıkları siyasal projenin toplumda yeterli karşılığı bulamamış olmasıydı. Demokratik Sol yeni bir toplum ve devlet düzeni kurma projesiydi. Halk egemenliğinin, sosyal adaletin ve maddi zenginliğin ancak bu düzende mümkün olacağı düşünülmekteydi. Fa-

kat seçim sonuçları Demokratik Solun yeterince anlaşılmadığı ya da anlatılmadığını gösteriyordu. "Sağ partilerin tabanına hapsolmuş oylar" bir yana, halihazırdaki sol seçmenin bile DSP yerine SHP'yi tercih etmesi bu realiteyi gün yüzüne çıkarmıştı. Ecevit de bu gerçeği fark etmiş olmalı ki kendisini vazgeçirmek isteyen delegelere "Beni bana bırakın, önümüzdeki üç yıl il, ilçe, köy, kasaba gezerek sosyal demokratlara DSP ilkelerini anlatacağım," demişti. Partinin etkili isimlerinden Yaşar Mengü de "DSP'nin kapılarını iki yıl kapatacağını ve içe dönük çalışacağını" ilan ediyordu (Ergül, 2000: 197). Meclis dışı kalmış olmasına rağmen alınan %8,5'lik oy, partinin sınırlı da olsa sosyal bir tabana oturduğunu gösteriyordu. Ancak DSP seçmeni parti programından ve vaatlerinden çok Ecevit ismi ve sevgisi etrafında toplanan bir tür hayran kitlesiydi.

1989 yerel seçimleri yaklaşırken partililer, geri dönmesi için Ecevit'e baskı yapmaya başladılar. DSP'nin başına tekrar geçen Ecevit, "DSP'nin Ecevit'siz de yoluna devam edebileceğini kanıtladığını" belirtti. Delegelere "benden mucize beklemeyin" tavsiyesinde bulunduktan sonra "örgütlenmeye ağırlık verin. Aracınız yoksa dolmuşla gidin. Her köye ulaşmaya çalışın" talimatını verdi. Ecevit'in dönüşü bu sefer DSP'ye hareketlilik getirmişti. Partinin popüleritesi günden güne artıyor, Ecevit'in güncel konulardaki demeçleri basında sıkça yer alıyordu. Ecevit, iki yıl önceki erken seçim kararında SHP'nin ANAP'la işbirliği yapmasını bir türlü sindirememişti. Bu yüzden yerel seçim kampanyası boyunca SHP'ye yüklenerek Erdal İnönü'yü "demokrasiyi satmakla" ve "ANAP'a suç ortağı olmak"la itham etti. "DSP, artık yalnız iktidarın değil, muhalefetin de alternatifiydi" (F. Bila, 2001: 224-225/244). Bülent Ecevit, yerel seçimlerin ardından politikada savunmadan, bir tür saldırı atağına geçti. Her fırsatta SHP'lilere artık "DSP gerçeğini kabullenin" me-

sajı veriyordu. ANAP'ın iyice yıpranmış olması, SHP'nin politikada ve yerel yönetimlerdeki başarısızlıkları Ecevit'i ön plana çıkarmıştı. Ecevit'in yıpranmamış ismi ve dürüst siyasetçi imajı daha çok hatırlanır olmuştu. Anketlerde "güvenilir" ve "dürüst" siyasetçi olarak Bülent Ecevit ismi ilk sıralardaydı. Belediyelerdeki yolsuzluklarla birlikte 1991 seçimlerinde SHP'nin HEP'le ittifak yapması, Güneydoğu'daki çatışma ortamının yoğunlaşmasıyla birleşince kamuoyunda milliyetçi bir tepki doğurmuştu. Sol seçmenin de pek tasvip etmediği bu durum, SHP'nin güç kaybetmesinin önemli nedenlerinden biriydi. Bazı SHP milletvekilleri partilerinden ayrılarak DSP'ye katılıyor, SHP oyları hızla düşüyordu. Ecevit, saldırılarını bu noktaya yoğunlaştırarak SHP'yi, "sosyal demokrasinin dışındaki sola kucak açmak"la ve "ayrılıkçıları meclise taşımak"la suçluyordu. SHP cephesi ise Ecevit'in sağcılaştığını hatta Türkeş'le aynı görüşleri paylaştığını söyleyerek karşılık veriyordu. Ecevit'in birçok konuda milliyetçi hassasiyetleri olduğu bir gerçekti. 1970'lerin başından itibaren Demokratik Sol hareketin "ulusalcılıkla insancılığın uyumlu bir bileşimi" olduğunu savunuyor; sol ve milliyetçiliği "ulusal sol" kavramı içinde bir yerlere oturtuyordu (Ecevit, 1996).

Ecevit'in politik yelpazede durduğu yeri tartışmaya açan iç politik söylemlere uluslararası gelişmeler de eklenmişti. Sovyetler Birliği dağılınca Ecevit, dış Türkleri gündemine alarak özellikle Orta Asya Cumhuriyetleriyle ilişkilerin geliştirilmesini ve bu alanda bir bakanlık kurulması gerektiğini ifade etmişti. 1987 Seçim Bildirgesi'nde, yurtdışındaki Türk işçilerin sadece döviz kaynağı olarak görüldüğü fakat onların bilgi birikimi ve tecrübelerinden yararlanılmadığı belirtiliyordu. DSP iktidarında işçilere gönderdikleri dövizi denetleme hakkı verileceği ve Türk işçilerin sorunlarıyla daha yakından ilgilenileceği vaat ediliyordu. Ayrıca Trakya'da

ve Kuzey Irak'ta yaşayan Türk azınlığın haklarının uluslararası hukuk ve antlaşmalar çerçevesinde savunulacağı vurgulanıyordu. DSP, bu hususlarda hızlı ve etkili çözümler üretmek için "Göçmenler ve Yurtdışıdaki Türkler Bakanlığı" kuracaktı (Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi 1987 (DSP), 1987: 128-132). 1991 Seçim Bildirgesi'nde ise "şovence, yayılmacı ve ırkçı bir tutum izlememek koşuluyla" Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerin geliştirilmesi savunuluyordu. "Umutlarını Türkiye'ye bağlayan Makedonya, Arnavutluk ve Kosova" ile de ilişki ve işbirliğini geliştirici somut adımlar atılacağı belirtilmişti (Gözün Aydın Türkiye - Demokratik Sol Parti'nin 1991 Seçim Bildirgesi (DSP), 1991).

1991 seçim bildirgesinde daha önceki vaatler tekrar edilmiş ancak nispeten kısa ve öz bir metin hazırlanmıştı. Bildirgede asıl dikkat çeken nokta sunuş kısmının "Ulusal Birlik, Laiklik ve Güçlü Türkiye" gibi güncel kavramlara ve tartışmalara ayrılmış olmasıydı. Bu durum Ecevit'in toplumsal sorunlara dair idealist tutumunun geri plana düştüğünü, ilgi ve kaygılarının reel politik konulara odakladığını gösteriyordu. 1991 yılının Ekim ayında yapılan milletvekili seçimleri 11 yıl aradan sonra Ecevit'i tekrar meclise taşıdı. DSP 10,7 oy oranıyla yedi milletvekili çıkarmıştı. Solun en güçlü partisi SHP ise 13,7 oy oranıyla, bir önceki seçime göre ciddi bir kayıp yaşamıştı. HEP ittifakı ve yolsuzluklar SHP'yi oldukça yıpratmış, parti içi kutuplaşmalar ve hizip mücadeleleri güç kaybettirmişti. Ecevit'in yükselişiyle birlikte DSP, sol oylar için bir cazibe ve tercih odağı haline gelmişti. DSP'nin güçlenmesi ve mecliste temsiliyet kazanmasında SHP'nin zayıflamasının etkisi büyüktü. Ancak Ecevit, böyle düşünmüyor, DSP'nin aldığı oyları "geleneksel oylar" stratejisine bağlıyordu. Yani özünde sosyal demokrat olan fakat şimdiye kadar bir şekilde sağ partileri destekleyen muhafazakâr ve sağcı kitlenin DSP'ye yöneldiğine inanıyordu. Bu

yüzden 1991 seçimleri ve sonuçlarına ayrı bir anlam yüklüyordu (Akar, 2002: 42). Ecevit, Demokratik Solun artık kabul gördüğüne inanıyordu. Bu dönemde SHP kanadı birleşme konusunu tekrar gündeme getirmişti. Daha önceki çağrılara "tavanda birleşme olmaz, ancak tabanda birleşilebilir" minvalinde cevaplar veren Ecevit, artık "SHP ile birleşmemiz söz konusu olamaz, biz ayrı bir partiyiz," diye yanıt veriyordu. Ayrılığı da "geleneksel oylar" teorisine dayandırıyordu. SHP ve DSP sadece örgütlenme ve ilkeler bazında değil ayrı birimleri temsil noktasında sosyolojik olarak da ayrılıyordu. Ecevit, bunu "Biz dinci olmayan dindar kesimden oy alıyoruz," diyerek açıklıyordu (Kurt, 2002: 149; A. Erdoğan, 2006: 76; F. Bila, 2001: 267).

Aynı yıllarda soldaki bir başka gelişme CHP'nin tekrar açılmasıydı. "Baba ocağım" dediği partinin yeniden açılması Ecevit'i heyecanlandırmıştı. Ecevit'e "sosyal demokratların başına geçmesi" ve "solu toparlaması" çağrısı yapılmakta, Ecevit'in de teklife sıcak baktığı konuşulmaktaydı. Yeni CHP'nin kurucularından Ali Topuz, Ecevit'le temaslarını şöyle anlatmaktadır. "Sen bu partinin doğal genel başkanısın. Bizden şikâyetin varsa, bize güvenin yoksa biz olmayalım. Sen kimleri istiyorsan, CHP'nin başına geç, DSP'yi de kapat, buraya bağla. 'Eski gücümüze böyle erişiriz' diye günlerce çalıştık. Doğrusu bize başlangıçta itici tavır takınmadı" (Akar ve Dündar, 2008: 385). Ecevit, bazı şartlarının kabul edilmesi koşuluyla CHP'nin açılışına katkı sağlayacağını belirtmişti. Öncelikli olarak "CHP'nin son genel başkanı" sıfatıyla söz söyleme ve karar alma yetkisinin kendisine verilmesini istiyordu. İkincisi, bütünleşme girişimi "SHP'yi kurtarma operasyonu"na dönüşmemeli, hatta birleşmede SHP'nin etkisi ve belirleyiciliği olmamalıydı. Üçüncüsü, amaç sosyal demokratların birleşmesi değil 1970'lerdeki Demokratik Sol CHP'nin canlandırılması olmalıydı. Dördüncüsü "SHP'deki

sağlıksız unsurlar" yani hizipler (sol kanat ve Baykal grubu) dışarıda bırakılmalıydı. Ecevit'in son şartı ise bütünleşmede "sosyal demokrasi" kavramının değil "Demokratik Sol" kavramının esas alınmasıydı. Marksizm kökenli olan ve Avrupa'da bile gerilemeye başlayan sosyal demokrasinin Türkiye'de geleceğinin olmadığına inanıyordu. Zaten SHP'nin "yanlış" politikalarıyla sosyal demokrasinin adının kötüye çıktığını ve itibarının sıfırlandığını söylüyordu (F. Bila, 2001: 286-307). CHP'nin siyasi faaliyete geçme ihtimali Ecevit'i heyecanlandırmış, hatta umutlandırmıştı. 1980'den sonra kendi içinde bölünen ve bocalayan solu, CHP ismi ve çatısı altında 1970'lerdeki prestijine ve gücüne kavuşturma fırsatı doğmuştu. Ancak Ecevit, ciddi bir ikilem içindeydi. Bir yanda "baba ocağım" dediği CHP, diğer yanda "bin bir zahmet ve emekle büyüttüğü evladı DSP" vardı. Ecevit "sorunun sadece siyasal bir sorun değil, aynı zamanda ruhsal bir sorun olduğunu" belirttikten sonra içine düştüğü durumu şöyle ifade etmişti: "DSP-CHP tercihini yapmak çok zor. Uzun siyasal yaşamımda böyle zor bir sorunla karşılaşmadım" (F. Bila: 2001: 296). CHP kurucularıyla beş kez görüşen Ecevit, her seferinde yukarıda öne sürdüğü şartların yerine getirilmesi koşuluyla işbirliğine yanaşacağını yineledi. Öne sürdüğü şartlar kabul edilmeyince görüşmeler sonuçsuz kaldı. CHP'li Ali Topuz, Ecevit'in birleşmeye sıcak baktığını fakat Rahşan Ecevit'in engel olduğunu söylüyordu (Akar ve Dündar, 2008: 386). Solda birleşme tartışmaları 1994 yerel seçimlerine kadar devam etti. Refah Partisi'nin (RP) ayak seslerinin duyulması, bütün partilerin dikkatini "irtica tehlikesi"ne vermesine ve RP karşıtı pozisyona geçmesine neden oldu. Kendisine, kurultay için "Genel Başkan" ibareli delege kartı gönderilmesine rağmen Ecevit, CHP'nin açılışına katılmadı (*Milliyet*, 23.11.1993; 19.02.1995). On yıl önce CHP'lilere söylediği gibi "bildiği yoldan yürümeye" devam etti.

Geleneksel oylar stratejisi

Bülent Ecevit, 1980'den sonra muhafazakâr kesimlerden de destek alarak farklı bir siyasal kültürü oturtmaya çalışıyordu. Dinin ve geleneğin sıradan insanların hayatında kapladığı yerin farkındaydı ve Müslümanlar için önemli olan dinî sembollerle uğraşmanın fayda sağlamayacağı kanaatindeydi. Kendi ifadesiyle "Dindarlar bir yana itilerek iktidar olunamazdı" (*Milliyet*, 20.07.1992). Otoriter laikliğin ve irtica söylemlerinin, sıradan dindar bireyleri sağ partilerin eksenine ittiğini düşünüyordu. Bu yüzden dinin geleneksel formlarına ve ritüellerine karşı olmadan da solcu olunabileceğini önceleyen siyasal bir yol tutmaya çalışıyordu. Bunu "geleneksel oylar stratejisi" olarak tanımlamış ve "dinci olmayan dindar kesime açılma" şeklinde açıklamıştı.

Ecevit'in geleneksel oylar stratejisi, dindarlığın gericilik olmadığı ve Türk toplumunda sola açık bir damarın bulunduğu varsayımına dayanıyordu. "İlerici aydın" çevreler ve "bazı solcuların" siyaseten dışladığı "dinine ve geleneklerine bağlı" kimselere ulaşmayı hedeflemekteydi. 1970'li yıllarda CHP ile bunu büyük oranda gerçekleştirdiklerini, DSP'nin de politik bir önyargıyı yıktığını belirtmekteydi. Bu önyargı dinin gericilik ve dindarların da doğuştan sağ düşünceye ait olduğu varsayımıydı. Diğer yönüyle solun, siyaset ve toplum anlayışında dinin marazi bir kurum olarak görülüp ötekileştirilmesiydi. Ecevit'e göre bu durum, solla halkın arasına "birtakım psikolojik duvarlar" örmekteydi. DSP'yi "toplumdaki sosyal demokrat eğilimlerin ve potansiyellerin" üzerine oturtmaya çalışarak yerleşik kalıpları yıkmaya çalışıyordu (Ecevit, 1990a: 116). Geleneksel oylar stratejisi "tarihsel yanılgı" söyleminin tamamlayıcısı ve devamıydı. Öncekinin temelinde bulunan "dinin gericilik olmadığı" ön kabulü bir ileri aşamaya taşınarak "dindarlığın sola açık olduğu"

iddiasına dönüşmüştü. Ecevit bu iddiayı destekleyen kanıtlar bulmak için Osmanlı tarihine ve toplumsal yapısına ilişkin araştırmalara yönelmişti. Türk toplumunda merkezi gücün sınırlılığı, kölelik kurumunun olmayışı ve aristokrat sınıfının bulunmayışı dolayısıyla, geleneksel bir eşitlik ve adalet anlayışının öteden beri var olduğunu düşünüyordu (Ecevit, 2009a: 39). *Ortanın Solu* kitabında birkaç cümleyle değindiği bu noktayı 1990'lı yıllarda çokça işlemeye başlamıştı. DSP başkanlığından ayrı kaldığı bir yıllık süreyi Osmanlı tarihi üzerine araştırmalar ve okumalar yaparak geçirmişti. Osmanlı'dan devralınan kültürel mirasın ifade özgürlüğüne, çoğulculuğa ve demokrasiye açık öğeler taşıdığına inanıyordu. Ecevit'e göre Osmanlı'da yönetenler "özgür değil, padişahın köleleri"ydi. Bu bağımlılıklarından dolayı özgürlük yanlısı bir düşünce ve tavır geliştirememişlerdi. Ancak halk, bir noktaya kadar iktidarın nüfuz alanının dışında olduğu için devletten bağımsız bir kültürel yaşam alanı oluşturmuştu. Serbest yaşam alanı içinde insanlar her şeyi özgürce konuşup tartışabiliyorlardı. Osmanlı münevverinin elit ve toplumdan kopuk yapısına rağmen geniş halk kesimleri çoğulculuğa ve ifade özgürlüğüne alışıktı. Örneğin kahvehaneler farklı düşünce ve görüşlerin karşılıklı olarak rahatça dile getirildiği tartışma ve sosyalleşme platformlarıydı. Hacivat-Karagöz gibi seyirlik oyunlar ve halk edebiyatı, sarayın seçkinci kültürüne karşı alternatif bir kamusal alan oluşturuyordu. Demokratik nüveler, bir "altkültür" halinde devletin müdahalesi dışında varlığını sürdürebilmişti. Bu yüzden seçkin ve aydın kesimden farklı olarak halk, bir özgürlük rejimi olan demokrasiye daha kolay uyum sağlamıştı (Ecevit, 1990b: 111-114). Bir diğer nokta da Osmanlı toplumunun sınıfsız yapısıydı. Osmanlı'da yönetenlerle yönetilenler arasında kalın duvarlar örülmesine rağmen alt sosyal gruplar arasında aşılmaz setler bulunmuyordu. Aristokrasinin değil bir çe-

şit meritokrasinin egemen olduğu sosyal yapının, akışkanlığı ve kaynaşmayı kolaylaştırdığını düşünüyordu. Soy ve varlık bakımından ayrıcalıklı bir sınıfın olmaması halk arasında eşitlikçi bir anlayışın yerleşmesine yol açmıştı. Ecevit'e göre sosyal eşitlik duygusunun mevcudiyeti, demokrasinin bir şartı olan kanun önünde ve haklarda eşitliğe geçişe büyük fayda sağlamıştı (Ecevit, 1990b: 16-17).

Bu kültürel kodları referans alan Ecevit, halkın demokrasiyi aydınlardan daha çabuk ve doğal biçimde kabullendiğini ileri sürdü. Türkiye'deki askerî darbeler üzerinden aydın-halk karşılaştırması bağlamında şu çıkarımı yapmıştı: "Seçkin veya aydın denen çevrelerden, bunalım dönemlerinde sık sık askere çağrı geldiği halde halktan, köylüden, işçiden hiçbir zaman askere çağrı gelmemiştir" (Ecevit, 1990b: 20). Aydınların halkı anlama, halka öncülük etme gibi görevleri hakkıyla yapmadığını düşünüyordu. Türk aydını, Osmanlı'dan taşıdığı miras ve konumundan dolayı belli sınırlılıklarla maluldü ve toplumsal sorunlar karşısında politika dışı formel aktörlere bel bağladığı gibi, halka yabancı doğası nedeniyle toplumsal değişimi ve bu değişimin halk için ifade ettiği manayı kavramakta güçlük çekiyordu. Gerek ordunun siyasal rolü konusunda gerekse de sosyal meselelerde aydınların halkın gerisine düştüğünü, halka destek olacak yerde köstek olduklarını düşünüyordu. Türkiye'de ilerici sol fikirlerin topluma sirayet edememesinde aydınların halka tepeden bakan, onu hor gören tavırlarının etkili olduğunu varsayıyordu (Ecevit: 1972: 2-5). Bu yüzden politik hayatı boyunca aydınlara karşı hep kuşku besledi. Seçkinlerin değil halkın partisi olduğunu düşündüğü DSP'den "aydınları" ısrarla uzak tuttu.

Ecevit, benzer bir okumayı din ve inanç konusunda da sürdürmüştü. Kırsal alandaki Müslüman Türk halkı merkezin dinsel etkisinin ve baskısının büyük oranda dışında-

dı. Ecevit'e göre bu durum geleneğe göre şekillenmiş, sevgi ve hoşgörüye dayalı bir İslâm teolojisinin gelişimine imkân sağlamıştı. Ancak ulema merkezli İslâm anlayışından uzak kalınması, devletin sağladığı dinsel eğitim ve hizmetlerden mahrum kalmaya da neden olmuştur. Cumhuriyet yönetimi köylere din hizmeti ve dinî eğitim götürerek sadece saray ve çevresinin yararlanabildiği bir ayrıcalığı tüm halka mal etmişti. Bu yüzden "laiklik halkı dinden koparmamış, tam tersine din özgürlüğünü sağlamıştı."

> Osmanlı döneminde köylerin çoğunda cami bile yoktu; köy ve mahalle camilerinde bilgili hocalar yoktu. Hatta Müslüman Türk halkı kendi kutsal kitabını kendi dilinde okuyup anlayamazdı. Arapça aslına bile erişemezdi; çünkü *Kuran'ı Kerim* ancak el yazması olarak çoğaltıldı. El yazması nüshalar da çok azdı ve tabii pahalıydı; ancak çok varlıklı kesimler bu el yazması Kuran'ı Kerimleri bulabilirlerdi. Bazı çevrelerin "bizi dinden kopardı" dedikleri laik Cumhuriyet döneminde ise sanırım her evde *Kuran'ı Kerim* vardır. Hem de halkın kendi diline çevrilmiş bir *Kuran'ı Kerim* (Ecevit, 1990b: 26).

Laiklik, "kişilerin değil devletin bir özelliği"ydi ve "dindarlıkla" çelişmiyordu. Bireylerin ve toplumun hem dindar hem de laik olmasının önünde bir engel yoktu (Ecevit, 1990b: 39). Laiklik ile dindarlığı kategorik olarak birbirinden ayırarak birisini sosyoloji ve psikolojinin alanına diğerini ise yönetim alanına koymaktaydı. Böylece hem din ve inancın hem de çağdaş laikliğin, birbirine karşıt olmaksızın kendi alanlarında hüküm sürmesinin önü açılıyordu. Türk halkı bunu pekâlâ gerçekleştirmiş bir toplumdu. Çünkü ortalama insan hem laikliği benimsemiş hem yeniliğe açık, üstelik demokrasiye de bağlıydı. Ecevit, "dindarlığı laikliğe aykırı" görmenin yanlışlığını bir kez daha vurguladıktan son-

ra "halkın dinden kopmadan da laikliği benimseyebildiğini" şöyle izah ediyordu:

> Müslüman Türk halkının dinden kopmaksızın laikliği benimsediği şuradan da bellidir ki, laiklikten en büyük ödünler, demokrasi işlerken değil, demokrasinin kesintiye uğradığı dönemlerde verilmiştir. Eğer kimi "ilerici aydın"larımızın "gerici" saydığı halk çoğunluğu laikliği içtenlikle benimsemiş olmasaydı, bunun tersi olurdu. Laiklikten en büyük ödünler demokrasi işlerken verilirdi (Ecevit, 1990b: 40).

Ecevit, bu çıkarımlara dayanarak, merkez solun dışladığı "dindar ve gelenekçi ama sol ilkelere açık" kesimlerin kazanılması gerektiği kanaatine varmıştı. Sosyal demokratlardan ayrıldığı noktayı seçmen kitlesinin özelikleri üzerinden tanımlayarak şöyle demekteydi: "Türk toplumunda bağnaz olmadan dindar, tutucu olmadan gelenekçi, faşist veya ırkçı olmadan milliyetçi, üstelik de demokrasi ve sosyal adalet sisteminde kimi ilerici geçinenlerden çok daha içtenlikli milyonlarca insan vardır. Bu kesim Demokratik Sola taze kan sağlamaktadır. O seçmen kesimini küstürüp bir yana iterek zaten iktidar da olunamaz" (*Milliyet*, 26.08.1997). Ecevit, büyük kalabalıkların solla sağ arasında sıkışıp kaldığını, kararsız kitlelerin ikna edilebilmesi için solun bazı yönlerden yeniden yorumlanması gerektiğini düşünüyordu. Camiye devam eden insanların içinde ciddi şekilde solculuğa meyilli olanların bulunduğunu fakat gerekli ilgiyi, sıcaklığı göremedikleri için ister istemez sağa yöneldiklerini ifade ediyordu (Akar, 2002: 89). Sosyal demokratlık iddiasında olanlar, özellikle SHP, gerek ideolojileri gerekse de politikalarıyla sola gölge düşürüyor, solun itibarını zedeliyordu. "SHP'nin toplumda uyandırdığı kuşku ve kaygılar"ın kendisinin de işini zorlaştırdığını belirtiyordu (F. Bila, 2001:

281). Ecevit perspektifinden bakıldığında 1980 sonrasının yapısal koşullarının yanında, bu yapıyla uyumlu hareket eden sosyal demokratlar da Demokratik Sol iktidarın önünde bir engeldi. Bu yüzden hem rejime hem sağ partilere hem de kendi dışındaki sola karşı birkaç cephede birden ilerlemeye çalışıyordu. Bu ortamda "milli ve manevi değerlere saygılı solculuğu"nu öne çıkararak bir koçbaşı gibi kullanıyordu.

Solu kitleselleştirmenin yolunun, halkın değerleriyle uyuşan en azından çatışmayan ilkeler ve politikalarla, mevcut potansiyeli değerlendirmekten geçtiğine inanmıştı. Bu güçten 1970'li yıllarda belli oranda yararlanıldığını ancak 1980'den sonra sosyal demokratların tekrar eski politikalara dönüş yaparak dindar kesimleri dışladıklarını ileri sürüyordu. Partisi DSP'yi solun boş bıraktığı alana yönelterek kendine özgü bir yol izlemeyi tercih etmişti. 1990'lı yılların başından itibaren DSP'nin yükselişe geçmesini bu stratejiye bağlıyordu. DSP'nin taban olarak dindar, muhafazakâr kesimleri de temsil ettiğini bu yüzden SHP/CHP çizgisinden kesin olarak ayrıldığını vurguluyordu. SHP tarafından gelen birleşme çağrılarına önceleri "tavanda birleşme olmaz, ancak tabanda birleşilir" minvalinde cevaplar veren Ecevit, artık "SHP ile birleşmemiz söz konusu olamaz, biz dinci olmayan dindar kesimden oy alıyoruz," diyerek reddediyordu. SHP ile birleşmeleri halinde tabandaki muhafazakâr kitlenin uzaklaşacağını, bununda DSP'ye zarar vereceğini söyleyerek dine yaklaşım ve laiklik anlayışı itibarıyla SHP/CHP çizgisinden ayrıldığını net biçimde ortaya koymuştu (Çölaşan, 1990: 398-399). Kısaca Ecevit, kendisini sağcı ya da solcu olarak görmeyen, yaşayışıyla muhafazakâr, militan olmadan laik ya da şeriatçı olmadan Müslüman bir kitlenin, bir başka deyişle bu memleketin ortalamasının siyasi lideri olmayı hedeflemişti (Alper, 2009: 212).

DSP'nin sosyal yapısı

SHP/CHP'yle kıyaslandığında DSP'nin kitle yapısı oldukça farklıydı. Merkez solun diğer temsilcisi SHP/CHP'de Alevilerin, Kürtlerin ve laik solcuların önemli bir ağırlığı bulunmaktaydı. Bunu bir dezavantaj olarak gören Ecevit, soldaki rakiplerini sürekli biçimde "hizip hastalığından kurtulamamakla" ve "iç tutarlılıktan yoksun olmakla" suçlamaktaydı. Partinin önde gelen isimlerinden Erdoğan Toprak, DSP tabanını şöyle tanımlıyordu: "Ben SHP'de de politika yaptım. SHP'de sakallı, hacı veya sıkma başlı insanlar biraz alaya alınıyordu. Alevicilik veya Kürtçülük yapan insanlar yüzünden bazı insanlar kaçtı partiden. Marjinal bir yapıya doğru gitti. DSP ise bu açıdan çok ilginçtir; sıkma başlı bayan var, sakallı hacı var, ilçe başkanı sakallı, hacı ama Alevi vatandaş onun yardımcısı. Mozaiği yakalamış" (Akar, 2002: 160). DSP'lilerin SHP ve CHP'lilere nazaran dine açık oldukları ve dinsel gruplara sempati duydukları dönemin araştırmalarında da ortaya konmuştu (Tosun, 1999: 317). Ancak "mozaiği yakalamış" olduğunu söylemek fazla iddialı bir yaklaşımdı. En basitinden DSP hiçbir zaman Kürtlerin tercih ettiği bir parti olamadı. 1987 seçimlerinde Mardin, Hakkâri gibi Güneydoğu illerinde Türkiye genelindeki oy oranının üzerine çıksa da 1991 seçimlerinden itibaren Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde hızla düşüşe geçti. Kürt nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerde 1987'de %9,3 olan oyu 1991'de %1,7'ye, 1995'te %2,2'ye geriledi (Tosun, 1999: 315). Kürt seçmenin DSP'ye uzak durmasının iki temel nedeni vardı. Bunlardan ilki Kürt adayların 1991 seçimlerinde SHP listesinden seçime girmesiydi. Doğal olarak Kürt oyları SHP'ye yöneldi, sonrasında ise HADEP çizgisindeki partilerde yoğunlaştı. İkinci nokta, Ecevit'in Kürt sorununa yaklaşımıydı. 1960'lı yıllarda CHP Genel Sekreteri iken TİP öncülüğünde düzen-

lenen Doğu mitinglerini desteklemiş, partililerden de destek vermelerini istemişti. CHP'nin Doğu ve Güneydoğu örgütünden katılımların olduğu mitinglerde bazı il başkanları Kürtçe konuşmalar yapmıştı. Ecevit de Kürtçe üzerindeki yasakları eleştiriyor, Doğu Sorunu'nu silahla değil, sevgiyle çözeceklerini vaat ediyordu. Tunceli'de yaptığı konuşmada "Dersim İsyanı"na katılanlardan "1938'in kahramanları" diye söz etmişti (Mirkelamoğlu, 1977: 572-580). 1978'deki başbakanlığı döneminde sıkıyönetimin bölgeyi kapsayacak şekilde genişletilmesine karşı çıkmıştı. Bu yıllarda Kürt sorununa karşı sergilenen sivil ve demokratik bir yaklaşımla CHP, 1977 seçimlerinde Tunceli ve Diyarbakır gibi iki sembolik merkezden % 60'ın üzerinde oy almıştı (Ecevit, 1991: 28-33). Ancak Kürt sorununu hiçbir zaman kimlik ve hak arayışı olarak görmedi. Onun nazarında Kürt meselesi bölgenin feodal yapısından kaynaklanan bir geri kalmışlık sorunuydu ve altyapı yatırımlarıyla, sosyal politikalarla desteklenen bir kalkınma hamlesi tüm Türkiye gibi Kürtlerin sorunlarını da ortadan kaldıracaktı. "Ayrılıkçı" veya "bölücü eylemler" "dıştan" kaynaklanıyor ve destek buluyordu (DSP, 1987: 141-160).

1990'lardan itibaren fikir ve söylemlerinde genel bir değişim göze çarpmakla beraber Ecevit, problemin ekonomik yatırımlarla çözüleceğinde ısrar etti (Doğu ve Güneydoğu Kalkınıyor (DSP), 1999). Bir yandan da Kürt söyleminin siyasal ve kimliksel dönüşümüne paralel olarak keskin bir milliyetçi tavır takındı. "Ayrılıkçıları meclise taşıdığı" suçlamasıyla SHP'ye sert eleştiriler yöneltti. SHP'nin "illegal" bir oluşumun mecliste temsiliyet kazanmasına aracılık ederek "bölücülüğe" meşruiyet kazandırdığını ileri sürdü (*Milliyet*, 08.09.1991). Din ve inanç konusundaki ılımlı ve esnek tutumunu Kürt sorunu karşısında göstermeyen Ecevit, Kürtlerden kayda değer bir destek de göremedi. Ancak

siyasallaşmamış dindarlığa önem veren biri olarak, sağ-muhafazakâr politikacılar tarafından Kürtlere karşı çokça kullanılan "din kardeşliği" argümanına da hiç sarılmadı. Türkiye'nin doğusunda hiçbir zaman taban bulamayan DSP'nin en fazla oy aldığı bölgeler gelişmiş batı bölgeleri, Trakya ve Karadeniz sahil şeridi boyunca uzanan illerdi (Sayarı ve Esmer, 2002: 208-215).

Benzer bir biçimde Alevi nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlerde DSP'nin 1987 seçiminden başlayarak aldığı oy oranı sırasıyla %5,2, %4,8 ve %4,6 idi. Alevi yoğun illerin hiçbirinde DSP, kendi ülke ortalamasının üstüne çıkamadı. Alevi seçmen daha çok SHP tabanında yoğunlaşmıştı ve Ecevit Alevilerin talepleri yerine, geleneksel değerlerine bağlı ama merkez sol eğilimli olduğuna inandığı Sünni seçmen kitlesine yönelmeyi tercih etmişti (Tosun, 1999: 316). Ancak Siyasal İslâm'ın yükselişiyle beraber geleneksel seçmenler yerine, Alevi kesime daha çok yakınlık göstermeye başladı. Başbakanlığı döneminde her yıl Hacı Bektaş-ı Veli'yi anma törenlerine büyük konvoylar eşliğinde katılarak Alevilikten, Alevilik inancından ve bunların İslâm'a, kültüre ve topluma katkılarından övgüyle söz etti.[6] 28 Şubat sürecinden sonra yıllardır uzak olduğu Alevi kesime, pozitif söz ve eylemlerle yakınlaşmaya çalıştı. İslâmcı partiler, Türkiye'den hem

6 Ecevit, Başbakan olarak Alevilere iki konuda söz verdiğini belirtiyordu. Birincisi, Alevi-Bektaşi kültürünün yaygınlaştırılmasına destek olmak; ikincisi de Hacıbektaş ilçesini büyük bir kültür merkezine dönüştürmekti. Başbakanlığın desteğiyle hazırlanan "Kazakistan'dan Macaristan'a Erenlerin İzinde" isimli 13 bölümlük bir belgeselin tanıtım toplantısında "Alevi-Bektaşiliği"ni "Türk hümanizmasının oluşmasında ve yayılmasında çok önemli bir etken" diye tanımladı. 1992'de temeli atılan ancak kaynak yetersizliği gerekçesiyle ihmal edilen Hacı Bektaş Anıtı ve Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi, Kültür Bakanlığı tarafından 9 yıl aradan sonra açıldı. Ecevit, açılış törenine DSP'li Kültür Bakanı İstemihan Talay ve binlerce partili ile beraber katılmıştı. Yine Alevilikten övgü dolu ifadelerle bahsettikten sonra "13. Yüzyıl"ı, Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Yunus Emre'nin manen zenginleştirdiği bir Anadolu "aydınlanma çağı" diye tanımlamıştı. İslâm dini ile Türk kültürünün harmanladığı bu dönem Anadolu'nun "birlik ve dirlik" bulduğu zamandı (*Güvercin*, 2000/2001: 27-64-66).

"%99'u Müslüman olan bir ülke" diye bahsedip hem de halkı, "Müslüman olanlar" ve "Müslüman olmayanlar" diye sınıflandırarak "bozgunculuk" yapıyorlardı (*Güvercin*, 2001b: 6-7). Siyasal İslâm'ın antagonistik söylemlerine karşı, İslâm'ın yeniliğe açık ve moderniteyle uyumlu olduğu tezini tekrarlayarak sevgi, barış ve dostluğu önceleyen Alevi hümanizmini sahiplenmişti (*Güvercin*, 2000b: 101-103).

DSP tabanını oluşturan bileşenler ağırlıklı olarak şu kesimlerden meydana geliyordu:

- Göçmen-Türk
- Sünni-Türk
- Orta yaş ve yaşlı
- Orta, orta-alt ve alt gelir grupları
- Memur emeklileri
- Küçük esnaf grupları
- Düşük eğitim ve kültür seviyeli gruplar
- İşsiz ve lümpen özellik gösterenler
- Kent yoksulları- varoş özellik gösterenler
- Türkiye'nin batısı
- Rant beklentisi olmayan samimi yurtseverler
- Laikler ve siyasallaşmamış Müslüman kesimler
- Küçük çiftçiler
- Ev kadınları (Akar, 2002: 237).

DSP'de "hiç rastlanmayan" veya "azınlıkta bulunanlar" ise şunlardı:

- Kürtler-Türkiye'nin doğusu
- Aleviler
- Eğitimli gençler
- Üst gelir grupları
- Büyük burjuvazi
- Üst bürokrasi

- Yüksek eğitim ve kültür seviyeli gruplar
- Yerleşik kentliler
- Rant beklentisi yüksek kesimler
- Sert laikler
- Aydınlar
- İş ve meslek sahibi kadınlar (Akar, 2002: 237-238).

Atilla Akar, Ecevit'in dayandığı kesimlerin "halk" ortak paydasında toplandığı; DSP'nin "sol görünümlü bir merkez partisi" olduğu ancak içerdiği kitlenin yapısı bakımından "çevre"ye ait özellikler taşıdığını belirtiyordu (Akar, 2002: 236). Solun ideoloji merkezli partilerinin aksine DSP kendini ortalama Türk seçmenine seslenen bir halk partisi olarak konumlandırmıştı. Gerek seçmen yapısı gerekse de sınıfsal karakteri bakımından tam olarak belirli bir temele oturmuyordu. DSP'ye hâkim olan lider kültü, Ecevit'in siyasal çizgisinden türeyen bir imaja dayanıyordu. "Bir lokma bir hırka" kanaatkârlığını yansıtan dervişane bir hayattan ve sadelikten güç alan bir sosyal kimlik ön plandaydı. DSP'lilik Ecevit'in kişisel özellikleriyle örtüşmekte ve Ülgen'in de belirttiği gibi "kendi halinde, kimseye karışmayan sessiz sakin insanları" anlatmaktaydı (Akar, 2002: 240). Popülist liderin halkla kurduğu dolayımsız yakınlık ve özdeşlik ilişkisi, yaşam tarzı, dil, giyim kuşam ve üslupta cisimleşmekteydi (N. Erdoğan, 2009: 265). DSP'lilerde belirgin olan şey bir çeşit "mütevazı yaşam felsefesi"ydi ve çok dindar olmasalar da geleneksel kültürün ve alışkanlıkların canlılığını koruduğu kesimlerden meydana geliyordu. Nazmi Kavasoğlu, Türkiye şartlarında DSP'nin temsil ettiği sol anlayışı şöyle açıklıyordu:

> Türkiye'de sosyal demokrasi açısından solun yaptığı en büyük değişim DSP'nin kurulması, tüm engelleme ve iftiralara rağmen kendine önemli bir yer edinmiş olmasıdır. Sosyal

> demokratlar "ideoloji" sözcüğünü ağzına alırken 9 biçip 1 kesmek zorundalar. Çünkü "ideoloji" denince donmuş, dediğim dedik mantığı da rahatlıkla anlaşılabilir. İdeoloji yerine "felsefe" yaklaşımı daha doğrudur. Sosyal demokrat partiler de kendi toplumlarının felsefeleri üzerine kendilerini inşa etmek zorundadırlar (*Milliyet*, 29.08.1997).

Ecevit, toplumsal dinamiklerden beslenen bir "felsefe" ortaya koymaya çalışmış ve tarihe, kültüre, geleneğe önem vererek sol adına bu birikimden yararlanmayı hedeflemişti. Mütevazı, iddiasız ve ılımlı bir lider olarak çoğunlukla yoksullardan, ev kadınlarından, çiftçilerden ve siyasallaşmamış dindarlar gibi alt orta gelir grubuna mensup, eğitim seviyesi düşük sıradan kişilerden destek görmüştü. Ancak kendi sol anlayışını topluma yayarak kitlesel bir hareket haline getiremedi ve geleneksel oylar stratejisinin etkisi ve başarısı sınırlı oldu. Bunda 1990'lı yıllarda parti sisteminin çok boyutlu hale gelmesi ve seçmen gruplarının birden çok partiye dağılmış olmasının etkisi büyüktü.

Siyasetin değişen dinamiği ve "eski dost"ların düşmanlığı

Genel başkanlık için SHP ve CHP kanadı arasındaki "ayak oyunları" daha birleşme gerçekleşmeden dağınık, ilkesiz ve tutarsız bir sol görüntüsü ortaya çıkarmıştı. Taha Akyol, solun "1970'lerdeki Ecevit'i hâlâ aşamadığını" belirtiyordu. Bu haliyle aşması da mümkün değildi, çünkü sol adına ne "tutarlılık" ve "kitlelerle duygudaşlık" kurulabilmişti ne de "liderlik" ve "siyasi bir dünya görüşü" oluşturulabilmişti. Akyol, solun kifayetsizliğinin sadece kendilerine değil Türkiye'ye de zarar verdiğini söyledikten sonra "Ecevit, daha da güçlenecek" öngörüsünde bulunmuştu (Akyol, *Mil-*

liyet, 29.01.1995). 1995 genel seçimleri Akyol'un öngörülerini doğrulayarak DSP'yi solun birinci partisi konumuna yükseltti. Bir süredir lider olarak Ecevit, parti düzeyinde de DSP yükseliş trendindeydi. Seçimlerden kısa bir süre önce Mümtaz Soysal ve İsmail Cem gibi önemli isimler CHP'den ayrılarak DSP'ye katılmışlardı. Solda Ecevit ön plana çıkarken merkez sağda ise Necmettin Erbakan'ın Refah Partisi birinciydi. Diğer sağ partilerle arasında çok fazla fark olmasa da RP, %21,4 oyla ANAP ve DYP'yi geride bırakmıştı. Yeni CHP ile DSP arasındaki oy farkı ise %5'e yaklaşıyordu. DSP bir önceki seçime oranla dört (4) puanlık bir yükseliş göstermiş ve %14, 6 oy oranıyla genel seçimin dördüncü; solun birinci partisi olmuştu (Turan, 2004: 147-148).[7] 1995 seçimlerinde merkez sağ ve merkez sol olarak tanımlanan partiler oy kaybederken, siyasi yelpazenin iki ucunda konumlanan partiler güçlenmişti. Yani "düzen" partileri değil "düzene muhalif" olanlar kazanmıştı. ANAP'ın sekiz yıllık tek parti iktidarının son bulması, DYP'nin yolsuzluklarla anılması, CHP'nin seçmene güven vermemesi ve ekonomik kriz, siyasal ilgiyi yeni bir "düzen" vaat edenlere yöneltti. Diğer yandan gerek ANAP ve DYP gerekse birleşik CHP, yönetime gelerek iktidarın yıpratıcılığından nasibini almışlardı. DSP ve RP kuruldukları günden beri muhalefette olmanın güvenini ve avantajını deneyimlemişlerdi. Ecevit, parlamento ve devlet protokolü dışında kaldığı süreci lehine kullanarak kendini halkla iç içe bir lider olarak sunmuş, partisini de bu oluşumlara eklemişti (Kahraman, 1993: 223). Seçimlere "Bize Güven Türkiye" sloganıyla giren DSP'nin mesajları, Ecevit'in pozitif siyasetçi imajıyla harmanlanarak partinin yıpranmamışlığı üzerinden verilmişti. Mevcut toplumsal koşul-

7 ANAP ve DYP'nin oyları sırasıyla %19,7 ve %19,2 idi. Yani seçimlerin galibi RP ile üçüncü olan merkez sağ DYP arasında yaklaşık %1,5'lik bir oy farkı bulunuyordu.

larda parti bir "güven ve istikrar" unsuru olarak sunuluyordu. Seçim bildirgesinde "devrimcilik" ya da "değişim"den ziyade "ulusal birlik", "ulusal çıkar", "dürüst yönetim" gibi daha çok devleti önceleyen bir anlayış hâkimdi. Metin boyunca DYP-CHP hükümetinin icraatları eleştiriliyordu. Geleceğe dönük soyut idealler ve söylemler geri plana düşmüş iktidara yüklenen eleştirel bir çizgi benimsemişti (Demokratik Sol Parti'nin 1995 Seçim Bildirgesi (DSP), 1995).

Seçimlerden sonraki ilk açıklamasında Ecevit, hedeflerinin birincilik olduğunu ve sonuçlardan memnun olmadığını söyledi. Ecevit'in beklentisi bir tür politik iyimserlikti, çünkü DSP'nin birinci olacağını gösteren bir hava yoktu. Koalisyon için herhangi bir yorumda bulunmadan etkili ve yapıcı bir muhalefet örneği sergileyeceklerini söylemişti. Sonraki açıklamalarda DYP-ANAP koalisyonu kurulması gerektiğini ve DSP'nin de buna destek vermeye hazır olduğunu belirtti. Ecevit'e göre seçim sonuçları halkın Anayol hükümeti görmek istediğini ortaya koymuştu. Koalisyona girmek ya da başbakan olmak gibi bir niyetinin olmadığını, ancak gerek duyulduğu takdirde hükümete dışardan destek verebileceğini söylüyordu (F. Bila, 2001: 349-350). Seçimden önce "ittifaka karşı" fakat "koalisyona sıcak" olduğunu belirten Ecevit, ANAP'tan gelen tekliflere rağmen koalisyon kurmaya yanaşmadı. Kendisi bunu seçmenin tercihleriyle açıklıyordu. Ancak asıl neden siyasi ve ekonomik riskin yüksek olduğu bir dönemde zayıf bir koalisyon hükümetinde yer alarak gözden düşmek istememesiydi. Bir süre daha muhalefette kalarak avantajlı konumunu ve yükselişini devam ettirmek niyetindeydi. Kendisi bu tutumu "sorumluluk üstlenmeden hükümete engel çıkarmama" olarak tanımlamış ve "normal muhalefet işlevini yerine getireceğini" belirtmişti (F. Bila, 2001: 257). Cüneyt Arcayürek'e göre Ecevit'in "hükümete girmeyeceği" açıklaması "eski dost" Erbakan'ın ola-

sı bir teklifini önleme girişimiydi (Arcayürek, 2006: 333). Erbakan'ın koalisyon için görüşmelere devam ettiği günlerde DYP ve ANAP hükümet konusunda uzlaşarak dönüşümlü başbakanlık modeline dayanan DYP-ANAP koalisyon hükümetini kurdular. Ecevit, "ülkeyi hükümetsiz bırakmamak" ve "RP'siz bir oluşuma katkıda bulunmak" için güven oylamasında çekimser oy kullanarak hükümete dolaylı yoldan destek oldu (Arcayürek, 2006: 356). Ancak RP, DSP'nin çekimser oyunun hükümete destek anlamına gelmediği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak güven oylamasını iptal ettirdi. Ortaklar arasındaki uyumsuzluktan dolayı sağlıklı yürümeyen koalisyon hükümeti kısa sürede dağıldı. Hükümet denemesinin başarısızlığıyla birlikte, siyasi tarihe "28 Şubat Süreci" olarak geçen dönem başlamış oldu.

Refah Partisi'nin koalisyon ortağı DYP başta olmak üzere bütün partiler laikliğin güvencesi oldukları iddiasındaydılar. Ama kendi aralarındaki anlaşmazlıklar nedeniyle bir araya gelerek RP'yi dışarda bırakan bir hükümet formülünde anlaşmaları mümkün değildi. Kendisi hakkında bile yolsuzluk iddiaları bulunan ANAP lideri Yılmaz, Çiller'i yolsuzluk dosyalarıyla siyaseten yok etmeye çalışıyordu. Ecevit, ANAP'a kısmen yakın durmakla beraber muhalefette kalma kararından vazgeçmiyordu. Solda birleşme konusunda sergilediği tutumu koruyan DSP, CHP ile de hiçbir şekilde yan yana gelmeyeceğini göstermişti (Akşin, 2005b: 169). DYP lideri Tansu Çiller'i RP ile ortaklık kurmaya iten en önemli neden yolsuzluk soruşturmalarından bir şekilde kurtulma çabasıydı. Hakkında üç tane meclis soruşturması bulunan Çiller, Yüce Divan riskiyle karşı karşıyaydı. Üç yolsuzluk dosyasından ikisini meclise RP getirmişti. Diğerlerinin kendisiyle ortaklığa yanaşmayacağının bilincinde olan Erbakan, ANAP-DYP hükümetini düşürerek iktidar yolunu açmış; meclis soruşturmalarıyla da Çiller'i kontrol altına almıştı.

Ecevit, koalisyonun yolsuzlukları örtmek için kurulduğunu belirttikten sonra, Çiller'e hitaben şöyle diyordu: "Bundan dört ay önce Tansu Çiller, Mesut Yılmaz'a sesleniyor, 'RP ile koalisyon kurma, ülkeni ve partini karanlığa gömme.' Ben de Çiller'e sesleniyorum. RP ile koalisyon kurma, ülkeni ve partini karanlığa gömme" (F. Bila, 2001: 364-365).

Daha göreve başlamadan tartışmalara neden olan hükümet, Başbakan Erbakan'ın ilk yurtdışı gezisini İran ve Libya gibi ülkelere yapmasıyla yoğun tartışmaların odağı haline geldi. Libya gezisinde Kaddafi'nin Türkiye'ye dair sözleri ve Türk heyetine karşı takındığı tavır kamuoyunun büyük tepkisini topladı. Ardından Başbakanlık Konutu'nda cemaat ve tarikat liderlerine yemek verilmesi ve Sincan Belediyesi'nin düzenlediği Kudüs Gecesi siyasal ortamı iyice gerginleştirdi. Silahlı Kuvvetler Şubat ayının ilk haftasında Sincan sokaklarından tankları geçirerek hükümete karşı uyarıda ve gövde gösterisinde bulundu. Aynı ayın son haftası toplanan ve laiklik tartışmalarının damga vurduğu MGK'da on sekiz maddelik bir karar alındı. Kararda kısaca irtica ile mücadelenin güçlendirilmesi, tarikat-cemaat okulları ve yurtlarının kontrol altına alınması ve devlet içindeki irticai kadroların temizlenmesi noktasında etkili adımlar atılması isteniyordu. Tarihe "28 Şubat Kararları" olarak geçen MGK bildirisi ve komuta kademesinin talepleri, sonraki ayların başlıca gündem maddesiydi. Hükümetin RP kanadı kararların uygulanmasını mümkün olduğunca geciktirme, hatta unutturma çabasındaydı. Önüne konulan önlemler dizisinin tamamı RP tabanını doğrudan etkileyecek politikalardan oluşuyordu. Bunları pratiğe dökmek Erbakan için siyaseten intihar demekti. Bu yüzden Tansu Çiller'in başbakanlığı kendisine devretmesi teklifini kabul etmek zorunda kaldı (*Hürriyet*, 20.12.1999). Esasında bu Erbakan için düştüğü zor durumdan bir çıkış yoluydu. Başbakan yardımcılığına ge-

çerek üzerindeki baskıyı hafifletecek hem de ne partisine ne de tabanına izah edebileceği icraatlar RP değil, DYP eliyle gerçekleştirilmiş olacaktı. RP-DYP ve BBP arasındaki mutabakata göre başbakanlığı Tansu Çiller devralarak "Yol-Refah" hükümeti formülüyle yönetime devam edilecekti. Ancak Demirel, Anayasa ve kanunlarda başbakanlığın devri gibi bir uygulama ve teamül olmadığı gerekçesiyle hükümet kurma görevini Mesut Yılmaz'a verdi. Refahyol'un ardından Yılmaz'ın başbakanlığında ANAP-DSP ve DTP'den oluşan azınlık hükümeti kuruldu. Ecevit'in çağrılarına rağmen CHP koalisyona girmemiş, dışarıdan destek vermişti (F. Bila, 2001: 390-391). Ecevit, 1979 yılında başbakanlıktan istifa ederek ayrıldığı iktidara 18 yıl sonra tekrar ortak olmuştu. Ecevit'in başbakan yardımcısı olduğu hükümetin öncelikli görevi MGK kararlarının uygulanmasıydı. Ecevit, koalisyonun "çok hayırlı bir hizmet yaptığını" çünkü "demokrasiyi hiç zedelemeden laikliği koruduğunu" belirtiyordu (Akar ve Dündar, 2008: 398-399). "Demokrasinin hiç zedelenmediği" iddiası tartışmalı olmakla beraber Anasol-D hükümeti, siyasetin normalleşmesi noktasında yumuşak bir geçiş sağlamıştı. Aksi takdirde ordunun doğrudan müdahale etme ihtimali ciddi bir politik risk oluşturuyordu. Genelkurmay Başkanı İ. Hakkı Karadayı'nın "nizamiyeden döndük" açıklaması, TSK'nın "irtica ile mücadele"deki ciddiyetini ve buradan kaynaklanan riskin büyüklüğünü göstermişti (*Milliyet*, 21.03.1998).

Hükümete dışarıdan destek veren Baykal, her fırsatta koalisyonun miadını doldurduğunu ve seçim tarihinin belirlenmesi gerektiğini söylüyordu. ANAP'lı bazı bakanlar ile suç örgütü lideri Alaattin Çakıcı'nın bir bankanın satışıyla ilgili görüşme kayıtlarının medyaya düşmesi, Baykal için bir fırsat oldu. CHP, meclise verdiği gensoru önergesi ile Anasol-D hükümetini düşürdü. Ecevit'in başbakanlığında DSP azın-

lık hükümeti kuruldu. Ecevit, "görevin ağırlığını hissettiğini" belirttikten sonra seçim hükümeti oldukları için bürokraside atama yapmayacaklarını ve partizanca davranmayacaklarını söyledi (F. Bila, 2001: 431). Ecevit hükümetinin temel hedefi az bir süre kalan seçimlere kadar yönetimi ele almak ve seçimlerin sorunsuz biçimde yapılmasını sağlamaktı. Politik kaosun ve yönetim zafiyetinin hâkim olduğu bir ortamda Ecevit, "ciddi ve güvenilir devlet adamı" kimliğine bürünmüştü. Bu Ecevit'in 1995 seçimleriyle birlikte benimsediği politik roldü. Her fırsatta diğer partilere sorumlu davranmaları çağrısında bulunuyor, rejim için risk oluşturduğunu düşündüğü RP'nin yönetimden uzak tutulması için çaba sarf ediyordu. Ecevit, krizler ve gerginliklerin hüküm sürdüğü Türk siyasetinde "bir bölen"den "bir bilen"e terfi etmişti.

Refah Partisi'nin yükselişi ve Ecevit'in refleksi

Refah Partisi önce, 1994 yerel seçimlerinde başta İstanbul, Ankara gibi büyük şehirler olmak üzere aldığı belediyelerle ardından da, 1995 genel seçiminde birinci parti olmasıyla Türkiye'nin gündemine oturdu. Böylece 1994 yerel seçiminden 2000'li yıllara kadar devam edecek olan rejim odaklı laiklik ve irtica tartışmaları başlamış oldu. Siyasal İslâm'ın Refah Partisi'yle tırmanışa geçmesinin ardında yatan etkenlerin açıklaması, olguya bakış açısına göre değişmektedir. Bu doğrultuda, İslâmi hareketin ve dolayısıyla RP'nin güçlenmesinin iki temel açıklaması vardı. İlki "protesto oyları" teorisiydi. Bu görüşe göre RP'nin aldığı desteğin arkasında sosyal ve ekonomik eşitsizlikler vardı. Ana akım partilerden umudunu kesen yoksul ve yoksun kesimler sisteme ve uzantılarına olan tepkilerini RP'ye oy vererek ortaya koymuşlardı. İs-

lâmcılığın bulduğu destek ideolojik değil konjonktüreldi ve geçici bir durumu ifade ediyordu. İkincisi ise olguyu dışsal faktörlerle değil içsel dinamiklerle açıklayan, İslâmcılığın toplumsal kabul gördüğü iddiasıydı. Buna göre RP oylarındaki artış dindarlığın ve dinsel değerlerin yaygınlaşmasının sonucuydu. Partiye oy verenlerin hepsi İslâmcı olmasalar da dinsel motivasyonla hareket eden kimselerdi. RP ile somutlaşan durum geçici bir hevesi değil kalıcı bir olguyu işaret ediyordu (Y. Esmer, 2002: 93). Solun genel yaklaşımı ise 12 Eylül Darbesi ve sonrasında tesis edilen siyasal rejimin solu tasfiye ettiği üzerine odaklanmıştı. Silahlı kuvvetler, Türkiye açısından en büyük tehdit olarak solu görmüş ve solun olası iktidarını ortadan kaldıracak önlemler almıştı. Sola karşı İslâm'ın "bütünleştiriciliğinden yararlanmaya" çalışan 12 Eylül paşaları farkında olmadan Siyasal İslâm'ın güçlenmesine uygun bir zemin oluşturmuşlardı. Hızlı sanayileşmenin ve kentleşmenin yaşandığı; sosyal, ekonomik ve siyasal sorunların derinleştiği bir dönemde solun bıraktığı boşluğu Siyasal İslâm doldurmuştu (*Milliyet*, 25.08-01.09.1997).[8]

Ecevit, İslâmi oyların artışının sosyo-ekonomik düzenle bağlantılı olduğu tezini 1970'lerde sahiplense de 1980'den sonra pek dile getirmemişti. Kendisi, RP'nin yükselişinin ardında başlıca üç etken olduğuna inanıyordu. İlk olarak partinin dış güçlerden, özellikle de Ortadoğulu ülkelerden destek aldığını iddia ediyordu. İkinci olarak kırsal kalkınmanın

8 Eski liderlerin referandumda ret oyu verin mesajından çekinen darbeciler, hayır çıkması durumunda zorda kalacaklarını düşünüyorlardı. Bu yüzden kimi asker ve sivil görevliler dini grupların liderleriyle irtibata geçerek bir nevi pazarlık yapmışlardı. Buna göre cemaat ve tarikatlar yeni anayasaya ve Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığına destek verecekler, karşılığında da yurt, dershane ve Kuran kursu açmalarına devlet tarafından müsaade edilecekti. Darbenin ilk günlerinde korku ve kaygıya kapılan İslâmi gruplar, Evren'in dini mesajları ve yardım isteği karşısında korkulacak bir şey olmadığını anlayıp Erbakan ve Demirel'den yüz çevirerek 12 Eylül Darbesi'ni ve Evren'i övmeye başlamışlardı. Çalışlar ve Çelik, *Erbakan-Fethullah Gülen Kavgası*, a.g.e, s. 60.

yavaşlamasıyla başlayan göçün ve hızlı kentleşmenin yarattığı adaptasyon sorununun varoşları RP'ye yönelttiğini ileri sürüyordu. Üçüncü olarak ise Avrupa'da yaşayan Türklerden "din istismarı yoluyla sağlanan parasal olanaklar"la kurulan geniş örgütlenme ağını işaret ediyordu. Ecevit'e göre Siyasal İslâm'ın inkişafı "geçici" bir durum olduğu için "büyütülecek bir tehlike" değildi. DSP olarak, "demokrasi kurallarından sapmaksızın" bu geçiş sürecini hızlandıracaklarını düşünüyordu (Yağız, 1997: 77-78). Ecevit'in açıklamaları entelektüel bir bakışla İslâmcılığın nedenlerini kavramaktan çok olgunun sonuçlarıyla ilgilenen bir siyaset adamının sözleriydi. Refah Partisi'nin neden ve nasıl geliştiği üzerinde fazla durmaksızın bu gelişmenin olası sosyo-politik sonuçlarıyla daha çok ilgileniyordu. İyimserliğini de koruyarak rejimden yana bir tehlike görmüyor ve politikanın olağan gidişatı içinde RP'nin yıldızının söneceğini hesaplıyordu.

Beklentilerinin tersine RP'nin 1995 seçimlerinden daha da güçlenerek çıkması Ecevit'in fikir ve tavırlarında keskin bir değişime neden oldu. Din, laiklik, irtica temelli güncel konulara dair demeçleri, RP'nin yükselişine koşul olarak medyada çokça yer bulmaya başladı. O zamana kadar SHP/CHP üzerinden kendisini tanımlayan Ecevit, RP'yi karşısına alarak "rejim bunalımı" üzerinden siyaset geliştirmeye girişti. Demokratik bir rejimde RP'nin iktidara talip olma ve yönetme hakkı olduğunu, en azından bir şans verilmesi gerektiğini savunanlara şiddetle karşı çıktı: "Türkiye'de ilerici, aydın geçinen çevreler RP iktidara gelsin, görelim, beğenmezsek indiririz düşüncesindeler. Bu çok büyük bir yanılgıdır. RP bir kez iktidara gelirse biraz zor indirirler. Çünkü ne demokrasi kalır, ne cumhuriyet" (F. Bila, 2001: 314). "Bir zamanlar koalisyon kurduğu Erbakan'a neden karşı olduğu"nu, "Bunlar o zaman zayıftılar, gerçek niyetlerini ve

amaçlarını ortaya koyabilecek güçte değillerdi. Ancak şimdi güçlendiler ve toplumu tehdit etmeye başladılar," diyerek izah ediyordu.[9] Demokrasi ve rejim tehlikesi vurgusu yanında Ecevit, "RP'nin bir dürüstlük timsali" gibi gösterilmesine de karşıydı. "Bosna için toplanan yardım paralarının harcandığı", "Refahlı belediyelerin arazi mafyası gibi çalıştığı", "Refah'ın yozlaşmış düzenin bir parçası" olduğu suçlamalarını dile getiriyordu (*Milliyet*, 08.03.1994; 30.03.1994). Ecevit, ilk etapta Refah'ın "gelişini gördüğünü" bunu sınırlamanın yolunun da "dinci olmayan ama dinine bağlı vatandaşları kazanmakla" olacağını düşünüyordu. Ancak Erbakan'ın da hedefi İslâmi duyarlılığı olan dar seçmen çevresini aşarak kitle desteği elde etmekti. Bu amaçla "Türkiye'de laik düzen yok. Laik düzeni biz kuracağız", "Atatürk yaşasaydı Refah'a oy verirdi" diyerek merkezdeki oylara yönelmişti (*Milliyet*, 23.02.1994). Erbakan'ın hamlesi, Ecevit'in uzun zamandır ulaşmak istediği geleneksel değerlere bağlı seçmen çoğunluğuna yönelikti. RP, "geleneksel oylara" göz dikmekte bu da Ecevit'in laik hassasiyetleri ve geçmişteki MSP tecrübesiyle birleşince çatışmayı kaçınılmaz hale getirmekteydi. Kendi aralarındaki ayrılıklara ve mücadelelere rağmen bütün partilerin hedefinde artık Refah Partisi vardı. Aralarındaki tek fark, diğerleri oy kaybederken Refah karşıtı mücadeleden Ecevit'in kazançlı çıkıyor olmasıydı.

1995 seçimleri SHP/CHP çizgisindeki merkez sol ve merkez sağdaki partilerin ciddi oy kaybederek güçten düştüklerini ortaya koymuştu. Politik yelpazenin sağında ve solunda yükselişe geçen iki parti Ecevit'in DSP'si ile Erbakan'ın RP'si idi. Merkez solun lideri haline gelen Ecevit'in yakın gelecekteki en güçlü politik rakibi olarak Erbakan gözüküyordu. Bu noktada Ecevit, kendi dışındaki sola ve rejime karşı me-

9 "Nargile Kahvesi Programı", *Flash TV*, https://www.youtube.com/watch?v=gWxQpXL1JB0, (01.06.2015).

safeli duruşunu değiştirerek Refah Partisi, dolayısıyla da Siyasal İslâm karşıtı bir pozisyona geçti. Bu değişim Ecevit'in laik cumhuriyet yanlısı devletçi reflekslerinin harekete geçmesi demekti. "Bize Güven Türkiye" sloganıyla başlattığı seçim kampanyasının merkezine RP'yi oturttu. "Dindar vatandaşların onurunu incitmeden Refah Partisi'nin defterini düreceklerini", "dindarların da gönlünü kazanarak laikliği koruyacaklarını" vaat ediyordu (F. Bila, 2001: 343-344). Seçimlerden sonra ise koalisyon hükümetine girmek istemediğini ancak RP'nin dışarıda bırakılacağı bir iktidar formülü için her türlü desteği vereceğini açıklamıştı. Ecevit'in isteği, DSP'nin dışarıdan destekleyeceği bir ANAP-DYP hükümetiydi. Ancak merkez sağın iki lideri arasındaki polemikler ve Erbakan'ın engellemesiyle DYP lideri Tansu Çiller, RP ile ortaklık kurmak zorunda kaldı. Bu gelişme karşısında Ecevit, DYP milletvekillerini "tarihi sorumluluğa" davet ederek "Türkiye'yi karanlığa gömülmekten kurtarmaları için" hükümete güvenoyu vermemeleri çağrısında bulundu (F. Bila, 2001: 364-365). Ecevit'in "tarihi sorumluluk" vurgusuyla dikkat çekmeye çalıştığı nokta, yakın gelecekteki siyasal krizin habercisiydi. Koalisyon hükümeti daha göreve gelir gelmez birçok kesiminin tepkisiyle karşı karşıya kalmıştı. 24 Aralık 1995 seçimlerinden itibaren Ecevit, "ciddi ve güvenilir devlet adamı" kimliğine bürünerek devletçi bir politik konum benimsemişti. "Siyasetin bilge kişisi" rolüyle her fırsatta diğer partilere sorumlu davranmaları çağrısında bulunuyor, rejim için risk oluşturduğunu düşündüğü RP'nin yönetimden uzak tutulması için çaba sarf ediyordu.

28 Şubat süreci ve Merve Kavakçı olayı

Ecevit, itiraz ve uyarılarıyla Refah Partisi'ni iktidardan uzak tutmaya çalışsa da Refah-Yol koalisyonunun kuruluşunu

önleyemedi. Başbakan Erbakan'ın Libya gezisi, Başbakanlık Konutu'nda cemaat ve tarikat liderlerine yemek verilmesi, Sincan Belediyesi'nin düzenlediği Kudüs Gecesi'nde Sincan Belediye Başkanı'nın ve İran elçisinin sarf ettiği laiklik karşıtı ve şeriat yanlısı sözler siyasal ortamı iyice gerginleştirdi. Ecevit, "askerlerin rejime yönelik kaygılarının arttığını" ancak "kendilerinin askerle temas halinde olmadıklarını" hatta bundan "özellikle kaçındıklarını" belirttikten sonra Sincan olayının sadece silahlı kuvvetleri değil toplumun dindar kesimlerini bile rahatsız ettiğini söylüyordu. Kötü gidişatı durdurmanın yolunun "RP'nin içinde olmadığı bir teknokratlar hükümeti" kurmaktan geçtiğini ve bunun için işbirliğine hazır olduğunu ilan ediyordu (*Milliyet*, 10.02.1997). Ecevit'in isteği, bir askerî müdahaleye mahal vermeden sivil politik güçlerin inisiyatif alarak "Refah sorunu"nun ve "rejim bunalımı"nın atlatılmasıydı. Bu yönde kamuoyu oluşturmak için 16 Şubat 1997 tarihinde DSP öncülüğünde Ankara'da Gerçek Demokrasi İçin "İnançlara Saygılı Laiklik Mitingi" adında büyük bir gösteri organize edilmişti. Binlerce kişinin katıldığı mitingde Ecevit, "Türkiye'nin adım adım rejim bunalımına ilerlediği" uyarısında bulunarak "güçbirliği" çağrısını yinelemişti. CHP lideri Baykal'ı kastederek "bazılarının kendi partilerini kurtarmaya çalıştığını" kendisinin ise "Türkiye'yi kurtarmaya çalıştığını" ileri sürmüştü (*Milliyet*, 17.02.1997). Ecevit, devlet kurumlarında ve toplumdaki laik hassasiyeti konsolide ederek Refah karşıtı bir cephe oluşturmaya çalışıyordu. Ancak harekete geçirmeye çalıştığı laiklik odaklı cephe, sadece devlet katında seslendirilen ve kurumlarca savunulan resmî ideolojinin bir aparatı değildi. Özellikle 1990'lı yılların başında laik hassasiyetleri olan sol görüşlü bir dizi aydının radikal İslâmi gruplar tarafından katledilmesi, toplumun önemli bir kesiminde tepkiye yol açarak laikliği politik bir kimlik haline getirmişti (Sara-

çoğlu, 2015: 814).[10] Ecevit merkez solun "hem laikliğe bağlı hem de inançlara saygılı lideri" olarak harekete geçirmeye çalıştığı muhalefetin öncülüğünü üstlenmişti. Tarihsel koşullar ve politik kriz atmosferi Ecevit'i bir anda Türkiye'nin "güvenilir, bilge siyasetçisi" konumuna yükseltmişti.

Siyasi tarihe "28 Şubat Süreci" ya da "Post-modern Darbe" olarak geçen MGK bildirisi karşısındaki tutumu da son yıllardaki politik kimliğini yansıtmaktaydı. Bildiriye ne açıktan destek vermiş ne de karşı çıkmıştı, ancak basına yansıyan demeçleri "ordunun duyarlılığı" ve "hükümetin sorumsuzluğu" gibi göndermeler içeriyor ve sorunun, TBMM içinden "laikliğe duyarlı demokratik bir hükümet" çıkarılmasıyla aşılacağını düşünüyordu (F. Bila, 2001: 379). Ecevit, ordunun politikaya müdahalesi karşısında orta yolcu bir tutum içindeydi. MGK bildirisine açıktan karşı çıkmadığı gibi müdahaleyi haksız da görmüyordu. Çözüm için meclisi işaret ederek askerle işbirliği içerisinde bir görüntü vermemeye de özen gösteriyordu. Sonraları ise ordunun çıkışının yerinde ve haklı olduğunu; MGK bildirisinin darbe, hatta müdahale bile olmadığını söyleyerek 28 Şubat'a destek vermişti:

---

10 Atatürkçü Düşünce Derneği'nin kurucularından hukukçu Muammer Aksoy 31 Ocak 1990 tarihinde Ankara'daki evinin önünde öldürüldü. Bundan yaklaşık 2 ay sonra *Hürriyet* gazetesi yazarı Çetin Emeç, İslâmi Hareket Örgütü tarafından İstanbul'da katledildi. Aynı yılın Eylül ayında eski bir müftü olan ve İslâmiyet'i kendi teolojik perspektifinden eleştirdiği görüşlerini dört ciltlik *Din Bu* adıyla kitaplaştıran Turan Dursun öldürüldü. Dursun'dan 1 ay sonra yine bir ilahiyatçı ve CHP parti meclisi üyesi olan Bahriye Üçok, İslâmi Hareket Örgütü tarafından üstlenilen bir bombalı saldırıyla katledildi. 1993 yılında Sivas'ta çıkan olaylarda 33 aydın ve sanatçı, Aziz Nesin'e ölüme duyan halk tarafından, kaldıkları otel yakılmak suretiyle öldürüldü. Bu saldırılar laikliği, büyük kentlerde yaşayan belirli kesimler ve Aleviler için İslâmi radikalliğe karşı bir kalkan ve ayırıcı kimlik haline getirdi. Bu nedenle 1990'lı yıllarda laik rejim eksenli tartışmaların yoğunlaşmasında sadece İslâmcılığın yasal-meşru kanadının RP ile iktidara yürüyüşünün değil, yasadışı İslâmi hareketlerin şiddet eylemlerinin de büyük etkisi vardı. Saraçoğlu, "Tank Paletiyle Neoliberalizm", a.g.e, s. 814.

> Türk Silahlı Kuvvetleri laiklik konusunda haklı olarak çok duyarlıdır. Siyasi partilerin görüşleri farklı olsa bile bu konudaki TSK'nın duyarlılığını anlayışla benimsemeliler; başka türlü demokrasimiz sağlıklı bir şekilde yerine oturmaz. Aslında o olayda bir darbe olmadı, bir müdahale olmadı, fakat TSK'nın laiklik konusundaki duyarlılığını bir hatırlatma yerine geçti. Yoksa onun dışında anayasaya, yasalara aykırı herhangi bir davranış olmadı (Akar ve Dündar, 2008: 397).

MGK kararlarından sonra Erbakan ile yaptığı görüşmede "devletin sadece hükümetten ibaret olmadığı"nı hatırlattıktan sonra "ya bu devleti temel unsurlarıyla içinize sindirin ya da bunu yapamayacak durumdaysanız, hükümetten uzaklaşmayı göze almanız gerekir" diye uyarmıştı. Ecevit, demokrasinin hâlâ güçlenmeye ihtiyacı olduğunu, askerî darbenin demokrasiyi rafa kaldıracağını, bunun sorunları daha da derinleştireceğini söylüyordu. Kısaca Erbakan'a eğer bırakmazsanız darbe olur, demokratik sistem bütünüyle askıya alınır uyarısında bulunmuştu (*Milliyet*, 04.03.1997; *Sabah*, 04.03.1997). Bu yüzden Refah-Yol sonrası kurulan hükümette başbakan yardımcısı göreviyle yer alarak 28 Şubat kararlarını pratiğe dökmeye çalıştı. Milli Eğitim Bakanlığı'nı alan DSP'nin öncelikli görevi Hikmet Uluğbay'ın hazırladığı kesintisiz sekiz yıllık eğitim programını hayata geçirmekti. Hikmet Uluğbay'dan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na laiklik konusundaki hassasiyetiyle bilinen Metin Bostancıoğlu getirilmişti. Ecevit, milli eğitimin tekrar laik düzleme oturtulmasını oldukça önemli görüyordu. Son zamanlarda "eğitimde laiklikle bağdaşmayan uygulamaların çok geliştiğini", "laiklik karşıtı uygulamaların önlenmesi" gerektiğini düşünüyordu (Akar ve Dündar, 2008: 388). Ecevit, açıktan isim vermese de imam hatipler

ve Kuran kurslarını işaret ediyor ve buraların İslâmi hareketlerin güçlenmesinde önemli payının olduğunu düşünüyordu. Anasol-D hükümetinin "laikliği koruyucu" ve "laiklik karşıtlarını tehlike olmaktan çıkarıcı" icraatlarıyla "çok hayırlı bir hizmet" yaptığına inanıyordu (Akar ve Dündar, 2008: 398-399).

MGK kararlarından yaklaşık iki yıl sonra yapılan 1999 seçimlerinin galibi DSP olmuştu. Bir önceki seçime göre oylarını %9 oranında artıran Ecevit'in partisi %22 oy oranıyla seçimin lideriydi. Kapatılan Refah Partisi'nin yerine kurulan Fazilet Partisi ise 109 milletvekili çıkararak meclisteki yerini almıştı. FP'nin iki kadın vekilinden biri olan Merve Kavakçı Türkiye'de başörtüsüyle seçilen ilk kadın milletvekillerinden biriydi.[11] Gündeme yansıyan haberlerden Kavakçı'nın başörtüsüyle genel kurula geleceği anlaşılıyordu. FP'nin diğer kadın milletvekili Nazlı Ilıcak yemin töreni başlamadan Ecevit'e gelerek "Merve Kavakçı'yı türbanlı olarak meclise getireceğini" söylemiş ve "kendisine destek olmasını" istemişti. Olaydan bu şekilde haberdar olan Ecevit, Ilıcak'a olumlu ya da olumsuz bir yanıt vermemişti (Akar ve Dündar, 2008: 468). Merve Kavakçı meclis genel kurul salonuna girer girmez yoğun bir tepkiyle karşılaştı. FP'li vekiller alkışlarla destek verirken DSP'li vekiller sıra kapaklarına vurarak 45 dakika boyunca Kavakçı'yı protesto etti (*Hürriyet*, 03.05.1999). Söz alarak kürsüye çıkan Ecevit, politik hayatının en sert konuşmalarından birini yaptı:

> Türkiye'de hanımların giyim kuşamına, başörtüsüne, özel yaşamlarına kimse karışmıyor. Ancak burası kimsenin özel yaşam mekânı değildir; burası devletin en yüce kurumudur. Burada görev yapanlar; devletin kurallarına, gelenek-

11 1999 seçimlerinde meclise giren diğer başörtülü vekil, MHP'den Antalya milletvekili seçilen Nesrin Ünal'dı. Ünal, başörtüsünü çıkararak yemin etmiş ve meclis çalışmalarına başı açık olarak katılmıştı.

lerine uymak zorundadırlar. Burası devlete meydan okunacak yer değildir. Lütfen bu hanıma haddini bildiriniz![12]

Nezaketi ve seviyeli üslubuyla tanınan Ecevit'in Kavakçı'ya karşı kullandığı dil son derece sert ve rencide ediciydi. Başörtüsüyle meclise gelmeyi "devlete karşı meydan okuma" olarak görüp "had bildirilmesi" yönünde cezalandırıcı bir talepte bulunmuştu. Meclis içtüzüğüyle ilgili yönetmelikte kadınların giymesi gerekenler yazmakta, ancak giyilmesi yasak olanlar belirtilmemekteydi. Yani Kavakçı'nın kıyafeti şekli bakımından içtüzükle çelişmiyordu, fakat başörtülü oluşu, DSP'lilerce devletin temel niteliklerine bir saldırı olarak algılandı. Ecevit, DSP grubunun gösterdiği tepkiden "özellikle mutlu olduğunu" belirttikten sonra partililerin durumdan haberdar olmadığını ancak kendisinin kürsüye çıkarken söyleyeceklerine dair "bir iki cümleyi tasarladığını" açıklamıştı (Akar ve Dündar, 2008: 469). Ecevit'in kürsüden sarf ettiği sert sözler anlık bir tepkinin ürünü değil, bilinçli seçilmiş ifadelerdi. Oturuma ara verildikten sonra tekrar genel kurula dönmeyen Merve Kavakçı, ABD vatandaşı olduğu gerekçesiyle önce milletvekilliği düşürüldü, daha sonra da vatandaşlıktan çıkarıldı. Ecevit'in tepkisi o günün koşullarında anlaşılır bir durum olarak görülebilirdi. Ordunun laiklik ve irtica konulu açıklamalarının her gün gazete sütunlarını doldurduğu bir dönemde siyasetin gergin atmosferinin Ecevit'i de etkilediği muhakkaktı. Ancak yaptığı yasal olmasa bile seçilmiş bir kadın vekile, DSP'li milletvekillerinin ve Ecevit'in saldırgan bir üslupla mukabelede bulunmaları ne genel ahlâka ne de siyasal etiğe uygun bir davranıştı. Devletin temel nitelikleri ve laiklik daha makul ve insani ölçüler içinde de savunulabilirdi. Burada, Kavakçı'ya kendi partisinin de sahip çıkmadığını belirtmek gerekir. FP

12 2 Mayıs 1999 TBMM Oturumu, https://www.youtube.com/watch?v=ZK_3Lb4UOpk, (23.07.2015).

lideri Recai Kutan'ın meclis koridorunda Kavakçı'yı azarlarcasına "Ne işin var burada? Biz sana böyle gelme demedik mi?" ifadesi gazetelerin dikkatinden kaçmamıştı (*Hürriyet*, 03.05.1999). Kavakçı'ya gösterilen devletçi tepki Ecevit ve DSP'nin rejim savunuculuğunu içselleştirip, istekle yerine getirdiğini gösteriyordu. Bu olay "inançlara saygılı demokratik sol" bir politikacının en keskin dönüşümlerinden biriydi ve laik kesimlerce, Ecevit'in "irticaya sert yüzünü göstermesi" olarak yorumlanıp memnuniyetle karşılandı.

Benzer bir konuda da, Ecevit hükümetinin 2000 yılında çıkardığı memur kararnamesiydi. 605 sayılı kararnameye göre "bölücü ve yıkıcı faaliyette bulunan kamu görevlilerinin disiplin cezaları kanun hükmünde kararnameye göre uygulanacaktı."[13] Bu kararname ile önceden tespit edilen 40 bin kadar devlet memuru, bölücü veya irticai faaliyette bulunduğu gerekçesiyle işten atılacaktı. Hükümetin ısrarına rağmen Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, "hukuk devleti ilkesine" aykırı olduğu gerekçesiyle kararnameyi iki kez veto etti. Kararname daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından da iptal edildi (*Hürriyet*, 08.08.2000). Medyaya yansıyan haberlerden hükümetin girişiminin 28 Şubat sürecinin devamı olduğu ve MGK tarafından dikte edildiği anlaşılıyordu. Ecevit, "imzalamak zorunda" dediği kararnamenin Sezer tarafından veto edilmesini "Devlet açısından esef ve kaygı verici bir durum" olarak nitelendirmişti. "Sayın Cumhurbaşkanınca ikinci kez geri çevrilen KHK'nin amacı bölücü terörün ve laiklik karşıtı eylemlerin devlet yapısına sızmasını engellemektir. Sayın Cumhurbaşkanı'nın tutumu, devletin bu işlevi yerine getirebilmesini ve anayasal rejimin korunmasını da güçleştirecek niteliktedir. Böylece devlet yönetiminde esef ve kaygı verici bir durum ortaya çıkmış bulun-

13 http://tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4286/605-sayili-kanun-hukmunde-kararname-taslagi-hk.html, (23.08.2015).

maktadır" (*Milliyet*, 22.08.2000; *Hürriyet*, 22.08.2000). Ecevit, Sezer'in "kasıtlı olmasa bile" hükümetin kararına karşı çıkarak "rejim düşmanlarını yüreklendirdiğini" düşünüyordu. Cumhurbaşkanı ise düzenlemenin KHK ile değil demokrasi ve hukuk devleti ilkesine uygun olarak meclisten yasa çıkarılarak yapılması gerektiğini savunuyordu (*Milliyet*, 23.08.2000; *Hürriyet*, 24.08.2000).

Ecevit'in, Silahlı Kuvvetlerin Refah Partisi'ne karşı yumuşak müdahalesini anayasal çerçevede meşru bir hareket olarak görmesi son yıllardaki değişiminin en somut göstergelerinden biriydi. 1970'li yıllarda CHP-Ordu birlikteliği algısını yıkıp askerî vesayete karşı sivil ve demokratik hakların savunuculuğunu yapmıştı (Kakizaki, 2013). 12 Eylül'den sonraki siyasal mücadelesini de çağdışı ilan ettiği bir zihniyetin temsilcisi olan askerî rejimle mücadele üzerine kurmuştu. DSP'nin kuruluşu sonrasındaki beyanlarında sık sık öncelikli görevinin rejime muhalefet etmek olduğunu belirtmişti. "Beş generalden icazet alarak" siyaset yapılamayacağını savunan Ecevit, artık ordunun çizdiği kırmızı çizgilerin savunucusuydu. Aradan geçen on yılda "rejim muhalifi" bir politikacıdan "rejim muhafızı" bir politikacıya dönüşmüştü. 28 Şubat sürecindeki tutumu, sekiz yıllık kesintisiz eğitim uygulamasını hayata geçirmesi, Merve Kavakçı'nın şahsında türbana karşı göstermiş olduğu tepki ve ısrarcı olduğu memur kararnamesi, Ecevit'in politik hayatının son döneminin önemli kilometre taşlarındandı. Demokrasi ve özgürlük savunuculuğuyla düzen karşıtı muhalif bir duruş sergilerken müesses nizamın koruyucusu haline gelmişti. Partisinin 14. kuruluş yıldönümünde yaptığı konuşmada DSP'nin Türkiye'yi "Refah-Yol kâbusundan kurtardığını" ve "laiklik karşıtlarına geçit vermeyeceğini kanıtladığını" söylüyordu. Oldukça seküler bir dil kullandığı konuşmayı şu ifadeyle tamamlamıştı: "Tüm DSP'lilere, ATATÜRK'ün en büyük değe-

ri bilime veren aydınlık yolunda, sürekli başarılar dilerim."[14] DSP'nin 2002 Seçim Bildirgesi de devletçi yaklaşımın bir ürünüydü. Bildirgede "bölücü ve dinci terörün" DSP'nin kararlı politikalarıyla bitirildiği belirtiliyordu. Önceki bildirgelerde yer alan "inançlara saygılı laiklik" bölümü korunuyordu, ancak metne, laik düzenin önemi ve gerekliliğini vurgulayan ifadeler eklenmişti. Ayrıca partinin daha önceki hiçbir resmî yayınında görülmemiş biçimde kitapçığın en başına tam sayfa bir Atatürk resmi konmuş ve altına "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkına Türk Ulusu denir" sözü eklenmişti. Sonraki sayfada ise Bülent Ecevit'in fotoğrafı yer alıyordu. Fotoğrafın altına "Ulusalcı Demokratik Sol Atatürk'ün Yoludur" sloganı yazılmıştı (Sessiz Devrim, Demokratik Sol Parti 2002 Seçim Bildirgesi (DSP), 2002: 34/74-76).

DSP metinlerinde ve seçim bildirgelerinde Demokratik Solun temel öğeleri hâlâ vurgulanıyor olsa da bunlar, kalıplaşmış bir söylemin gelenek haline gelmiş tekrarından öteye geçmiyordu. Köykentler, kooperatifler, halk sektörü gibi vaatlerle birlikte inançlara saygılı laiklik de en azından prensip düzeyinde korunuyor, ancak bunları hayata geçirme ve yaygınlaştırma adına ciddi bir girişimde bulunulmuyordu. 1990'lı yılların sonuna doğru Ecevit, Demokratik Solu popülist halkçılık çizgisinden çıkararak Atatürkçülük zeminine oturtmuştu. Siyasal rotasını alternatif bir düzenden müesses nizama ve bu nizamın savunuculuğuna çevirmişti. Değişmeyi, yenilenmeyi politik erdem olarak benimseyen Ecevit, artık kurulu düzeni devam ettirmeye çalışan statükocu ve muhafazakâr bir politikacıya dönüşmüştü. Ecevit'in iyice pekiştirdiği "devlet adamı" pâyesi, "millî davalar"da, kendisinin sevdiği tabirle "ödünsüz" olmasına bağlıydı. Yani kap-

14 Bülent Ecevit'in 28 Kasım 1999 tarihinde Ankara'da DSP'nin 14. yıldönümü kutlama töreninde yaptığı konuşma, http://www.dsp.org.tr/web/Icerik/Icerik.aspx?id=2 adresinden alınmıştır. (28.15.2015).

samı gitgide genişleyen toplumsal alternatiflerin politika konusu olmasına, tartışılmasına, nedenlerinin/nasıllarının düşünülmesine, alternatiflerinin araştırılmasına karşı tahammülsüzdü (Bora, 2006: 3).[15] Hasan Bülent Kahraman, siyasetin taşlarını oynatmamaya ihtimam gösteren bu kimlik değişimini "merkez sağın yerine oynama", bu geleneğin "boşalttığı alanı doldurma" siyaseti olarak tanımlıyordu (Kahraman, 1999: 96). Frank Tachau'ya göre ise Ecevit, "idealizmi" bir kenara bırakmış, "pragmatik" bir siyasete yönelmişti (Tachau, 2002: 117-125).

Bülent Ecevit - Fethullah Gülen ilişkisi

Siyasal İslâm'ın RP ile yükselişe geçtiği süreç, aynı zamanda, Ecevit'in Fethullah Gülen'le yakınlaşmaya başladığı dönemdi. Bu yakınlık Silahlı Kuvvetler ve laik kesimler tarafından Ecevit'in kimi zaman Fethullahçılık'la, kimi zaman ise Gülen'i korumakla suçlanmasına neden olmuştu. Ecevit'in Gülen ile ilk teması, 20 Mart 1995 yılında, Gülen'in talebi üzerine Ecevitlerin evinde gerçekleşti. İlk görüşmede "siyasi konulara" girilmediği, "tasavvuf ve felsefi konular" üzerine sohbet edildiği ve yurtdışındaki okullar hakkında bilgi verildiği açıklandı (Gülerce, *Zaman*, 10.11.2006). Ecevit, Gülen'i "İslâm'a çok bağlı, aynı zamanda İslâm'ı çağdaşlıkla bağdaştırmaya çalışan açık görüşlü biri" diye tanımlamıştı (*Aksiyon*, 1995). Başka bir yerde kendisine yöneltilen, "Fethullah Hoca'yla aranızda dinî bir yakınlaşma oldu mu?" sorusuna "Çok rahat bir diyalog oldu. Birbirimizi anlayışla karşıladık," cevabını vermişti (Reha Muhtar'la Ateş Hattı, 1995). Ecevit, görüşme ve tanışma hakkında temkin-

15 Ecevit'in "milli davalar"daki ödünsüz tutumu Kürt meselesi söz konusu olduğunda da geçerliydi. 1970'lerde kısmen çoğulcu ve sivil bir yaklaşım ortaya koyduğu Kürt sorununda, 1990'lardan sonra katı ve refleksif bir milliyetçilik sergiledi.

li bir üslup kullanmaya özen gösteriyordu. CHP'li politikacılar ve CHP'ye yakın olan *Cumhuriyet* gazetesi Ecevit'i Atatürkçülüğe aykırı davranmakla eleştirmişlerdi. Onlara göre Gülen, "rejim aleyhtarı" ve "laiklik karşıtı" sinsi bir Cumhuriyet düşmanıydı. Ecevit, bu tepkilere "anlam veremediğini" söyleyerek şu yorumda bulunmuştu:

> Benim Fethullah Hoca'yla görüşmem partililer arasında hiç yadırganmadı. Ama CHP'de Sayın Hikmet Bey'in görüşmesini çok yadırgadılar. Ben de bu davranışlarını yadırgadım. Orta Asya'da ve Kafkasya'daki okullaşmaya gelince; devletimizin maddi olanaksızlıklar nedeniyle bıraktığı boşluğu Fethullah Hoca veya ondan ilham alan bazı çevreler ve varlıklı kimseler doldurmuşlar. Biliyorsunuz o Türk ağırlıklı cumhuriyetler, tam bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra çağdışı bir din ve rejim anlayışını benimseyen bazı ülkeler; örneğin İran, Suudi Arabistan, belki Sudan o ülkelere sızmaya, o ülkeleri kendi doğrultusunda çekmeye çalışmışlardır. Eğer Fethullah Hoca'nın girişimiyle kurulan okullar bu girişimlere bir set çekebildiyse ki çekebildiğini umuyorum bu olumlu karşılanması gereken bir şeydir (Reha Muhtar'la Ateş Hattı, 1995).

Ecevit, Gülen'in faaliyetlerinin, Orta Asya ve Kafkaslarda İran ve Suudi etkisini kırarak, Ortadoğu kaynaklı aşırılık yanlısı İslâmi akımları engellediğini düşünüyor ve bunu olumluyordu. Gülen Cemaati'nin, eski Sovyet Cumhuriyetlerinde yoğunlaşan faaliyetleri, DSP'nin dış politika anlayışıyla da örtüşüyordu. DSP, dış Türklerle ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini ve iktidara gelindiğinde "Göçmenler ve Yurtdışındaki Türkler" bakanlığı kuracağını vaat etmişti. Ecevit, ırkçı bir tutum izlememek koşuyla bu devletlerle her türlü yakın ilişki ve dayanışmanın sağlanması gerektiğini belirtiyordu:

> Biz Sovyetler Birliği'ndeki Türk ve Müslüman topluluklara gereken ilgiyi göstermezsek, bizim bırakacağımız boşluğu Ortadoğu'nun köktenci ülkeleri doldururlar. Nitekim Türkiye bu konuda gereken çabayı ve ilgiyi göstermediği için şimdi o akımlar, Türk ve Müslüman ağırlıklı Sovyet Cumhuriyetlerini etkileri altına alabilmek amacıyla her çabayı gösteriyorlar (DSP, 1987: 131-132; DSP, 1991: 62-63).

Ecevit, Türk ve Müslüman topluluklarla ilişkilerin gerekliliğini açıklarken "eğitim faaliyetleri yoluyla köktenciliğin yayılması tehlikesi"ne dikkat çekiyordu. Şii veya Selefi akımlar Türki Cumhuriyetlere yerleşmeye çalışmakta ve çeşitli nedenlerle Türkiye'nin müdahale edemediği alanı cemaat doldurmaktaydı. Bunu İran ve Suudi Arabistan gibi köktenci ülkelerin rağmına, seküler eğitim yoluyla yapmaktaydı. Bu kanaat, Ecevit'in sempatisini kazanmasına neden olmuştu. Kendisi daha Sovyetler Birliği dağılmadan, Ortadoğu kökenli radikal İslâmcı akımlara dikkat çekmiş ve önlem alınması gerektiğini dile getirmişti.

Gülen ile üç kez birebir görüşen Ecevit, ikinci görüşmeyi 1997 yılında cemaatin kanallarından biri olan Samanyolu Televizyonu binasında yaptı. Yurtdışındaki okulların tanıtıldığı programın çekimlerine katıldıktan sonra kanal binasında Gülen'le de görüşmüş, ancak görüşmenin içeriği hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştı. Sonuncusu ise, 1998 yılının başında, Gülen'in Papa ile görüşmek için Vatikan'a gitmeden önce İstanbul'da Ecevit'le buluşmasıydı. Bu görüşmenin detayları da açıklanmadı, ancak Gülen, bir televizyon programında "Papa görüşmesinden Ecevit'i de bilgilendirdiğini" söylemişti.[16] Özel bir görüşme olmasa da Ecevit'in Gülen'le aynı ortamda bulunduğu bir başka gelişme Kasım Gülek'in cenaze töreniydi. 1996 yılında vefat eden Gülek'in ce-

16 "Püf Noktası Programı", *NTV*, https://www.youtube.com/watch?v=_Wxd-zoX9io4 adresinden alınmıştır. (28.07.2015).

naze namazı, vasiyeti üzerine Fethullah Gülen tarafından kıldırılmıştı (*Sabah*, 23.01.1996). Ecevit'e Fethullah Gülen ya da Cemaat ile olan ilişkisi sorulduğunda iki noktayı öne alarak cevap veriyordu. İlki Cemaat'in yurtdışı eğitim faaliyetleriydi. Yurtdışındaki okulların, Türk dilinin ve kültürünün yayılmasının yanında, ülke adına faydalı çalışmalar yaptığını belirtiyordu. Ecevit'in başbakan olarak katıldığı 2000 yılındaki Davos Toplantısı'nda, Başbakanlığın hazırladığı tanıtım broşüründe Gülen Cemaati, "sivil toplum örgütü" olarak tanımlanıyor ve dünyanın dört bir yanında faaliyet yürüttüğü belirtiliyordu. Yabancı yatırımcılara yönelik hazırlanan broşürde "Türk hükümetinin" de bu okullara ve faaliyetlere destek verdiği vurgulanıyordu:

> NGO'lar (Non Governmental Organizations-Türk vakıfları ve sivil toplum örgütleri), dünya çapındaki faaliyetlerini artırdılar. 34 ülkede 154 okul açtılar. Üstelik de bunlar sadece Türkiye'nin komşularında değil; Tanzanya'dan Kamboçya'ya, Tayland'a, Avusturalya'ya, Rusya Federasyonu ve Moğolistan'a kadar uzanan birçok ülkede yer aldı (*Hürriyet*, 27.01.2000).

Sivil toplum örgütü tanımlaması ve okullardan Gülen Cemaati ve eğitim faaliyetlerinin kastedildiği açıktı. Sivil toplum çalışması olarak gösterilen faaliyetler, Türkiye'nin küresel bir güç ve aktör olma yolundaki en önemli dayanaklarından biri olarak gösteriliyordu. Ecevit'in değindiği ikinci nokta ise Gülen'in açık görüşlü ve modern bir kişi olduğu, dolayısıyla gerici bir zihniyete sahip olmadığıydı. Ecevit, Cemaat'in yayın organı *Zaman* gazetesine şu değerlendirmeyi yapmıştı:

> Sayın Fethullah Gülen gerek iç dünyasını gerekse dış dünyaya bakışını, açık sözlülükle yansıtıyor. Derin dini bilgisi-

ni zengin bir felsefe, tarih ve sanat kültürüyle de bütünleştirmiş olduğu görülüyor. İslâm âleminin felsefeden, bilimden ve düşünce özgürlüğünden uzaklaştıkça nasıl bağnazlaşıp zayıfladığını, bir yandan medrese eğitimindeki daralışın, bir yandan da dini, siyasal iktidar aracı olarak istismar etmenin Müslüman toplumlara verdiği zararı açıklıyor. Sayın Gülen aynı zamanda, Türk halk tasavvufundaki Allah ve insan sevgisine dayanan hoşgörülü İslâm anlayışının değerini de hatırlatıyor. Çağın gerisinde kalmış olan ve baskı rejimleriyle yönetilen bazı ülkelerin İslâm anlayışına özenmek yerine, ulusal özelliklerimizi ve birikimimizi yansıtan kendimize özgü bir İslâm anlayışı geliştirmemiz gerektiğini, İslâm'ın evrenselliğinin buna engel olmadığını çok güzel anlatıyor. İslâm'ın çağdaşlıkla, demokrasiyle ve gelişmeyle bağdaşabileceğini belirtiyor (*Zaman*, 25.08.1995).

Ecevit, Demokratik Solun fikir babası olarak gördüğü Mithat Paşa'dan bahsederken de aynı yaklaşımı sergilemiş ve ondan, "hem koyu bir Müslüman hem ulusuyla kıvanç duyan bir Türk" hem de "bir Avrupalı kadar demokrat ve özgür düşünceli" diye övgüyle söz etmişti (Ecevit, 1990a: 28). Ecevit, 1970'lerden itibaren İslâm'ın yeniliğe, modernliğe açık bir din olduğunu ve bir Müslümanın, hem dindar hem de aydınlık zihniyetli çağdaş bir insan olabileceğini dile getiriyordu. Gülen'in laikliği benimsediği yönündeki beyanları, Cemaat'in o yıllardaki devlet yanlısı tutumu ve seküler eğitime yoğunlaşması, Ecevit açısından önemli parametrelerdi. Benzer biçimde eski Diyanet İşleri Başkanlarından Hamdi Akseki'den de "[ç]ok iyi yetişmiş bir din adamı idi. Onun feyzinden yararlandım" diye bahsediyordu.[17] Ecevit'in Refah Partisi'ne muhalif olmasının nedenlerinden bi-

17 "Işığı ve kurtarıcıyı arayan Karaoğlan: Mustafa Bülent Ecevit", http://www.celebi.de/2010/01/02/isigi-ve-kurtariciyi-arayan-karaoglan-mustafa-bulent-ecevit/, (05.08.2015).

ri Ortadoğu kökenli köktenci bir anlayışı temsil ettiği, hatta Arap ülkelerinden yardım aldığı kanaatiydi. Ecevit, Anadolu İslâm anlayışını ve bu anlayışın belirgin özelliği olan tasavvufi inanışı sahiplenmişti. Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli ve Mevlana gibi erenlerin katkısıyla Anadolu İslâmı, kendine özgü şartlar içinde sevgi ve hoşgörüye dayalı bir Müslümanlık çizgisi geliştirmişti. Cemaat'in, hoşgörü, diyalog, barış ve benzeri söylemleri, tasavvufi temalar barındırıyordu. Cemaat, 1990'lı yıllarda devleti ve laik sistemi karşısına almamaya özen gösteren bir tutum içindeydi (*Cumhuriyet*, 21.08.1995). Refah Partisi'ne mesafeliydi ve 1970'lerin başındaki kısa yakınlaşmanın haricinde ne Milli Görüş hareketiyle ne de Refah Partisi'yle yakın ilişki içerisinde olmuştu (Çalışlar ve Çelik, 2000). Başbakanlıkta cemaat ve tarikat liderlerine verilen iftara, Fethullah Gülen davetli olduğu halde katılmamıştı. Ecevit gibi o da Refah-Yol hükümetini başarısızlıkla suçluyor; Erbakan'ın çekilmesi gerektiğini ifade ediyordu (*Milliyet*, 18.04.1997; *Hürriyet*, 18.04.1997).

1990'lı yılların ortası Fethullah Gülen ve cemaatinin dışa açıldığı, kamuoyunda görünür olduğu zamandı. Gülen, ilk etapta siyasi liderlerle görüşmeye başlayarak eğitim faaliyetleri üzerinden yoğun bir "halkla ilişkiler" çalışması başlatmıştı. Gülen Cemaati, Refah Partisi'nin neden olduğu irtica hassasiyetini, fikir ve faaliyetlerini anlatma adına bir fırsat olarak değerlendirmeye çalışıyordu. Gülen'in liderler görüşmesiyle başlayan süreç, 1997 yılında Gazeteci ve Yazarlar Vakfı aracılığıyla dağıtılan "Hoşgörü Ödülleri"yle devam etmişti. Gülen o dönemde İzmir'den ayrılarak İstanbul'a taşınmıştı ve sanat dünyasından siyasete, gazetecilere, akademisyen ve fikir adamlarına kadar çok sayıda kişi tarafından ziyaret edilmişti. 1995 ile 1999 yıllarını kapsayan üç yılda medyada Gülen hakkında yüzlerce olumlu haber ve yazı çıkmıştı (Mercan, 2009). Gülen Cemaati, Refah Partisi'nin yükse-

lişinin devlet ve toplum katında yarattığı kaygıyı, kendini gösterme ve farklı kesimlere açılma adına bir fırsat bilmişti. Çakır'ın da belirttiği gibi gerilimli bir dönemde ortaya çıkan Gülen, demokrasiyi ve bir arada yaşamayı savunuyor, demokrasiden dönmenin mümkün olmadığını söyleyerek "laik-anti laik geriliminin yumuşatılması" için herkesi göreve davet ediyordu (Çakır, *Milliyet*, 01.07.1994). Cemaat'in, dünya görüşü ve yaşam felsefesi olarak uzak olduğu birçok kesim için Ecevit'in tavrı referans mahiyetindeydi. Başta Ecevit olmak üzere modern, seküler kesimler için ise Cemaat "ideal" bir örnek teşkil ediyordu. Cemaat de kendini Siyasal İslâm'ın seküler kesimlerde meydana getirdiği kaygı üzerinden tanımlayarak pazarlıyordu. Koloğlu, Ecevit'in Gülen cemaatine gösterdiği yakınlığın "ılımlı İslâmı kazanarak dinci cepheyi bölme" amaçlı bir taktik olduğunu belirtmekteydi (Koloğlu, 2001: 717).

1999'dan sonra Fethullah Gülen'e gösterilen teveccüh tersine dönmüş ve hem merkez medyaya hem de devlet kurumlarında Cemaat karşıtı bir hava hâkim olmuştu. 1999 yılının Haziran ayında Gülen'in vaazlarından derlenen konuşmalar medyaya servis edilerek, Cemaat'in "ılımlı İslâmi görüşlerinin" takiyye olduğu ve "bürokraside kadrolaşarak devleti ele geçirmeye çalıştığı" vurgulanmaya başladı. Daha öncesinde Orgeneral Çevik Bir, askerî bir heyetle Bülent Ecevit'i ziyaret ederek Cemaat'in "Cumhuriyet rejimini hedef aldığını" anlatan bir brifing vermişti. Ecevit, askerî heyete "[o] sizin düşünceniz. Ben eskisi gibi düşünüyorum" diyerek karşılık vermişti. Koloğlu, Ecevit'in, MİT'in ve "Derin Devlet"in hazırladığı Gülen içerikli raporları dikkate almadığını, hatta "hiç okumadığını" belirtiyordu (Koloğlu, 20001: 719). Ecevit, medya aracılığıyla belge yayınlamanın "devlet ciddiyetiyle bağdaşmadığını, ellerinde belge olanların Başbakanlık Koordinasyon ve Takip Kurulu'na vermele-

ri gerektiğini" söylemişti. Ecevit, Refah Partisi'ne karşı milli güvenlik eksenli bir refleksle devletin yanında yer alırken, Gülen Cemaati söz konusu olduğunda tam tersi bir tutum içinde oldu (Kınıklıoğlu, 2000: 10-11). Önce başbakan yardımcısı daha sonra ise başbakan olarak katıldığı MGK toplantılarında ne zaman Cemaat gündeme gelse hep aynı korumacı tavrı ortaya koydu (Sarıkaya, 29.03.1998; *Hürriyet*, 10.12.1999; Ergin, 03.03.2000). DSP içinden az da olsa yükselen muhalif sesleri "ben böyle düşünüyorum" diyerek susturdu. Genel Başkan Yardımcısı Erdal Kesebir'in partiden ihracına yol açan anlaşmazlığın temelinde, Gülen konusunda Ecevit'le fikir ayrılığına düşmesi yatıyordu (Dağıstanlı, 2002: 222-223).[18] DSP'li Ümit Ülgen, Cemaat'le organik bir bağlarının olmadığını, parti yönetiminde de cemaatçilerin bulunmadığını ancak, DSP'nin Gülen Cemaati'ne açık duruşunun "dindar insanlarla bağ kurmak" olduğunu söylüyordu (Akar, 2002: 160). DSP'ye yakın gazetecilerden Süleyman Yağız, "Fethullah Hoca ve grubuna yönelik hoşgörülü tavrı"n "oy beklentisi" olmadığını belirterek, buna karşı çıkanları "Demokratik Sol kültürü" anlayamamakla eleştiriyordu (Yağız, 16.04.1998). Gülen, "Bülent Bey'e oy verilmesi hususunda katiyen bir tavsiye ve teşvikte bulunmadım. Zaten, Sayın Ecevit'in böyle bir talep ve beklentisi olmadı," diyerek Ecevit'le olan diyaloglarının politik çıkar ilişkisine dayanmadığını iddia etmişti (Mercan, 2009: 295). Çalışlar ve Çelik'e göre ise Cemaat, 1999 seçimlerinde DSP'ye oy vermiş ve DSP Afyon milletvekili Gaffar Yakın cemaat "kontenjanından" seçilmişti (Çalışlar ve Çelik, 2000: 169).

Ecevit, Demokratik Sol ile 1970'lerin hak ve adalet temelli toplumcu yükselişini kendine kanalize edebilmişti. Demok-

18 1995 seçimlerinde Zonguldak'tan DSP milletvekili seçilen Prof. Dr. Mümtaz Soysal da aynı gerekçeyle partiden istifa etmişti. Yavuz, *Yumruksuz Sol*, a.g.e, s. 93.

ratik Solun inançlara saygılı laikliği de dönemin muhafazakâr kesimlerine yönelik benzer bir anlam ve işleve sahipti. Ecevit'in bu anlayıştan ürettiği ve DSP'nin önüne koyduğu geleneksel oylar stratejisi, Siyasal İslâm'ın ivme kazanmasıyla birlikte işlevsiz hale geldi. Kentlileşen İslâmi hareketler daha ideolojik temelli taleplerle "devletin kapısına dayanmıştı." İslâmcılık artık Anadolu'nun köy ve kasaba kimlikli ortalama muhafazakârlarını değil şehirli, eğitimli kesimleri tanımlayan bir siyasal kimlikti. Ecevit'in referans aldığı muhafazakâr kesimler, köylü kimliğini atmış ve modern, eğitimli ve şehirli bir harekete dönüşmüştü. İnançlara saygılı laiklik Anadolu muhafazakârlığını önemli ölçüde konsolide edebilen bir söylem iken, Siyasal İslâm için tatmin edici ve önleyici bir anlam ve içerikten yoksundu. Bu nedenle Ecevit, 1970'lerde sol ve kısmen de geleneksel kesimler karşısında ortaya koyduğu "yumuşatan" ve "sistem içine alan" etkinliğini 1990'larda sergileyemedi. Demokratik Sol ile solu sistem içine almaya çalıştığı gibi inançlara saygılı laiklikle de Siyasal İslâm'ı çevrelemeyi ve din temelli talepleri meşrulaştırmayı amaçlamıştı. Ancak DSP'nin dine ve dindarlığa açık duruşu, Refah Partisi'yle yükselişe geçen İslâmcılığın alternatifi olamayınca içine düştüğü fikri ve politik çaresizlik onu, siyasal devletçiliğe, Alevi kesimlere ve siyasallaşmamış İslâmi gruplara yaklaştırdı.

"Eski düşman"ların dostluğu ve "Phoenix"in çöküşü

Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş'in 1998 yılının sonbaharında, Hatay'da yaptığı konuşma, PKK ve Abdullah Öcalan konusunu ülke gündeminin başköşesine yerleştirdi. Ateş, Suriye'yi kastederek yaptığı konuşmada "ya Öcalan'ı verin ya da savaşa hazır olun" mesajı vermişti. Ardın-

dan Cumhurbaşkanı Demirel ve Başbakan Yılmaz da Ateş'i destekleyen beyanlarda bulundular. Birbiri ardına açıklamalar gelirken, ordu Suriye sınırına yığınak yapmaya başlamıştı. Askerî kanadın ve sivil yöneticilerin açıklamaları devletin Öcalan konusundaki ciddiyetini gösteriyordu. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek devreye girip ortamı yumuşatmaya çalışmışsa da Türkiye'nin tutumu değişmedi. Esad yönetimi Öcalan'ı Türkiye'ye teslim etmedi, fakat sınırdışı ederek orta yolcu bir çözüm buldu (*Hürriyet*, 03.10.1998; *Sabah*, 07.10.1998; Akşin, 2005b: 176-177). 1999 yılının ilk aylarında Türkiye, deyim yerindeyse Öcalan'ın akıbetiyle yatıp kalkar hale geldi. Öcalan'ın nerede olduğu, hangi ülkeye geçtiği ve kimler tarafından korunup kollandığı medyadan canlı yayınlanıyordu. Basına yansıyan haberlerden PKK liderinin önce Rusya'ya, oradan da İtalya'ya geçtiği anlaşılıyordu. Öcalan'ın Suriye'den başlayıp Kenya'da sonlanan yakalanma süreci medyanın da etkisiyle ciddi bir milliyetçi kabarışa neden oldu. Asker uğurlamalarından futbol maçlarına kadar her etkinlik, popüler milliyetçiliğin kendine zemin bulduğu alanlara dönüştü. Bu durum yaklaşan seçimlerde milliyetçi oy patlaması yaşanacağının açık göstergesiydi (Aydın ve Taşkın, 2014: 443-444). Öcalan'ı yakalamak ya da bir şekilde yok etmek doksanlı yılların bütün hükümetlerinin gerçekleştirmek istediği bir hedefti. Tansu Çiller siyasi geleceğini adeta buna bağlamış, PKK ile mücadelede görev alan asker ve bürokratları DYP'den milletvekili yapmıştı. Ecevit, operasyonun bir hükümete veya partiye mal edilemeyeceğini, "devletin ve milletin başarısı" olduğunu söylüyordu. Parti örgütüne de olayın "siyasi çıkar sağlamak için istismar edilmemesi" ve "kutlamalarda DSP bayrağı kullanılmaması" talimatını vermişti (Çetingüleç, 2002: 259; F. Bila, 2001: 436; Akar ve Dündar, 2008: 467).

Siyasal İslâm'ın yükselişi ve Kürt sorununun yol açtığı toplumsal tahribatı tamir etmek partilerin 1999 seçim vaatlerinin odak noktasıydı. ANAP "Türkiye Sözleşmesi"yle, DYP "Kefalet Sözleşmesi"yle ve CHP de "Sözleşme 2000" belgesiyle seçmen karşına çıkmıştı. Gerek laiklik tartışmaları gerekse de Kürt sorununa bağlı olarak gelişen milliyetçi kabarışlar farklı sosyolojik yapılar arasındaki yurttaşlık ve duygudaşlık bağını zedelemişti. Siyasi patiler, kendilerinin öncülük edeceği bir "toplumsal sözleşme"yle bozulan sosyal dengeleri yeniden kurmayı vaat ediyorlardı. Ecevit, "sözleşme furyasına" katılmadığını, çünkü böyle bir bildirgeyle seçmene seslenmenin, DSP'nin sorumluluk anlayışıyla bağdaşmadığını belirtiyordu (F. Bila, 2001: 437-438). DSP "sadece yapabileceklerini" ve bunları "nasıl yapacaklarını" halka açıklamayı doğru buluyordu. Diğer partilerin bildirgeleri "iktidara gelindiğinde unutulan vaatler demeti"nden ibaretti. Ancak DSP de 1999 seçimlerine bir tür "temel uzlaşılar" bildirgesiyle hazırlanmıştı. Kutuplaşma ve çatışma yerine altı noktada uzlaşma öneriliyordu. Bunlar, ulusal birlik, inançlara saygılı laiklik, demokrasi, hakça düzen, güçlü Türkiye ve geleceğe yatırımdı (Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi 1999 (DSP), 1999: 4-13). CHP'nin Altı Ok'una karşı DSP'nin "Altı İlkesi" ileri sürülüyor ve kurumsal değerler olarak savunuluyordu. DSP bildirgesi özü itibarıyla 1995 seçim bildirgesinin devamı ve tamamlayıcısıydı. Tek başına iktidara gelinmesi ya da iktidarın belirleyici unsuru olunması halinde 1995 seçim bildirgesindeki hedeflerin tümüyle ve kısa sürede hayata geçirileceği vaat edilmişti (DSP, 1999: 4).

18 Nisan 1999 seçimleri Ecevit'in siyasal tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı. Üzerinden yirmi iki yıl geçen 1977 seçimlerinin ardından başlayan meşakkatli bir mücadelenin sonunda ipi tekrar göğüslemişti. DSP bir önceki seçime gö-

re oylarını %9 oranında artırarak %22 oy oranıyla seçimin galibi olmuştu. MHP %17 oyla ikinci, FP %16'yla üçüncü, ANAP %13'le dördüncü, DYP ise yaklaşık %12'lik oyla beşinci sıradaydı. Medyanın seçim sonuçlarını halka sunma biçimi yakın gelecekteki iktidarın yapısı hakkında ipuçları veriyordu (*Sabah*, 19.04.1999). DSP'nin seçimlerin galibi olacağı beklenen bir sonuçtu (*Sabah*, 15.04.1999). Ecevit, DSP'nin zaferini ve geldiği noktayı üç kelimeyle özetliyordu: dürüstlük, doğrultu tutarlılığı, güvenilirlik (*Milliyet*, 19.04.1999). Ecevit'e yakın isimlerden olan gazeteci Fikret Bila, DSP'nin zaferini, Türkçede "anka kuşu" olarak bilinen ve yuvasıyla birlikte yandıktan sonra küllerinden yeniden doğan "Phoenix"e benzetmişti. Ecevit'in Hamzaköy'de başlayan siyasal yaşamının geldiği nokta Bila'ya bu mitolojik hikâyeyi çağrıştırmıştı (F. Bila, 2001: Sunuş). Özal'ın ölümünden sonra ANAP'ın muhafazakâr kimliği belirsizleşmişti. Sağ muhafazakâr seçmen DYP'ye İslâmcı muhafazakârlar ise RP-FP'ye yönelmişti. ANAP, büyük burjuvazinin, şehirli, modern ve kısmen liberal seçmenin partisi olmuştu. Artık dört eğilimi birleştirme gibi bir iddiası olmayan parti, daha sınıfsal bir kimliğe bürünmüştü. Hükümet kurmak için yeterli çoğunluğu sağlayamayan DSP-MHP ikilisine, günün koşullarında üçüncü olmaya layık görülüyordu. Alparslan Türkeş'in ölümünden sonra yerine geçen Devlet Bahçeli kişiliği ve duruşuyla yeni bir MHP portresi oluşturmaya çalışıyordu. Klasik MHP'li algısını yıkmak için sempatik, uzlaşmacı ve halka yakın bir lider tavrı sergiliyordu. "Yeni MHP", "Ürkek değil Erkek parti" sloganıyla dindar seçmene de göz kırpıyordu. Başörtüsü yasağı gibi konularda bu kesimin koruyucusu olacağı mesajını veriyordu. MHP'nin 1970'lerden itibaren din ile milliyetçiliği harmanlayan ideolojik bir söylemi vardı. Bu seferki amaç "laik rejimin hışmına uğrayan" dindar kitleyi çekerek RP'den boşalan siyasal alana yerleş-

mekti. DSP, laiklik ve sol ulusalcılığı; ANAP, liberal batıcılığı; MHP ise muhafazakâr milliyetçiliği temsil ediyordu. Partilerin ideolojik yapılarında gözlemlenen bu kimliklerin tamamı, rejimin sıhhat ve selameti açısından muteber sayılan kavramlardı. Hükümetin bu üç partinin koalisyonundan teşekkül edeceği neredeyse kesindi.

Devlet Bahçeli seçimlerden önce DYP ve FP ile işbirliği yapmayacağını açıkladığı için geriye DSP-MHP-ANAP seçeneği kalıyordu. Ecevit'in partilerle görüşme turları yaptığı günlerde Rahşan Ecevit, MHP'nin 12 Eylül öncesinde şiddet eylemlerinin başaktörü olduğunu, gençleri silahlandırıp ölüme gönderdiğini, şimdilerde ise bazı ülkücülerin mafyalaşarak suç örgütü haline geldiğini söyleyerek koalisyon ortağı hakkındaki çekincelerini belirtmişti (*Milliyet*, 15.05.1999). Ecevit, eşinin birçok partilinin ortak kanaatini dile getirdiğini ve sözlerine müdahale edemeyeceği karşılığını vererek Rahşan Ecevit'e destek çıktı. Ancak parti örgütünün "gerekirse MHP ile koalisyon kurabileceği" fikrine de sıcak baktığını açıklıyordu (F. Bila, 2001: 451). Yıllar sonra gazetecilere verdikleri bir mülakatta Bülent Ecevit, eşinin konuşmasından önceden haberdar olduğunu; Rahşan Ecevit de o konuşmayı yapmamış olsaydı, DSP'lilerin partiden istifa edeceğini açıklamıştı (Çelik, 2006: 81; Akar ve Dündar, 2008: 470-471). Kısa bir süre önce benzer bir durum DYP'nin başına gelmiş ve RP koalisyonu yüzünden parti bölünmüştü. Ecevit, eşinin sözleri üzerinden milletvekillerine ve parti tabanına güvence vermişti. Gerektiğinde ortaklık kurabileceklerini söyleyerek de MHP'ye açık kapı bırakmıştı. Ecevitlerin çıkışı, koalisyon görüşmeleri öncesi moral ve psikolojik üstünlük sağlayarak pazarlık gücünü artırma taktiği olarak da değerlendirilebilirdi. MHP tarafı özür şartında bir müddet ısrar etmişse de uzlaşma sağlandı ve DSP-MHP-ANAP hükümeti Mayıs 1999'da güvenoyu alarak göreve başladı.

Anasol-M hükümeti, işbaşına geldiği günden erken seçime gidileceği zamana kadar krizlerle boğuştu. Öcalan'ın idamı konusu, Marmara Depremi, ekonomik kriz, Ecevit'in sağlığı gibi birbiri ardına gelişen olaylar hükümete nefes aldırmadı. MHP'nin en büyük seçim vaatlerinden biri iktidara geldiklerinde idama mahkûm edilen "Abdullah Öcalan'ı asmak"tı. Ecevit, Bahçeli'ye "önemli bir devlet sırrı"ndan bahsetmiş, Bahçeli de "anlayış" göstermişti. Buna göre Öcalan'ın yakalanmasında etkili olan büyük bir devlet, idam edilmemesi karşılığında teslim etmiş ve Türkiye de bu şartı kabul etmişti. Hükümetin MHP'li bakanlarından Koray Aydın, MHP olarak en büyük eksiklerinden birinin bu taahhüdü zamanında topluma açıklamamak ve idam konusunda ısrar etmek olduğunu söylemişti (Akar ve Dündar, 2008: 473-473). Aynı yılın Ağustos ve Kasım aylarında meydana gelen Marmara Depremi, hükümetin ikinci büyük sınavıydı. Ülke olarak doğal afetlere hazırlıksız olunduğunu gün yüzüne çıkaran depreme gerekli müdahaleler yerinde ve zamanında yapılamadı. On binlerce insanın hayatını kaybettiği ve tam bir trajediye dönüşen krizin iyi yönetilememesi hükümete olan güveni sarstı (Kinzer, 2001: 42-48).[19] Deprem, fiziksel ve insani yıkımla birlikte yakın gelecekteki ekonomik krizin de nedenlerinden biriydi.

2001 yılının Şubat ayında siyasi bir tartışmayla patlak veren ekonomik kriz, hükümetle birlikte Ecevit'in sonunun başlangıcı oldu. 20 Şubat'taki MGK toplantısına Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, kuvvetler ayrılığının önemini vurguladıktan sonra hükümetin yolsuzluklarla gerektiği gibi mücadele etmediğini ve yargıyı baskı altına almaya çalıştığını söyledi. Ecevit'e "Denetimin denetimi mi olur diyor-

19 Kinzer, doğrudan gözlemlerinden hareketle depremin toplum üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi sosyal, siyasal ve kültürel açıdan etkili biçimde tasvir etmektedir (Kinzer, 2001: 42-48).

sunuz, yanınızdaki bakanların her biri yolsuzluk ithamı altında," dedikten sonra "Anayasayı bilmiyorsunuz, bu sözleri söylüyorsunuz," diye çıkıştı. Başbakan yardımcısı Hüsamettin Özkan araya girerek, Sezer'e "seni oraya biz getirdik nankörlük etme" anlamında sözler sarf etmesi üzerine Sezer, elindeki anayasa kitapçığını Ecevit ve Özkan'ın olduğu bölüme doğru uzattı, kimilerine göre fırlattı. Ecevit, toplantı salonundan çıkar çıkmaz içeride yaşananları kapıda bekleyen gazetecilere anlattı: "Bugün son derece üzücü bir olay oldu. Cumhurbaşkanı söz alarak son derece terbiye dışı bir üslupla bana ağır ithamlarda bulundu. Ya kendisine aynı üslup içinde yanıtta bulunacaktım veya terk etmek zorunda kalacaktım. Onun için toplantıdan çıkmayı tercih ettim" (Kurt, 2002: 200-201; Aydın ve Taşkın, 2014: 457). Ecevit'in demeci Cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizinin fitilini ateşledi. 17 Ağustos Depremi ve DSP'li Bakan Hikmet Uluğbay'ın intihar girişiminden sonra bozulmaya başlayan ekonomi bir anda altüst oldu. Hükümetin DSP ve ANAP kanadı yaşananlardan Cumhurbaşkanı'nı sorumlu tutuyordu. Bir gün sonra mecliste yaptığı konuşmada Ecevit, Sezer'in "anayasasının tek hamisiymiş gibi davrandığını" ve "kendisine saygısızlık yaptığını" söyleyerek Cumhurbaşkanı'na yüklendi. Köşkten gelen cevap ise aynı sertlikteydi. "Bir bakanın saygı dışı müdahale, söz ve davranışlarına" değinildikten sonra "Cumhurbaşkanı'nın anayasada yazılı haklarını" kullanarak, "yolsuzlukla savaşım" ve "hukuk devletini yaşama geçirmede" azim ve kararlılık içinde olmaya devam edeceği ilan ediliyordu. Hükümet, sorumluluğu Cumhurbaşkanı'na atıyor ve Sezer'den şikâyet ediyordu ancak, toplantıda yaşananlarla ilgili Ecevit'in açıkla(ya) madığı bazı noktalar vardı. Mesela "Sezer'in, idrak edemediği birtakım iddialarının" neler olduğundan bahsedilmiyordu. Özkan'ın, Cumhurbaşkanı'na yönelik sözlerine hiç de-

ginilmiyordu. Cumhurbaşkanlığı açıklamasında olduğu gibi Rahşan Ecevit de MGK krizinin sorumlusu olarak Hüsamettin Özkan'ı işaret ediyordu (Arcayürek, 2006: 372; Akar ve Dündar, 2008: 478-479).

Ecevit, Türkiye'yi krizden çıkarmak için Dünya Bankası yardımcılığında bulunan Kemal Derviş'i ekonomiden sorumlu devlet bakanlığına getirdi. Türkiye kamuoyunun pek tanımadığı bir isim olan Derviş, 1970'lerin başında Ecevit'e bir süre danışmanlık yapmış ve Ecevit'in çıkardığı *Özgür İnsan* dergisinde ekonomi üzerine yazılar yazmıştı. 1970'lerdeki CHP çizgisinin ve Demokratik Solun savunucularından biriydi. Tanışıklıkları yıllar öncesine dayanan Derviş, Ecevit'in gözünde güvenilir bir isimdi. Hükümetin MHP kanadı dışarıdan gelen birine doğrudan bakanlık verilmesine sıcak bakmasa da Ecevit, "hayatımdaki tek pişmanlığımdır" diyeceği Derviş'e "kefil olduğunu" söyleyerek MHP'yi ikna etmişti (Akşin, 2005b: 180; Akar ve Dündar, 2008: 480-481; Arcayürek, 2006: 374-375).[20] Derviş ismi geldiği günden itibaren Türkiye'nin gündemine oturmuştu. Eşiyle tenis oynamasından taksicilerle çay içip sohbet etmesine kadar her şey haber oluyordu. Halk her şeyi Derviş'ten biliyor, hükümetin başarılarda katkısının olmadığını düşünüyordu. MHP'li Koray Aydın, Derviş'in "fevri çıkışlarını ve kendini üstün gören" tavrını kabullenemediklerini belirtiyordu. Ecevit de Aydın'ı destekleyerek Derviş'in "çok sert ve kırıcı davranarak MHP'lileri canından bezdirdiğini" ifade ediyordu. MHP ise hem Derviş hem de medya tarafından "iktisadın icaplarını bilmemekle ve kriz çıkarmaya çalışmakla" itham ediliyordu. Ecevit, 2006 yılında Kemal Derviş'le ilgili pek bilinmeyen bir gerçeği daha açıklamıştı. Derviş bazen on-on beş

20 Arcayürek, Kemal Derviş'i Ecevit'e dönemin Dünya Bankası başkanı James Wolfensohn'un önerdiğini söylemektedir. Ecevit'in de 1970'lerde Ortanın Solunu savunan Derviş'e sıcak baktığını belirtmektedir.

gün süreyle ortadan kayboluyordu. Nerede ve kimlerle olduğundan hiç kimseyi haberdar etmeyen Derviş'e bir türlü ulaşılamıyordu. Hatta bir seferinde Kemal Derviş'i bulmaları için emniyetten yardım bile istemişlerdi (Aydın ve Taşkın, 2014: 457; Arcayürek, 2006: 375-376; Akar ve Dündar, 2008: 483).

Ekonomik krizin etkileri yavaş yavaş kaybolmaya başlamışken başka bir kriz kendini gösterdi. Tartışmaların odağında Başbakan Ecevit'in sağlığı ve bunun etrafında dönen spekülasyonlar vardı. Arcayürek'e göre Ecevit, 1980'li yıllardan beri ciddi sağlık sorunları yaşıyordu (Arcayürek, 2006: 352). Medyaya yansıyan görüntülerden Başbakan'ın yıpranmış, yorgun ve sağlık sorunları olduğu rahatça anlaşılabiliyordu. Her seferinde "Allah'a şükür, sağlık sorunum yok" diye açıklama yapsa da Ecevit'in hastaneye gittiği veya tedavi gördüğü haberleri eksik olmuyordu. Hatta 2001 yılının Temmuz ayında öldüğü söylentileri bile yayılmıştı. Bazen günlerce evden çıkmayan Ecevit'in fiziksel ve zihinsel sağlığının elverişli olmadığı, başbakanlığı başkasına devrederek çekilmesi gerektiği iddiaları dile getiriliyordu. Kemal Derviş, siyasal belirsizliği gerekçe göstererek erken seçimi işaret etmişti. Derviş'in önerisi koalisyonun ortak kararı değildi; bu açıklamayı yapmadan önce ne hükümete ne de başbakana herhangi bir görüş bildirmemişti. Başta Rahşan Ecevit olmak üzere DSP'liler Derviş'in, Hüsamettin Özkan ve İsmail Cem'le işbirliği içinde, Ecevit'i saf dışı bırakmak için harekete geçtiğini düşünerek tepki gösterdiler. Ardından Ecevit'in en sadık adamı ve sağ kolu olarak bilinen Hüsamettin Özkan ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem istifa ederek Yeni Türkiye Partisi'ni kurdular. Altmış kadar DSP milletvekili de bu partiye katıldı. Bahçeli ve Yılmaz "koalisyon protokolüne noktası virgülüne kadar sadık" olduklarını vurgulamaktaydılar. Önceleri hükümeti bozmamak için gay-

ret gösteren Devlet Bahçeli, 7 Temmuz 2002 tarihinde Bursa'da yaptığı konuşmada erken seçimin gerekliliğinden bahsetti. Meclis, 30 Temmuz'da olağanüstü toplanarak normal süresi Nisan 2004 olarak planlanan seçimlerin 3 Kasım tarihinde yapılmasını kararlaştırdı. Önergeye, DSP hariç bütün partiler evet oyu vermişti (A. Erdoğan, 2006: 98-99; Arcayürek, 2006: 383-393; Aydın ve Taşkın, 2014: 459-460; Akşin, 2005b: 181-182).

3 Kasım 2002 tarihindeki seçim sonuçları meclisteki bütün partiler gibi DSP için de tam bir yıkımdı. Üç yıl önce %22 ile iktidara gelen partinin oyları %1,5'e düşmüştü. Ecevit, şimdiye kadar hiçbir genel seçimde böyle bir başarısızlık sergilememişti. Siyasi yasaklı olduğu ve doğrudan politika yapamadığı dönemde bile partisi, %7,5'in altına düşmemişti. Ecevit'e göre yaşadığı hezimetin tek nedeni "erken seçim"di. "Ülkeyi düzlüğe çıkarmış olmalarına rağmen" "ortaklarının aceleciliği yüzünden" vakitsiz gidilen bir erken seçim, "başarılı icraatlarının semeresini toplamalarına" fırsat vermemişti (Akar ve Dündar, 2008: 503; Tosun, 2003) Ecevit, bir bakıma haklı sayılabilirdi, çünkü doğal afetlerden, felaketlerden doğrudan sorumlu tutulamazdı. Ancak başbakan olarak kriz yönetiminden, genel gidişattan ve performanstan ayrı değerlendirilemezdi. Kendisi kabullenmese de Ecevit ismi halkın gözünde artık bir "kurtarıcı" ya da "umut" değildi. Gündemden eksik olmayan hastalığı ve yaşlılığına bağlı olarak kamuoyuna yansıyan zayıf, etkisiz hatta aciz imajı, güçlü ve karizmatik Karaoğlan imgesinin yerini almıştı. Seçimlerden bir yıl sonra DSP genel başkanlığını Zeki Sezer'e devrederek 45 yıllık politik hayatını noktaladı. En son, Danıştay saldırısında hayatını kaybeden Hâkim Mustafa Yücel Özbilgin'in cenaze töreninde görüntülendi. Aynı günün akşamında GATA'ya kaldırılan Ecevit'in beyin kanaması geçirdiği açıklandı. 172 gün boyunca yoğun bakımda kalan Bü-

lent Ecevit, 4 Kasım 2006 tarihinde hayata gözlerini yumdu (*Akşam*, 05.11.2006).

Bülent Ecevit'ten geriye ne kaldı?

Bazı dönemlerinde kendisinin belirgin izlerinin olduğu Türk siyasetine rutin seyrinin ötesinde bir bütün olarak bakıldığında Ecevit isminin, politikaya birtakım yenilikler ve katkılar sağladığı görülmekteydi. Ecevit, Türkiye'de sol fikirleri ve söylemleri yasal zemine çeken, siyasette uzlaşma kültürünü vurgulayan ve dürüst, temiz siyasetçi kimliğiyle politikanın bir zenginleşme ve şahsi çıkar sağlama aracı olmayacağını gösteren kişiydi.

1950 sonrası, dünyada ve Türkiye'de sol ideolojinin popülerliğinin arttığı bir zamandı. Savaş sonrasının kuşağı, kapitalist sisteme yönelik tepkilerini bir "sol protesto" biçiminde kitlesel olarak dışavuruyordu. Liberal kapitalist merkezin çeperinde yer alan Türkiye de siyasi, ekonomik ve kültürel yönleriyle birlikte küresel ideolojik mücadeleden payına düşeni tecrübe etmişti. Ecevit'in CHP'li kimliğiyle politika yürüttüğü ve sonradan kendisiyle anılacak icraatlara imza attığı yıllar böyle bir zamana denk gelmişti. Ecevit, "yerli bir sol anlayış" geliştirmeye çalışsa da bütün olarak sosyalizmden daha özelde ise Avrupa sosyal demokrasisinden etkilenmişti. Üst üste yaşanan seçim yenilgileri ve toplumsal değişimden hareketle, CHP'nin yeni bir yön ve amaç edinmesi gerektiğini ileri sürerek önce Ortanın Solu daha sonra da Demokratik Sol ile CHP'yi sosyal demokrat bir parti, kendisini de solun sistem içi temsilcisi haline getirdi. Kısaca "devletin partisi"ni "halkın partisi"ne dönüştürdü. Sosyal demokrat temalarla yenilediği CHP'yi halkla bütünleştirerek 1973 ve 1977 seçimlerinde kayda değer bir çıkış yakaladı. 1977 seçimlerinde aldığı oy oranı CHP'nin 1950'den son-

ra serbest bir seçimde ulaştığı en yüksek zirveydi. Demokratik Sol CHP'yi iktidara taşımak suretiyle sol ideolojiyi meslek örgütlerine, sendikalara, işçilere, köylülere benimseterek toplumsal önyargıları yumuşatmış, bu kesimlerden aldığı destekle iktidara gelerek sol fikirleri yasal-politik kurumlara taşımıştı. Bu yüzden Ecevit, sağdaki rakiplerince şiddetle eleştirilip, amansız bir düşman olarak görülmüştü (Tan, 2006: 19). Planladığı toplumsal değişimi tam olarak gerçekleştiremese de bir döneme damga vuran özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramları toplumun anlam dünyasına yerleştirmeyi başarmıştı.

Ecevit'in Türk siyasetine miras bıraktığı ikinci değer, politikaya uzlaşma kültürünü ve anlayışını getirmiş olmasıydı. Çok partili sisteme geçildikten sonra CHP ve DP çizgisindeki, daha açık bir ifadeyle merkez sağ ve sol partiler arasındaki ilişkiler çoğunlukla çatışmacı bir üslup ve anlayışla sürmüştü. Bozarslan'ın da belirttiği gibi Ecevit, muhalefette olduğu dönemlerde radikal bir tutum takınsa da iktidara geldiği dönemlerde daha uzlaşmacı bir tavır sergiledi (Bozarslan, 2009: 458). Gerek MSP ile kurduğu koalisyon, gerek 12 Eylül öncesi Demirel'e sunduğu ortak hükümet teklifi gerekse de MHP koalisyonu onun uzlaşmaya ve diyaloğa açık kişilik ve siyaset anlayışının sonucuydu. Onun demokrasiden ne anladığı, nasıl bir demokrasi istediği tartışılıp eleştirilebilir, ancak kendi kurguladığı kusurlu bir mantığın ürünü bile olsa "demokrasi"ye inandığı kesindi. Demokrasinin sadece biçimsel bir yönetim şekli değil, bir siyasal kültür olduğunun farkındaydı. Bu yüzden bazen şartların zorlamasıyla bazen de bu inancın itkisiyle siyasi rakipleriyle bir araya gelebilmişti. Ecevit'in kurduğu ortaklı hükümetlerin, çoğu kez siyasi bunalım dönemlerine denk geldiğini belirtmek gerek. MSP koalisyonu 12 Mart'ın sonrasındaydı. 12 Eylül'ün hemen öncesinde ve sonrasında AP'yle uzlaşma yolla-

rı aramıştı. ANASOL-M koalisyonu ise 28 Şubat eksenli milli güvenlik devleti refleksinin hâlâ canlı olduğu günlerdeydi. Odak noktasında askerî müdahalelerin olduğu zorlu zamanlarda Ecevit, siyasetin dümenine geçerek demokratik hakları, sivilleşmeyi ve rejimin doğal işleyişini sürdürmeyi hedefliyordu. Sivil güçlerin siyasi pozisyonlarını koruyamadığı zaman, politika dışı aktörlerin devreye gireceğini dört askerî müdahale yaşamış bir politikacı olarak tecrübe etmişti.

Uzlaşma ve uyum arayışı Ecevit'in siyasi hayatının son döneminde daha belirgin hale gelmişti. Önceleri rejim tehlikesi, sonları da "ülke menfaatleri" gereği her şeyi bir kenara bırakarak "siyasetin bilge kişisi" rolüne bürünmüştü. Fakat neredeyse bir fetiş haline getirdiği uzlaşmacılığı, ilke ve ideallerinden büyük ödünler vermesiyle sonuçlandı. Boratav'ın da belirttiği gibi 1977-1978 yıllarında Türkiye ekonomisini IMF'ye teslim etmemek için mücadele veren Ecevit, Dünya Bankası ve IMF uzmanlarınca hazırlanan "15 günde 15 yasa"nın meclisten geçerek yürürlüğe girmesini mümkün kılan siyasetçiydi (Boratav, 2009: 194). 1973'te ordunun baskı ve tehditlerine rağmen daha sonra CHP'ye aldığı Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı seçilmesine direnmişti. Ancak başarılı olamasa da görev süresi dolan Süleyman Demirel'i tekrar cumhurbaşkanı seçtirmek için elinden geleni yapmıştı. Demirel'i cumhurbaşkanlığında tutabilmek için anayasayı değiştirmeye kalkarak hükümet ortaklarına ve DSP meclis grubuna baskı yaptı. Meclis içtüzüğüne aykırı olarak yasa oylamasında DSP vekillerine açık oy kullanmaları talimatını verdi (Arcayürek, 2006: 362-367). Demirel, 28 Şubat sürecinde eski partisi DYP aleyhine bile olsa, ordunun ve sermaye çevrelerinin beklentilerini karşılayan kilit müdahalelerde bulunarak "devletin bekasını korumaya yönelik iç görüye ve akla sahip devlet adamı" izlenimi yaratmıştı. Ecevit de eski hasmı Demirel'e benzer refleksler göstererek aynı "devlet

adamı" tavrını sergilemişti (Saraçoğlu, 2015: 838). Demirel'i seçtiremeyince kendisinin önerdiği ve meclisteki tüm partilerin mutabakatla cumhurbaşkanı seçtiği Ahmet Necdet Sezer'in tarafsız ve hukuka bağlı hareket etmesini kendisinden beklenmeyecek bir tepkiyle karşıladı.

Ecevit'i 1980 sonrası tanıyan sol eğilimli genç kuşakların takdir edebileceği en önemli erdemi "Robespierre'vari yozlaştırılamazlığı" ve "siyasette geçmiş onca yıla rağmen mütevazı mal varlığı"ydı (Alper, 2007: 213). Gerçekten de politik kariyeri göz önüne alındığında Ecevit'in en dikkat çeken özelliklerinden biri dürüst ve siyasetin kirine bulaşmamış temiz bir politikacı olmasıydı. Siyasette adını duyurmaya başladığı andan itibaren sade yaşantısı ve mütevazı kişiliğiyle ön plana çıkmıştı. Lüks makam aracı istemeyen ve Başbakanlık Konutu'nun sadece bir odasını kullanan bir başbakan olarak gazetelere haber oluyordu (*Hürriyet*, 12.01.1999). "Bir lokma bir hırka" düsturunu yansıtır biçimde, hiçbir zaman "malda mülkte, parada pulda" gözü olmadı. Geride bıraktığı mal varlığı, Ankara Or-an'da bir daire ve Gölbaşı'nda küçük bir arsadan ibaretti. Fakat yolsuzluğa bulaşmamadaki başarısını aynı olguyla mücadelede gösteremedi. Neredeyse tüm partilerin ve bazı liderlerin yolsuzlukla anıldığı ve imaj erozyonu yaşadığı yıllarda Ecevit, kirlenmemiş siyasetçi imajıyla parlıyordu. Kamuoyu yoklamalarında, dürüst siyasetçi sıralamasının en başında Bülent Ecevit adı geliyordu. Yolsuzluklarla iyice köşeye sıkışan DYP ve ANAP liderleri aynı günde toplanan soruşturma komisyonlarıyla karşılıklı olarak birbirini aklıyorlardı. İlginçtir ki bu aklama sürecine destek verenler arasında Başbakan Yardımcısı Ecevit ve DSP'li vekiller de vardı (Aydın ve Taşkın, 2014: 440). 21 Şubat krizini tetikleyen MGK tartışmasının ana gündem maddelerinden birisi de yolsuzluklardı. Enerji anlaşmaları ve banka hortumlamalarıyla kamu milyarlarca dolar zarara uğ-

ratılmıştı. Cumhurbaşkanı Sezer, kendisine bağlı Devlet Denetleme Kurulu'nu kamu bankalarını soruşturmakla görevlendirmiş, bu da hükümetin tepkisini çekmişti. Üstelik Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz ve ANAP'lı bazı bakanların adının geçtiği yolsuzlukları soruşturan savcı Talat Şalk, hükümetin müdahalesiyle görevden alınmıştı. Cumhurbaşkanı, toplantıda yolsuzlukla yeterince mücadele edilmediği ve yargıya baskı yapıldığı gerekçesiyle Başbakan Ecevit'i sert bir dille eleştirmişti (*Hürriyet*, 19.02.2001). Ecevit'in kamuoyuna yaptığı açıklamada "idrak edemediği"ni söylediği "Sezer'in birtakım iddiaları" işte bu yolsuzluklardı (Arcayürek, 2006: 372; Akar ve Dündar, 2008: 478-479). Kamudaki politik yozlaşma ve nüfuz ticareti Ecevit'in şahsı ya da partisiyle doğrudan ilişkili değildi, ancak "koalisyon uyumunu bozmama" gibi bir gerekçeyle en tutarlı olduğu yanından tavizler vermişti.

Ecevit, "evladım" dediği DSP'yi, aile şirketi gibi yöneterek, lider ile seçmen arasına etkili aracılar sokmadan iktidara getirebilmişti. Bu yüzden belli bir yaşın altındakiler için Ecevit ismi DSP ile özdeşti. Birçok kimse, özellikle genç kuşaklar, onun eski bir CHP'li olduğunu, bir zamanlar CHP genel başkanlığı yaptığını ve 1970'lerde bir "Karaoğlan Ecevit" rüzgârının estiğini hatırlamayacaktır. Bu durum Ecevit'in 1980'den sonra CHP ile köprüleri atmasının ve eski partisi ve arkadaşlarıyla bir daha yakınlaşmamasının sonucuydu. 1980'den sonra kendi elleriyle var ettiği DSP üzerinden demokratik solun temsilciğini üstlendi, ancak DSP, Ecevit isminin hep gerisinde kaldı. Bora'nın da belirttiği gibi DSP, bir parti değil, Ecevit'in halka hitap etmesine ve siyaset yapmasına imkân veren bir şekil şartı hükmündeydi. DSP'nin kadroları, belirli talepleri, çıkarları temsil etmek üzere seferber olmuş, birilerini ve bir şeyleri temsil eden politikacılar değil, hatta kimi zaman kendi ikbali peşindeki si-

yaset esnafı bile değil, halkçı liderin engin bilgi ve tecrübesi ışığında vazifelerini yapacak vekilharç ve uzmanlardı (Bora, 2006: 5). Bu durum Ecevitlerin özel gayretlerinin sonucuydu; Ecevit'in liderliğinin ve karizmasının her şeye yeteceğine inanılıyor ve önüne hiçbir şeyin geçmesi istenmiyordu. Bu yüzden yaygın bir teşkilata ve güçlü kadrolara partide yer verilmedi. Parti içinde bir grubun veya ismin etkinlik kazanmasına ve sivrilmesine müsaade edilmedi. Parti yönetimi ve teşkilatı Ecevitlerin istedikleri gibi opere ettikleri bir yapıya sokuldu. Ecevitler bunu "doğrultuda tutarlılık", "iç bütünlük" veya "DSP'de herkesin eşit olduğu" gibi gerekçelerle izah etmeye çalıştı (Kürkoğlu, 1988; Ergül, 2000: 130-142). Hep bir aile partisi olarak görülen DSP Ecevitlerin ayrılmasından, özellikle de Bülent Ecevit'in ölümünden sonra siyasetten silindi. Türk siyasal hayatında kişi partisi yeni bir olgu değildi, ancak nitelikli bir kadroya ve sağlam bir örgütlenmeye dayanmayan bir partiyi birkaç defa iktidara taşıyabilme başarısı Bülent Ecevit'e aitti.

Sonuç olarak Ecevit, Türkiye'de özel bir sevgiye mazhar olmuş bir siyasetçiydi ve onu aşkla seven, ona sahiden "kurban olmaya" hazır insanlar vardı. Bu sevgi bir bakıma, Menderes'in gördüğü sevgiyle mukayese edilebilirdi. Hakkı teslim edilmemiş, çevresi ve şartlar tarafından engellenmiş, "temiz" ve duygusal adam imgesi her iki siyasetçi için ortak paydalardı. 12 Eylül rejimi karşısındaki, Türk politikacı esnafının eyyamcılığına kıyasla gerçekten saygıdeğer olan muhalefeti ve esas ününü teşkil eden "dürüstlüğü" ve "mütevazılığı", bir mağduriyet ve mazlumiyet halesi kondurmuştu Ecevit'in başına. Ecevit'in gerçekten "başka türlü" sevilmiş olmasının en belirgin sureti "Halkçı Ecevit" imgesiydi ve bu imge onu, yine "başka türlü" sevilmiş olan Menderes'ten ayırt ediyordu. Ecevit, "Halkçı Ecevit" sloganıyla özdeşleşmiş ve "halktan yana" lider olarak sevilmişti. Bu

"halkçı" imgesinin envanterinde, kasketi, 'kavrukluğu', mütevazı yaşamı ve sade giyimi bulunuyordu. Diğer yanıyla da aslında hiç de "halktan" biri değildi. Onun içtenlikten uzak olduğu söylenemezdi ama steril ve resmî tavrı, insanlarla hem yüz yüze hem anonim ilişkilerine büyük mesafeler koyuyordu. Hiç sürçmeyen "aşırı düzgün" natıkası, her konuda ve her an bir beyanat ciddiyeti içinde konuşmasıyla asla "halka yakın" sayılacak biri değildi. O, bir "devlet ve siyaset adamı"ydı ve bariz elit kimliğiyle popülizm yaptı (Bora, 2006).

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ahmad, Feroz Ahmad (2007b). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hill Yayınları, İstanbul.

— (2007a). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Akar, Atilla (2002). *Öteki DSP Ecevitlerin Gayri Resmi Öyküsü*, Metis Yayınları, İstanbul.

Akar, Rıdvan ve Dündar, Can (2006). *Karaoğlan*, İmge Kitabevi, 2006, Ankara.

— (2008). *Bülent Ecevit ve Gizli Arşivi*, İmge Kitabevi, Ankara.

Aksoy, Muammer (1977). *Sosyalist Enternasyonal ve CHP*, Tekin Yayınevi, Ankara.

Alpay, Şahin ve Gürsel, Seyfettin (1986). *DSP-SHP Nerde Birleşiyorlar? Nerede Ayrılıyorlar?* Afa Yayınları, İstanbul.

Altuğ, Kurtul (2001). *Umudun Tükenişinde Son Perde*, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Arcayürek, Cüneyt (1986). *Hapishanedeki Ecevit*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

— (2006). *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit*, Detay Yayıncılık, İstanbul.

— (2007). *Çankaya-Gelenler Gidenler*, Detay Yayıncılık, İstanbul.

Ayata, Ayşe Güneş (1992). *CHP: Örgüt ve İdeoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Aydın, İrfan (1990). *10 Yıl Önce Ecevit 10 Yıl Sonra Ecevit*, Arzu Ofset, Ankara.

Aydın, Mustafa (2014). *Sistematik Din Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul.

Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Aydınoğlu Ergun (2007). *Türkiye Solu 1960-1980*, Versus Kitap, İstanbul.

Belli, Orhan Ş (1975). *Çocukluğundan Liderliğine Kadar Bülent Ecevit*, Ak Kitabevi, İstanbul.

Bilgin, Nuri (1995). *Kolektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Bila, Fikret Bila (2001). *Phoenix: Ecevit'in Yeniden Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul.

Bila, Hikmet (1987). *Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Bildirici, Faruk (2000). *Kuzum Bülent-Ecevit'e Aileden Mektuplar*, Doğan Kitap, İstanbul.

Birand, Mehmet Ali, Bila, Hikmet ve Akar, Rıdvan (2001). *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul.

Boratav, Korkut (2012). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitabevi, Ankara.

Bozkurt, Celal E (1976). *Kemalizm Marksizm ve Ecevit*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Cem, İsmail (1970). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul.

CHP (1965). *CHP 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi*, Rüzgârlı Matbaa, Ankara.

— (1969). *CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*, Ulusal Basımevi, Ankara.

— (1973). *Ak Günlere, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara.

— (1976). *Cumhuriyet Halk Partisi Programı*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara.

Coşkun, Alev (1978). *Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol*, Tekin Yayınevi, Ankara.

Coşkun, Süleyman (1986). *SHP Bir Oluşumun Perde Arkası*, Esen Yayınları, Ankara.

Çalışlar, Oral (2008). *Liderler Hapishanesi: 12 Eylül Günlükleri*, Güncel Yayıncılık, İstanbul.

Çalışlar, Oral ve Çelik, Tolga (2000). *Erbakan-Fethullah Gülen Kavgası, Cemaat ve Tarikatların Siyasetteki 40 Yılı*, Sıfır Noktası Yayınları, İstanbul.

Çavdar, Tevfik (2008). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi, Ankara.

Çelik, Kadir (2006). *Bülent'imle Bir Ömür Rahşan Ecevit Anlatıyor*, Truva Yayınları, İstanbul.

Çetin, Mahmut (2006). *Çinli Hocanın Torunu Ecevit*, Emre Yayınları, İstanbul.

Çetingüleç, Mehmet (2002). *Rahşan*, Sabah Kitapları, İstanbul.

Çölaşan, Emin (1990). *Bir Dönemin Yazıları 1988-1989*, Tekin Yayınevi, Ankara.

Çürüksulu, Nüzhet ve Adakaleli, Şakir (1975). *Ecevit Adında Biri Yahut İkinci İsmet İnönü*, Polemika Yayınları, İstanbul.

Dağıstanlı, Fatin (2002). *Rahşaniçe*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Doğan, Yalçın (1985). *Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Dosdoğru, Hulusi (1974). *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*, Tel Yayınları, İstanbul.

DSP (1985). *DSP Program Taslağı ve Tüzük Özeti*, Sistem Ofset Matbaası, Ankara.

— (1987). *Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi*, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara.

— (1995). *Demokratik Sol Partinin Seçim Bildirgesi*, Yayınevi yok, Basım yeri yok.

— (1999). *Doğu ve Güneydoğu Kalkınıyor*, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara.

— (2002). *Sessiz Devrim, Demokratik Sol Parti 2002 Seçim Bildirgesi*, Yayınevi yok, Ankara.

Ecevit, Bülent (1972). *Kurultaylar ve Sonrası*, İleri Yayınları, Ankara.

— (1975). *Dünya, Türkiye, Milliyetçilik*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara.

— (1975). *Zorbalığa Karşı*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara.

— (1976). *Atatürk ve Devrimcilik*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

— (1986). *Demokrasinin Gerekleri*, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara.

— (1990). *Toplumsal Kültürün Türk Siyasal Yaşamına Etkisi*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

— (1991). *Karşı Anılar*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

— (2005). *Bir Şeyler Olacak Yarın Tüm Şiirler*, Doğan Kitap, İstanbul.

— (2008). *Umut Yılı*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

— (2009a). *Ortanın Solu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

— (2009b). *Bu Düzen Değişmelidir*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

— (2009c). *Sömürü Düzeninde Yeni Aşama*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

— (2010). *Demokratik Sol*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

— (ty). *Ecevit Diyor ki*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara.

— (ty). *Perdeyi Kaldırıyorum*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara.

— (1990). *Mithat Paşa ve Türk Ekonomisinin Tarihsel Süreci*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Emre, Yunus (2013b). *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol, Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, Aras (2006). *Umut Adam Ecevit*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, Mustafa (1997). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınevi, Ankara.

Ergül, Teoman (1995). *Sosyal Demokraside Ayrışma Yılları*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

– (2000). *Sosyal Demokraside Bölüşme Yılları*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Esmer, Gülsüm Tütüncü (2006). *Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.

Gezici, Aytekin (2006). *Bir Karaoğlan Masalı*, Akis Kitap, İstanbul.

Gökalp, Ziya (1977). *Türkçülüğün Esasları*, Kadro Yayınları, İstanbul.

Günay, Ertuğrul (2007). *Karşı Siyaset*, haz: İbrahim Sarıtaş, Dipnot Yayınları, Ankara.

Heper, Metin (2006). *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğubatı Yayınları, Ankara.

Kaçmazoğlu, H. Bayram (1988). *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul.

— (2000). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Kahraman, Hasan Bülent (1993). *Sosyal Demokrasi Türkiye ve Partileri*, İmge Kitabevi, Ankara.

— (2008). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar*, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1968). *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Karpat, Kemal (1996). *Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, AFA Yayıncılık, İstanbul.

— (2013). *Türk Siyasi Tarihi-Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul

Kepenek Yakup ve Yentürk, Nurhan (1999). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, Ankara.

Keyder, Çağlar (2005). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kırbaş, Dursun (1987). *Osmanlı Toplum Düzeni ve Kemal Tahir*, Abra Yayınevi, İstanbul.

Kili, Suna (1976). *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Koloğlu, Orhan (2000). *Ecevit ile CHP: Bir Aşk ve Nefretin Öyküsü*, Büke Yayınları, İstanbul.

— (2001). *Kim Bu Ecevit*, Boyut Kitapları, İstanbul.

Kurt, Süleyman (2002). *Bir Karaoğlan Hikâyesi: Bülent Ecevit*, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Kürkoğlu, Celal (1988). *DSP Olayı Ecevit Efsanesinin Sonu*, Onur Yayıncılık, Ankara.

Laclau, Ernesto (2007). *Popülist Akıl Üzerine*, Epos Yayınları, Ankara.

Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal (2008). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji-Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Landau, Jacop M (1979). *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Löker, Erhan (1969). *Ortanın Solu, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkiye*, Tisa Matbaacılık, Ankara.

Mardin, Şerif (2006). *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Mercan, Faruk (2009). *Fethullah Gülen*, Doğan Kitap, İstanbul.

Mert, Nuray (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul.

Mirkelamoğlu, Necip (1975). *İnönü Ecevit'i Anlatıyor*, Kervan Yayınları, İstanbul.

— (1977). *Ecevit Ecevit'i Anlatıyor*, Kervan Yayınları, İstanbul.

Mouffe, Chantal (2008). *Siyasetin Dönüşü*, Epos Yayınları, Ankara.

Ölçen, Ali Nejat (1995). *Ecevit Çemberinde Politika*, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Özdemir, Veli (2004). *12 Eylül Darbesi ve Özgürlüğün Bedeli: Arayış*, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Sağlamer, Kayhan (1974a). *Ecevit Olayı Bir Başbakanın Doğuşu I*, Belge Yayınları, İstanbul.

— (1974b). *Ecevit Olayı Bir Başbakanın Doğuşu II*, Belge Yayınları, İstanbul.

— (1977). *Ecevit Olayı Bir Başbakanın Doğuşu III*, Belge Yayınları, İstanbul.

Sarıtaş, İbrahim (2006). *Sosyal Demokrasi Geçmişten Günümüze*, Orion Kitabevi, Ankara.

Sencer, Muzaffer (1971). *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, Geçiş Yayınları, İstanbul.

SHP (1985). *SHP Sosyal Demokrat Halkçı Parti Program-Tüzük*, SHP İstanbul İl Örgütü Yayını, İstanbul.

Şahin, Remzi (1974). *Ecevit ve Çevresi*, Doğuş Matbaası, Ankara.

Tagore, Rabindranath (1941). *Gitanjali (Ilahiler)*, çev. Bülent Ecevit, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul.

— (1942). *Gitanjali (Nefesler)*, çev. İbrahim Hoyi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

— (1961). *Avare Kuşlar*, çev. Bülent Ecevit, Hilmi Kitabevi, İstanbul.

Ransome, P (2010) *Antonio Gramsci Yeni Bir Giriş*, Dipnot Yayınları, Ankara.

Tekin, Uğur (1975). *Ecevit'in Günah Galerisi*, Umur Kitapçılık, İstanbul.

Topuz, Ali (2011a). *Ali Topuz Anlatıyor-1 Değişimi Yaşamak (1932-1972)*, Söyleşi: Hikmet Bila, Doğan Kitap, İstanbul.

— (2011b). *Ali Topuz Anlatıyor-2 Düzeni Değiştirmek (1972-1980)*, Söyleşi: Hikmet Bila, Doğan Kitap, İstanbul.

Tosun, Tanju (1999). *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Solda Parçalanma*, Boyut Kitapları, İstanbul.

— (2003). *Siyasette Yeniden Mevzilenmeler: Liberal Sosyal Sentez, Muhafazakâr Demokrat Sentez Ekseninde 3 Kasım 2002 Seçimleri*, Büke Yayınları, İstanbul.

— (2008). *Siyaseti İzlerken*, Liberte Yayınları, Ankara.

Tunaya, Tarık Zafer (2007). *İslâmcılık Akımı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Turan Ali Eşref (2004). *Türkiye'de Seçmen Davranışı, Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yağız, Süleyman (1997). *Ecevit Hep Haklı Çıktı*, Fast Yayıncılık, İstanbul.

Yavuz, Ercan (2004). *Yumruksuz Sol DSP*, Merdiven Yayın, Ankara.

Yetkin, Çetin (1998). *12 Mart Öncesi Türkiye'de Soldaki Bölünmeler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

Yücekök, Ahmet N (1971). *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı*, Sevinç Matbaası, Ankara.

Zehra, Muhammed Ebu (2011). *Mezhepler Tarihi*, Çelik Yayınevi, İstanbul.

Zürcher, Erik Jan (2005). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Makaleler

Ağaoğulları, M. Ali (2003). "Aşırı Milliyetçi Sağ", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: Irvin C. Schick ve Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul.

Ağtaş, Özkan (2007). Ağtaş, "Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt-8, Sol, İletişim Yayınları, İstanbul.

Akkaya, Yüksel (2006). "Ecevit: Sola Giden Türkiye'nin Sağa Kayan Siyasetçisi", *Kızıl Bayrak*, Sayı: 44.

Akşin, Sina (2005a). "Düşünce Tarihi (1945 Sonrası)", *Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cem Yayınevi, İstanbul.

— (2005b). "Siyasi Tarih 1995-2003", *Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Akyol, Taha. "Yazık Ettiler", *Milliyet*, 29 Ocak 1995.

Alper, Emin (2002). "Milliyetçilik-modernleşme geriliminde "Ortanın Solu" ve Ecevit", *Toplum ve Bilim*, sayı: 93.

— (2007). "Bülent Ecevit", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt-8, Sol, İletişim Yayınları, İstanbul.

Aslangül, Halil. "Din ve Vatan", *Ulus*, 2 Kasım 1960.

Atılgan, Gökhan (2015). "Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında 1950-1960", *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, Haz: Gökhan Atılgan, Cenk Saraçoğlu ve Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul.

Ayata, Ayşe (1995). "CHP'de Ortanın Solu Hareketi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 50, Sayı: 3.

Bila, Fikret, "Nizamiyeden Döndük", *Milliyet*, 21 Mart 1998.

— "Ecevit'in Bağışına Sezer Formülü", *Milliyet*, 10 Temmuz 2005.

Belge, Murat (2003). "Sol", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: Irvin C. Schick ve Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul.

Bora, Tanıl (2006). "Ecevit'teki Şeytan Tüyü", *Birikim*, Sayı: 212.

Boratav, Korkut Boratav (2005). "İktisat Tarihi (1981-2002)", *Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Bozarslan, Hamit (2009). "Bülent Ecevit", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt-2, Kemalizm, İletişim Yayınları, İstanbul.

Collins, Peter (2012). "Din ve Ritüel: Çok Yönlü Bir Yaklaşım", Çev. Ali İsra Güngör, *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*, Der. Peter B. Clarke, İmge Kitabevi, Ankara.

Coşkun, Alev (1975). "CHP'nin Sol Anlayışı", *Özgür İnsan*, Sayı: 23.

Çakır, Ruşen. "Fethullah Hoca ortaya çıktı", *Milliyet*, 1 Temmuz 1994.

Çetingülеç, Mehmet. "Ecevit'in Mirası Ne oldu?", *Takvim*, 18 Ekim 2011.

Emre, Yunus (2013). "CHP'nin Değişiminde Önemli Bir Durak: CHP Araştırma Bürosu", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 16.

— (2014). "The Role of Academics in Turkey's Politics: The Making of Mülkiye Junta and Transformation of Republican People's Party", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol: 14, No: 1.

Erdoğan, Necmi (2007). "Demokratik Soldan Devrimci Yol'a 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt-8, Sol, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ergin, Sedat. "MGK'da Fethullah Gülen tartışması", *Hürriyet*, 3 Mart 2000.

Ergüder, Üstün (2000). "Türkiye'de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüler", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, ALFA Basım Yayım, İstanbul.

Eroğul, Cem (2003). "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: Irvin C. Schick ve Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul.

Esmer, Yılmaz (2002). "At the Ballot Box: Determinants of Voting Behavior", *Politics, Parties &Elections in Turkey*, ed. Sabri Sayarı and Yılmaz Esmer.

Fedayi, Cemal (2004a). "CHP'nin Sosyal Demokratlaşması Sürecinde Kemalizm Tartışmaları: 1961-1980", *Liberal Düşünce*, Sayı: 36.

— (2004b). "Ortanın Solu Akımı", *Liberal Düşünce*, Sayı: 34.

— (2012). "Turan Güneş'in Türk Solunu Eleştirisi", *Sosyal Demokrasi Okumaları*, ed. İbrahim Sarıtaş, Orion Kitabevi, Ankara.

Granholm, Kenneth (2012). "Bâtıniliğin Sosyolojisi", Çev. Sinan Yılmaz, *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*, Der. Peter B. Clarke, İmge Kitabevi, Ankara.

Gülerce, Hüseyin. "Ecevit-Gülen Görüşmeleri", *Zaman*, 10 Kasım 2006.

Günay, Ertuğrul (2007). "Özgür İnsan Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt-8, Sol, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hamberg, Eva M (2012). "Kilisesiz Ruhsallık", Çev. Yurdagül Mehmedoğlu, *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*, Der. Peter B. Clarke, İmge Kitabevi, Ankara.

Heper, Metin (2002). "The Consolidation of Democracy Versus Democratization in Turkey", *Political Parties in Turkey*, Ed. Barry Rubin and Metin Heper.

Kahraman, Hasan Bülent (1999). "Bir Siyasal Kültürün Özeti: Ecevit", *Sosyal Demokrat Değişim*, Sayı: 14.

Kahraman, Hasan Bülent (2006). "Siyasetin Ecevit'i, Ecevit'in Siyaseti", *Radikal 2*, 12 Kasım 2006.

Kakizaki, Masaki (2013). "The Republican People's Party and The Military in 1970s Turkey", *International Journal of Turkish Studies*, Vol: 19, No: 1-2.

Kara, İsmail (1985)."Cumhuriyet Türkiye'sinde Dini Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 29-30.

Karpat, Kemal (2004a). "The Turkish Elections of 1957", *Studies on Turkish Politics and Society*, Brill, Leiden.

— Kemal (2004b). "Socialism and the Labor Party of Turkey", *Studies on Turkish Politics and Society*, Brill, Leiden.

— Kemal (2004c). "Turkish Democracy at Impasse", *Studies on Turkish Politics and Society*, Brill, Leiden.

Keyder, Çağlar (2003). "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: Irvin C. Schick ve Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul.

Kınıklıoğlu, Suat (2000). "Bülent Ecevit: The Transformation of a Politician", *Turkish Studies*, Vol. 1, No. 2.

Kinzer, Stephen (2001). "Turkey's Political Earthquake", *Middle East Quarterly*, Fall.

Konyar, Hürriyet (1995). "CHP'nin Yarı Resmi Organı *Ulus*", *Tarih ve Toplum*, Sayı:142.

Kuyurtar, Mehmet (2013). "Kurtuluş Teolojisi Tartışmalarında Sorunlu Eksen: Felsefi Tutum", *Sol İlahiyat Dini Soldan Okumak*, Der: Kazım Özdoğan ve Derviş Aydın Koç, Birikim Yayınları, İstanbul.

Laçiner, Sedat (2010). "Turkish Foreing Policy (1971-1980): Ideologies vs. Realities", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 6, Sayı: 21.

Mardin, Şerif (2006). "Center-Periphery as a Concept for the Study of Social Transformation", *Religion, Society and Modernity in Turkey*, Syracuse Universty Press, New York.

Nye, Roger P (1977). "Civil-Military Confrontation In Turkey: 1973 Presidential Election", *International Journal of Middle East Studies*, Vol: 8.

Ozan, Ebru Deniz (2015). "İki Darbe Arasında Kriz Sarmalı 1971-1980", *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, Haz: Gökhan Atılgan, Cenk Saraçoğlu ve Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul.

Öğün, Süleyman Seyfi (2000). "Zor Zamanda İlkeli Düşünmek ya da Nurettin Topçu ve Mehmet Ali Aybar", *Türk Politik Kültürü*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Özdemir, Hikmet (1992). "Siyasal Tarih: 1960-1980", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Özdoğan, Kazım (2013). "Bir Özgürlük Teolojisinin İmkânları Üzerine", *Sol İlahiyat Dini Soldan Okumak*, Der: Kazım Özdoğan ve Derviş Aydın Koç, Birikim Yayınları, İstanbul.

Özdoğu, Ali (2015). "Burjuvazinin Karaoğlanı ve Politikada Mistifikasyon", *Sorun-Polemik*, Sayı: 65.

Pekdemir, Melih (2007). "Devrimci Yol", *Modern Türkiye Siyasi Düşünce*, Sol, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul.

Phipps, Kelly A (2012). "Spirituality and Strategic Leadership: The Influence of Spiritual Beliefs on Strategic Decision Making", *J Bus Ethics*, Vol: 106.

Roof, Wade Clark (2012). "Kuşaklar ve Din", çev. Sinan Yılmaz- Ali Fidan, *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*, Der. Peter B. Clarke, İmge Kitabevi, Ankara.

Rustow, Dankwart A (1966a). "Türkiye'de Siyaset ve İslâmiyet I", çev. Ayşe Buğra, *Yol Dergisi*, Sayı: 28.

— (1966b)."Türkiye'de Siyaset ve İslâmiyet II", çev. Ayşe Buğra, *Yol Dergisi*, Sayı: 29.

— (1966c)."Türkiye'de Siyaset ve İslâmiyet IV", çev. Ayşe Buğra, *Yol Dergisi*, Sayı: 31.

— (1966d)."Türkiye'de Siyaset ve İslâmiyet V", çev. Ayşe Buğra, *Yol Dergisi*, Sayı: 32.

— (1966e)."Türkiye'de Siyaset ve İslâmiyet VI", çev. Ayşe Buğra, *Yol Dergisi*, Sayı: 33.

— (1966f). "Türkiye'de Siyaset ve İslâmiyet VII", çev. Ayşe Buğra, *Yol Dergisi*, Sayı: 34.

Safa, Peyami. "Allah'ı Yanlış Anlayanlar", *Ulus*, 16 Temmuz 1951.

— "Sarıklı ve Silindirli Yobazlar", *Ulus*, 28 Şubat 1951.

— "Türbe Fobisi", *Ulus*, 2 Şubat 1950.

— "Yanlış-Doğru Cedveli", *Ulus*, 17 Mart 1951.

Saraçoğlu, Cenk (2015) "Tank Paletiyle Neoliberalizm 1980-2002", *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, Haz: Gökhan Atılgan, Cenk Saraçoğlu ve Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul.

Sarıkaya, Muharrem. "Gülen'i savundu" *Hürriyet*, 29 Mart 1998.

Savcı, Bahri (1967). "Diyanet İşleri Teşkilatının Gelişmeleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt, 22, Sayı: 3.

Sayarı, Sabri ve Esmer, Yılmaz Eds. (2002). *Politics, Parties &Elections in Turkey*, Lynne Rienner Puplishers, London.

Somel, Selçuk Akşin (1998) "Gericilik, İlericilik ve Aydınlar", *Doğu Batı*, Sayı: 3.

Sönmez, Burhan (2013). "Ütopya: Sol İlahiyat", *Sol İlahiyat Dini Soldan Okumak*, Der: Kazım Özdoğan ve Derviş Aydın Koç, Birikim Yayınları, İstanbul.

Şener, Mustafa (2007). "Türkiye İşçi Partisi", *Modern Türkiye Siyasi Düşünce*, Sol, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tachau, Frank (2002). "Bülent Ecevit: From Idealism to Pragmatism", *Political Leaders and Democracy in Turkey*, Ed. Metin Heper and Sabri Sayarı, Lanham, Maryland.

Tanör, Bülent (2005a). "Siyasal Tarih 1980-1995", *Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cem Yayınevi, İstanbul.

— (2005b). "Siyasi Tarih (1980-1995)", *Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Taşkın, Yüksel (2009b). "12 Eylül Atatürkçülüğü ya da Bir Kemalist Restorasyon Teşebbüsü Olarak 12 Eylül", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt-2, Kemalizm, İletişim Yayınları, İstanbul.

— (2009a). "Turan Güneş", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt-2, Kemalizm, İletişim Yayınları, İstanbul.

Toker, Metin. "Bir Hafıza Kaybı", *Milliyet*, 17 Aralık 2000.

Toprak, Binnaz (2003). "Dinci Sağ", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: Irvin C. Schick ve Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul.

Tunçay, Mete Tunçay (1992). "Siyasal Tarih: 1950-1960", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Yağız, Süleyman. "Oy Meselesi Değil", *Takvim*, 16 Nisan 1998.

Yaman, Ulvi ve Dirlik, Sinan. "Değişen Sol" Yazı Dizisi, *Milliyet*, 25 Ağustos - 1 Eylül 1997.

Yetiş, M. (2015) "Hegemonya", (Der). Atılgan, G ve Aytekin, E. A. *Siyaset Bilimi Kavramlar, Ideolojiler, Disiplinler Arası Ilişkiler*, Yordam Kitap, Istanbul.

Yetkin, Murat. "İşte Hayatım", *Sabah*, 29 Mayıs 2000.

Yılmaz, Hakan (2006). "Benim İçin Ecevit", *Boğaziçi Dergisi*, Sayı: 113.

Yılmaz, Murat (2007). "Namık Zeki Aral", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt-7, Liberalizm, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yüce, M. Can (2006). "Sol ve Kürtler Açısından Ecevit", *Kızıl Bayrak*, Sayı: 44.

Bülent Ecevit'in Gazete ve Dergi Yazıları

Ecevit, Bülent (1972). "Bürokratik Devrimciliğin Çıkmazı", *Özgür İnsan*, Temmuz.

— (1972). "Aydın ve Halk", *Özgür İnsan*, Sayı: 2.

— (1974). "II. Demokratik Sol Düşünce Forumu Açılış Konuşması", *Demokratik Sol Düşünce Forumu*, CHP Gençlik Kolları Yayınları, Ankara.

— (1981). "İşçi Sorunuyla Rejim Sorunu Bir Bütündür", *Arayış*, Sayı: 8.

— (1988). "Neden Güvercin?", *Güvercin*, Sayı: 1.

— (1995). "Sol'a Yönelişin Öncülüğünü CHP'nin Üstlenmesini İstiyordum", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 141.

— (1996). "Ulussevmez Yurtseverler", *Ulusal Sol*, Sayı: 1.

— "Batı-Doğu", *Ulus*, 30 Ekim 1956.

— "Bay Menderes Dimdik Ayakta", *Ulus*, 1 Aralık 1955.

— "Bay Menderes'e hiç mi sıra gelmiyecektir", *Ulus*, 1 Temmuz 1955.

— "Benimseyemediğimiz Ülke", *Ulus*, 18 Nisan 1957.

— "Beyenilmeyen Adam", *Ulus*, 1956. (Tam tarih okunamadı)

— "Birahaneler", *Ulus*, 4 Temmuz 1951.

— "Biz Bulgurumuzu İstiyoruz!", *Ulus*, 6 Eylül 1955.

— "Bu Hükümet Artık Çekilmelidir", *Ulus*, 5 Temmuz 1955.

— "CHP İçindeki Hareket", *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1966.

— "D.P. Grubunun Düştüğü Çıkmaz", *Ulus*, 7 Kasım 1955.

— "Daraltılmış Değil Genişletilmiş Demokrasi", *Arayış*, Sayı: 3.

— "Devrimci Gençlik, Gençleşen Parti", *Ulus*, 19 Mayıs 1958.

— "DP İktidarından Beklenen Hizmet", *Ulus*, 30 Haziran 1955.
— "Evliyalık Meselesi", *Ulus*, 25 Kasım 1959.
— "Fatih, bizi affet!", *Ulus*, 9 Eylül 1955.
— "Geciken Yıl", *Milliyet*, 5 Ocak 1977.
— "Günaydın", *Ulus*, 28 Mayıs 1960.
— "Hilafet Budalaları", *Ulus*, 17 Kasım 1959.
— "II. Reccal bin Unfuva", *Ulus*, 24 Kasım 1959.
— "İnönü ve Başkaları", *Ulus*, 25 Nisan 1954.
— "İnönü ve Tarih", *Ulus*, 24 Eylül 1958.
— "İrtica Karşısında C.M.P. nin Tutumu", *Ulus*, 14 Temmuz 1955.
— "İsmet İnönü Yalan Söylemez", *Ulus*, 18 Ekim 1957.
— "İsrail Korkusu", *Ulus*, 15 Kasım 1956.
— "Kitabe-i seng-i mezar", *Ulus*, 26 Mart 1960.
— "Laik Devlet Vatandaşı", *Ulus*, 19 Eylül 1955.
— "Londra Tipleri", *Ulus*, 5-7 Temmuz 1951.
— "Londra Yaşanıp Duyulacak Bir Şehir", *Ulus*, 1 Temmuz 1951.
— "Memleket işlerinde tekke edebiyatı", *Ulus*, 18 Temmuz 1955.
— "Muhalefette İnönü", *Ulus*, 13 Aralık 1959.
— "NATO Vatandaşlığı", *Yeni Ulus*, 6 Nisan 1954.
— "Ne Kaldı?", *Ulus*, 10 Kasım 1953.
— "Nur"cular ve İktidar", *Ulus*, 12 Ocak 1960.
— "Siyaset, Şiir ve Tasavvuf", *Milliyet*, 16 Ağustos 1975.
— "Tarafsız Bir Gözle D. Parti İktidarının Bilançosu", *Ulus*, 26 Haziran 1955.
— "Tehlikeli Tasarı", *Ulus*, 13 Kasım 1960.
— (1963). "Türkiye'nin İktisadi Sosyal Adalet ve Demokratik Devletçilik", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 14.
— "Türkiye ve Sömürgecilik", *Ulus*, 18 Mayıs 1957.
— "Türkiye'de Muhafazakârlık, Gericiliktir", *Ulus*, 10 Ekim 1960.
— "Ülkü ve Kültür Birliği Nedir?", *Ulus*, 5 Kasım 1960.
— "Vatana Bağlı Tarih", *Ulus*, Ocak 1957. (Tam Tarih Okunamadı)
— "Yeraltında İşçi, Yeryüzünde Kapitalist", *Ulus*, 16 Ekim 1956a.

Süreli Yayınlar

Aksiyon
Akşam
Arayış
Barış

Cumhuriyet
German History in Documents and Images
Güneş
Güvercin
Hürriyet
Milliyet
Özgür İnsan
Radikal
Sabah
Sol
Tercüman
Ulus
Vatan
Yeni Şafak
Zaman

İnternet Siteleri

http://tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4286/605-sayili-kanun-hukmunde-kararname-taslagi-hk.html, (23.08.2015)

http://tr.fgulen.com/content/view/1470/154/, Reha Muhtar'la Ateş Hattı Programı (28.07.2015)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Rabindranath_Tagore, (10.02.2012)

http://www.dsp.org.tr/web/Icerik/Icerik.aspx?id=2, Bülent Ecevit'in DSP'nin 14. Kuruluş Yıldönümü Konuşması (08.15.2015).

http://www.dsp.org.tr/web/SecimBildirgesi/DSPSecimBildirgesi_1991/SecimBildirgesi1991.html, *Demokratik Sol Parti'nin 1991 Seçim Bildirgesi*, (25.10.2012)

http://www.enstitu68.com/yon-bildirisi-ve-imzalayanlar.html, Yön Bildirisi ve İmzalayanlar (23.05.2014).

http://www.secim-sonuclari.com/1977, (20.08.2015)

http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP37.htm, (2 Şubat 2015)

https://www.youtube.com/watch?v=_WxdzoX9io4, Püf Noktası Programı (28.07.2015).